ESKİŞEHİR ODUNPAZARI BÖLGESİ'NİN SANAT

ARACILIĞIYLA MUTENALAŞTIRILMASI

Ayşe KANDEMİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2022

ESKİŞEHİR ODUNPAZARI BÖLGESİ'NİN SANAT ARACILIĞIYLA MUTENALAŞTIRILMASI

Ayşe KANDEMİR

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2022

T. C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ayşe KANDEMİR tarafından hazırlanan Eskişehir Odunpazarı Bölgesi'nin Sanat Aracılığıyla Mutenalaştırılması başlıklı çalışma, 21.04.2022 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yapılan Savunma Sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Sanat ve Tasarım Anasanat Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan …….

Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY

(Danışman)

Üye …….

Dr. Öğr. Üyesi Tezcan BAHAR

Üye …….

Dr. Öğr. Üyesi Murat ATEŞLİ

…/ …/ 2022

Doç. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

5/04/2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AYŞE KANDEMİR

ÖZET

ESKİŞEHİR ODUNPAZARI BÖLGESİ'NİN SANAT ARACILIĞIYLA MUTENALAŞTIRILMASI

KANDEMİR, Ayşe

Yüksek Lisans-2022

Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı

Danışman: Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY

Mutenalaştırma ve sanat ilişkisi ekseninde yürütülen bu çalışma kentsel dönüşüm, kentsel yenileme ve tarihi mekânların yeniden işlevlendirilmesi projelerinde sanatçının sürece etkisi ve mekânın geçirdiği fiziksel değişimin olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Bu tarz kentsel yenileme ve yeniden işlevlendirme sürecinin eksik yönü, genellikle bölgenin sosyal yapısının ikinci planda tutulmasıdır. Öncelikli olarak ekonomik kazanç ekseninde uygulanan dönüşüm çalışmaları tarihi mekânların kültürel özelliklerini, belleğini, kimliğini ve mahalle olma özelliğini olumsuz etkilemektedir. Çalışmanın amacı kapsamında, Tarihi Odunpazarı Evleri yeniden işlevlendirme sürecinde benzer bir durumun olmadığına, sürecin olumlu ve olumsuz yönlerine ulaşılmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda mekânın yeni kullanıcıları olan sanatçılar ve yerel halkın komşuluk ilişkileri; sanatçıların mekâna yönelik deneyimleri özelinde, mekânda mutenalaştırma sürecinin yaşanıp yaşanmadığı, yerel halkın yeniden işlevlendirme sürecinden nasıl etkilediği incelenmiştir.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak nitel araştırmalarda sıkça kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler kapsamında, 4 ana tema ve 12 alt tema oluşturulmuştur. Temaların analizi aşamasındaysa betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Analizler sonucunda Tarihi Odunpazarı Evleri'nin yeniden işlevlendirme sürecinin kültürel boyutunun gerekli doyuma ulaştığı görülmüştür. Mekânda artık

sanata alan açıldığı görülmektedir. Mekânın 2000'li yıllarda başlayan dönüşüm sürecinden bugüne kadar mekânda mutenalaştırma yaşanmıştır. Ancak özellikle mekânda modern müzenin varlığıyla birlikte mutenalaştırmanın hız kazandığı sonucuna ulaşılmıştır. Mekânın, şehir dışında yaşayan yatırımcılar tarafından görünür olmasıyla birlikte mutenalaştırmaya dolaylı yoldan etkisi olan sanatçıların da mekândan gitmek zorunda kalacağı bir sürecin yaşanacağı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak mekânda mahalle kültürünün yer yer korunduğu yaşayan mahalle olma özelliğinin varlığına ulaşılmıştır. Gelecekte, mekânda aşırı turizmin görülmesi, zincir kuruluşların ve büyük oluşumların mekâna gelmesiyle birlikte, mekânın geleneksel dokusunun zamanla kaybolacağı, yaşayan mahalle özelliğini kaybedeceği tehlikesinin olduğu düşünülmektedir. Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesini bir bütün olarak korumayı amaçlayan bütüncül projelerin uygulanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mutenalaştırma, Kentsel Yenileme, Yeniden İşlevlendirme, Sanat, Sanat Mekanları, Bellek, Kimlik

ABSTRACT

ESKISEHIR ODUNPAZARI GENTRIFICATION OF THE REGION THROUGH ART

Ayse KANDEMİR

Master's Degree-2022

Department of Art and Design

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY

This study, carried out on the axis of gentrification and art, examines the effect of the artist on the process and the positive and negative effects of the physical change of the place in the projects of urban transformation, urban renewal and re-functioning of historical places. The missing aspect of this type of urban renewal and re-functioning process is that the social structure of the region is generally kept in the background. Transformation studies, which are primarily applied on the axis of economic gain, adversely affect the cultural characteristics, memory, identity and neighborhood character of historical places. Within the scope of the study, it is aimed to find out whether there is a similar situation in the re-functioning process of historical Odunpazarı Houses and reach the positive and negative aspects of the process. In this context, the neighborhood relations of the artists and local people, who are the new users of the area, whether the gentrification process has been experienced in the area in particular with the experiences of the artists towards the space and how the local people have been affected by the re-functioning process has been examined.

In this study, qualitative research method was preferred and semi-structured interview technique, which is frequently used in qualitative research, was used as a data collection tool. Within the scope of the data obtained from the interviews, 4 main themes and 12 sub-themes were created. In the analysis of themes, descriptive analysis technique was used.

As a result of the analyses, it has been seen that the cultural dimension of the re-functioning process of the Historical Odunpazarı Houses has reached the necessary satisfaction. It is seen that there is now space for art in the area. Since the transformation process of the place, which started in the 2000s, there has been a gentrification in the area. However, it has been concluded that gentrification has accelerated, especially with the presence of a modern museum in the area. It has been concluded that, with the venue becoming visible to investors living outside the city, a process will be experienced in which artists who have an indirect effect on gentrification will have to leave the venue. Finally, it has been reached that there exists the property of being a living neighborhood, where the neighborhood culture is preserved from place to place. It is thought that in the future, there is a danger that the traditional texture of the place will be lost over time and that it will lose its living neighborhood feature, with the occurrence of excessive tourism in the place and the arrival of chain establishments together with large formations. Holistic projects aiming to preserve the historical Odunpazarı Houses area as a whole need to be implemented.

Key Words: Gentrification, Urban Renewal, Reuse, Art, Art Space, Memory, Identity

İÇİNDEKİLER

ÖZET…… ii

ABSTRACT…… iv

TABLOLAR LİSTESİ……. x

GÖRSELLER LİSTESİ……..……...x

EKLER LİSTESİ…….. x

KISALTMALAR LİSTESİ……...……...xi

ÖNSÖZ……...xii

GİRİŞ…… 1

Amaç…….3

Önem…….4

Kapsam ve Sınırlılık……. 4

1. BÖLÜM

MUTENALAŞTIRMA

1.1. BİR KAVRAM OLARAK MUTENALAŞTIRMA'NIN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ…… 6

1.2. MUTENALAŞTIRMA KURAMI……...12

1.3. TEMEL KURAMSAL TARTIŞMALAR ……...17

1.3.1. Geleneksel Yer Seçim Kuramları Etkisinde İlk Dönem Çalışmaları…17

1.3.1.1. Talep Yönlü Yaklaşımlar……...20

1.3.1.2. Arz Yönlü Yaklaşımlar……..20

1.4. DEĞİŞEN MUTENALAŞTIRMA SÜRECİ VE AKTÖRLERİ…….21

1.4.1. Üçüncü Dalga: Devlet Eliyle Mutenalaştırma……..24

1.5. DÜNYA KENTLERİNDE MUTENALAŞTIRMA ÖRNEKLERİ……25

1.6. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE MUTENALAŞTIRMA ……28

1.6.1. Yeniden Canlanma - Canlandırma (Revival - Revitalization)……..31

1.6.2. Yenileme - Yenilenme (Renewal - Renovation)……...31

1.6.3. Yeniden Oluşum (Regeneration) ……..32

1.6.4. Eski Haline Getirme (Rehabilitation) ...……32

1.7. TÜRKİYE'NİN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ ……33

1.7.1. 1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Deneyimleri……...36

1.7.2. 1990 Sonrası Kentsel Dönüşüm……38

1.7.3. 2000 Sonrası Kentsel Dönüşüm……40

1.8. TÜRKİYE'DE TARİHİ ÖNEME SAHİP BÖLGELER İÇİN YASAL DÜZENLEMELER…….42

1.9. TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN UYGULAMALARININ SOSYAL BOYUTU: MUTENALAŞTIRMA ……43

2. BÖLÜM

KENTSEL KİMLİK, KENTSEL BELLEK ve KENTSEL MEKÂN İLİŞKİSİ

2.1. KENTSEL MEKÂN ……48

2.2. KENTSEL KİMLİK ……49

2.2.1. Kimlik Kavramı…….49

2.2.2. Kentsel Kimlik…..…….51

2.2.3. Günümüzde Kentsel Kimliği Etkileyen Olumsuz Faktörler…….54

2.3. KENTSEL BELLEK ……56

2.3.1. Bellek Kavramı …….56

2.3.2. Kentsel Bellek……...58

2.4. KENTSEL KİMLİK VE KENTSEL BELLEĞİN KENTSEL MEKÂNLA İLİŞKİSİ……. 61

2.5. KENTSEL MEKÂNI ÜRETMEK VE TÜKETMEK…….62

2.5.1. Kentsel Dönüşümün Projelerinin Müze ve Sanat İlişkisi……64

2.5.2. Tüketim Mekânına Dönüşen Kentlerin Pazarlanmasında Sanat İçerikli Uygulamaların Rolü……66

2.5.3. Bellek Mekanları Olarak Müze: Müzelerin Kentsel Mekândaki Rolü .69

3. BÖLÜM

ESKİŞEHİR'İN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

3.1. İLKÇAĞ VE ORTA ÇAĞDA ESKİŞEHİR……74

3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE ESKİŞEHİR…….76

3.3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEMDE ESKİŞEHİR'İN MEKÂNSAL GELİŞİM SÜRECİ…….81

3.3.1. 1923-1950 Yılları Arası Dönem ……...81

3.3.2. 1950-1960 Yılları Arası Dönem ……...83

3.3.3. 1960-1980 Yılları Arası Dönem ……...86

3.3.4. 1980 Sonrası Dönem…….88

3.4. ODUNPAZARI BÖLGESİNİN MEKÂNSAL ÖZELLİĞİ……93

3.4.1. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı İlanı ve Sonrası Yapılan Projeler……..96

3.4.2. Odunpazarı Bir Kültür Sanat Merkezi ……..99

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ …….102

4.2. ÇALIŞMA GRUBU ……..103

4.2.1. Görüşmeye Katılan Kişilerin Seçimi ……..104

4.3. VERİ TOPLAMA ARACI ……107

4.3.1. Nitel Verilerin Toplanması …….108

4.4. BULGULAR VE YORUMLAR……109

4.4.1. Metruk Bir Binadan Galeriye, Atölye ve Müzeye Geçiş Süreci: Binaların ve Mekânın Geçmişi …….109

4.4.1.1. Tarihi Mekânı Tercih Nedenleri ……..117

4.4.2. Odunpazarı Evleri'nin Yaşayan Bir Mekândan Turistik Bir Seyirlik Alana Geçiş Süreci……124

4.4.2.1. Mekânda Gizli Göç……..130

4.4.2.2. Dönüşen Alanların Mekânla Bütünleşmesi: “Sanat Yalnız Başına Olmaz” Sanat Mekânlarının Komşuluk İlişkileri……..133

4.4.2.3. Yerlinin Değişimi: Sanat ile Tanışmak: Mekânın Yerlilerinin Sosyal ve Ekonomik Yaşamlarında Meydana Gelen Değişimle İlgili Gözlemler……...138

4.4.2.4. Dönüşüm Süreçlerinde, Mekânın Dokusunu Bozmayacak Formda Bir Sanat İnşa Etmek Mümkün Mü?……142

4.4.3. Yeni Bir Başlangıç: Odunpazarı Modern Müze’nin Mekândaki Rolü ...……145

4.4.3.1. Odunpazarı Modern Müzesi’nin Tarihi Odunpazarı Evleri’nin Kimliğine Etkisi……148

4.4.4. Mutenalaştırılan Mekânın Metalaşması……..152

4.4.4.1. Mekânın Metalaşmasında Sanatın, Galerilerin ve Diğer Sanat Mekânlarının Rolü...…….155

4.4.4.2. Mekânın Metalaşma Sürecine Sanatsal İçerikli Tanıtımların Etkisi…….158

4.4.5. Galeri, Müze ve Atölyelerin Yıllık Ziyaretçi Sayıları ……160

4.4.5.1. Sanat Galerilerinin İzleyici Profili……...163

4.4.5.2. Atölyelerin İzleyici Profili……...164

4.4.5.3. Müzelerin İzleyici Profili…….165

SONUÇ VE ÖNERİLER……..167

KAYNAKÇA……175

GÖRSEL KAYNAKÇASI ……...192

EKLER……..193

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bazı Ülkelerdeki Mutenalaştırma Örnekleri ve Sürecin Genel Özellikleri.27

Tablo 2: Eskişehir'in Şehir Turizmine Yönelik Çekici Yönleri…….....92

Tablo 3: Odunpazarı Bölgesinin 2000 Yılı Öncesi Koruma Süreci…….....97

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel1: Eskişehir Kentinin Eski Sit Alanları…….……...……74

Görsel 2: 1896 Yılı Eskişehir Haritası……....79

Görsel 3: Reşadiye Caminin Minaresinden Çekilmiş Bir Görüntü, 1922 Yılında Kentin Genel Durumu ……....80

Görsel 4: Eskişehir'in 1923-1950 Yıllarına Ait Haritası……...…..83

Görsel 5: Eskişehir'in 1950-1960 Yıllarına Ait Harita……...…85

Görsel 6: Eskişehir'in 1960-1980 Yıllarına Ait Harita……...……87

Görsel 7: Eskişehir Odunpazarı Bölgesi Gezilecek Yerler Haritası……..100

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Görüşme Soruları……...……...……193

Ek 2: Araştırma Gönüllü Katılım Formu……..…….194

Ek 3: Tarihi Odunpazarı Evleri fotoğrafları……...…….……..195

Ek 4: Odunpazarı Modern Müze……..…...……..197

Ek 5: Oda Art Sanat Galerisi…….……198

Ek 6: Eldem Sanat Alanı……..…….199

Ek 7: Gaia Sanat Seramik Atölyesi……..…….200

Ek 8: Camgöbeği Cam Atölyesi…….…….…..201

Ek 9: Çağdaş Cam Sanatları Müzesi…….……202

Ek 10: Cihannuma Sanat Atölyesi……....203

KISALTMALAR LİSTESİ

DDY: Devlet Demir Yolları

ss.: Sayfa Sayısı

Der.: Derleyen

OMM: Odunpazarı Modern Müze

Akt: Aktaran

GEEAYK: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

ÖNSÖZ

“İnsan, evrende gövdesi kadar değil gönlü kadar yer kaplar”. Bu tez çalışması birçok gönlü güzel insanın katkılarıyla tamamlanmıştır.

Öncelikle, danışmanım Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY’a sabrı, şefkati ve bu süreçte bana sunduğu desteği için teşekkür ederim.

Jüri üyesi olmayı kabul eden ve yapmış olduğum çalışmaya katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Tezcan BAHAR ve Dr. Öğr. Üyesi Murat ATEŞLİ hocalarıma çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Handan YAVUZ hocam ve annesi Saadet KOPKALLI’ya her zaman yanımda oldukları ve beni destekledikleri için teşekkür ederim.

Babaannem Kadriye KANDEMİR, bugün aramızda bulunmayan dedem Ali KANDEMİR’e ve ailemin diğer üyelerine her zaman yanımda oldukları ve beni destekledikleri için teşekkür ederim.

Sonradan edindiğim kocaman ailem, hocalarım, yol arkadaşlarım, dostlarım: Seda KÖSE AYRIÇ, Ayşe YİĞİT, Elif Sinem KAÇMAZ, Hande Nur ÇOŞKUN, Hüseyin GÖKÇELİ, Mehmet TEMİZYÜREK, Fatma KÜRELİ, Ayşe Sonay DENİZ, Nilgün KALE ALİCİK, Ayfer KAMALI ve diğerleri..., bir de ev arkadaşım Canan ÖZTÜRK, hepinize bu süreçte desteklerinizden ve sabrınızdan dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca, bilgisayarımla ilgili yaşadığım sorunlarda sürekli bir çözüm bularak bana yardımcı olan arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Murat BAŞARAN’a ve beni her zaman destekleyen arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Elif ATILGAN ve Dr. Öğr. Üyesi Fatma Işılay BAŞARAN’a teşekkür ederim.

Son olarak bugün aramızda olmayan üçüncü sınıf öğretmenim Beyazıt TURAN’dan bahsetmek istiyorum. O, hayatıma etkili bir dokunuş bırakmıştı ve hâlâ o dokunuşun etkisi devam ediyor. Teşekkür ederim…

Ayşe KANDEMİR

Nisan, 2022

GİRİŞ

Mutenalaştırma, kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, tarihi dokunun korunması, çöküntü alanların iyileştirilmesi gibi başlıklar altında yürütülen kentsel yenileme çalışmaları sonucunda mekânın sosyal yapısında meydana gelen değişimlerin gözle görülür bir seviyeye gelmesiyle birlikte gündeme gelen bir kavramdır. Kent içi çöküntü alanları olarak nitelendirdiğimiz ve daha düşük sosyal grupların yaşadığı bölgelerine uygulanan kentsel dönüşüm projeleri sonucu, mekânın emlak değerinin artmasıyla birlikte orta ve üst sınıfa hitap eden bir mekâna dönüşmektedir. Bunun sonucunda mekânın yerlilerini olan düşük gelir grupları mekânın giderlerini karşılayamaz olunca, zamanla kentin farklı yerlerine doğru göç etmek zorunda kalması süreci mutenalaştırma olarak ifade edilmektedir. Mutenalaştırma, kentsel mekâna yapılan müdahalelerin sosyal boyutunu ele alan çalışmalarda sıkça kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mutenalaştırma kavramı; ekolojik ömrünü tamamlamış bölgelerin, kentsel yeniden yapılandırma çalışmalarına dahil edilmesiyle başlayan sürecin bir sonucudur. Özellikle sanayi odaklı gelişen kentlerin, dönemin teknolojik gelişmeleriyle birlikte toplumun değişen ihtiyaçları ve eğlence anlayışları ekseninde hizmet sektörüne yönelmeye başlamasıyla, kentlerin bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yenilenmesidir. Ancak, kentsel yenileme, kentsel dönüşüm adı altında yürütülen çalışmalardan, daha çok işçi sınıfı ve düşük gelirli bireyler etkilenmektedir. Mekânın dönüştürülmesiyle birlikte bir dizi değişiklikler meydana gelmektedir. Bu yenileme çalışmaları sonucunda mekânın ekonomik, sosyal ve demografik yapısında değişimlerin görülmesi mutenalaştırma kavramının konusuna girmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, mutenalaştırma kavramının tanımı, nasıl ortaya çıktığı, mutenalaştırma aktörleri, mutenalaştırma sürecinde sanatçıların rolü, mutenalaştırma kavramına yönelik geliştirilen kuramlar, dünyada ve ülkemizde mutenalaştırma örnekleri ele alınmıştır. Ayrıca bu bölüm içinde kentsel dönüşüm ve mutenalaştırma kavramı bir başlık altında incelenmiştir. Ülkemizde ve dünyada kullanılan kentsel dönüşüm yöntemleri ve bu yöntemlerinin uygulama biçimlerindeki çeşitlilikten dolayı değişen tanımlarına da yer verilmiştir. Yine birinci bölüm içinde Türkiye'nin kentsel gelişim süreci anlamak için cumhuriyet sonrası gelişmeler tarihsel

dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Türkiye'de tarihi öneme sahip bölgeler için yasal düzenlemeler ve Türkiye'de kentsel dönüşümün uygulamalarının sosyal boyutu olarak mutenalaştırma ele alınmıştır.

Kentsel dönüşüm projeleri ve tarihi mekânlara yönelik koruma programlarında kentsel mekânının yeniden üretilmesi sürecinde önemli bir yeri olan kentsel kimlik, kentsel bellek ve kentsel mekân ilişkisine yönelik bilgilere çalışmanın ikinci bölümde yer verilmiştir. Bu kapsamda günümüzde kentsel kimliği ve belleği etkileyen olumsuz faktörler incelenmiştir. Kentsel dönüşüm süreçlerinde yanlış veya eksik uygulamaların kentsel kimliğe ve kentsel belleğe etkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, kentsel kimlik ve kentsel bellek kavramlarının kentsel mekân için önemine bu bölümde yer verilmiş, kentsel dönüşüm sonucunda, mekânın bellek ve kimlik özelliklerinin nasıl etkileneceği anlatılmaya çalışılmıştır.

Kentsel dönüşüm projelerinde görülen mutenalaştırma çalışmalarında sanatçının ve genç profesyonellerin sürece olan etkisi birinci bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise kentsel dönüşüm projelerinin, bellek mekanları olan müze ve sanatla ilişkisi irdelenmiş. Dönüşüm çalışmaları ekseninde tüketim mekanına dönüşen kentlerin tanıtım süreçlerinde, sanat içerikli uygulamaların sürece etkisi ve bellek mekanları olarak müzelerin kentsel mekandaki rolü araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise tezin konusu kapsamında araştırılan ve çalışmanın evrenini oluşturan Eskişehir'in ve Tarihi Odunpazarı Evleri'nin tarihsel gelişim süreci birlikte ele alınmıştır. Bu kapsamda Eskişehir'in ilk yerleşim yerleri, değişen yaşam koşulları etkisinde kentin mekânsal gelişim sürecine yer verilmiştir. Kentin eski yerleşim yerlerinden biri olan Odunpazarı bölgesinin tarihi özellikleri ve Eskişehir kentinin geçirdiği değişimlerden nasıl etkilendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Günümüzde turistik bir mekân olarak Tarihi Odunpazarı Evlerine uygulanan dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreçleri kapsamında tarihi yapıların günümüzde yeni kullanım şekillerine yine bu bölümde yer verilmiştir.

Son bölümde ise araştırma için tercih edilen yönteme; bu yöntem aracılığıyla belirlenen çalışma grubuna ve çalışma grubunun seçiminde belirleyici olan özelliklere yer verilmiştir. Bu kapsamda Eskişehir Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde çalışmaya dahil edilen sanatçı, atölye sahibi ve müze yöneticileriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen veriler paylaşılmıştır.

Amaç

Kentsel dönüşüm, kentsel yenileme ve yeniden işlevlendirme gibi çalışmalar sonucunda dönüşüme uğrayan mekân, ilk olarak fiziki bir değişim geçirmektedir. Bu fiziki değişimler ekonomik beklentileri doğurmaktadır. Ekonomik beklentilerin de karşılanabilmesi için mekânın emlak değerinde doğrudan bir artış yaşanmaktadır. Bu süreçte dönüşüm öncesi mekânın düşük kira bedelleri nedeniyle orada yaşayabilen düşük gelir grupları, mekânın kira bedellerinde artışların görülmesi sonucu, zamanla orada yaşayamamaktadır. Dönüşüm ve kentsel yenileme süreci sonuçlarında genellikle mekânın sosyal yapısında isteğe bağlı gibi görünen ancak zorunlu bir değişim yaşandığı görülmektedir.

Mutenalaştırma ve sanat ilişkisi ekseninde yürütülen bu çalışma, turistik bir mekân yaratılması sürecinde, mekâna sonradan gelen kişilerin, genellikle sanatçıların dönüşüm sürecine etkileri ve mekânın yerlileri ile olan sosyal ilişkilerine ulaşmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Tarihi Odunpazarı Evleri yeniden işlevlendirme sürecinde sanatın ve sanatçının mekânın dönüşüm sürecini nasıl etkilediği ve mekânın turistik bir destinasyon olarak tanıtımına katkısı incelenmiştir. Bu tarz yenileme ve yeniden işlevlendirme süreçlerinin eksik yönü, genellikle bölgenin sosyal yapısının ikinci planda tutulmasıdır. Odunpazarı bölgesinde de benzer bir durumun olup olmadığı, sürecin olumlu ve olumsuz yönlerine ulaşılmak hedeflenmektedir. Bu kapsamda mekânın yeni kullanıcıları olan sanatçılar ve yerel halkın komşuluk ilişkileri ve sanatçıların mekâna yönelik deneyimleri özelinde, mekânda mutenalaştırma sürecinin yaşanıp yaşanmadığı, yerel halkın yeniden işlevlendirme sürecinden nasıl etkilendiği araştırılacaktır.

Bu çalışmada mutenalaştırma ve sanat ilişkisi bağlamında Tarihi Odunpazarı Evleri yeniden işlevlendirme ve dönüşüm sürecinde mekânın sosyal ve ekonomik olarak yaşadığı değimler incelenecektir. Turistik bir destinasyon noktası olarak markalaşma süreci araştırılacaktır

Önem

Bu araştırma mutenalaştırma ve sanat ilişkisi bağlamında Tarihi Odunpazarı Evleri yeniden işlevlendirilmesi ve turistik bir mekân olarak inşası sürecinde mekânda yaşanan değişimler ele alınacaktır. Bu süreçte uygulanan projelerin eksik yönleri, sanat ve sanatçının yeniden işlevlendirme sürecindeki rolü, mekânın sosyal yapısında yaşanan değişimler, mekânın emlak değerindeki artışın olumsuz yönleri, olumlu yönleri ve gelecekte dönüşümün tamamlandığında elde edilen kazançlar ve kaybedilecek değerlerin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Turistik bir ürüne dönüştürülen mekânların günümüzde karlılık oranın arttığı bir gerçektir. Ancak, kültürel ve tarihi önemli mekânlara yapılan müdahalenin geri alınamaz sonuçları bulunmaktadır. Bu mekânlarda zamanla geçmişe ait tüm değerlerinin kaybolması tehlikesinin anlaşılması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu tarz tarihi öneme sahip mekânların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde mekânın bir bütün olarak korumasının öneminin anlaşılması, projelerin eksik yönlerinin ortaya konulması ve benzer dönüşüm projelerinin hazırlanması sürecinde rehberlik etmesi açısından faydalı olacağına inanılmaktadır.

Kapsam ve Sınırlılık

Bu araştırma Eskişehir Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesi ile sınırlıdır. Çalışmanın amacına yönelik katılımcılar belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları Odunpazarı bölgesinde yeniden işlevlendirme süreci başladıktan sonra mekâna gelen; sanatçı, atölye sahibi ve müze müdürleri ile sınırlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

MUTENALAŞTIRMA

Mutenalaştırma, kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, tarihi dokunun korunması, çöküntü alanların iyileştirilmesi gibi başlıklar altında yürütülen kentsel yenileme çalışmalarından dolayı kent yapısında birtakım değişimler meydana gelmektedir. Mutenalaştırma, bu değişimlerin, gözle görülür bir seviyeye gelmesiyle birlikte gündeme gelen bir kavramdır. Mutenalaştırma kavramıyla ilgili tartışmalar, dünyada 1970'li yıllarda, Türkiye'de ise 1980 sonrasında başlamıştır.

İngilizcede "Gentrification" olarak kavramsallaşan kavram, "soylulaştırma" olarak Türkçe literatürde sıkça yer almaktadır (Altınışık, 2015: 2). Gentrification kelimesini, iki farklı İngilizce sözlükten aradığımızda, yakın anlamlara gelen farklı kelimelerle Türkçe'ye çevrilmektedir. Çevrimiçi ilk sözlük olan Tureng'te kelime, şehir güzelleştirme, seçkinleştirme, mutenalaştırma, nezihleştirme" gibi kelimeleri karşılamaktadır. Gentrification kelimesini diğer bir çevrimiçi sözlük Merriam-webster'da ki kelime tanımını incelediğimizde "bozulan bölgelerin yeniden inşa ile orta sınıfın bu bölgeye taşınmasıyla, düşük gelirli bireylerin terk etmesiyle sonuçlandığına" yönelik bir açıklama görülmektedir

1960'lı yıllarda kavramın ortaya çıktığı İngiltere'de kent merkezinin dışında yaşayan soylu sınıfın, kent merkezindeki işçi sınıfının yaşadığı bölgelere yerleşerek, bu bölgeleri yenilemesi olarak tanımlanmıştır. İngiltere'de dönüşüme neden olan aktörlerin soylular olmasından dolayı kavram "gentry" (seçkin) kelimesinden türetilmiştir. "Gentrification" yani seçkinleştirme olarak yabancı literatüre girmiştir.

Zaman içinde kelimede bir değişim olmasa da tanımında değişimler meydana gelmiştir. İlk dönemde mutenalaştırma aktörü olan soylu sınıf, zamanla yerini yeni orta sınıf, sanatçılar, profesyonellere bırakmıştır (Uzun, 2006: 32).

"Gentrification" kavramı tam olarak Türkçe 'de karşılığını bulmuş bir kelime gibi durmamaktadır. Literatürde kelimenin Türkçe kullanımıyla ilgili farklılıklar mevcuttur. Kent çalışmaları alanında özellikle kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, kentsel koruma gibi başlıklar altında çalışmalar yapan araştırmacıların büyük bir kısmı, süreci tanımlamak için soylulaştırma kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Araştırmacıların geneli soylulaştırmayı kullanmakta karar kılmış olsa da farklı

kullanımlar mevcuttur. Bunlar burjuvalaştırma, asilleştirme, mutenalaştırma, seçkinleştirme gibi bir dizi terim kullanılanlar arasındadır. Örneğin, Tolga İslam araştırmalarında kavramı "soylulaştırma" kelimesini kullanmayı tercih ederken, (İslam, 2006: 43) Nil Uzun araştırmalarında genellikle seçkinleştirme kelimesini kullanmayı tercih etmektedir. Çağlar Keyder ise "Gentrification" kelimesi için yapılan tanımlardan yola çıkarak (Uzun, 2006: 31-33), Arapçadan dilimize geçen "mutena" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Mutenanın TDK'daki kelime anlamı "seçkin, önemli" anlamına gelmektedir. Ancak, TDK'da mutenalaştırma kelimesine yönelik bir tanımlama yer almamaktadır.

Bu çalışma kapsamında, kentsel yenileme alanındaki süreci ifade etmek için daha yaygın olarak kullanılan "soylulaştırma" kelimesinin aksine Keyder'in kullanmayı tercih ettiği "mutenalaştırma" daha uygun görülmüştür.

1.1. BİR KAVRAM OLARAK MUTENALAŞTIRMA'NIN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

Mutenalaştırma sürecinin ortaya çıkış sürecine baktığımızda öncelikle 18. ve 19. yüzyıl arasında gerçekleşen yeni buluşların gelişimi ve üretime olan etkisi yeni bir devrin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Makineleşmeyle birlikte üretim artmış ve beraberinde hammaddeye duyulan ihtiyaç da artmıştır. Yeni kaynak arayışları, sömürgeleşme çabaları Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı tetiklemiştir. Savaş ise büyük bir yıkıma neden olmuştur. Savaş esnasında şehirlerin yakılıp yıkılmasından dolayı, halk şehirlerden uzaklaşmıştır. Bunun sonucunda banliyöleşme süreci başlamıştır.

Savaş sonrası dönemde (1945 ve 1973 yılları arasında) şehirlerin yeniden inşa sürecine baktığımızda banliyöleşme özelinde şekillendiğini görmekteyiz. Bu durumda mutenalaştırma için birçok Avrupa'da şehrinin eski kent merkezlerinin, yeniden inşa edilmesiyle birlikte, kent dışında yaşayan orta sınıfın, tekrar şehir merkezlerine dönmesi süreci de diyebiliriz.

Diğer bir ifade ise mutenalaştırma kavramının ortaya çıkış sürecini, kentlerin yeniden inşasıyla mekânın iktisadi ve sosyal olarak yeniden değer kazanması sonucu,

işçi sınıfı merkezin dışına doğru itilmesidir. Özünde mutenalaştırma, mekâna yeni bir grubun gelmesiyle birlikte diğer grubun mekândan gitmesiyle sonuçlanan bir döngüdür. En temelde Sanayi devrimi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, kent yaşamının oluşmasında ve yeniden oluşturulmasındaki rolü bu süreçte etkili olmuştur. Dünya genelinde yaşanan ekonomik, sosyal ve özellikle de teknolojik gelişmeler kenti de etkisi altına almıştır. Kentlerin özellikleri ve yapısı her geçen gün değişmekte ve dönüşmektedir. Meydana gelen gelişmelerle birlikte, kentin işlevlerine yönelik değişimler gözle görülür seviye ulaşmıştır. Sanayi odaklı gelişen kentler, değişen ihtiyaçlar doğrultusunda hizmet sektörüne yönelmiştir. Bunun sonucunda ise kent içi mekânların, dönemin ihtiyaçlarına yönelik dönüştürülmesi süreci başlamıştır. Bu gibi gelişmelerin birçok olumlu ve olumsuz etkileri mevcuttur. Mutenalaştırma da tam bu noktada ortaya atılmıştır. Mutenalaştırma kavramı; ekolojik ömrünü tamamlamış bölgelerin, kentsel yeniden yapılandırma çalışmalarına dahil edilmesiyle başlayan sürecin bir sonucudur. Kentsel yenileme, kentsel dönüşüm adı altında yürütülen çalışmalardan, daha çok işçi sınıfı ve düşük gelirli bireyler etkilenmektedir. Mekânın dönüştürülmesiyle birlikte bir dizi değişiklikler meydana gelmektedir. Bu yenileme çalışmaları sonucunda mekânın ekonomik, sosyal ve demografik yapısında değişimlerin görülmesi, mutenalaştırma kavramıyla açıklanmaktadır.

Mutenalaştırma kavramına yönelik farklı tanımları literatürde yer almaktadır. Bunun nedeni mutenalaştırma kavramının içinde birçok alanı barındırıyor olmasıdır. Kavram bünyesinde coğrafya, kent planlaması, ekonomi, sosyoloji gibi birçok bilim dalı iç içe girmiş bir şekilde barındırmaktadır (Karaman, 2006: 71). Farklı alanlarda kentle ilgili çalışmalarını yürüten araştırmacılar, aynı zamanda kavramının tanımının değişiklik göstermesinde etkili olmaktadırlar. Ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar, daha çok kent planlaması alanında yürütürken, dünyada genellikle kent coğrafyacıları tarafından yapılmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde yapılan araştırmalar ekseninde mutenalaştırma konusuna farklı bakış açılarından elde edilen verilere baktığımızda, kavrama yönelik literatürde birçok farklı tanımdan bahsedilmektedir. Mutenalaştırma kavramının anlamına yönelik değişimler, kavramın sözlükte yer alan tanımındaki değişimden de anlaşılmaktadır. Örneğin, kavramın erken döneminde American Heritage sözlükte mutenalaştırma, "Özellikle işçi sınıfının yaşadığı mahallelerdeki köhnemiş kentsel konutların orta ve üst sınıflar tarafından yenilenmesidir" olarak yer alırken bundan iki

yıl önce yayınlanmış Oxford American sözlüğünde ise "Orta sınıf ailelerin kentsel alanlara taşınması sonucunda konut değerlerinin yükselmesi ve bunun sonucunda daha düşük gelirli ailelerin bu alanlardan sürülmesi" olarak tanımlanmıştır. Mutenalaştırma kavramının erken dönemlerinde sözlük tanımlarında değişimler mevcuttur.

Mutenalaştırma alanında yapılan araştırmaların genel verileri, işçi sınıfının yaşadığı metruk mekanların bir orta sınıf mahallesine dönüştürülmesi yönündedir (Smith ve Williams, 2015: 1). Mutenalaştırma alanında, süreç odaklı araştırmaya göre bu hayli olumlu bir durumdur. Sonuç odaklı bir araştırmada ise mekânın "orta sınıf mahallesine dönüştürülmesi" olumsuz bir süreci işaret etmektedir. Mekânın emlak değerinin artması, beraberinde düşük gelirli bireylerin mekânı terk etmek zorunda kalması hayli olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Kavrama yönelik mülkiyet ve ekonomi temelli yaklaşımlar Mutenalaştırmayı, "bazı alanlarda uzun bir yatırımsızlık ve yeniden yatırım süreci" diye açıklarken, diğer bir açıklama ise "kentsel alandaki ekonomik faaliyet sürecinde konut stokunun yenilenmesi ve iyileştirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Mutenalaştırma hakkında, mekân ve ekonomi merkezli açıklamaların aksine daha insan odaklı, sosyo-ekonomik etkileri üzerine tanımlar ise sınıfsal nedenlerin etkisiyle meydana gelen değişimler olarak açıklamaktadır. Mekânda sosyal sınıfın ve mülkiyetin değişme süreci için Kennedy ve Leonard, "mutenalaştırma (gentrification) kavramını yüksek gelir gruplarından olan bireylerin, mahallelere yönelik yaptığı yatırımların sonucunda, düşük gelirli grupların yaşayabileceği alan olmaktan çıkmasını, yer değiştirmesi olarak" tanımlar (Kennedy ve Leonard, 2001 akt., Behar ve İslam, 2015: 16-17). Daha da açmak için dört kilit tanım oluşturmuştur:

- "Mutenalaştırma (gentrification) düşük gelir gruplarının yaşadıkları alandan taşınmasını gerekli kılmaktadır ve bu genellikle gönüllü olmayan bir yer değiştirmedir. Yerinde kalmak isteyen orijinal sakinler, hızla yükselen kiralar ve mülkiyet vergilerindeki artışlar nedeniyle ödeme güçlüğü çekerek taşınmak zorunda kalmaktadır.
- Mutenalaştırmanın (gentrification) alandaki konut stokunu iyileştirme sonucundan başka, fiziksel ve sosyal bileşenleri de vardır.
- Mutenalaştırma (gentrification) alanın karakterinde değişiklikle sonuçlanır. Bu, tanımın en subjektif özelliğidir fakat çok önemlidir.

Mutenalaştırma (gentrification) sadece yüksek gelirlileri alana çekmekle kalmamakta, alandaki birçok özel sosyal dokuyu da değiştirmektedir.

- Mutenalaştırma (gentrification) genellikle bir konut alanı bazında tanımlanırken, süreç ve etkileri tüm kent ve bölge düzeyinde görülmektedir."

Küreselleşmenin etkisiyle bir noktada başlayan bir hareket dünyanın birçok yerine hızla yayılmaktadır. Bir akım, bir uygulama, bir eğilim olarak dünyanın her yerinde ve eş zamanlı olarak insanlar tarafından uygulanmaktadır. Bu noktada coğrafi konum, kültürel farklılıklar, sosyal yapı, ekonomik güç, yaşam biçimleri gibi etmenler devreye girmektedir. Bunun ışığında kavramın kullanımında ve tanımında; ülkelere, şehirlere ve bölgelere göre farklılıklar göstermesi kabul edilebilir bir durum olarak görülmektedir. Daha da açmak gerekirse öncelikle dünyada kavramı ortaya atan Ruth Glass'ın sosyal yapıda meydana gelen değişime yönelik gözlemlerine ve Neil Smith'in kavramın ekonomik boyutu üzerinden yaptığı çalışmalarına kısaca bakmak yerinde olacaktır. Mutenalaştırmanın içinde birçok etmen bulunmaktadır. Ancak, Glass'ın ve Smith'in açıklamaları doğrultusunda, ekonomik gelişimin ve sosyal yapının-sosyal statünün daha öncelikli olduğu sonucu ulaşılmaktadır. Biraz bunlara değinmek ülkemizdeki kullanım biçimlerindeki farklılığı anlamak için yararlı olacaktır.

Mutenalaştırma kavramını (Gentrification) Ruth Glass ilk olarak 1964 yılında "London: Aspect of Change" adlı kitabında tartışmaya açmıştır. (1959 yılında Kuzey Kensington'daki konutlar üzerine yaptığı yayınlanmamış bir çalışmasında "gentrified" kelimesini kullanmıştır.) Londra'nın sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimleri gözlemleyen Glass bu değişimleri "gentrification" kelimesi ile kavramlaştırmıştır (Lees, Slater ve Wyly, 2008: 4-5).

Glass, sanayileşmeyle birlikte kent içi alanlara yoğun olarak işçi sınıfının yerleşmesi sonucu, orta sınıf kent çeperlerine çekilmeyi tercih etmiştir; ancak daha sonraki dönemlerde değişen kent yapısı ve yaşam şekillerinin etkisiyle birlikte, işçi mahallelerinde bulunan iki ve dört katlı binaların, kontrat sürelerinin dolmasıyla birlikte orta sınıf ve üst sınıf tarafından bir bir satın alındığını ve yenilenerek, yeni sahiplerinin oturmaya başladığını gözlemlenmiştir. Orta sınıfın bu yeniden kente dönüşüne dikkat çeken Ruth Glass, bu aktörleri "iki arada bir derede kalmış yeni orta sınıf olarak" biraz alaycı bir dille ifade etmiştir Aslında o, bu yeni orta sınıfın kent merkezlerinde kendilerine yer açma çabalarını siyasal iktidarın girişimlerinden ayrı

tutmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu süreci, yeni orta sınıfın, var olan orta sınıfın yaşam biçimine ve kültürüne eklemlenmeye çalışma denemeleri olarak görmektedir. Bu durumu daha iyi aktarabilmek adına, dönemin kentsel dönüşüm çalışmalarını anlatırken, 18 ve 19. yüzyıl İngiliz aristokrasisi ve feodalite arasında kalan, kendine sosyal bir yer edinmek adına kurnazca oyunlara başvuran orta sınıfa gönderme yaparak açıklamaktadır. Aspects of Change adlı giriş bölümünde bu konuyu bakış açısına yer vermiştir. Onun dönemin kentsel dönüşüm çalışmalarına bakış açısından yola çıktığımızda, soylu kesimin içinde kendine yer açmaya çalışan bu yeni orta sınıfın, kent merkezini işgal etmeye başladığını vurguladığını görmekteyiz. Yeni bir işgal türü olarak nitelendirilen kent içi hareketlenmeler etkisinde, işçi sınıfı kent dışına doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Glass, sınıfsal olarak kendini dönüştürmeye çalışan yeni orta sınıfın aynı zamanda mekânı da dönüştürmesini "gentrification" (mutenalaştırma) olarak tanımlamıştır (Yavuz, 2006: 61). Ruth Glass, kavramı oluşturma sürecindeki gözlemlerinden elde ettiği sonucu şu şekilde aktarmıştır:

> "Birer birer, Londra'nın işçi semtlerinin birçoğu orta sınıflar -üst ve alt- tarafından işgal edilmektedir. Eski püskü, mütevazı ahırlar ve kulübeler –üst katta iki, alt katta iki odalı- kira kontratlarının süresi dolduğunda ele geçirilmiş, şık ve pahalı konutlar haline gelmişlerdir. Daha önce ya da son dönemde çöküntüleşmiş olan daha büyük Viktorya evleri- oda oda kiraya verilen ya da birden fazla hane tarafından kullanılan evler-tekrar iyileştirilmiştir... Bir mahallede bu soylulaştırma süreci bir kez başladığında, özgün işçi sınıfı kullanıcılarının tamamı ya da çoğunluğu yerlerinden edilene ve mahallenin toplumsal karakteri tamamen değiştirilene kadar hızla devam eder (Glass 1964 akt., Smith, 1996: 31).

Neil Smith mutenalaştırma araştırmalarında Ruth Glass'ın konuya yönelik çalışmalarına genel anlamda bağlı kalmıştır. Ancak Smith, kavramın ortaya çıkışındaki ekonomik nedenlere öncelik vermiştir. Bunu yaparken de konuyu sınır ideolojisi üzerinden açıklamıştır. Amerika'nın kuruluşu ve sınırını kendi ekseninde özellikle de batıya doğru genişletmesine vurgu yapmıştır. Mutenalaştırma çalışmalarını Amerika tarihine yön veren olaylar çerçevesinde inceleyen Smith, kendilerine bir yer edinmek ve daha iyi bir yaşam için bilinmeyen bir coğrafyaya gelen Amerikan halkına gönderme yapmaktadır. Dönemin şartları gereği mülk edinmek için yabanı fetheden, sınırları genişleten insanların bugün aynı şekilde bazı aktörlerin kentsel mekânın fethine çıktığını ifade etmektedir. Sınır ideolojisinin sona geldiği çünkü fetihçilerden önce devlet, siyasetçiler, bankacılar, emlakçılar gibi aktörlerin sınırı çizip sahiplendiğini belirtmektedir. Bunun sonucunda yeni bir yer sahiplenme

arzusu ve ekonomik kârlılığın karşılıksız kalması sonucu fetihçilerin kent merkezlerine yöneldiğini aktarmıştır (Smith,2015: 30-31).

Amerika Birleşik Devletleri'nin yabanı ehlileştirme deneyimleri, barbarlık ve sınır imgesi, Mutenalaştırmanın diliyle benzerlik göstermektedir. Ülke sınırını genişletme yabanı ehlîleştirme, vahşi doğayı dönüştürüp yaşanabilir hale getirilmesindeki benzer durum, bugün özellikle banliyölerin yenilenmesiyle birbirini tamamlamaktadır. Temelinde ekonomik nedenler yatmaktadır. Ekonomideki dengesizlikler yaşanan ve yaşanması muhtemel olan büyük iktisadi krizler kentsel dönüşümü bir seçenek haline getirmektedir. Bu şekilde kârlılık sınırlarının zorlanması ile içerideki ekonominin dengelenebilmesi ve sınırında korunabilmesi için bir zorunluluk gibi görülmektedir. Smith'e göre bu sınırın sonuna kadar zorlanması ve sınır içindeki var olan mekânın yeniden yapılandırılması, yani dönüştürülmesiyle mekânın sahiplerinin de beraberinde dönüşüm geçirmesi son kertede ekonomiye dayanmaktadır.

Mutenalaştırmayı ekonomik nedenler açısından yorumladığımızda, Amerika topraklarının gelişimini tamamlaması, sınırının sonuna gelinmesiyle birlikte sınırdan geriye dönüşün, yani kent içinde "yeni bir sınırın" oluşturulması olarak yorumlayabiliriz. Bu geriye dönüşün temeli Smith'in bahsettiği ekonomik nedenlerdir. Bu doğrultuda, mekânın yenilenmesi sonucu emlak değerlerinde hızlı bir artış kaçınılmaz olmaktadır. Bu da ister istemez mekânla birlikte mekânın kullanıcılarındaki değişime de zemin hazırlamaktadır.

Bu noktada Neil Smith süreci ekonomik nedenlere dayandırmış olsa da sonucunda Ruth Glass'ın yorumuna çıkmaktadır. Ekonomik temelli yapılan dönüşümlerle birlikte kent merkezinde orta sınıf ve işçi sınıfı arasında yeni bir sınırın çekilmesi kaçınılmaz bir sondur. Mekânın yenilenmesiyle birlikte işçi sınıfı, mekânın bedelini ödeyemeyecek duruma gelmektedir. İşçi sınıfı, sınırına yapılan müdahaleleri durduracak güce sahip olmadığı için kendi sınırının içinde geriye çekilmek zorunda kalmaktadır. Aslında isteğe bağlı gibi görülen ama mecburiyete dayanan bir yer değiştirme bu durumda kaçınılmaz olmaktadır. Soyluların fethi, işçi sınıfı tarafından çaresizlik içinde kabul edilmek durumundadır.

1.2. MUTENALAŞTIRMA KURAMI

Mutenalaştırma kavramını içeren çalışmaların geneline baktığımızda kavram için yapılan tanımların benzerlik göstermesiyle birlikte farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Anlamdaki farklılıklara benzer bir durum mutenalaştırma kuramlarında da görülmektedir: Literatürde var olan kuramların, sürecin sadece bir yönünü ele alması nedeniyle sürecin tamamını inceleyen bir kuram bulunmamaktadır.

Mutenalaştırma süreci öncelikle Londra, Paris, San Farncisco, Washington, Toronto ve Vancouver gibi gelişmekte olan ülke kentlerinde görülmeye başlamıştır.

1970'li yıllardan itibaren ABD, Kanada ve bazı Avrupa ülkelerinde kentsel mekânın dönüşümüne yönelik birçok çalışma yürütülmüştür. Bir kısım dönüşüm çalışmalarının sürecin ekonomik boyutunu ele alırken (Smith, 1979, akt., Hamnett ve Rondolph 1984) diğer çalışmalarda sürecin sosyo- kültürel yapıdaki değişimler (Ley, 1986, akt., Lees, 1994) üzerinden ele almıştır. Dönüşüm çalışmalarının daha sonraki yıllarında farklı ülkelerde ve kentlerde yürütülen çalışmalar incelenmiş (White ve Winchester, 1991; Ley, 1992; Gelb ve Lyons, 1993; Carpenter ve Lees, 1995, akt., Ergün, 2006: 15) sürecin farklılıkları ve benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar, mutenalaştırma çalışmalarının ortaya çıktığı günden beri geçirdiği dönüşümler ve türleri üzerinden yürütülmüştür (Ergün, 2006: 16).

David Ley de çalışmalarında öncelikli olarak sürecin sosyal, mekânsal ve toplumsal boyutuna incelemiştir. Kent merkezlerini dönüştüren bireylerin demografik ve kültürel özellikleri üzerinden süreci ele almıştır. Ley, dönüşüm sürecini iki aşamada açıklamıştır. İlk aşama: Kent merkezinde banliyöleşme etkisiyle boşalan binaları, taşıdığı tarihi kültürel değerler nedeniyle özellikle sanat alanın etkisi, medyanın ilgisi ve gönüllü kuruluşların çalışmaları sonucu, profesyoneller tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu grubun ihtiyaçları ve sosyo-kültürel tercihleri doğrultusunda, çöküntü binaları rehabilite etmeleri, bu bölgelerdeki binalara olan ilginin artmasıyla sonuçlanmıştır. Sürecin ikinci aşaması ise sanatçılar ve profesyonellerin yaptığı dönüşümler, diğer gruplar, yeni orta sınıf ve yatırımcıların çöküntü alanlara yönelmesine sebep olmuştur. Mutenalaştırmanın sosyal boyutuna bakan bu yaklaşım sürecin ekonomik boyutuna değinmediği için eleştirilmiştir (Ley, 1992, akt., Uzun, 2006: 34).

Mutenalaştırma çalışmalarının, ekonomik boyutunu ele alan Smith, dönüşüm süreçlerini "rant farkı" kuramıyla açıklamıştır. Smith, bu kuramı kentsel mekânın yeniden yapılandırılması üzerinden oluşturmuştur. Yeniden yapılandırma süreci içinde birçok faktörü ve sonucu taşımaktadır. Bu çalışmaların bölgesel ve mekânsal farklılıklar barındırmalarıyla birlikte temelinde, ekonomik nedenler yatmaktadır. Smith, (2015: 37) "Kentsel mekân ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının, kapitalizmin eşitsiz gelişiminin veya rant farkının işleyişinin bir ürünü, gelişen bir hizmet ekonomisinin veya değişen yaşam tarzı tercihlerinin sonucu, sermayenin banliyöleştirilmesi veya kentsel yapılı çevreye yatırılmış sermayenin değer kaybetmesi" olarak ifade etmiştir. Bu kentsel mekânın yeniden yapılandırılması sürecine, 2. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen gelişmelerin etkisi de büyüktür. Savaş sonrası ekonominin büyümesi beraberinde mekânsal ve toplumsal bir ayrışmayı da ateşlemiştir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, sınıfsal olarak topluluklar arasındaki uçurumu da artırmıştır. Ekonomik gücü olan ve olmayan sınıflar kentsel mekânda bir hareketlenmeye neden olmuştur. Bu hareketlenmeler, kentsel mekânın sınırları yeniden belirlemeye başlamıştır (Smith, 2015: 37).

1960'lı yıllarda kent içi çöküntü alanları "yenilenmeye" tabi tutulmuştur. Savaş dönemindeki merkezden dışa doğru bir hareketlenme olan banliyöleşme, bu kez kent merkezine doğru olan yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Merkeze doğru olan dönüş beraberinde çeşitli ölçeklerde gelişme gösteren yenileme hareketlerini de başlatmıştır. Kent içi çöküntü alanları tarihi ve kültürel özellikleri doğrultusunda rehabilite edilmiş, çeşitli iş merkezleri, kafe, bar ve yaşam merkezlerine dönüştürülmüştür. Dönüşüm hareketleri sonucunda cazibe merkezine dönen mekânlar, hızla iktisadi olarak değer kazanmaya başlamıştır. Mutenalaştırmanın da etkisi bu süreçte görünür olmaya başlamıştır (Smith, 2015: 29-55).

Banliyöleşme ve kent merkezine dönüş sürecinde başlayan kentsel mekânın yeniden yapılandırılma süreci, aslında yeni bir olgu değildir. Kentsel büyüme ve gelişim süreci, kent sınırları içinde sürekli yapılanma ve yeniden yapılanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Burada farklı olan, kapitalist ekonomi sürecinin örüntüleri ve iktisadi bileşenlerinin toplumsal yeniden yapılanmaya doğrudan etkisinin çok daha geniş olmasıdır. Kapitalist ekonominin sürekli üretim odaklı yaklaşımı, her şeyi etkisi altına almaktadır. "Belirli bir yapılı çevre, belirli bir üretim ve yeniden üretim, tüketim ve dolaşım örüntülerini gösterir ve bu örüntüler değiştikçe yapılı çevrenin coğrafi

örüntülenişi de değişir" (Smith, 2015: 37). Ancak, bu örüntüler mekânı yeniden üretim sürecine sokarken eşitsiz bir gelişime neden olmaktadır.

Neil Smith kentsel yeniden yapılandırmanın sürecini şekillendiren etmenleri ve süreçleri beş maddede özetlemiştir:

1. Banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkışı;
2. İleri kapitalist ekonomilerin sanayisizleştirilmesi ve beyaz yakalı istihdamının artması;
3. Mekânsal merkezîleşme ve eş zamanlı olarak sermayenin ademi merkezîleşmesi;
4. Kâr oranının düşmesi ve sermayenin döngüsel hareketi;
5. Demografik değişiklikler ve tüketim örüntülerindeki değişiklikler (Smith ve Williams, 2015: 38).

Smith'in oluşturmuş olduğu kentsel yeniden yapılanmayı özetleyen başlıklar, mutenalaştırma ve yeniden yapılanma sürecini tanımlamaktadır. Ancak, bu başlıklar mutenalaştırmanın altında yatan güçlerin tamamını ortaya çıkarır nitelikte değildir. Mutenalaştırma sürenin içinde birçok farklı etmen bulunmaktadır Bölgeler ve koşullar çerçevesinde etkin güç, değişiklikler göstermektedir. Kapitalizmin tarihsel sürecindeki eşitsiz gelişimi ve beraberinde ortaya çıkan krizler, yeni yatırım ihtiyacını doğurmuştur. Kapitalizmin üretim odaklı gelişiminin tıkanması sonucu yeni bir yatırım türüne ihtiyaç duyulmuştur. Kapitalizmin üretim odaklı yapısı yeniden üretim çerçevesinde şekillenmiştir.

Mutenalaştırma süreci, kent içine ve kent dışına yönelik değişen talepler ekseninde belirginleşmiştir. Örneğin ilk aşama da banliyölerde orta sınıf için oluşturulan konforlu ortamlara artan talep sonucunda, iktisadi güçler merkezden dışa doğru bir yayılım göstermiş ve sanayi, konut, ticaret, eğlence, dinlence faaliyetlerini banliyölere doğru yöneltmiştir. Banliyöler, insanların artık şehir merkezine gitmeden yaşadığı, çalıştığı ve alışveriş yaptığı yerler haline dönüştürülmüştür. İlk aşamanın sonucunda, banliyölerin cazibe merkezlerine dönüşmesi; banliyö ve kent içi toprak değerlerinde iki taraflı bir değişikliğe neden olmuştur. Banliyölerdeki arsa fiyatlarının değerlenmesiyle birlikte, kent içi arsa fiyatlarında bir düşüş görülmektedir. Kent içi mekanların değer kaybetmesi sonucu kent içi bina stokunun bakım ve onarımı için ayrılan sermaye miktarı zamanla azalmıştır. Kent içi mekânda durgunlaşan arsa

kullanımının sermayeye eklenecek kazanımı ile "en iyi ve en yüksek" kullanımda sermayeye getirisi arasındaki yukarı doğru hareketlenme, rant farkı adı verilen durum ile açıklanmaktadır.

Banliyöleşme, kent merkezlerinin yeniden yapılandırılma sürecine sokulabilmesinde iktisadi bir araç görevi üstlenmektedir. Sermayenin banliyölere kaydırılması sonucu mekânda meydana gelen gelişmelerle birlikte banliyöler değer kazanmaktadır. Kent merkezlerindeki sermayenin değer kaybetmesi sonucu merkezin gelişememiş kısımlarının yeniden dolaşıma konulabilmesi için de bir fırsat yaratmaktadır. Rant farkının ortaya çıkışıyla birlikte az maliyet karşılığında elde edilen kent merkezlerindeki mekânların, yüksek getirileri olan mekânlara dönüştürülmesine zemin hazırlamıştır (Smith, 2015: 40).

1960'lı yıllarda sanayi ekonomisinde ve sanayi sektöründe çalışanlarda bir azalma görülmeye başlamıştır. Teknoloji endüstrisinin yükselişe geçmesiyle birlikte yeniden yapılanan endüstriyel çevrenin etkileri ekonomik yapıyı etkilemiştir. Değişen ekonomi ve değişen ihtiyaçlar özelinde kent içi alanlarda dönemin şartlarına göre yenilenme sürecine girilmiştir. Yeni moda olan eğlence merkezleri, restoranlar, sanat merkezleri, kafeler ve barlar gibi birçok dinlence ve eğlence merkezi açılmıştır. Sanayi sektörünün çöküşe geçtiği ve hizmet sektörünün yükselişe geçtiği bir dönemin başlangıcıdır. Sanayisizleşmenin doğal sonucu olarak beyaz yaka ve hizmet sektörü olarak ifade edilen işlerde çalışan oranında artış görülmüştür (Smith, 2015: 41-42).

Kent merkezinin yeniden yapılanma sürecinde, sermayenin değer kaybetmesi ve rant farkının ortaya çıkması etkin rol oynamaktadır. Kent merkezinin o günün ihtiyaçları doğrultusunda inşası, ekonomi ve istihdam yapılarındaki dönüşümleri bir nevi süreci açıklar niteliktedir. Ancak, gelişmekte olan beyaz yakalı istihdamının özellikle merkezde yoğunlaşması tam olarak açıklanabilmiş bir durum olmamakla birlikte sürecin bir yan etkisi olarak nitelendirebilir (Smith, 2015: 41-42).

Kent içi mekanlar yenilenmeye devam ederken bir taraftan da kentsel büyüme devam etmektedir. Bu noktada mekânsal merkezileşmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sanayisizleşme ile büyük kentlerdeki istihdam olanakları ve mesleki yapının değişimi yeni bir ihtiyacı da gündeme getirmektedir. İki işyeri arasındaki mesafenin uzaması, ulaşım olanakları ve zaman sorununu gündeme getirmektedir. İşyerlerinin bir arada olması ihtiyaç durumunda hızlı hareket edilmesine, doğrudan bağlantı kurma, bilgi

akışı ve pazarlık gibi olanaklar sunmaktadır. Kapitalist toplumda finansal kararlar için kısa sürede hızlı sonuçlar elde etmek önemlidir. Mekânsal merkezileşme istihdam ve mesleki yapının değişimi sonucu ortaya çıkan bir ihtiyaçtır. Mekânsal uzaklığı ortadan kaldırmak için şekillenen işyerleri, ofisler farklı birçok iş kolu için tercih edilen mekânların bir arada olması, buralarda çalışan beyaz yakalı grubunun bu bölgelerde yaşamayı tercih etmesini etkilemektedir. İş yerinin ve evin bir arada olması bir tercih meselesi olsa da aslında uzak mesafelerden toplu taşımayla işe gelmek yorucu bir süreç olduğu için çalışanlar iş yerlerine yakın mesafelerde oturmaktadır (Smith, 2015: 43-47).

Sermayenin banliyölerin inşası sürecinde değer kazanması ve kent içi alanlardaki sermayenin değer kaybetmesiyle eş zamanlı gerçekleşen bir süreçtir. Bir bölgenin değer kazanmasıyla bir bölgenin değer kaybetmesi rant farkı sorunu ön plana çıkarmıştır. Banliyölerdeki yükselmelerin tıkanmaya başladığı 1960'lı 1970'li yıllarda, kent merkezinin yeniden yapılanma sürecine girmesi rant uçurumunu da beraberinde getirmiştir. Azalan kâr oranı ve sermayenin döngüsel hareketi, doğrusal bir çizgide gerçekleşmemektedir. Yığılma ve yıkılma dönemlerinde ortaya çıkan krizlerin etkisinde sermayenin gidiş yönüne göre şekillenen bir süreçtir. Mekânsal yeniden yapılandırma, ekonominin de bu dönemde yeniden yapılandırıldığı iç içe geçmiş bir durumdur (Smith, 2015: 48-49).

Ekonomik dalgalanmaların yeni yatırım olanaklarına ihtiyacı doğrultusunda sermayenin yapılı mekâna yönelmesi söz konusudur. Yapılı mekânın yeniden işlevlendirilmesinde toplumdaki demografik değişiklikler ve tüketim örüntülerinin değişimi de etkili olmuştur. Tek çocuklu aileler, kentli bekar yaşamının popülerleşmesi, rahat yaşam olanaklarının kent içi mekânlarda sağlanması ile kent merkezi cazip yaşam alanlarına dönüştürülmüştür. Lüks restoran zincirleri, son moda butik dükkanlar, gurme gıda dükkanları, eğlence ve dinlence merkezleri gibi lüks yaşam olanağı sunan birçok mekânın kent merkezinde konumlanması ile oluşturulan yeni yaşam algılarının bir ihtiyaç gibi pazarlanması sürecin hızlanmasında etkili olmuştur.

Kent içi mekânın yeniden sermaye kazanması sürecinde birçok farklı stratejilerin geliştirildiğini görmekteyiz. Mutenalaştırmanın başlatıldığı mekanlarda yürütülen çalışmaların "tarihi dokuyu koruma ve sanatı koruma" gibi isimlerle sürdürüldüğü bilinmektedir. Birçok eski rıhtım kenarlarının, eski sanayi depolarının

birer sanat merkezlerine dönüştürülmesi mutenalaştırma peyzajında sanatsal ifadelere yer verildiğini göstermektedir. Bu durum, sermayenin yapılı çevreye dönmesi sonucunda kent merkezinin yeniden yapılandırılmasının neden kurumsal bir kimlik kazandığını açıklar niteliktedir (Smith, 2015: 50-51).

1.3. TEMEL KURAMSAL TARTIŞMALAR

Mutenalaştırma konusunda yapılan temel kuramsal tartışmalar, neoklasik kuramlar üzerinden yapılan geleneksel yaklaşım ve eleştirel yaklaşım olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel tartışmalar mutenalaştırma sürecini normal karşılayan bir yaklaşımla süreci değerlendirmektedir. Geleneksel yaklaşım, Chicago Okulu kent çalışmalarında gündeme gelen "geleneksel yer seçimi kuramı" etkisinde yürütülmektedir. Eleştirel yaklaşımlar ise mutenalaştırmanın yerinden etme süreci ve beraberinde ortaya çıkan sorunlar özelinde ilerleyen bir yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım kentsel yenileme çalışmalarında neoliberal politikaların izlerini takip eder ve kapitalist yapının etkileri özelinde çalışmalar yürütmektedir (Sam, 2010: 138).

1.3.1. Geleneksel Yer Seçim Kuramları Etkisinde İlk Dönem Çalışmaları

Geleneksel yer seçimi kuramları Chicago Okulu'nda 1920 ve 1930'lardaki kentsel hareketleri açıklamak üzere Park ve Burgess gibi araştırmacılarla gündeme gelmiştir. Kentin bir disiplin olarak ele alınması sürecinde geniş kapsamlı kent çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar kentsel alandaki insan yerleşimleri biyoloji ve ekolojide bulunan kavramlar ekseninde açıklamaya çalışılmıştır (Savage ve Warde, 1993 akt., Şen, 2016: 134). Yapılan çalışmalar kentin işlevlerinin mekânsal dağılımı, yer seçimi, erişebilirlik ve bunun maliyeti ekseninde yürütülmüştür. Mekânın öncelikle ulaşım olanakları-maliyeti ve konutun maliyeti öncelikli kavramlar arasında yer almaktadır. Özellikle maliyet çerçevesinde şekillenen kentsel çalışmalar mekân ekonomisi ve bölge bilimi aracılığıyla neoklasik teorinin mekâna yansıması gibidir. İlk dönem çalışmaları kentsel arazi piyasası analizini yaygınlaştıran bir yaklaşımda

yürütülmüştür (Isard 1956, Alanso 1960, Munth 1961, Kain 1962 akt., Smith ve Williams, 2015: 23).

1960'lı yılların sonları ve 1970'li yıllarda dünyada meydana gelen ekonomik gerileme özellikle 1970'lerdeki petrol kriziyle birlikte kentsel çalışmalarda etkisini göstermiştir. İlk dönem çalışmalarındaki ekonomik merkezli açıklamalar yeni sürecin izahında yetersiz kalmıştır. Sınıflar arası hareketlenmenin ortaya çıkışı aynı döneme denk gelmektedir. Banliyölerde konut fiyatlarının artması ve 1970'lerdeki petrol krizi ulaşım maliyetine etkisi, orta sınıfın alım gücünü olumsuz etkilemiştir. Kentsel yeniden yapılanma olarak gündeme gelen ve kent merkezindeki çöküntü alanlarının yenilenme süreci kent merkezlerinin değer kazanmasını etkilemiştir. Kentsel yeniden yapılanmanın başlatmış olduğu hareketlenme, mekânsal ve sınıfsal olarak önemli etkileri olan bir süreci işaret etmektedir. Kent merkezine doğru başlayan bu yönelim savaş sonrası dönemdeki kent dışı mekâna akan sermaye ve nüfusun yön değiştirdiğini göstermektedir (Şen, 2016: 134). Yeni yönelimin bir sonucu olarak görülen mutenalaştırma, neoklasik yaklaşım etkisinde ekonomik boyutunun yoğun olarak ele alınması nedeniyle eksik kalmıştır. Neoklasik iktisadın "mekânsallaştırma" çalışmaları bölge biliminin ortaya çıkmasıyla mekân ve toplum bir arada ele alınmış ancak neoklasik varsayımlar sorgulanmadığı için yetersiz kalmıştır (Smith ve Williams, 2015: 23).

İlk dönem çalışmaları genel olarak ampirik sorular üzerinde durmuştur: Süreç nerede meydana gelmektedir? Nasıl yayılmaktadır? Mutenaştırıcılar kimlerdir? Mutenalaştırılan mahallelere yönelik çalışmalarda orta sınıf merkezde yer almakta mıdır? Mekânın artan değeri karşısında duramayan işçi sınıfına ve mutenalaştırılan alanlara yönelik ilgisiz kalınmıştır. İlk dönem çalışmalarında mutenalaştırma sürecinin devlet tarafından uygulanan politikalarla finanse edilmesi etkisiyle eleştirel yaklaşım pek görülmemektedir. Mutenalaştırma çalışmaları daha çok iktisadi olanakları iyileştirme süreci olarak ele alınmıştır (Şen, 2016: 134-135).

1.3.2. Mutenalaştırma Çalışmalarında Son Dönem: Talep ve Arz Yönlü Yaklaşımlar

Son dönem çalışmaları arz ve talep yönlü yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. 70'li yıllarda yürütülen çalışmalar, mutenalaştırma sürecinin etkilerinden çok nedenleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Sürecin nedenlerini öncelikli ele alan son dönem çalışmaların daha çok İngiltere merkezli yapılan araştırmalarda etkisi görülmektedir. İstatistiksel verilerden ziyade kuramsal analize dayanmaktadır. Araştırmacılar mutenalaştırmayı kendine özgü yalıtılmış bir süreç olarak görmek yerine daha bütünsel süreç olarak ele almıştır. Çalışmalar, ekonomik yeniden yapılanma, istihdam yapısındaki değişimlerle birlikte konut ve arazi kullanım piyasalarıyla bütünsel bir şekilde yürütülmüştür. Son dönem çalışmalarında mutenalaştırma sürecine yönelik farklı ele alış biçimleri aşağıda verilen başlıklarla sınıflandırılmıştır (Şen, 2016: 135).

a. Tüketim yanlı açıklamalara karşı üretim yanlı açıklamalar.

b. Bir "sanayi sonrası" kentinin ortaya çıkışı.

c. Soylulaştırma sürecindeki bireysel aktörlere karşı toplumsal yapının görece önemi.

d. "Yeni bir orta sınıf" var mı ve rolü nedir?

e. Bugün ve de gelecekte soylulaştırmanın maliyeti nedir? (Smith ve Williams, 2015: 15)

Birbirine konuca bağlantılı olan bu sorular sürecin neler etkisinde şekillendiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Örneğin, değişen tüketim tercihlerinin toplum içinde belirleyici olmasıyla birlikte üretim süreçlerini yeniden şekillendirmesidir. Kimlerin tükettiği ve bu tüketim şeklinin toplumsal yapıya ve kentsel mekâna etkileri arz ve talep yönlü yaklaşımları açıklamakta yardımcı olmaktadır.

1.3.1.1. Talep Yönlü Yaklaşımlar

Talep yönlü yaklaşım daha çok neoliberalizm etkisi altında geliştirilen son dönem çalışmasıdır. "Tüketici tercihi", yaklaşımın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma dair yürütülen çalışmalarda eleştirel bir görüşe rastlanmamaktadır.

Talep yönlü yaklaşım daha çok mutenalaştırıcı aktörlere yönelik analizler içermektedir. Kent merkezine yönelik yeniden yapılanma sürecinde aktif rol oynayan ve sürecin ekonomik olanaklarından yararlanarak gelir elde eden genç profesyonellerin yaşam biçimleri, tüketim tercihleri ve kültürleri öncelikli konular arasında yer almaktadır (Şen, 2016: 139).

Yeni orta sınıf olarak tanımlanan genç profesyoneller, kapitalist ülkelerin ekonomik yapısındaki değişimle eş zamanlı olarak görülmeye başlayan bir orta sınıf olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ekonomik yapıdaki değişim, kent merkezindeki istihdam yapısında değişimi başlatmıştır. Sanayisizleşme ile ortaya çıkan hizmet sektörünün gelişmesi orta sınıfın bir alt grup olarak, profesyoneller görünür olmaya başlamıştır. Bu yeni orta sınıf, iyi derece eğitim almış, 35 yaşın altında, bekâr, çoğunlukla çocuk sahibi olmayan, iyi kadrolarda çalışan ve yüksek gelirli, entelektüel kişilerden oluşmaktadır. Mutenalaştırıcının prototipi bu özellikler çevresinde oluşturulmuştur. Bu yeni orta sınıfı, tüketim odaklı yaşam biçiminin oluşturduğu standartları koruyabilmek için geliştirdikleri talepler, mutenalaştırma sürecinin yaşanmasında etkili olmuştur. Bu genç profesyoneller kent merkezindeki eski evleri ucuz fiyatlara satın alıp yenileme girişimleri bu yöne doğru bir talebin de artışını tetiklemiştir. Bu yeni orta sınıfın yerleşim ve tüketim tercihleri kent merkezinin yeniden yapılanma sürecinde belirgin bir etkisi görülmektedir (Koç, 2015: 91-92).

1.3.1.2. Arz Yönlü Yaklaşımlar

Arz yönlü tartışmalara yönelik Neil Smith'in (1979) ortaya attığı rant farkı kuramı en önemlileri arasında yer almaktadır. Arz yönlü yaklaşım sermaye birikimi ve yeni yatırım olanakları ekseninde kent merkezinin yeniden yapılanma sürecine öncelik vermektedir. Geri planda ise politik iktisat görüşünü kullanır. Politik iktisat,

mutenalaştırmaya neden olan etkileri, yeniden yapılanmaya tabi olan mülkiyet değerini açıklamaya çalışmaktadır.

1979 yılından önce mutenalaştırma alanında yapılan çalışmalarda eleştirel bir bakış görülmemektedir. Arz yönlü çalışmalar talep yönlü çalışmaların aksine mutenalaştırma sürecinden kimlerin etkilendiğine yoğunlaşmaktadır (Şen, 2016: 139-142).

Eleştirel bakış açısında iki önemli nokta bulunmaktadır. İlki sürecin ekonomik boyutu üzerinden bakmakta ve rant farkının oluşmasındaki etkileri ve yatırımsızlık süreçlerini içermektedir. Diğeri ise bu sürecin ortaya çıkmasında devletin rolünün sürece etkilerini incelemektedir (Smith ve Williams, 2015).

Smith'in rant farkı kuramı fazla ekonomik temelli açıklamalara yer verdiği ve mutenalaştırıcıların kimliği ve tercihlerini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Smith'in rant farkı kuramının Amerika'daki süreç üzerinden geliştirilmiş olması diğer Avrupa ülkelerindeki uygulanabilirliğini tartışmaya açmıştır (Munt, 1987 akt., Şen, 2016: 142).

Rant farkı kuramının Amerika ile sınırlı olduğu gerekçesine karşılık Hamnett (1984) Avrupa'daki örnekler üzerinden değer farkı kuramını geliştirmiştir. Değer farkı bir evin kullanımdaki değeri ve kullanılmazken ki değeri arasındaki farkı işaret etmektedir. Değer farkı, devlet tarafından düzenlenen kiracı haklarını kapsamaktadır. Değer farkı kuramının devlet düzenlemelerinin görüldüğü Avrupa kentleri için uygulanabilirliği bulunmaktadır (Şen, 2016: 142).

1.4. DEĞİŞEN MUTENALAŞTIRMA SÜRECİ VE AKTÖRLERİ

Mutenalaştırma kavramının Ruth Glass tarafından ortaya atıldığı günden beri birçok anlam değişikliği geçirdiği görülmektedir. Mutenalaştırma alanında çalışmalar yapan birçok araştırmacı, Loretta Lees'in mutenalaştırma kavramının ilk yıllarındaki anlamından oldukça farklı olduğu görüşüne katılmaktadır (Lees, 2000 akt., Hackworth ve Smith, 2001: 465). Mutenalaştırma sürecinin yıllar içinde geçirdiği değişimler Hackwort ve Smith (2001), tarafından üç ana döneme ayrılmıştır. Bu çalışmanın New York örneği üzerinden yapılması nedeniyle kısmı bir geçerliliği olduğu vurgusu

yapılmaktadır. Ancak, küresel süreci daha iyi anlamak adına bir rehber niteliğinde değerlendirilmektedir. İlk dalga, 1950 ve 1973 yılları arasındaki dönemi, ikinci dalga 1974-1988 yıllarını kapsamakta ve üçüncü dalga ise beş yıllık bir geçiş dönemini vurgulamakta, 1993 yılı ve sonrasındaki süreci ifade etmektedir. Kavramla ilgili yapılan bu çözümlemeler özellikle New York örneği özelinde olsa da literatürde yer alan diğer araştırmalar üzerinden ortaya atılmıştır. Her bir analiz mutenalaştırma sürecine devletin müdahil olma şeklinin değiştiğini göstermektedir.

İlk dalga mutenalaştırma dağınık bir şekilde merkez kentlerde varlığı hissedilen bir süreç olarak görülmektedir. İlk dalga mutenalaştırıcı aktörler mahallelere taşınan orta ve orta-üst sınıflar olsa da devlet belli bölgelerde süreci desteklemiştir. Aynı zamanda kira artışlarını sınırlamak adına yasalar oluşturmuştur. Ruth Glass'ın Londra özelinde gözlemlerini aktardığı ilk dönem, klasik mutenalaştırma olarak da literatürde yer almaktadır. Sürecin erken dönemini, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa ve Avustralya gibi ülkelerin şehir içi alanlarında görülen yatırımsızlık sürecinin fark edilmesi oluşturmaktadır (Hackworth ve Smith, 2001: 466).

"İkinci dalga" mutenalaştırma süreci 1973 iktisadi krizinden sonraki döneme denk gelmektedir. 1970'li ve 1980'li yıllar arasında devam eden gelişmeler ilk dalga mutenalaştırma sürecinin aksine hız kazanmıştır. İlk dönemde merkezi kentlerde görülen yenileme girişimi, merkez kentlerin dışına doğru genişlemeye başlamıştır. Bu sürece yatırımcılar, konut iyileştiricileri dahil olmuştur. Mutenalaştırma etkileri de haliyle daha geniş alanlarda hissedilmeye başlamıştır. Sürece dahil olan yatırımcılarla beraber onlara karşı görüşler de ortaya çıkmıştır. Yerinden edilme ve mutenalaştırma karşıtı hareketler de görülmeye başlamıştır (Hackworth ve Smith, 2001: 466-468).

Birinci dalga ve ikinci dalga mutenalaştırma dönemlerinde daha çok, arz ve talep yönlü açıklamalar sürecin aktörlerini belirlemiştir. Talep yönlü açıklamalar sürecin aktörlerinin kimler olduğuna odaklanmakta ve devletin sürece etkisini ikinci planda tutmaktadır. Devletin etkisini ikinci planda tutan açıklamalar daha çok Amerika örneği üzerinden yapılmıştır. Burada etkin rol oynayan mutenalaştırma aktörleri olarak kentli profesyoneller, aykırı gruplar, mimarlar, sanatçılar gibi meslek sahibi kesimlerin etkili olduğu kabul edilmektedir (Altınışık, 2015: 208). Kültürü vurgulayan, bireysel tercihlerin sürece olan etkileri tüketim ve tüketici gibi kavramlar özelinde incelenmiştir. Mutenalaştırma süreci bu yeni orta sınıfın, klasik orta sınıftan

farklılaşan yaşam biçimlerinin mekâna yansımaları üzerinden açıklanmıştır (Ley, 1996 akt., İslam, 2009: 13).

Mutenalaştırma sürecini tüketici tercihleri üzerinden açıklamanın yeterli olduğunu düşünmeyen ve neo-marksist gelenekten gelen araştırmacıların sürece yönelik açıklamaları arz yönlü yaklaşım üzerinden şekillenmiştir. Tüketici tercihlerinin her zaman olağan bir durum olduğunu savunan arz yönlü açıklamalar, sermaye ve sermayenin yatırım tercihlerine öncelik vermektedir. Araştırmacılar mutenalaştırma sürecini açıklarken, sermaye tercihlerinin belirlenmesinde devletin ve ilgili kurumların rollerini merkeze koymaktadır. Kentsel politikalar üzerinde devletin müdahaleci ve denetleyici etkisine öncelik verilmektedir (Altınışık, 2015: 208-209).

Arz yönlü açıklamalar Smith'in rant uçurumu teorisi öncülüğünde oluşturulmuştur. Smith birçok farklı bölgede yürüttüğü çalışmalar sonucunda, sürecin benzerliklerini ortaya koymuş olsa da mutenalaştırmanın bölgenin özelliklerine göre farklılıklar gösterebileceğini ifade etmiştir (Smith, 2015: 48). Nil Uzun da sosyal ve mekânsal yenilemenin benzerlikleri olduğunu ancak yerel özelliklere bağlı olarak sürecin iç dinamiklerinin değişebileceğine vurgu yapmaktadır (Uzun, 2006: 37).

Mutenalaştırma süreci 1980 sonrasında duraklama dönemine girmiştir. Amerika ekonomisindeki bunalımın doğal bir sonucu olarak emlak sektörünü de etkilemiştir. Hackworth ve Smith bu dönemi geçiş süreci olarak ifade etmektedir. 1993 yılına kadar süren geçiş döneminin hemen ardından "üçüncü dalga" olarak ifade edilen yeni bir mutenalaştırma dönemi başlamıştır. Bu yeni dönem daha devlet odaklı ilerlemiş fakat özel geliştiriciler de süreçte yer almıştır. Üçüncü dalga mutenalaştırma sürecinde devlet hiç olmadığı kadar sürecin içinde yer almakta ve süreç şirket ve devlet özerkinde ilerlemektedir (Hackworth ve Smith 2002: 839 akt., İslam, 2009: 8).

Sonraki dönemde yani 1990 yılında ortaya çıkan üçüncü dalga mutenalaştırma sürecinin dinamiklerini açıklamada arz ve talep yönlü yaklaşımlar yetersiz kalmıştır. Daha önceki gelişmeleri açıklamada yeterli görülen mutenalaştırıcı tercihleri ya da sermaye dinamikleri son dönem gelişmeleri karşılamamaktadır. Yeni dönem mutenalaştırma daha karmaşık bir yapıda gelişmekte ve farklı aktörler, farklı yerlerde ve farklı peyzajlarla karşımıza çıkmakta ve farklı insan grupları, farklı sosyo-mekân dinamiklerini içinde barındırmaktadır (Davidson ve Lees 2005: 1175).

Mutenalaştırma 1960'lı yıllarda bölgesel ve konut odaklı görülen bir süreç iken özellikle 90 sonrasında küresel bir boyut kazanmış ve çok boyutlu projeleri kapsayan bir sürece bürünmüştür. Küreselleşmeden önceki dönemde mutenalaştırma kapitalist kentlerde, küçük ölçekli ve daha bölgesel gerçekleşirken, hızla coğrafi sınırları aşmış ve küresel bir olgu haline gelmiştir. Dünyaya yayılan mutenalaştırma deneyimleri bölgesel ekonomik yapılanma ve kültür öğeler etkisinde özgünlük kazansa da Smith'in de ifade ettiği ortak nokta geçerliliğini korumaktadır: Farklı coğrafyalarda etkisi görülen mutenalaştırma çalışmalarının kentin değerli olarak görülen bölgelerinden alt gelir gruplarının uzaklaştırılması ile sonuçlanması söz konusudur.

1950'li yıllardan 1990'lı yılların ortasına kadar büyük değişimler geçiren mutenalaştırma sürecini daha iyi gözlemleyebilmek adına Hackwort ve Smith (2001: 467-470) tarafından üç ana döneme ayrılmıştır. Mutenalaştırma yıllar içinde gözle görülür bir biçim, anlam ve uygulama değişikliği yaşamıştır. Gelişim ve değişim süreci devletin müdahil olma şeklinin değişimiyle birlikte ve neoliberal politikalar etkisinde hızlandığı görülmektedir.

Lees ve Davidson devlet müdahalesi ve küresel sermaye hareketlerinin etkisiyle mutenalaştırmanın değişimine vurgu yapmıştır. Coğrafi olarak ve aktörleri bakımından üçüncü dalga ve sonrası dönem mutenalaştırma hareketinin değişime uğradığını belirtmiştir. Lees ve Davidson, yeni dönem etkisi ve değişen aktörlerin uygulamaları sonucu üretilen fiziksel mekân, sosyal doku ve kültürel faktörlerinde farklılaşma gösterdiğini ifade etmiştir: "Mutenalaştırma süreçleri geleneksel (klasik) mutenalaştırma, devlet eliyle mutenalaştırma, ticari mutenalaştırma, tekrar mutenalaştırma (süper) ve yeni inşa yoluyla mutenalaştırma olarak çeşitlenmiştir." (Lees ve Davidson 2004 akt., Bal, 2017: 42).

1.4.1. Üçüncü Dalga: Devlet Eliyle Mutenalaştırma

Mutenalaştırma sürecinin gelişim dönemlerini incelediğimizde mutenalaştırmanın süreklilik arz eden bir değişim geçirdiği görülmektedir. Bu değişen uygulama biçimleri sonucunda mutenalaştırma olgusu sistematikleşerek bir kamu politikası haline gelmiştir.

Üçüncü dalga mutenalaştırma sürecinde daha önceki gelişmelerin anlaşılmasına yönelik yapılan açıklamaların yer yer yetersiz kaldığı görülmektedir. 1990 yılı öncesinde arz yönlü ve talep yönlü açıklamalar özelinde mutenalaştırma sürecine yönelik yapılan çalışmalar, 90 sonrası gelişmelerin dinamiklerini karşılamamaktadır. Bunun nedeni literatürde, devletin mutenalaştırma sürecine dahil olma şeklini genişletmesi olarak belirtilmiştir. Üçüncü dalga mutenalaştırma sürecinde devlet, sermayenin yönlendirilmesi ve uygulama alanlarıyla ilgili daha fazla politikalar oluşturduğu görülmektedir. Devletin süreçte belirleyici bir konum almasıyla birlikte sürecin dinamiklerine yönelik yeni analizler görülmüştür (İslam, 2009: 7). Bu nedenle, Üçüncü dalga mutenalaştırma sürecinin "Devlet eliyle mutenalaştırma" olarak tanımlanmaktadır. Devletin sürecin her aşamasında etkili bir biçimde yer alması onun, süreci tasarlayan, yasal alt yapıyı oluşturan, ekonomik ve fiziki şartları hazırlayan aktör olarak görülmesine yol açmıştır.

Mutenalaştırma dinamiklerindeki değişim ve devletin rolü üzerine Davidson ve Lees'in (2005: 1175) Londra kıyılarında uygulanan dönüşüm politikaları için yaptığı çalışmayı incelediğimizde, devletin belirleyici olarak, yatırımcılarla iş birliği içinde ve özel teşvikler sunarak süreçte rol aldığı görülmektedir

Üçüncü dalga mutenalaştırma süreci olarak nitelendirilen 1990 yılı sonrası dönemde, tüm dünyada kentsel yenileme politikası olarak farklı formlarda uygulanmaya başlamıştır. Uygulanma yöntemi ve şekilleri ülkelere ve bölgelere göre farklılık gösterse de benzerlikler mevcuttur.

1.5. DÜNYA KENTLERİNDE MUTENALAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

Mutenalaştırma sanayi sonrası kentlerde gündemde olan bir konuyken 1980 sonrası dönemde küresel bir görünüm kazanmıştır. İlk görünümleri Ruth Glass'ın bahsettiği Londra örneğinde görüldüğü gibi aralıklı olarak gerçekleşirken, kent içi çöküntü alanlarının yenilenme sorununun sermayenin ilgisini çekmesi sonucu, birçok ülkenin gündemine giren bir konu olmuştur. Bunun sonucunda da küresel bir kimlik kazanmıştır. İlk başlarda yerel bir gerçeklik olan mutenalaştırma, Londra, New York, Paris ve Sydney gibi birkaç gelişmiş kapitalist kentte başlamıştır. Ancak diğer

kentlerle mutenalaştırma süreci izlendiğinde, Tokyo'dan Tenerife'ye, Sao Paulo'dan Puebla'ya, Cape Town'dan Karayiplere, Sanghay'dan Seul'a kadar birçok kentte görülmektedir. Mutenalaştırma endüstri kentleri olan Cleveland ve Glasgow, daha küçük kentler olan Malmö, Grenada, Pennsylvania gibi ve pazar kentlerinde Çekya"daki Ceske Krumlow'da varlığını yer yer hissettirmiştir. Görüldüğü gibi mutenalaştırma süreci coğrafi sınırları aşmıştır (Altınışık, 2015: 20).

Londra'da ortaya çıkan ve orta sınıfın hareketlenmesiyle başlayan mutenalaştırma süreci bugün modern şehirciliğin göstergesi haline gelmiştir. Özellikle 1990 ve sonrası dönemde mutenalaştırma özel sermayeyle birlikte önemli bir kent stratejisi olarak uygulanmaktadır.

Nil Uzun tarafından hazırlanan tabloda, mutenalaştırma sürecinin tarihi, mekânsal özellikleri ve aktörleri hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Tabloda yer alan mutenalaştırma örneklerine baktığımızda sürecin ortaya çıktığı yıllar ile mutenalaştırma da rol oynayan faktörlerin benzer olduğu görülmektedir. 1970 ve 1980 yılları arası dönem, ikinci dalga mutenalaştırma sürecine denk gelmektedir. Burada sürecin artık küresel kent politikası haline gelmeye başladığını işaret etmektedir. Diğer bir husus ise mutenalaştırma sürecinde rol oynayan "yeni orta sınıf ve sanatçılar" olduğu görülmektedir. Kentli profesyoneller ve sanatçıların sürecin bir pazar haline gelmesinde etkili bir araç olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Özellikle sanatçılar ve yaşam tarzlarına yönelik yürütülen reklam kampanyalarının, mutenalaştırma olgusunun yayılmasında etkili bir yöntem olduğu görülmektedir (Deutsche ve Ryan, 1987: 92). Amerika'nın New York şehrinin SoHo bölgesinde 1970'li yıllarda görülen mutenalaştırma sürecinde sanat ve sanatçının dolaylı olarak etkisinden literatürde sıkça bahsedilmektedir. SoHo bölgesinde sanatçıların yaratmış olduğu bohem hayat tarzı, bireysel tercihlerin önemi, çatı katında yaşam, eski binaların onarılarak galeri ve atölyeye dönüştürülmesi, eğlence mekânlarının farklı dekorları, butik mekânlar birer sunuş biçimi olarak görülmektedir. Burada sanatın bir bölgeyi temsil etme biçimi ve o bölgeyle özleşerek, öncesini görünmez kılması söz konusudur. Bölgenin sanatla özdeşleşmesi mekânın daha fazla tercih edilmesini etkilerken, beraberinde mahallenin yerlilerini görünmez kılmıştır. Sanatın dolaylı yoldan mutenalaştırma sürecine dahil olmasında, yatırımcıların dikkatini çekmesi, emlakçıların pazarlama şekilleri ve yerel yönetimlerin de etkisi söz konusudur (Deutsche ve Ryan, 1987: 93-94).

Tablo 1: Bazı Ülkelerdeki Mutenalaştırma Örnekleri ve Sürecin Genel Özellikleri, (Uzun, 2006: 36)

Ülke	Yer	Zaman	Başlangıç Şekli	Yeni Gelen Nüfus
İngiltere	Kent merkezine yakın kent içi bölgeler	1970-1980'ler	Kendiliğinden-Yönetimin etkisiyle	Yeni orta sınıf
ABD	Merkezi iş alanına yakın alanlar	1970'ler-halen devam etmekte	Kendiliğinden	Yeni orta sınıf
Kanada	Merkeze yakın alanlar	1980'ler-halen devam etmekte	Kendiliğinden	Sanatçılar ve yeni orta sınıf
Avustralya	Kent merkezine yakın kent içi bölgeler	1960-1980'ler	Kendiliğinden	Yeni orta sınıf
Hollanda	Tarihi merkez ve kent içi bölgele	1970'ler-halen devam etmekte	Kendiliğinden, yönetimin etkisiyle	Yeni orta sınıf ve sanatçılar
Meksika	Tarihi merkez	1980'ler	Yönetimin etkisiyle	Yeni orta sınıf
Güney Afrika	Merkezi iş alanına yakın bir alan	Geç 1980'ler-1990'lar	Kendiliğinden, yönetimin etkisiyle	Mevcut yaşayanlar ve yeni orta sınıf
Macaristan	Kent içi bir alan	Geç 1970'ler	Yönetimin etkisiyle	Üst gelir grupları
Finlandiya	Kent içi bir alan	1980-1990'lar	Sivil toplum örgütünün etkisiyle, yönetimin etkisiyle	Orta sınıf
Fransa	Kent içi bir alan	1970-1990'lar	Kendiliğinden, yönetimin etkisiyle	Yeni orta sınıf
İspanya	Kent içine yakın bir alan	1980'lerin ortaları	Yönetimin etkisiyle	Üst gelir grupları

Devlet destekli ve yerel yönetimlerin etkisi ile yapılan mutenalaştırma süreçlerine baktığımızda, aslında düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde onlara daha iyi yaşam sunmak adı altında konut projelerinin yönetildiğini görmekteyiz. Bu amaçla yapılan konut projelerinin mutanalaştırma olarak algılanmasının sebebine baktığımızda, düşük gelirli grupların bulunduğu bölgelerde yürütülen projelerin sonunda bu evlerde yoğun olarak orta sınıfın ikamet ettiği gözlemlenirken, daha alt gelirli grupların çok azının buralar da yaşadığını görmekteyiz. Bu durumda orta sınıfın devlet eliyle yürütülen projelerle yapılan konutları tercih etmesi söz konusudur. Örneğin, 1980'lerde Cezayir'de kent arazilerini imara açmak için yürütülen bir konut projesinde, imara açılan bölgelerde orta sınıf yani memurlar vb. meslek gruplarından olan kişiler ev sahibi olurken, daha düşük gelirli bireylerin kaçak yapılı barakalarda yaşamaya başladığı mimar Djaffar Lesbet tarafından gözlemlenmiştir (Davis, 2007: 87-88).

Hindistan'da da benzer bir durum gözlemlenmektedir. Örneğin belediye yetkilileri 1970'lerde devlet iş birliği içinde modern bir ikiz kent yaratmaya yönelik proje hazırlamışlardır. Yoksullara ışıltılı Yeni Bombay'da ev ve iş vaadinde bulunmuşlardır. Ancak bu vaatler yerine getirilmemiş, anakaradaki yerli halk yerinden edilmiş ve başka bölgelere gönderilmiştir. Bölge halkı, geçim sağladığı arazisinden olmuş, işini ve evini kaybetmiştir. Bu bölgede yapılan konutların yeni sahipleri ise memurlar ve orta kesimden insanlardır. Bu örneklere ek olarak Delhi'de Bayındırlık ve İskân Dairesi, bir buçuk milyon parsel arsa dağıtmış, alıcıların büyük bir kısmının yüksek gelir sahibi kesime gittiği görülmüştür. Elde edilen verilerde, 450.000 yasa dışı konutların varlığına karşılık yalnızca 110.000 konut yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır (Davis, 2007: 88).

1.6. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE MUTENALAŞTIRMA

Günümüzde çok sık karşımıza çıkan kentsel dönüşüm uygulamaları ülkemizde olduğu gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde de gündemde olan bir kavramdır. Kentsel dönüşümün neden yapılması gerektiği üzerine, hangi bölgelere uygulandığına yönelik, kentsel dönüşüm için hangi bölgelerin seçildiğine, kimlerin dönüşüme dâhil olduğuna ve olumlu-olumsuz yönlerinin neler olduğuna dair birçok tartışma bulunmaktadır.

Öncelikle genel kentsel dönüşüm tanımlarına baktığımızda, kent ortamında yürütülen yenileme çalışmalarının tümünü içerisinde barındıran, süreklilik arz eden ve toplumun bütününü kapsayan farklı katmanları olan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. "Kentsel dönüşüm, kentsel sorunlara çözüm üretmek amacıyla, değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak ifade edilmektedir" (Thomas, 2003 akt., Şişman ve Kibaroğlu, 2009: 1). Diğer bir tanımda kentsel dönüşüm, "mevcut kentleri ve merkezleri düzeltmek ve günün gereklerine uydurmak amacıyla yeniden planlama ve bunu uygulama" olarak ifade edilmektedir (Hasol, 1998 akt., Özden, 2016: 43).

Kentsel dönüşümün amacının fiziki şartları bozulmuş kent içi mekânların yıkılarak yeniden inşası ile dolaşıma tekrar sokulmasını tanımlayan bir süreç olduğu gözlemlenmektedir. Diğer bir ifade ile plansız kentleşme sonucunda fiziki şartları güvenlik ilkelerine aykırı olan binaların yıkılarak yeniden inşasını kapsayan kentsel bir politikadır. Kentsel yenileme- kentsel dönüşüm uygulamaları 1990'lı yıllardan sonra artmış, 2000'li yıllardan sonra ise daha da hız kazanmıştır. Bu noktada kısaca kentsel yenileme uygulamalarının ortaya çıkışı ve tarihi gelişimine kısaca yer vermek, mutenalaştırma olgusunun gelişiminin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kentsel yenileme çalışmaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte yoğun olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, ortaya çıkışının daha eski gelişmelere dayandığını eklemek gerekmektedir. Sanayi devrimi ile başlayan kırdan kente göç hareketi, kentlerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. O günün şartları ve teknolojik ilerlemelere ayak uydurmak, sağlıklı kentler oluşturmak için birtakım yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde yapılan iyileştirme çalışmaları ilk kentsel dönüşüm uygulamaları olarak ifade edilebilir (Özden, 2016: 49).

Sanayi devrimi ve sonrasında kent merkezlerinin düzenlenmesi ve sağlıklı konut ihtiyacının yanında çevre düzenlemesi de dikkat çekmektedir. 19. yy. ikinci yarısında görülen "Park Harekâtı" kente doğayı getirmeyi amaçlamıştır. Birkenhead Parkı, (Liverpool, 1844) Victoria Parkı (Londra, 1863) ve Central Park (New York) Park Harekâtı'nin sonucunda yapılmıştır. Park Hareketi'ni, kent merkezlerine geniş bulvarların yapıldığı yenileme projeleri takip etmiştir. Buna örnek olarak Baron Haussmann rehberliğinde uygulanan projeler gösterilmektedir. Paris merkezinde büyük yıkımlar yapılmış ve geniş yollar açılmıştır. Haussmann bu projeleri uygularken

kendi doğup büyüdüğü evin yıkımına karar vermiştir. Avrupa'daki gelişmelere benzer özelliklerde Kuzey Amerika'da da benzer uygulamalar görülmektedir. "Güzel Kent Hareketi" adı altında dönemin ihtiyacına göre geniş yollar yapılmıştır (Akkar, 2006: 30).

Kentsel yenileme uygulamalarının gelişimi etkileyen diğer bir gelişme ise 20.yy. ilk yarısında İngiltere'de geliştirilen "Modernist Harekât'tir. Bu yeni hareket, Park Hareketi ve Güzel Kent Hareketi ile benzer özelliklere sahip olsa da geliştirilmiş versiyonu olarak ifade edilmektedir. Modernist Hareket İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte etkisini göstermiştir (Akkar, 2006: 31).

Modernleşme, beraberinde kent yapısında değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir. Modern kentlerin yaratılması süreci, kapitalist yapının ilkeleri çerçevesinde yürütülen ve geliştirilen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakurt, 2006: 7-8). Kentleşme, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almış ve 20. yy'nın ayırt edici bir özelliği olmuştur (Keleş, 2015: 37).

Carmon, kentsel dönüşümün gelişim sürecini üç farklı döneme ayırmıştır. Carmon, bu ayrımı oluştururken dünyanın gelişmiş şehirleri İngiltere, Amerika, İsrail ve diğer batı ülkelerindeki gelişmeleri ve uygulama biçimlerini referans alarak oluşturmuştur. Birinci kuşak olarak ifade ettiği döneme "Buldozer Çağı" adını vermiştir. Bu dönem, özellikle Amerika ve İngiltere'nin yetersiz olarak görülen bölgelerinin buldozerlerle temizlenmesi gibi yürütülen köklü müdahale biçimlerini ifade etmektedir. İkinci kuşakta mahalle yenilemelerin yapılmasına ek olarak bölgenin sosyal sorunlarının göz önünde tutulduğu bütünsel uygulama biçimleri görülmektedir. 1960 sonrasında Amerika Birleşik Devleti'nde yürütülen kentsel yenileme çalışmaları örnek gösterilmektedir. Üçüncü kuşak kentsel yenileme uygulamaları, kent merkezlerinin yeniden inşasının aksine yeniden canlandırma amacıyla uygulanmıştır. Sosyal uygulamaların başarısız olmasından dolayı ekonomik olarak canlandırma amacıyla yürütülen uygulama biçimleri görülmektedir. 1960 sonrası birçok batı ülkesinde uygulandığı ifade edilmektedir (Carmon, 1999: 146-147).

Kentsel dönüşüm uygulamaları dünyanın birçok ülkesinde mevcut kent yapısını iyileştirmek adına yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Kentsel dönüşüm yöntemleri ülkelerde, uygulama biçimlerindeki çeşitlilikten dolayı farklı tanım ve uygulama biçimleri ile literatürde yer almaktadır.

1.6.1. Yeniden Canlanma - Canlandırma (Revival - Revitalization)

Yeniden Canlanma- Canlandırma, kentsel mekânın sosyo- kültürel, fiziksel ve özellikle ekonomik olarak bir gerileme sürecine girmesi ile çöküntü alan olarak nitelendirilmesine neden olan faktörlerin iyileştirilerek ortadan kaldırılması veya değiştirilmesi gibi müdahale biçimleriyle alanın tekrar canlandırılmasıdır (Özden, 2001: 257).

Keleş (2015: 405), canlandırmayı "yapıların özgün işlevlerini yitirdikleri, yapı olarak sağlam bulunmalarına karşın, değerlerinin türlü nedenlerle azaldığı durumlarda ortaya çıkan bir gereksinme" olarak ifade etmektedir. Canlandırma, içinde farklı bileşenlerin olduğu bir eylem planı olarak ifade edilmektedir. Canlandırmaya ihtiyaç duyulan bir bölgenin uygulanan işlem sonrasında fiziksel olarak, konut stoku ve bölgenin dokusunun kalitesinin yükseltilmesi; ticari olarak ise bölgede iş ve hizmet alanlarının oluşturulması ve sosyal anlamda geliştirilen iş olanaklarıyla birlikte bölgenin suç oranında düşüş olması hedeflenmektedir (Kennedy ve Leonard, 2001 akt., Özden, 2016: 151).

Kent dışı yerleşim bölgeleri olan banliyölerin hızla büyümesi sonucunda, geride kalan kent içi mekanların yeniden canlandırılması ihtiyacı doğmuştur. 1950'li yılları kapsayan bu süreçte rehabilitasyonda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır (Küçük, 2014: 24). Yeniden canlandırma, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sıkça görülmektedir (Özden, 2016: 151).

1.6.2. Yenileme - Yenilenme (Renewal - Renovation)

Kentsel mekânın yıkılıp yeniden inşası anlamında kullanılmaktadır. Yenileme, yapıların iyileştirilme imkânı olmaması ve yaşamaya elverişliliğini kaybetmesi durumunda uygulanmaktadır. Bu gibi mekânların tamamını veya bir bölümünün temizlenerek yeniden inşa edilmesi sürecini ifade etmektedir (Özden, 2001: 257).

Renewal kavramı, anlam bakımından farklı olsa da eylem olarak yıkma ve yeniden yapma anlamında kullanılmaktadır. Uygulamada katı sonuçlar barındırmasından dolayı 1981'de Avrupa Konseyi'nin başlattığı kampanyanın adı "Urban Renewal iken daha sonra "Urban Renaissance" olarak değiştirilmiştir. Yenileme-Yenilenme yetersiz altyapıya sahip kent içi bölümlerin bir kısmının yıkılarak fiziki şartlarının iyileştirilmesi için uygulanan bir yöntemdir. 1950 ve 1960'larda Amerika'da uygulandığı görülmüştür (Özden, 2016: 158).

1.6.3. Yeniden Oluşum (Regeneration)

Yeniden oluşum süreci, mevcut dokusu bozulmuş kent içi çöküntü alanlarında yeni bir doku oluşturulması veya mevcut dokunun geliştirilmesi sonucu kente kazandırılması olarak ifade edilmektedir.

Yeniden oluşum çalışmaları büyük maliyetli uygulamalar olmakla birlikte, kentsel yenileme projelerinde sıkça başvurulan bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde kullanılan kentsel dönüşüm uygulamalarının genel görünümü bu şekildedir (Özden, 2016: 159).

1.6.4. Eski Haline Getirme (Rehabilitation)

Biçimsel olarak bozulmaların başladığı ancak özgün niteliği henüz bozulmamış kent içi mekânların, eski haline getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Özden, 2001). "Rehabilitasyon; mimaride, korunacak bir değere sahip ancak bozulmalara maruz kalmış olan yapıların tamir edilerek özgün sağlıklı haline getirilmesi olarak kullanılır ve aynı zamanda kentsel iyileştirme olarak da adlandırılmaktadır" (Küçük, 2014: 34).

1960'lı yıllarda kentsel mekânı yenileme maliyetlerinin çok fazla olması nedeniyle var olan kent dokusuna yapılan köklü müdahale biçimleri değiştirilerek, kent dokusunun rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar başlamıştır. 1960 ve 1980 arası dönemde müdahaleler kent ve mahalle boyutundan çıkarılarak bölgesel boyutlarda

uygulanmaya başlanmıştır. Bölgesel uygulamalarda ise özel sektör ile iş birliğinde bir artış gözlemlenmektedir (Küçük, 2014: 34).

1.7. TÜRKİYE'NİN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'de kentsel yenilemenin gelişim sürecini Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinden sonraki dönemle ele almak bugünkü durumu açıklamak için yeterli veriyi içermektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı'nın uyguladığı iskân politikası görülmektedir. Bu politika fethedilen yerlere Türk ailelerin yerleştirilmesi şeklinde uygulanmıştır (Kalaycı ve Kızılkaya, 2012: 364).

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni bir devletin inşası dünya kentlerindeki benzerlikler incelenerek oluşturulmuştur. Modern kentler yaratma arzusu kapitalist sanayileşme ve kentleşme politikaları birlikte sürdürülmüştür. Ancak, kamu kaynaklarının öncelikli alanlara yönlendirilmesi nedeniyle kentleşme sürecine gereken özen gösterilememiştir. Az gelişmiş ülke örneklerindeki görülen benzer bir durum, ülkemizde de yaşanmıştır. Ülkenin gelişim ve kalkınma sürecinin hızlandırılması için sanayiye dayalı politikalara öncelik verilmiştir (Arslan, 2016: 6-7). Bu da kamunun kent politikalarında yetersiz kalmasına ve kentsel gelişimin piyasaya bırakılmasına neden olmuştur. Kent politikalarına yeterli kaynağın oluşturulamaması, dar gelirli grupların barınma ihtiyacına cevap verememiştir. Konut edinme adına yürütülen uygulamaların orta ve üst gelir gruplarına yönelik yapılması sonucu ise dar gelir grupları kendi yapılarını inşa ettiği bir süreç görülmüştür. Gecekondulaşma olarak ifade edilen sorun başlamıştır (Türkün, Aslan ve Şen, 2014: 45-48).

Gecekondu olgusu ilk olarak Ankara'nın başkent seçilmesiyle birlikte "baraka" olarak nitelendirilen evlerin görülmesiyle gündeme gelmiştir. Gecekondu mahallelerinin kurulmasının en önemli nedenlerinden biri de sanayi alanında yapılan yatırımlar ve makineleşmenin etkisiyle tarımda iş gücüne olan ihtiyacın azalmasıdır. İş ihtiyacından dolayı birçok aile kırdan büyük şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu süreçte barınma ihtiyaçlarını gecekondulara ya da kent içi çöküntü alanlara yönelerek çözüm bulmuşlardır. Türkiye'nin çarpık kentleşme olgusunun var olmasının altında

yatan sebeplerin başında gecekondu mahalleleri gelmektedir (Türkün, Aslan ve Şen, 2014: 45-55).

Ankara'nın başkent seçilmesiyle, tarihi ve kültürel önemine rağmen İstanbul'un geri planda olduğu bir süreç yaşanmıştır. Ancak, 1950'den sonra değişen kamu politikalarıyla birlikte, İstanbul'da sanayi alanında büyük gelişmeler olmuştur. Türkiye'nin en çok sermaye çeken ve bununla doğru orantıda en çok göç alan şehri hâline gelmiştir. Bu nedenle de kaçak ve düzensiz yapılaşmanın en çok görüldüğü yerdir (Türkün, Aslan ve Şen, 2014: 45-55).

Türkiye'nin kentsel gelişim sürecinde, bölgesel gelişmeler ve uygulamalar nedeniyle farklı karakteristik özellikler görülmektedir. Tekeli (2001: 302-345), Türkiye'nin kentsel gelişim sürecini dönemin özelliklerini dikkate alarak beş dönemde açıklamıştır. İlk dönem, 19. yy.'ın ikinci yarısından, Cumhuriyetin ilanına kadar devam eden sıkılgan modernite dönemi olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye'nin yeni bir rejim ekseninde yeniden şekillenmesi ve kentsel yapısının büyük oranda bunun etrafında gelişmesinden dolayı 1950 öncesi kentleşme sürecine başkent Ankara dışındaki kentler geri planda kalmıştır (Işık, 2006: 61).

Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar devam eden süreçte, kentsel gelişmeyi kontrol altında tutabilmek adına yapılan çalışmalar modernist bir yapıda yürütülmüştür. Cumhuriyetin beraberinde getirdiği modernliğin, kentlere yansımasının ilk örneği doğal olarak yeni başkent olmuştur. Bu nedenle öncelikle başkentin kentsel gelişimine öncelik verilmiştir. Modern bir başkent görünümünün diğer kentlere örnek olması açısından önemli bir adım olduğu vurgulanmaktadır (İrdem ve Lenger, 2021: 339-340).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan 1960'a dek olan dönemde Türkiye dünya ülkeleri arasında yerini alabilmek adına çok partili sisteme geçmiştir. Bu da modernite projesinde değişimlere neden olmuştur. Popülist bir modernite projesine doğru eğilim gözlenmektedir. Bu dönemde Türkiye çok hızlı bir kentleşme yaşamıştır. Önceki dönemde yaşanan kentsel deneyimlerle birlikte geliştirilen projeler, yetersiz kaynaklar nedeniyle kentsel gelişim için gerekli seviyede uygulanmamıştır (Tekeli, 2011: 302-345).

Kapitalist piyasaya uyum süreciyle birlikte bu dönemde yaşanan tarımda makineleşme süreci gibi etkenler Türkiye'nin kentleşme sürecinde belirleyici

olmuştur. Köyden kente yaşanan yoğun göçler kentleşmeyi hızlandırmıştır ancak, Türkiye'nin kentsel dönüşümü ve gelişimi sınırlı kaynaklar nedeniyle spontane çözümlerle sürdürülmüştür. Bunun da en görünür hali gecekondular olmuştur. Göçle birlikte yetersiz altyapı ve kaynaklar beraberinde gecekondulaşma artırmıştır (Yücel, 2020: 218).

1960 ve 1980'lere kadarki süreçte hızlı kentleşme görülmeye devam etmiştir. Bunda sanayi kollarında artan iş gücü ihtiyacı ve köyde issiz kalan insanların kentlere göç etmesi etkilemiştir. Bu dönemde kentleşme süreci etkili biçimde devam etmektedir (Arslan, 2016: 14-15). Yine bu dönemde yaşanan, 1960'taki askeri müdahalesi sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası'nda demokrasi ve devlet niteliklerinde değişiklikler yapılmıştır. Sosyal devlet ilkesi kabul edilmiştir. 1961 Anayasası, planlı kalkınma için ve ülke kaynaklarının akılcı kullanımı sağlamak adına, Devlet Planlama Teşkilatı'nın anayasal bir kurum olarak oluşturulmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri gelişen kentleşmenin sorunlu yanları hissedilmeye başlanmıştır. Örneğin Ankara'nın hızla artan nüfusu sonucu hava kirliliği görülmeye başlamıştır (Tekeli, 2009: 122).

Gecekondu konutlarının şehir dışına doğru taşması, yapsatçıların ve kooperatiflerin kentleşmeye etkisini sürdürmesi sonucu altyapı sorunları ve sosyal sorunlar görülmeye başlamıştır. Bu dönemde görülen en önemli gelişmelerden biri olarak 775 sayılı Gecekondu Yasası'nı gösterebiliriz. İlk defa gecekondu kelimesi bir yasa içinde yer almıştır. Yasa aracılığıyla uygulamaya giren çözüm yöntemleri; devlet, yerel yönetimler ve gecekondu sahiplerinin arasında iş birliği sağlanamadığı için hedeflenen gelişme elde edilememiştir (Çakır, 2011: 215).

Tekeli'nin (2011: 302-345) beşinci dönem olarak ifade ettiği 1980 ve sonrasını kapsayan beşinci dönemi; ülkenin siyasi anlamda büyük değişimler yaşadığı yıllara denk gelmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu döneme kadar görülen, ithal güdümlü sanayi politikası değişerek, ihracat eğilimli yeni sanayi stratejileri uygulanmaya başlamıştır. İhracat yönelimli dışa açık politikalar, Türkiye'nin dünya pazarına açılmasını ve küreselleşme sürecine katılmasını sağlamıştır. Bu değişimlerin etkisi sadece sanayi yapısındaki eğilimler ile sınırlı kalmamıştır. Buna eş zamanlı olarak kentleşmenin bölgesel dağılımına da etkisi gözlemlenmiştir. Dışa dönük sanayileşme ile liman kentleri ve sahil bölgelerinin öneminin artmasıyla birlikte, kıyı

bölgelerde nüfus yoğunluğu başlamıştır. Böylece İstanbul'un stratejik önemi de artmıştır.

Türkiye 2000'li yıllara yaklaşırken kentsel gelişim ve demografik dönüşümünü büyük oranda tamamlamış olsa da küreselleşmenin etkisiyle bilgi toplumuna geçiş sürecine girmiştir. Bu daha farklı eğilimler demektir: Nüfusun mekânsal dağılımı ve insanların birbiriyle kurduğu ilişkiyi aşmış, iş ilişkilerinden, bilgiye ulaşmadan, yönetime yaklaşım ve tutumlarına kadar birçok köklü gelişimin göstergesi olmuştur (Tekeli, 2011: 302-345). Bu dönemde fordist üretimden esnek üretime geçiş yaşanmıştır. Modernitenin akılcı tutumu eleştirel yönelim göstermiştir. Temsili demokrasi yerini çoğulcu demokrasiye bırakmıştır. Toplu konut projeleri yasallaşmış; İmar ve İskân Bakanlığı kaldırılmış, yerel yönetimlerin kaynakları artırılmıştır. Bununla birlikte yerel yönetimlerin kentsel gelişimdeki etkisi de artırılmıştır (Tekeli, 2011: 302-345).

Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra ülkenin başkentinin modern bir şehre uygun olarak tasarlanma girişimleri ve savaştan yıkılan Anadolu şehirlerinin yeniden planlanması süreci ülkemizin ilk kentsel yenileme adımlarının görüldüğü döneme denk gelmektedir. Savaştan çıkmış yıkık dökük bir ülkenin yeni yönetim sisteminin gerekliliklerine uygun bir şekilde kentsel gelişiminin tamamlanması hedeflenmiştir. Ancak, ekonomik buhranlar, kaynak yetersizlikleri, uygulanan yanlış politikalar sonucu ülkemiz hedeflenen kentsel gelişim sürecini sorunlu bir şekilde tamamlamıştır. O günkü anlık gelişmelere uygulanan spontane çözümler, 1980 sonrasında kendini göstermeye başlamıştır. Sorunlarla birlikte yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır.

1.7.1. 1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Deneyimleri

Türkiye kurulduğu günden bugüne hızlı bir sosyo ekonomik, mekânsal ve kültürel değişimlerin görüldüğü bir ülkedir. Hızlı değişim süreci yetersiz planlama, kaynak eksikliği ve yanlış politikalar; bilinçsiz, kontrolsüz ve denetimsiz kentleşme sonucunda birçok sorunu da içinde barındırmıştır. Bunlar sonucunda ülkemizde kentsel yenileme ihtiyacı da ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin 1980 sonrası kentleşme süreci için "kentsel dönüşüm dönemi" (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 262) ve "sermayenin kentleşmesi" gibi tanımlamalar literatürde yer almaktadır (Şengül, 2009: 137).

1980 sonrası dönem; ekonomi ve kentsel yapıda köklü değişimlerin yaşandığı bir süreci işaret etmektedir. 1980 ihtilali Türkiye'nin yeniden oluşum sürecine girmesinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde görülen, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte dışa dönük ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni uygulamayla birlikte, küreselleşme etkilerinin kentsel mekânda yansımaları görülmeye başlamıştır. Küresel pazara katılma arzusu etkisinde geliştirilen politikalar, yeni uygulamaları içermektedir. Bu doğrultuda altyapı sorunlarının çözülmesine ve telekominikasyon politikalarına öncelik verilmiştir. Diğer bir önemli politika ise küresel ekonominin gerekliliklerine uygun kurumsal merkezlerin kurulmasıdır. Buna uygun olarak bankalar, sermaye merkezleri ve serbest ticaret ve üretim bölgeleri geliştirilmiştir. Yeni nesil politikalar etkisinde, ülkenin kentsel yapısında değişimler gözlenmiştir. Bu dönemde İstanbul'un önemi de artmıştır (Tekeli, 1998: 130).

Ekonomik tercihlerin değişimiyle birlikte altyapı, konut ve ulaşım gibi ihmal edilen kentsel ihtiyaçlara öncelik verilmiştir. Başta bu yönelimler devlet tarafından ihaleler aracılığıyla özel sermayenin dahil edilmesiyle olmuştur. Bu yenilikler çeşitli düzenlemelerle uygulanmıştır. 1990'lı yıllarda özel sermayenin rant gelirlerinin hızla artması sonucu, belirgin biçimde kentsel alana yönelik yatırımlarında artış gözlemlenmiştir.

1980'li yılların başından beri değişen ekonomik dengeler, kentleşme sürecinde sermayenin büyük oranda yönlendirildiği bir döneminin habercisi olmuştur. Devlet destekli ya da özel sektör mekanizması aracılığıyla olsun sermaye, aslında her dönemde kentleşme sürecine etkisi olmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği ise sermayenin önceden olmadığı kadar kentleşme sürecinde belirleyici olmasıdır. Bu yeni uygulamalar ile kentsel rantlar önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. O nedenle kent yoksullarına yönelik yürütülen politikalar sekteye uğramıştır. Maliyetin altındaki uygulamalar geri plana atılmıştır. Kentlerin sermaye talepleri doğrultusunda yeniden şekillendirme eğilimleri görülmüştür (Şengül, 2009: 130-149).

Neoliberal ekonomi etkisinde yürütülen politikalar, sermayenin yoğun olduğu metropol olma özelliği taşıyan kentlerin görünürlüğünü artmıştır. Mekânsal gelişim

aşamalarına bakıldığında, kentlerde kaçak yapılaşmanın görüldüğü bölgelere yönelik, belediyeler tarafından rehabilitasyon politikaları uygulanmaktadır.

Ülkede her anlamda değişimlerin yaşandığı bir dönemde elbette kentsel gelişim süreci de etkilenmiştir. Neoliberal eğilimler etkisinde, kente yönelik de birçok politikalar ve yasalar geliştirilmiştir. 1983 ve 1988 arasını kapsayan yıllarda gecekondu ve kaçak yapıların yasallaştırma süreci başlamıştır. Bu dönemden sonra da içeriği genişletilerek imar afları uygulanmaya devam etmiştir. Gecekondu bölgelerinin kullanım değerinden daha önemli özelliği, kentin gelişmeye açık alanları olmasıdır. 1970'lerde yaşam alanı olma özelliği ön plandayken, 1980'li yıllara gelindiğinde ise kentin gelişmeye açık alanları olma özelliği ön plana çıkmıştır. 1985 yılında çıkarılan gecekondu affı bu alanların dönüştürülmesini zemin hazırlamaktadır. Bu alanlarda kısa sürede görülmeye başlayan apartmanlar bunun göstergesidir (Şengül, 2009: 144-145).

Kentsel bozulmayı etkileyen diğer bir durum ise İmar ve İskân Bakanlığı'nın kaldırılması ve görevlerinin belediyelere devredilmesi olmuştur. 1987 yılında yaygınlaşan belde belediyelerinin kontrolsüz uygulamaları ve kentsel planlama ilkelerini hiçe sayarak yürütmüş oldukları piyasa odaklı politikalar, kent yapısını büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Belde belediyeleri kent içi doğal alanları ve tarihi değere sahip bölgeleri talan ederek rant kentleri oluşturmuşlardır. Kültürel mirasın hiçe sayıldığı belediye uygulamaları sıklıkla literatürde yer almaktadır (Özden, 2016: 262-268).

1.7.2. 1990 Sonrası Kentsel Dönüşüm

1980 yılından sonra uygulanmaya başlayan dışa eğimli ekonomi modeli, doksan sonrası gelişmelerde yeni uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel dünyada yer edinme odaklı geliştirilen hükümet politikaları 1990'lı yıllarda kentsel yapıdaki ağırlığı daha da artmıştır.

İstanbul'da 1996 yılında gerçekleşen Habitat II[1] toplantısı, Türkiye kentsel dönüşüm politikalarına yeni uygulama biçimleri getirmiştir. Kentleşmenin bir fırsat olarak görüldüğü, küresel büyüme için bir kaynak olarak değerlendirildiği, yerel yönetimlerin etkisinin artırılmasına yönelik ve katılım gücünün önemi üzerine temel çıktılar içermektedir. Böylece Habitat II toplantısı ile güvenli, sağlıklı ve sürdürülebilir kentler yaratılması fikri sağlam bir zemine oturtulmuştur. Kentin sorunlu alanları olarak belirlenen bölgelerine yönelik yasal düzenlemelere zemin hazırlamıştır (Güzey, 2012: 60-70).

1984 yılında çıkarılan Toplu Konut Kanunu, 1990'a gelindiğinde ayrı bir birim olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu birimin amacı, dar gelir grupların konut ihtiyacına yönelik uygulamalar geliştirmesidir. Ancak bu yeni birim, ferdi ve toplu konut kredisi verilmesi, köy mimarisinin geliştirilmesi, gecekondu alanlarının dönüşümü, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup, yenilenmesine yönelik projelere kredi verilmesi gibi uygulamalar bünyesine dahil edilmiştir. Bu sayede yerel yönetimleri teşvik ederek yeni konut alanlarının oluşturulmasına katkı sağlamakta, aynı zamanda gecekondu bölgelerinin yıkılarak yenilenmesini kolaylaştırmaktadır. Buna örnek olarak; İstanbul-Halkalı, Ankara-Eryaman ve İzmir-Mavişedir gibi bölgeler gösterilebilir (Yenice, 2014: 83).

Bu dönemde Gecekondu kanunun içeriği genişletilmiş ve tüm kaçak yapıları içeren bir yasa haline getirilmiştir. Gecekondu bölgelerindeki uygulamalara yasal altyapı oluşturan bu düzenlemeler, mülkiyet sorunun çözülmesini ve bu bölgelerin birer apartman stokuna dönüşmesini hedeflemektedir. Bu uygulamalara örnek olarak, Ankara Portakal Çiçeği Vadisi (1989) ve onun devam niteliğinde 1994 yılında tamamlanan Ankara Dikmen Vadisi kentsel dönüşüm projeleri gösterilebilir (Yenice, 2014: 82).

Türkiye'nin yeni kentleşme modeli olan kentsel dönüşüm, rant endeksli konut alanlara yönelmiştir. Kentlerin gelişmeye açık alanlarına özellikle gecekondu bölgelerine yönelim artmıştır. Düşük gelirli grupların yaşadığı gecekondu ve çöküntü alanları teker teker temizlenerek orta ve üst gelir gruplarının tercihlerine uygun konutlar inşa edilmiştir (Güzey, 2012: 70).

[1] HABITAT, sürdürülebilir insan yerleşimleri oluşturulması ve herkes için yeterli konut sağlanması yönünde oluşturulmuş bir Birleşmiş Milletler Programıdır. Habitat I, Vancouver, 1976/ Habitat II, İstanbul, 1996/ Habitat III, 2016, Kito.

Kent yapısındaki değişimleri tetikleyen diğer bir unsur ise hizmet sektörünün yaygınlaşmasıyla görülmeye başlayan yeni orta sınıfın mekân tercihi etkili olmuştur (Şengül, 2009: 142-143). Kentlerin merkezlerinde yer alan tarihi ve kültürel değerle sahip bölgeler, bu yeni orta sınıfın ilgisini çekmiştir. Turizm sektörünün bu bölgelere yönelmesi, büyük sermaye gruplarının bu bölgeleri fırsat olarak görmesine neden olmuştur. Bu süreçte, artan ilgi belediyeler için de (rant değeri olmayan ve vergi geliri düşük alanları yenilemek, tekrar dolaşıma sokmak) bir fırsat olarak görülmüştür.

Avrupa'nın 1960 ve 1970'li yıllarda yaşadığı sürece Türkiye'de 1990 sonrası yoğun olarak dahil olmuştur. Tarihi kent merkezlerinin değer kazanması ile uzun yıllardır bakımsız kalan ve alt gelir gruplarının sığınma alanları olan bu bölgelerin, büyük oranda yıpranmış olduğu görülmektedir. 1950'li yıllardan beri zarar gören tarihi özelliği bulunan bölgeler, 1990'lara gelindiğinde, ayakta olan yapıların dahi yıkılarak yeniden inşa edilmesine şeklinde bir uygulamalara maruz kalmıştır. Bu bölgeler için uygulanan politikalar, bölgenin değişim değeri üzerinden yürütülmüştür. Bölgenin sakinleri açısından önemi ve konut hakları gibi sosyal konular göz ardı edilmiştir (Ahunbay, Dinçer ve Şahin 2016: 184-186).

1.7.3. 2000 Sonrası Kentsel Dönüşüm

Kentsel yenileme uygulamalarının Türkiye'de 2000 sonrası dönem için 1999 yılında yaşanan Marmara depremi belirleyici olmuştur. 2000 sonrasında kent yöneticilerinin söylemlerinde kentsel mekânın yasadışı, sağlıksız ve güvensiz bölümlerinin dönüştürülmesine yönelik vurgular sıkça yer almıştır. Sanayi bölgeleri ve tarihi bölgelerinin dönüştürülmesi üzerinde ilerleyen kentsel dönüşüm uygulamaları, 1999 depreminden sonra özellikle riskli yapılara yönelmiştir.

2004 ve 2005 yıllarındaki yasal düzenlemelerden önce, kentsel dönüşümle ilgili sempozyumlarda "deprem tehdidi altındaki bölgelere" yönelik konular yer almıştır. Bunların yeni yasaların maddelerinde belirleyici etkileri olmuştur. Geniş kapsamlı yasal düzenlemelerin ilk aşamasında reform düzeyinde değişimler görülmüştür. Kamuda yeniden yapılanma süreci başlamış ve belediyelerin kentsel dönüşüme yönelik yetki ve rollerinin sınırları çizilmiştir. Yerel Yönetim Reform Paketi adı altında Büyükşehir Belediye Kanunu, Belediye Kanunu ve İl Özel İdaresi

Kanunu içinde dönüşüme yönelik değişiklikler yapılmıştır. Belediyeler, yerel kentsel dönüşüm uygulayıcısı olarak belirlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun temel iki madde göze çarpmaktadır. Belediye Kanunun 69. maddesinin genel çıktısına baktığımızda belediyeye konut ve toplu konut yapma yetkisi verilmiştir. Ancak yapılacak konut alanı, niteliği, hangi sınıflara yönelik yapılması, sınıfların oranı ve sosyal konut -ucuz konutların niteliği gibi belirleyici ifadeler bulunmamaktadır (Özden, 2016: 268-270).

Belediye Kanunu'nun 73. maddesinde belediyelerin kentsel dönüşüm uygulama sürecinde hukuksal süreci hızlandıran bir yapı söz konusudur. Dönüşüm ve yenileme alanlarıyla ilgili davaların öncelikli görülmesine yönelik bir yapı oluşturulmuştur. Kentsel dönüşüm alanıyla ilgili kararlar meclis salt çoğunluğuyla karara bağlanması söz konusudur. Bu madde de kentsel dönüşüm alanının belirlenmesinin uzman kişilerce yapılmasına yönelik içerik eksikliği söz konusudur.

Belediye Kanunu'nun 73. maddesinde kentsel dönüşüm alanlarının ve nüfus oranlarında belirli sınırlamalar bulunmaktadır. Bu da kentin parça parça dönüştürülmesine neden olmuştur. Parçalı dönüşüm beraberinde plansızlığı getirmiştir. O nedenle madde 2010 yılında yenilenmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. 2012 yılında yeni bir düzenleme yapılmış; bazı fıkralar iptal edilmiş yerine yenileri eklenmiştir (Özden, 2016: 284-286).

2004 yılında dikkat çeken diğer bir husus da TOKİ' nin yetki alanı genişletilerek merkezi kentsel dönüşüm uygulayıcı kuruma dönüşmesidir. Toplu Konut İdaresi, planlama uygulama ve uygulanmasında destek sağlama, dönüşüm yapma, proje üretme gibi geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu yıllarda kentsel dönüşümle ilgili iki önemli yasa gündeme gelmiştir: İlki 2004 yılında görülen ve Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu ve 2005 yılında 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Kanunudur (Özden, 2016: 270) Bu tarihten sonra, Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Toplu Konut İdaresi ve belediye iş birliği ile yapılmıştır. İstanbul'da ise Tarlabaşı, Sulukule, Maltepe gibi birçok yer kentsel yenileme alanları olarak belirlenmiştir (Özden, 2016: 269-270).

2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile

kurulmuştur. Bu yeni bakanlığın özelliği kentsel dönüşümle ilgili tüm yetkilerin merkezde toplanmasıdır. Kentsel dönüşüm uygulamalarında merkezileşme süreci başlamıştır (Özden, 2016: 287).

1.8. TÜRKİYE'DE TARİHİ ÖNEME SAHİP BÖLGELER İÇİN YASAL DÜZENLEMELER

Tarihi varlıkları korumaya yönelik geçerli olan yasa, Osmanlı Devleti'nde uygulamada olan Asar-ı Atika Nizamnamelerine karşılık gelmektedir (Çal, 1997). O dönemde tarihi değeri olan malların, yurt dışına çıkarılmasını önlemeye yönelik içeriklere sahipken; Cumhuriyetle birlikte, anıt eserlerin korunmasına yönelik değişiklik geçirerek kullanılmıştır. 1951 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu olarak yeniden içeriği genişletilmiştir: Anıt eserler ve belli özelliklere sahip sivil yapıların korunmasıyla sınırlı kalmıştır.

1973 yılında, uygulanmaya başlayan 1710 sayılı Eski Eserleri Koruma Kanunu, "sit" alanları ve sivil yapıların korunmasına yönelik bütüncül bir korumaya yönelik değişimler geçirmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 187). Bu alanlar geçmişteki uygulamalar nedeniyle gerektiği gibi bir korumadan yoksun kalmıştır. Değişen ihtiyaçlar ve politikalar etkisinden bu bölgeler fiziki yetersizlik nedeniyle yerli nüfus tarafından terk edilmiştir. Ekonomik dengelerdeki değişimler sebebiyle kırdan kente göçle gelenler için ise ucuz konut ihtiyacını gidermiştir. O dönemdeki yasalar gereği korunma değeri taşımayan bu sivil yapılar; bozulmuş, yıpranmış kültürel özelliklerini yitirmeye yüz tutmuş, kent içi çöküntü alanlarına dönüşmüştür (Ahunbay, Dinçer ve Şahin 2016: 183-189).

Dünyada tarihi değere sahip yapıların korunmasından, kenti koruma düşüncesine geçiş, tarihi önemin anlaşılmasından sonra olurken, Türkiye'de bütünsel korumaya geçiş ancak 1970'lerden sonra görülmeye başlamıştır (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 188).

1973 ve 1982 yılında Anıtlar kurulu 417 sit alanı, 3.442 anıtsal yapı ve 6. 815 sivil yapıyı tespit edip koruma altına almıştır. Ancak, kurumsal yapıdaki kaynak aktarımı, teknik olarak yetersiz olunması ve bilgi eksikliği sebebiyle, tam anlamda

koruma mümkün olmamıştır. Eski Eserleri Koruma Kanunu, 1983 yılında yeni bir kanunla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu adıyla yeniden geliştirilmiştir. Fakat yeterli finans kaynağı sağlanamadığı için hedeflenen koruma gerçekleştirilememiştir.

1990'dan sonra tarihi değere sahip bölgeler değer kazanmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra tarihi dokuya sahip bölgeler için yeni bir süreç başlamıştır. Yıkılarak dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden inşa örnekleri görülmüştür.

2004 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu tekrar gündeme gelmiş ve uygulanabilirliği yönelik kurumsal yapılanma görülmüştür. Ancak 2005 yılında 5366 sayılı yenileme yasası, sit alanlarındaki yenileme süreçlerini de kapsaması ile birçok bölge sit alanı özelliğini kaybetmiştir. Sit alanlarını imara açan örtülü bir yasadır. Gündemde sıkça tartışma konusu olmuştur. 2009 yılında 5366 Sayılı Kanun ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu bu alanlar için birlikte uygulanabilirliğine yönelik yasal düzenlemeler görülmüştür (Ahunbay, Dinçer ve Şahin 2016: 183-189).

Türkiye'de koruma kavramının tek başına anıt korumasından bütüncül korumaya geçişi ancak 5226 sayılı ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2004) ile sağlanabilmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 189).

1.9. TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN UYGULAMALARININ SOSYAL BOYUTU: MUTENALAŞTIRMA

Kentler, küresel üretim mekânları ve tüketim mekânı olarak görülmektedir. Kentlerin rant potansiyeli yüksek bölgeleri kentsel projelerle dönüştürülmekte ve tarihi değeri olan bölgeler yeniden canlandırılmaktadır. Yerel yönetimler, merkezi yönetimler, yatırımcılar, inşaat şirketleri, planlamacılar; özellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı bölgelere yönelik yürüttükleri kentsel dönüşüm projelerinin, onların konut sorunu çözmeye yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, kentsel dönüşüm uygulamasının görüldüğü alanların, emlak değerinin artmasıyla birlikte yoksul kesimin, mekânı yeni kullanıcılarına bıraktığına yönelik durumlardan literatürde sıkça bahsedilmektedir (Ünsal ve Türkün, 2014: 34-36).

Ülkemizde özellikle İstanbul'da kentsel dönüşüm politikaları sonunda yoğun olarak mutenalaştırma süreci yaşanmaktadır. İstanbul'un yoğun göç alması ve tarihi dokuya sahip bölgelerin fazla olması buna zemin hazırlamaktadır. İstanbul'da mutenalaştırma sürecinin gelişim aşamalarını incelediğimizde ilk dalga mutenalaştırma örnekleri 1970 ve 1980'li yıllarda görülmeye başlamıştır. 1990'dan sonra da değişerek yoğun olarak merkezi ve yerel yönetimler tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

İslam, Hackwort ve Smith tarafından üç dalgaya ayrılan mutenalaştırmanın gelişimi süreci üzerinden, İstanbul örneklerini belirlemiştir. Mutenalaştırmanın İstanbul'daki ilk örnekleri için Boğaz kıyısındaki Kuzguncuk, Arnavutköy ve Ortaköy'ü göstermiştir. Mutenalaştırma bu üç semte, 1980'li yıllarda konut rehabilitasyonu olarak gelişmiştir. Arnavutköy'de ise mutenalaştırma sürecini başlatanların sanatçılar değil daha çok hizmet sektörü çalışanların olduğunu belirmiştir. İlk dalga mutenalaştırma süreci devam ederken 1990'ların sonlarında, ikinci dalga mutenalaştırma örneklerinin Cihangir, Galata ve Asmalımescit semtlerinde görülmeye başlamıştır. Üçüncü mutenalaştırma dalgası için Haliç'te bulunan Fener ve Balat mahalleleri göstermektedir. Üçüncü dalga mutenlaştırmanın diğer süreçlerden farklı olarak kurumsal bir yapıda ve merkezi yönetim etkisinde uygulandığı görülmektedir (İslam, 2006: 52-57).

Mutenalaştırma dalgaları, İstanbul'da farklı semtleri farklı zamanlarda etkisine almıştır. İlk dalga sürecinin belirtilerinin görülmeye başladığı Cihangir'in, köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Osmanlı Döneminden günümüze kadar yoğun yerleşim bölgesi olarak varlığını sürdürmüştür. Burada yaşayanlarının büyük bir bölümünü Gayrı-müslimler oluşturmaktaydı ancak onların ülkelerine dönmeleriyle birlikte, Cihangir'in yeni kullanıcıları Anadolu'dan göç eden düşük gelir gruplar olmuştur. 1970'li yıllarda kent merkezinin Beşiktaş ve Mecidiyeköy taraflarına kaymasıyla, Beyoğlu civarındaki bölgelerin önemi azalmış ve Cihangir kent içi çöküntü bölgesi haline gelmiştir.

İstanbul için 1980'li yıllar, büyük değişimlerin görüldüğü bir dönem olmuştur. Değişen uygulamalar etkisinde değişen talepler; Beyoğlu'nun yeni tüketim biçimlerine barındıran, bir kültür ve eğlence merkezine dönüşmesi, haliyle Cihangir'i de etkilemiştir. Bölgede bulunan tarihi yapılara ilgi artmıştır. İlk başta düşük seviyede başlayan hareketlenme birkaç sanatçı, akademisyenin yerleşmesi şeklinde olmuştur.

1990'dan sonraki dönemde bir sanatçı çift, bir apartman alarak özgünlüğünü bozmadan yenileyerek burada yaşamaya başlamıştır. Daha sonra da Cihangir Güzelleştirme Derneği kurulmuştur. Seçkin kesimden oluşan üyeler, bölgeyi koruma ve tarihi değerlerini yaşatma amacıyla faaliyetler yürütmüştür. Konut fiyatlarındaki hızlı artış sonucu bölgede yaşayan alt gelir grupları başka yerlere yönelmiştir. Cihangir'de günümüzde orta ve üst gelir grupları ve özellikle yeni orta sınıf yaşamaktadır.

İstanbul'un bir diğer bölgesi Kuzguncuk'ta benzer bir durum gözlenmiştir. Mutenalaştırma olgusunun görüldüğü süreç; 1979'da Mimar Cengiz Bektaş'ın burada bir ev satın alıp onu yenilemesi ve orada yaşamasıyla başlamıştır. Kuzguncuk, mimarlar, sanatçılar gibi meslek grupları tarafından tercih edilmeye başlamıştır. Ancak burada, 1990 sonrası küçük çaplı mutenalaştırma etkileri görülmüştür (Uzun, 2006: 346-350).

Devlet eliyle yürütülen mutenalaştırma çalışmalarına örnek, Tarihi Yarımada içindeki Fener-Balat-Ayvansaray Kentsel dönüşüm projesi gösterilebilir. Bölgenin dönüştürülmesine yönelik karar 5366 sayılı yasa kapsamında, merkezi yönetim önderliğinde 2007 yılında ihale usulüyle dönüşüme açılmıştır. Projenin amacı mümkün olduğunca ucuza binaların ve tapuların el değiştirmesi ve binaların yeni sakinleri için yeniden inşa edilmesidir. Temel amaç koruma olarak görülmemekte, mümkün olduğunca bölgeden yüksek kâr elde edebilmektir. Aslında tüm göstergeler bunun bir mutenalaştırma projesi olduğu yönündedir. Aksi bir durum temel amaç olarak görülmüş olsaydı, yeniden inşa etmek yerine binaların özgün dokusunun restorasyon yoluyla korunması yönelik çalışmalar ve bölge sakinlerinin katılımını sağlayan bütüncül bir proje hazırlanmış olurdu. İhaleyi alan şirketin daha önce kentsel dönüşüm projesi uygulamış olduğu Tarlabaşı'nda benzer bir durum görülmüştür.

Fener-Balat-Ayvansaray Kentsel dönüşüm projesi bölge sakinlerinin yoğun çabaları sonucu 2012 yılında mahkeme kararıyla durdurulmuştur. Ancak toplu yıkım süreci durdurulmuş olsa da bölgede mutenalaştırma süreçleri gözlemlenmektedir (Şahin, 2015: 96-99).

Türkiye'de mutenalaştırma süreci sadece İstanbul'la sınırlı kalmamıştır. Ülkenin diğer büyük kentlerinde, küçük-büyük çaplı örneklere rastlanmaktadır. Ülkemizde mutenalaştırma çalışmalarının görünümü Avrupa ülkelerindeki

görünümüyle benzerlikler gösterse de farklı bir süreç içermektedir. Türkiye'deki kentleşme sürecinde, kültürel değerler ve uygulanan yenileme politikalarının tutumu etkili olmaktadır. Ülkemizde bir bölgenin turizme kazandırılması, çöküntü alanlarının temizlenmesi ve gecekondu bölgelerine kentsel dönüşüm uygulanması biçiminde görülmektedir. Bu yenileme çalışmalarının içeriğine bağlı küçük veya büyük çaplı mutenalaştırma özelliklerine rastlanmaktadır.

Ankara'nın Gültepe (Çinçin) Mahallesine, TOKİ tarafından 2005'ten sonra aşamalı olarak kentsel dönüşüm projesi uygulanmıştır. Gültepe Mahallesi, Ankara'nın başkent olmasından, 1990'lara kadar, köyden kente yoğun göçler sonucu oluşan bir gecekondu bölgesidir. Bölgenin, 1990 sonrası dönemde ağırlıklı olarak doğudan göç alması, doğulu kimliğinin suça eğilimli olarak görülmesi ve gecekondu bölgelerinin yoksul görüntüsü bir araya geldiğinde bölge suçla bütünleştirilmiştir. Burası zaman içinde bir getto bölgesine dönüşmüştür. Bu bölgeleri sahip olduğu suç özelliğinden arındırmak gerekçesiyle dönüşüm politikası izlenmiştir. Dönüşüm politikası sonucunda bölge arındırılmış, kiralarda artış yaşanmış ve bölgede alım gücü olanlar konut sahibi olabilmiştir. Ancak, bölgenin kullanıcılarının büyük bir kısmı kiracı statüsünde olduğu için kiracı olanların, yaşanabilir bölgelere doğru kaydığı gözlemlenmiştir. Kentsel dönüşüm sonucu bölgenin fiziksel yapısı iyileştirilmiş, bölge özelinde suç oranında düşüş yaşanmış ve bölgenin sosyal yapısı iyileştirilmiştir. Fakat, yoksulluk ve suç ilişkisine kalıcı bir çözüm olmamıştır. Sadece bu gruptaki bireyler merkezden uzaklaştırılmıştır (Koçak ve Erol, 2018: 3).

Ankara'da Hamamönü sağlıklaştırma projesi, 2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Sağlıklaştırma projesinin amacı, bölgenin dokusunu koruma, dini ve tarihi özelliklerine vurgu yaparak bölgenin turistik değerini ön plana çıkarmayı hedeflemektedir (Altınışık, 2015: 147-148). Bu projelere benzer örnekler ise Ankara Kalesi, Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi (Eskişehir), ve Antalya Kaleiçi Koruma İmar Planı gibi projelerdir.

Tarihi dokuyu koruma ve kültürleri yaşatmak adına yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, diğer bütün projeler gibi ekonomik odaklı yapılmaktadır. Projelerin amacı korunma amacıyla seçilen bölgenin yerel karakteristik özelliklerini orta ve üst gelir gruplarının beğenisine göre dönüştürülmesi yönündedir. Görüldüğü gibi uygulanan dönüşüm projelerinde öncelik ekonomik kazançlar ekseninde uygulanmaktadır. Dönüşüm için seçilen mekânın karlılığını artırmak amacıyla uygulanan projeler

mekânın sosyal yapısına doğrudan ya da dolaylı olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bütüncül projeler uygulanamadığı için mekânın kullanıcılarının ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar eksik kalmaktadır.

2. BÖLÜM

KENTSEL KİMLİK, KENTSEL BELLEK ve KENTSEL MEKÂN İLİŞKİSİ

2.1. KENTSEL MEKÂN

Kentin geleneksel, modern ve modern sonrası dönemde temel karakteristik özelliği, "insanların bir toplum olarak yaşamasına elverişli kabiliyetleri kendi içinde barındıran komple bir fizikî mekân olmasıdır" (Alptekin, 2014: 7). Mekân, yaşamın sürdürüldüğü ortam olmakla birlikte aynı zamanda tarih, kültür, kimlik ve belleğin taşıyıcısı konumundadır. Özellikle, kentsel kimlik, kentsel bellek ve kentsel mekân birbirlerinin devamlılığını sağlayan üç önemli unsur olarak, kent çalışmalarında sıkça birlikte ele alınmaktadır.

Mekân için yer, bulunulan yer, ev yurt ve uzay gibi ifadeler Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nde yer almaktadır. Yer ve mekân kavramı zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak, bu iki kavram arasında farklılıkların olduğuna yönelik ifadeler literatürde bulunmaktadır. Örneğin yer, şekillendirilmemiş ve müdahale edilmemiş ortamı ifade ederken, mekân müdahale edilmiş yer için kullanılmaktadır. Yer ve mekân kavramlarının ayrımını üç farklı yer örneği üzerinden gösteren bir açıklama da bulunmaktadır: İlk açıklama, sınırı görünmeyen uçsuz bucaksız bir tabiat ortamı, ikinci olarak, yer yer ağaçlarla çevrili ve nadir çalılar tarafından kuşatılmış bir ortam ve üçüncü olarak, ağaçların sık bulunduğu ve dört tarafı ağaçlarla çevrili bir ortamı içermektedir. Bu açıklamaların içinde, ilk mekân hissi uyandıran ortam için ikincisi gösterilmektedir. Ancak, mekân etrafı çevrili korunaklı bir yer olarak ifade edildiği için üçüncü ortamın, mekân tanımına daha uygun olduğu belirtilmektedir. Mekânın da kendi içinde iki farklı ayrımı bulunmaktadır. Yukarıda görülen durum doğal mekânı ifade ederken, kent ortamı yapay mekân özellikleri göstermektedir (Altan, 1993: 77-78).

Yer ve mekân kavramları için yapılan diğer bir açıklama da doğal özelliklere sahip olan yerin, insan eliyle biçimlendirilerek mekâna dönüştürüldüğü vurgulanmaktadır. Toplumlar şehirleri kurarak yerden, mekâna taşınmışlardır. Birbiriyle benzer anlamları olan yer ve mekân kavramı arasındaki ayrım şehirlerin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kısaca mekân, biçimlendirilmiş yer olarak ifade edilmektedir.

Toplumların yaşam alanlarını geliştirme süreçleri, yerden şehirlerle birlikte mekâna geçiş yaşanırken, günümüzde ise ileri mekân olarak tanımlanan bir süreç yaşanmaktadır. Kavramların tanımlarını incelediğimizde, yer kavramı kentli olmayan toplumların yaşadığı ortamı açıklamak için kullanılmaktadır. Kentli toplumların yaşam alanı mekânla kavramlaştırılırken, ileri mekân kavramı ise günümüzde kent ortamında sıkça görülen planlı yeniden yapılanma süreçlerinin görüldüğü mekânlar için kullanılmaktadır (Alptekin, 2014: 50).

Kentsel mekâna gündelik hayatın taşıyıcısı olma özelliğinden baktığımızda, insanı taşıyan fiziksel bir yer olmanın ötesinde, duygusal öğeleri içinde barındırmaktadır. Mekân için bir ev, yuva yaşam deneyimlerinin edinildiği mekân, güven, kimlik, kültür, anı, geçmiş tarih gibi birçok farklı etmeni içinde barındıran ve zihinsel olarak bir bağ kurulan mekân olarak ifade edilmektedir. Bu nokta da mekânsal yeniden yapılandırma süreçleri kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, yeniden işlevlendirme, restorasyon gibi kent mekanına müdahale yöntemleri uygulanırken mekân ve mekânın kullanıcıları arasındaki bağın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Mekân ve kullanıcısı arasındaki bu bağ, insanın değer yargıları, kimliği, belleği, kültürel değerleri gibi toplumsal özellikleri aracılığıyla kurulmaktadır.

2.2. KENTSEL KİMLİK

2.2.1. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı, 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler alanında sıkça kullanılan kavramlardan biri olmuştur. Günümüzde kimlik üzerine çalışmalar, göç, milliyetçilik, din, ırk, cinsiyet gibi konulardaki araştırmalarda ve etnisite araştırmalarında kullanıldığı görülmektedir (Bilgin, 2007: 18).

Kimlik, sosyolojik ve felsefik anlatılarda kendine yer bulan kapsamlı bir kavramdır. Daha da önemlisi, toplumun sosyal sistemi kimlikleri üzerinde inşa edilmektedir. Kimlik, bireyin yaşadığı çevre ve kültürü; inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini kapsayan bir kavramdır (Karaduman, 2010: 2887).

Kimliğin kelime anlamına Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nden baktığımızda, "Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü", "herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü" gibi tanımlarının olduğunu görmekteyiz.

Literatürde kimlik kavramına yönelik farklı bakış açıları yer almaktadır. Örneğin, Hall, kimliğin; küresel ve yerel, tarihi ve kültürel değerler ekseninde mevcut koşullar ile sürekli kurulan, sahip çıkılan, geliştirilen, aynı zamanda güven hissi geliştiren ve farklı öğeler etkisinde müzakere sonucu geliştirilen bir "aidiyet tasarımı" olduğuna vurgu yapmaktadır (Hall, 1998a akt., Turna, 2012: 54). Bilgin'de kimliğin çok bileşenli bir yapı olarak inşa edildiğini ve aynı zamanda esnek bir özelliği olduğuna da dikkat çekmektedir (Bilgin, 2007: 301). Burada, kimliğin zaman içinde oluştuğu ve çok bileşenli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Pierre Von Meiss (2011: 161), insanın evrende kendini huzur içinde hissedebilmesi için bir kimliğinin olması gerektiğini ve bu kimliği aracılığıyla aidiyet duygusunun geliştiğini belirtmektedir. Meiss, kimlik tanımını üç ana başlık altında toplamıştır: İlk tanım, "insan olarak sahip olduğu kimliği" onu diğer cansız varlıklardan ayıran bir tanımdır. İkincisi "bir grubun üyesi olarak ait olduğu kimliği" ortak şeyler paylaştığı insanların olduğu topluluklar, ailesi, politik parti grupları vb. toplulukları tanımlamaktadır. Üçüncü ise "bir birey olarak kimliğidir" yani gruplardan, ailesinden kısacası diğer tüm insanlardan farklı ve benzersiz olması, kendine özgü kimliğe vurgu yapmaktadır.

Sennett (1999: 231-233), 1970'te New York metro vagonlarının içinde ve dışında sprey boyalarla ya da keçeli kalemlerle yazılmış duvar yazılarının kimse tarafından fark edilmeyen varoş çocuklarının ait olduğundan bahsetmektedir. Kent içinde varlığı görülmeyen çocuklara ait (kimliğini yansıtan, kendini simgeleyen işaretler, harfler, rakamlar içeren) duvar yazılarının, aslında "Ben buradayım" deme yöntemleri olduğunu dikkat çekmiştir. İnsanın bulunduğu mekânda, kimliğini oluşturan bileşenler olmasa bile etrafına kendini yansıtan parçalar eklemektedir. Bu parçalar, Meiss'in (2011: 231-233) de ifade ettiği gibi varoş çocukların, kimliği aracılığıyla mekânla aidiyet duygusunu geliştirme eylemidir.

İbni Haldun'un "coğrafya kaderdir" sözü üzerinden "kimlik" kavramını değerlendirdiğimizde ise coğrafi şartların, insanın sahip olduğu kimliğinin özelliğinde

belirleyici olduğu sonucu çıkmaktadır. Burada, mekânın fiziki özelliklerinin, bireyin kimliğini oluşturma sürecinde etkisi söz konusudur. Ancak, insan da içinde yaşadığı mekânı, ihtiyaçları ve arzusu doğrultusunda dönüştürmektedir. Kimlik ve mekân arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu görmekteyiz (Güleç ve Görmez, 2017: 70).

Kimliği, bir nesneyi veya bir canlıyı diğerlerinden ayıran en temel ve ona özgü özellik olarak ifade edebiliriz. Kimlik, farklı bileşenlerin etkisinde geçmişten günümüze sürekli gelişim gösteren bir yapıdadır. Bu bir bireyin geçmişi ve şu anı, bir mekânın geçmişi ve şu anı arasında daha birçok faktörün etkileşiminden oluşan ve sürekli gelişim gösteren bir olgudur. Bir kişinin, grubun kimliği, bir toplumun kimliği olduğu kadar kentin, bir yerin, bir mekânın, bir mimari yapının da kimliği vardır.

Genel olarak literatürde, kolektif kimlik, toplumsal kimlik, çevresel kimlik, mimari kimlik, kentsel kimlik gibi kimliğin farklı ele alınış biçimlerini görmekteyiz.

2.2.2. Kentsel Kimlik

İnsanoğlu, diğer tüm canlılar gibi yaşamı devam ettirebilme dürtüsüyle doğmaktadır. Hayatının devamlılığını sağlayabilmek adına beslenme kaynakları ve barınma yerleri oluşturmaktadır. Maslow tarafından oluşturulan, 'İhtiyaçlar Piramidi' nin ilk basamağında fiziksel ihtiyaçların yer alması bunun önemini vurgulamaktadır. Bunlar, insanın en temel dürtüsü olan yeme-içme, uyuma, barınma vb. yaşamın devamlılığını sağlayan ihtiyaçlardır. Piramidin, ikinci basamağında ise insanın güvenlik ihtiyacı bulunmaktadır. Temel ihtiyaç olan barınmanın aynı zamanda güvenli bir mekânda sürdürülmesi gerekmektedir. Kendini, aileni ve birlikte yaşadığın diğer insanların güvenli bir ortamda tutma dürtüsü, güvenli mekân arayışlarını doğurmuştur (Kula ve Çakar, 2015: 193). Günümüzde, içinde yaşadığımız kent formu insanın beslenme, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyacını sağlamak için yüzyıllar boyu, insanın yaşam mekânlarını geliştirmesinin bir sonucudur. Tarihsel süreç içinde sosyal ve kültürel birikimlerin sonucunda kurulan fiziksel bir mekân ve sosyal bir oluşumdur.

Kent, insanın toplu bir şekilde etkileşim içinde yaşadığı bir mekânı ve bütünlüğü ifade etmektedir. İnsanoğlu kendi yaşamsal bütünlüğünü güvenli bir şekilde ve bir düzen içinde devam ettirebilmek için kentleri oluşturmuştur. Platon "İnsanın en

büyük hikmeti şehir kurma hikmetidir" demiştir. Şehrin insan iradesi ile şekillenen bir yapılar bütünü olduğunu, insanın şehrin en ufak köşesinin bile oluşmasında etkili olduğuna vurgu yapmaktadır (Düzenli, Taşar, Bölük ve Günenç, 2015: 38).

Kentleri, insanın fiziksel ihtiyaçlarının yanı sıra sosyal ihtiyaçlarını da karşıladığı gündelik hayatında ihtiyaç duyduğu tüm donatıları içeren mekânlar olarak tanımlayabiliriz. Lynch (2019: 1) kenti, boşlukta yer tutan bir yapının daha büyük ölçülerde bir versiyonu olarak tanımlar ve kenti tam olarak algılayabilmenin zaman içinde mümkün olduğunu belirtir. Kentlerin kurulumunun uzun yıllar içinde tamamlandığını ifade eden Lynch, kentte görünenin aksine keşfedilmeyi bekleyen bir dekor, bir manzaranın olduğunu, bunun çevresiyle, oluşumundaki olaylar ve geçmiş yaşantıların anısıyla bir bütün olarak kenti algılamanın mümkün olduğunu söylemektedir.

Kentsel kimlik ise bir yerin uzun zaman dilimi içinde bir bütün olarak belirli özellikler kazanması sürecidir. Kent, zaman içinde kazandığı kimliği sayesinde diğer kentlerden farklılaşmaktadır. Bir kentin kimliği, ona değer katan öğeler ve kendine özgü unsurlarla bir bütün olarak algılanır.

Kent kimliğini oluşturan niteliklere genelden özele doğru baktığımızda ilk olarak kentin bulunduğu konum belirleyici olmaktadır. Kentin bulunduğu bölgenin fiziki özelliklerinin (iklimi, topografyası, körfez, dağ, nehir tepe, düzlük, eğim, bitki örtüsü, jeolojik oluşumu vb. gibi yerin karakteri) kentin kimliğinin oluşmasında etkili olmaktadır. Kentsel kimliğin oluşmasında doğal süreçler kadar, yapay oluşumlarında (bina formları, sokaklar, malzeme, çevresel örüntüler, ulaşım vb. gibi mekânın karakteri) rolü görülmektedir (Can, 1999: 35). Yapay ve doğal süreçlerin kentsel mekânın şekillenmesinde önemli katkısı bulunmaktadır. Bunların yanında diğer bir önemli etken olarak, kentte yaşayan bireylerin sosyo-kültürel özellikleri, dinleri, ırkları, geçmiş anıları gibi bileşenler etkisinde kente yükledikleri anlamlar kentin kimliğini belirlemektedir (Oktay, 2011: 12). Kentsel kimliğin oluşumunu tek bir nedenle açıklanamaz, kenti fiziksel özellikleri ve sosyal özellikleriyle (toplumun mekâna yüklediği anlamlarla) bir bütün olarak ele almak gerekmektedir.

Çöl, kent kimliği ile ilgili belirleyici öğeleri on iki başlık altında toplamıştır. Bunlar: Kentin fiziksel yapısı, kentlinin yaşam biçimi ve kalitesi, kentin mekân karakteristikleri, kentin tarihsel gelişimi, kentin biçimsel ve görsel karakteristikleri,

kentin kültürel birikimi ve yapısı, kentin sosyo-ekonomik yapısı, kentin işlevleri, kentin doğa ile bütünlüğü, kentin fiziksel çevresi ile toplumsal davranış ilişkisi, kentsel altyapı ve kentsel tipolojiden oluşmaktadır (Çöl, 1998: 70-74). Literatürde, kentsel kimlik için belirleyici öğeler kentin fiziki özelliklerini ve toplumsal özelliklerini tanımlayan farklı alt başlıklar altında açıklanmaktadır.

Tekeli (1990), kentin kimliğinin toplumsal olarak üretildiğine ve fiziki çevresi içinde yer alan yaşam biçimleri ile bir bütün olduğuna vurgu yapmaktadır. Massey (1994: 120-121), mekânın kimliğinin, sadece oraya ait fiziki özelliklerle açıklanamayacağını, mekân ile kullanıcı arasındaki ilişkini sonucunda kimliğin ortaya çıktığını belirtmektedir. Erton (1995: 10-11) ise bir kentin kullanıcıları, yaşadıkları mekâna değerler yüklediklerinde, bir araya gelip bağlandıklarında, fedakarlıkta bulunduklarında o kentin anlamlı bir kişiliği olabileceğini belirtmektedir.

Lefebvre (2014: 75), mekân kavramının, tüketim ve üretim, tarihi değerleri, dini özellikler, kapitalizm gibi etkilerle sürekli gelişen bir bütün olduğuna dikkat çekmektedir. Daha özelde ise ürün-üretici olan mekânın, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağını olduğunu vurgulamaktadır. Mekânın ekonomik ve kültürel yapısı, kentsel kimliğin oluşumunda belirleyici olduğu görülmektedir.

Tarihsel süreç içinde, insanoğlunun yaşam biçimi sürekli değişim ve gelişim göstermiştir. Her dönem, yeni ihtiyaçlar ve bunun etkisinde toplumsal hareketlenmeleri beraberinde getirmektedir. Bu da göstermektedir ki bir mekânda meydana gelen toplumsal değişim, aynı zamanda fiziksel çevrenin değişiminde de belirleyici olmaktadır. Doğal çevre ve yapılı çevre büyük oranda insan davranışları ve tercihleri etrafında uzun zaman dilimi içinde sürekli değişerek, gelişerek ve yeniden üretilerek kentin kimliği oluşturmaktadır (Turna, 2012: 51).

Bir kentin geçmişini, şu anı ve tüm özellikleriyle bir bütün olarak incelediğimizde, kentlerin sahip oldukları başlıca özelliklerin kentin kimliğinde belirleyici olduğunu görmekteyiz. Bunlar ise fiziksel kimlik, sosyal kimlik, kültürel kimlik, tarihsel kimlik, biçimsel kimlik, kentin işlevlerinin ortaya koyduğu kimlik gibi özelliklerdir. Bu özellikler etkisinde kentlerin baskın kimliği ön plana çıkmaktadır. Örneğin, İstanbul'un fiziki yapısına baktığımızda, su kenarı yerleşmesi kimliği, İstanbul'un gelişiminde ve makro formunda belirleyici olmuştur. Coğrafi konumu özelliğiyle ön plana çıkan şehir, her dönemde uluslararası bir liman işlevi görmüştür.

Su kenarının yerleşim şeklini belirlemesi, deniz kenarı bölgelerin eğlence-dinlence mekânı olarak kullanılması ve deniz ulaşım imkânı sağlaması gibi verilerde kentin kimliğinde belirleyici öğelerdir. Aynı zamanda İstanbul'un Bizans ve Osmanlı döneminden kalan tarihsel geçmişi, kenti tarihsel kimliğiyle ön plana çıkarmaktadır. İstanbul denince akla coğrafi konumu özelliği nedeniyle deniz ve boğazlar çağrışım yaparken beraberinde tarihi kimliğinin temsili Topkapı Sarayı'nda görülmektedir. Eskişehir düşünüldüğünde ise kentin eğitim işlevinin etkisinde gelişen, üniversite kenti olgusunu anımsanmaktadır (Çöl, 1998: 161).

Kentin fiziki çevresi ve toplumsal özellikleri ekseninde, geçmişten günümüze kadar olan süreçte kent kimliği oluşmakta ve oluşmaya devam etmektedir. Bir kentin kimliğini, o kentin geçmişinden ayrı düşünülemez. Kentin sahip olduğu tarihi doku, onun kimliğini besleyen en önemli ögelerden biridir. Kentlerin bu tarihi özelliklerinin fiziksel çöküşünü durdurmak adına birçok koruma planı uygulanmaktadır. Özellikle, 1980 sonrası dönemde neoliberal ekonomi politikaların ve küreselleşmenin etkisinde sermaye gruplarının kent mekânındaki dönüşüm ve rant arayışlarının kentsel kimliğe olumlu-olumsuz etkileri bulunmaktadır (Turna, 2012: 56).

2.2.3. Günümüzde Kentsel Kimliği Etkileyen Olumsuz Faktörler

Kent, bünyesinde tarihi, ekonomik sosyal, politik ve kültürel birçok olguyu barındıran bir yapıdır. Kentler gelişim sürecini, farklı kültür, farklı çevre ve farklı sosyal yapıların etkisinde tamamladığı için, kentlerin kimliklerinde farklılıklar görülür, bu da kentsel kimlik kavramıyla tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin etkisinde, teknoloji alanında yaşanan değişimler, ulaşım, bilgiye kolay ulaşabilme, yeni malzemelerin keşfi ve üretimi gibi bir dizi yeni dünya imkânları, beraberinde birçok değişimi de getirmiştir. Değişimlerin, fiziksel etkisinin yanında sosyo-kültürel açıdan da değişimler ortaya çıkmaktadır. Kentlerde, yaşam biçiminin değiştiği, tüketim odaklı bir yaşamın etkisinde, görselliğin öne çıktığı küresel bir kültür hâkim olmuştur. Küresel kültür, küresel ekonomi ve sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte oluşan yenidünya düzeninde kentleri birbirinden ayıran özellikleri de ortadan kalkmış ve bir dünya kenti algısı oluşmuştur. Ortak kültür ve benzer yaşam şekilleri yerelde farklılaşma arayışlarına neden olmuştur (Turna, 2012:

53). Farklılaşma arayışları, kentlerin kimliklerini yansıtan, yerel özgürlüklerini az da olsa devam ettiren kent parçaları üzerinden sürdürülmektedir. Tarihi bölgelerde yapılan koruma çalışmaları ve yeniden işlevlendirme çalışmaları, kentlerin kendini sunma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, tarihi dokunun yarattığı farklılaşma etkisinde kent, bir turizm kentine dönüşerek yeni bir işlev kazanmaktadır. Son yıllarda yaygın olarak, kentlerin zayıflayan kimliklerini tekrar canlandırmak ve yeniden işlevlendirmek adına bir takım koruma amaçlı tasarım programları uygulanmaktadır (Yargıç, 2009: 20).

Kentsel kimlik günümüzde küreselleşmenin etkisinde ve rant arayışları sonucu bazı olumsuz uygulamalara maruz kalmaktadır. Hızlı kentleşme ve plansız yapılaşma sonucunda kentlerin kimliğini yansıtan tarihi bölgelerin, kentsel dönüşüm projeler adı altında özellikle tarihi çevrelerin yıkılarak günümüz şartlarına uygun yapılara dönüştürülmesi, tek tip bir kent görünümünü ortaya çıkarmıştır. Genel olarak her yerde benzer yapıların olması, yeni kentlerin birbirine benzemesi kentsel kimlik sorununu da gündeme getirmektedir. Bu nedenle, kentsel kimlik günümüz için önemli bir kavram haline gelmiştir (Gürel Ağır, 2019: 32).

Hızlı kentleşmenin elbette önüne geçmek mümkün görünmemektedir. Ancak, ihtiyaçlar doğrultusunda, şehirler dönüşüme uğrarken ve yeni kentsel mekânlar kurulurken, yapılan planlamaların kent kimliğini koruyucu, bilinirliğini ve görünürlüğü artırıcı yönde olması kentsel kimliğin korunmasında büyük önem taşımaktadır (Sezik, 2016: 46).

Bir kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik yönden yetersiz kalan bölümlerine iyileştirme, yenileme ya da dönüşüm çalışmaları yapılmaktadır. Kentsel mekânda özellikle tarihi dokunun bulunduğu bölgelere yapılacak bir fiziksel müdahalenin, kentte kültürel, sosyal ve ekonomik etkileri değerlendirilerek projeler hazırlanmalıdır. Ancak, dönüşüm ve iyileştirme projeleri hazırlanırken, genellikle fiziksel ve ekonomik sonuçlara odaklanılmakta; sosyal ve kültürel yansımalar geri planda bırakılmaktadır (Erdem Eryazıcıoğlu ve Markoç, 2014: 5). Bu tarz, tüm yönleri değerlendirilmeden hazırlanmış projelerin, uygulanması sonucunda kentsel kimlik öğelerinin de zarar görmesi kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle, tarihi dokunun bulunduğu kent parçaları için projeler hazırlarken ve uygularken özgünlük ve bütünlüğün korunması aynı zamanda kentsel kimliğin korunmasında da temel kıstastır (Çelik, 2017: 3).

Sonuç olarak, kentsel kimliği olumsuz etkileyen etmenlerin en başında elbette küreselleşme gelmektedir. Ancak, küreselleşmenin etkisinde gelişen yeni uygulamalar ile özellikle kentlerin ekonomik odaklı dönüşüm alanları olarak görülmesi ve sermaye dolaşımı için bir araç olarak kullanılması için ekonomik odaklı yürütülen politikalar ve kentsel projeler kent kimliğinin değişmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda kentsel kimlik sorunu gündeme gelmektedir.

2.3. KENTSEL BELLEK

Kentsel mekân parçalarının korunması sürecinde diğer bir önemli kavram ise kentsel bellek kavramıdır. Kentsel mekânın, toplum belleğindeki yeri ve önemi daha iyi anlaşıldığında, kentsel dönüşüm ve kentsel koruma projeleri hazırlanma sürecinde faydalı olacaktır. Özellikle, kentin fiziki yapısında meydana gelen en küçük bir değişimin dahi kent belleğinde değişime neden olacağı gerçeği unutulmamalıdır.

2.3.1. Bellek Kavramı

Bellek, batı düşünce tarihinde ilk olarak Platon ve Aristoteles, Orta Çağ'da Augustinus ve Roma döneminde Cicero tarafından bireysel bir eylem olarak ele alınmıştır. Eski Çağ'da Aristoteles belleği geçmişin bilinci olarak tanımlarken, Augustinus ise bellek için "İnsan bir şeyi anımsadığında kendini anımsar." ifadesini kullanmıştır. Aristoteles ve daha sonra Augustinus'da belleğin geçmişe ait olduğunu ve izlenimlerin geçmişi olduğunu, bu geçmişin de bireyin geçmişi olduğunu vurgulamıştır (Ricoeur, 2012: 115).

Bellek, batı düşünce tarihinde ilk zamanlarında bireysel bir olgu olarak ele alınırken daha sonraki modern dönemde toplumsal bir olgu olduğuna yönelik görüşler artmaya başlamıştır. Bellek kavramı, Bergson'la birlikte felsefi çalışmalarda, Freud'la birlikte psikanalitik düşünce ve Proust'la öncülüğünde de otobiyografik edebiyatta önemli bir kavram olarak kullanılmaktadır (İlhan, 2015: 1398). Belleğin günümüzdeki formuna ulaşmasında Bergson'un ve Freud'un çalışmalarının önemli bir yeri

bulunmaktadır. Türkiye'de ise bellek çalışmaları ancak 1990'dan sonrası dönemde sözlü tarihle başlamıştır (Neyzi, 2011: 4).

Son yıllarda, bellek kavramı hakkında birçok farklı alanda birçok farklı çalışma yapılmaktadır. Kavram, geçmiş çağlarda farklı formlarda ilgi gören bir konu olsa da özellikle 1980 sonrası yapılan çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Belleğin, psikoloji alanında geniş araştırma alanına bulunsa da konusu insan olduğu için disiplinler arası çalışmalarda kendine yer bulmaktadır (Yelsalı Parmaksız, 2019: 13). Örneğin bellek kavramı, sosyoloji, felsefe, antropoloji ve tarih gibi sosyal ve beşerî bilimlerde yapılan çalışmalarda kullanıldığı kadar görsel sanatlar, sinema, edebiyat, müzik gibi farklı disiplinlerle tarafından da sıkça kullanılmaktadır (Kılınçarslan, 2015: 15).

Bellek çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı ve Yahudilere yönelik yapılan soykırımdan sonra hız kazanmıştır. Sözlü tarih yöntemi ile soykırımda hayatta kalanların yaşadıklarını dinleyerek bir ses ve görüntü arşivi oluşturmak amaçlanırken, aynı zamanda bu kişilerin iyileşme süreçlerine katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bellek çalışmalarına ivme kazandıran diğer bir neden ise kimliğe ve geçmişe yönelik ilginin artmasıdır (Neyzi, 2011: 5). Zaman içinde "geçmişle bir bağ kurma" ihtiyacı daha fazla hissedilmeye başlamıştır. "Kültür ve toplulukları çevreleyen süreklilik ve bağlantı merkezleri"ne duyulan ihtiyaç; bazı bölgelere, mekânlarla bağ kurma ihtiyacını da artırmaktadır. Yeni küresel mekânda çevrenin ve diğer her şeyin hızla değişmesi sonucu birey kendi yurduna yabancılaşmaktır (Robins ve Morley 1997: 126). Bunun sonucunda ise kent mekânında değişmeden ya da daha az değişen ve geçmişten izler taşıyan, bireye aitlik duygusu veren yerler, yapılar, sokaklar gibi kent parçalarına bağlılık artmaktadır.

Genel olarak bellek, yaşam sürecinde deneyimlerin, öğrenilen bilgilerin ve davranış kalıplarını oluşturan anıların depolanıp, saklanması ve hatırlanması olarak ifade edilmektedir. Bunu fizyolojik olarak işleyen bir süreç olarak özetleyebiliriz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nde ise bellek, "Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin" şeklinde ifade edilmektedir. Bilinçli olarak anıların zihinde tutulması önemli bir eylemdir. Hatırlama ve unutma eylemi bireyin ve toplumun kendi varlığını fark etmesi ve varlığını sürdürmesi için bir araçtır. Birey ve toplumun geçmişinden günümüze kadar aktardığı anıları ya da unuttukları, birey ve toplumun kültürel özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünlü, 2017: 77). Bireysel ve kolektif bellekte biriktirilen

olaylar, kişiler, görüntüler, mekanlar, sesler, kokular ve benzeri her türlü öğenin depolanarak geleceğe aktarılması birey ve toplum için büyük önem arz etmektedir.

Belleği, bireyin geçmiş deneyimlerini, öğrendiklerinin zihninde bulunması ve çoğunlukla dışsal uyarıcılar aracılığıyla anımsanması olarak da ifade edebiliriz. Bellek, hatırlama ve unutma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır: Geçmişin figürleri; semboller, olaylar üzerinden hatırlanıp ve yeniden kurgulanırken aynı zamanda bireyin, bir gruba ya da topluluğa ait hissetmesini sağlamaktadır (Keskin, 2014: 26). Bellek aracılığıyla kurulan bu aitlik duygusu, bir grupla olduğu gibi bir mekâna karşı da olabilmektedir.

2.3.2. Kentsel Bellek

Çalışmanın konusunu, belleğin nöroloji ve beyin fizyolojisi açısından anlamı ve tanımından ziyade toplumsal bellek ve kentsel bellek üzerinden tanımlamalar oluşturmaktadır. Bu bölümde bireysel bellek yerine bir bütünün parçası olarak bellek kavramının tanımı ve rolü üzerinde durulacaktır.

Bellek kavramı, Türkçe literatürde yaygın olarak toplumsal hafıza, toplumsal bellek, kolektif bellek, sosyal hafıza, kentsel bellek gibi alt başlıklar görülmektedir. İngilizce literatüre ise collective memory (kolektif bellek) ve social memory (sosyal bellek) kullanımlarını yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlar dışında, public memory (kamu belleği) ve cultural memory (kültürel bellek) kavramlarının kullanımları yer almaktadır. Jan Assmann'ın Kültürel Bellek kitabında, kültürel belleğin öneminden bahsetmektedir. Ona göre kültür insan belleğinin dış kısmını oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kültürel belleğin oluşum sürecini kültürler üzerinden ele alan Assmann, kültürel belleğin bir toplumun kültürel değerlerinin devamlılığını sağlayan ve koruyan önemli bir öğe olduğunu vurgulamaktadır. Maurice Halbwachs ise toplumsal bellek denildiğinde akla gelen ilk isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde, kolektif bellekle ilgili araştırmalarda onun çalışmalarına atıflar bulunmaktadır.

Bellek çalışmalarında Bergson ve Halbwachs birlikte anılmaktadır. Bergson'un, belleğin bireyin içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal çevreden ayrı ele

alınamayacağı görüşü, öğrencisi Halbwachs tarafından daha da ileriye götürülmüştür. Halbwachs, bellek için bireysel hatırlama sürecinin varlığını açıklarken bunun sosyal kodlarla oluştuğunu savunmaktadır. O, belleğin toplum tarafından üretilen bir yapı olduğunu ifade eder ve bunu "kolektif bellek" kavramı üzerinden tanımlamaktadır (Çalak, 2012: 34-35).

Halbwachs'ın hafıza çalışmalarında "bireysel ve kolektif bellek önemli bir yer tutmaktadır. Kolektif Hafıza kitabının ilk bölümünde tamamıyla bireysel bir hafızanın mümkün olup olmayacağına yönelik tanımlamalara yer vermekte ve "bütünüyle bireysel bir belleğin olma olasılığını" örnekler üzerinden sorgulamaktadır. Bir bireyin, bireysel anılarının varlığından söz eden yazar, bireysel anının hatırlatıcısın da bir başkası olduğunu belirterek, hatırlama eyleminin genellikle kolektif olduğunu açıklamaktadır. İnsanın doğası gereği sosyal bir varlık olduğu ve herhangi bir gruptan, kişilerden tamamen izole bir hayat sürmediği için kişilerin görünüşte yalnız olsa da bir toplumun içinde yer aldığı için salt bireysel bir belleğin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Halbwachs, 2018: 23-24).

Halbwachs, bireysel belleğin kişinin kendine ait hatıralarının bütününü kapsayan bir yapı olduğunu ifade eder. Ancak burada hatırlama eyleminin gerçekleşmesinde, içsel etkenlerin yani bireysel belleğin etkisi kadar dışsal etkenlerin yani toplumsal belleğin etkisi de söz konusudur. "Bir insan kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına başvurmaya sıkça ihtiyaç duyar." Kişi bir hatırasına ulaşabilmek için belirli referans noktalarına başvurmaktadır. Ona göre bireysel ve kolektif bellek birbirinden ayrı ancak birbirini etki eden iki farklı yapıdır. "Kolektif bellek bireysel belleği kuşatır fakat onlarla karışmaz" (Halbwachs, 2018: 46).

Halbwachs, bireysel bellek ve kolektif bellek bir bütün olarak ele alırken, zaman ve mekân ile bir bütün olduğuna dikkat çekmektedir. Zamanın, hatırlama eylemi için bir çerçeve oluşturduğunu vurgularken, zamandan daha önemli bir aracının da varlığına açıklamaktadır. Bu da uzamdır (Halbwachs, 2018: 101).

Halbwachs (2018: 142), "mekân, grubun izini taşır ve grup da onunkini" ifadesi ile bir mekânın grup tarafından kullanılan her bölümü, o grubun yapısı ve geçmişi hakkında birçok anıyı taşır ve mekânda, sadece o grubun anlayabileceği izlerin yer aldığını belirtir. Ona göre mekâna yapılan bir müdahalenin, grubun geçmişini

hatırlama sürecinde kesintilere neden olur ve aynı zamanda mekânda meydana gelen değişim beraberinde kolektif bellekte değişimleri başlatır.

Toplumsal bellekle ilgili Assmann (2001: 40), belleğin bireylere ait olduğunu ancak bunun toplumsal olarak belirlendiğine dikkat çekmektedir. Toplumlara ait bir bellekten bahsetmek yerine üyelerinin belleğinin belirleyicisi olarak toplumları işaret etmektedir. Assmann, bireylerin belleğini sosyal bir olgu olarak ele alan Halbwachs'ın düşüncesine yer yer destek vermektedir. Her ne kadar belleğin nörolojik yapısının hatırlama üzerindeki rolünün önemli olduğuna vurgu yapsa da bireysel belleğin sosyal çevreye bağımlı olduğu görüşünden de uzaklaşmamaktadır (Assmann, 2001: 50-51). Assmann (2001: 41), toplumların bireylerin belleğini şekillendirdiği görüşüne ek olarak, topluma ait tek bir ortak bellek olduğu yanılgısına düşmemek gerektiğini de ekler: Her toplumun veya grubun kendi kodlarına, yaşam çevresine, kültürel değerlerine göre, o toplumun bireyleri arasında oluşan ortak bir algı ve hatırlama şekli olduğunu belirtir.

Connerton'da (1999: 11) geçmişin imgeleri bir araya getirilirse o geçmişe sahip "toplumsal düzenin içinde bulunanların, ortak anıları olduğunu varsayımları gerektiği örtük bir kuraldır." ifadesini kullanmıştır. Ricoeur (2012: 437), Halbwachs'ın kolektif bellek çalışmaları için "Bireysel bellekle kolektif bellek arasındaki bağ içseldir, içkindir; bu iki bellek biçimi iç içe geçmiştir" der. Bireysel bellek ve kolektif bellek arasında bağın varlığına vurgu yapmaktadır.

Rossi de (2006: 124-126) Halbwachs'ın kolektif bellek çalışmalarından yola çıkarak bir toplumun yaşadığı şehrin, aslında o toplumun kolektif bellek olduğunu ifade etmektedir. Şehri, kolektif belleğin yeri, taşıyıcısı olarak gösterir: Orada yaşayanlar için mimarinin ve peyzajın şehrin bellek parçaları olduğu belirtmektedir. Rossi, kolektif belleğin yeri olarak kentin, sürekli bir değişim içinde olduğu görüşündedir. Kentin, belleğini taşıdığı toplum tarafından dönüştürüldüğünü söylerken aslında şehrin de içindeki toplumu dönüştürdüğüne ifade etmektedir. Sonuç olarak, mekân ve belleği sürekli etkileşim içinde ve birbirini oluşturan bir döngü olarak ifade edebiliriz.

Kentsel belleğin oluşması ve sürdürülebilirliği için iki temel öğenin bulunması gerekmektedir. İlki, hatırlanacak bir mekân ve o mekânı hatırlayacak toplum olmalıdır.

Bu iki önemli yapının oluşma sürecinde zaman önemli bir rol oynamaktadır (Kutay Karaçor, 2012: 44).

Lewicka'nın (2008: 214) "kentsel hatırlatıcılar" (Urban reminders) diye ifade ettiği kentsel mekânın hatırlanması sürecinde, toplumu edilgen bir konumda tanımlarken, kentin hatırlama eyleminde etken bir rolü olduğunu belirtmektedir. Bir mekânda yaşayan bireyler için, kentsel hatırlatıcı rolünü üstlenen yere özgü nitelikler kentin belleğini oluştururken, kolektif belleğin sürdürülebilirliğine yardımcı olmaktadır.

Lewicka'nın kentsel hatırlatıcılar olarak tanımladığı izler, mekânın geçmişinden kalan binalar, çeşmeler, sokaklar, isimler, mezarlıklar gibi kentin tarihi öneme sahip parçalarını işaret etmektedir. Kentin önemli bir parçasını oluşturan ve kentin kimliğini şekillendiren bellek depolarına yapılan köklü müdahaleler, geri alınamayacak sonuçlara neden olmaktadır. Bu durum, kentsel belleğin zaman içinde oluşması gibi zaman içinde yok olmasına neden olacaktır.

Kentsel belleğin sürdürülebilmesi için geçmişe tanıklık eden ve izlerini taşıyan her öğrenin korunarak devamlılığını sürdürülmesi önemlidir. Kentin peyzajını oluşturan tüm öğelerin bir bütün olarak ayakta kalması gerekmektedir. Bu bağlamda, kentsel dokuyu oluşturan sokaklar, tarihi bir fırın, ağaç gölgeli yollar her geçişte aynı etkiyi uyandıracak koku, ses, duyma gibi algısal etmenlerle birlikte kentsel belleğin bir bütün olarak devamlılığı sürdürülecektir (Kutay Karaçor, 2012: 45).

2.4. KENTSEL KİMLİK VE KENTSEL BELLEĞİN KENTSEL MEKÂNLA İLİŞKİSİ

Kentsel mekânda sürdürülen yaşam deneyimleri ile birlikte oluşan, kentsel bellek ve kentsel kimlik arasında birbirini besleyen ve devamlılığını sağlayan bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle, kente yönelik çalışmalarında, mekân, kimlik ve bellek ilişkisi çoğunlukla birlikte ele alınmaktadır. Bellek ve kimlik temelde mekânın içindedir. Belleği ve kimliği oluşturan deneyimlerin tamamı mekânda yaşanmaktadır. Bireyi, grubu, toplumu ve şehirleri oluşturan mekân aynı zamanda belleğin ve kimliğin taşıyıcıdır.

Mills (2014: 230), belleğin temelde mekâna bağlı olduğunu belirtmektedir. Kişi için mekân onun kimliğini oluşturan, toplumsal ilişkilerini şekillendiren ve düzenleyen özel mekanlardır. Bireyin mekânla olan ilişkisi onun kimliğini oluşturucu bir niteliktedir.

Mekân, bellek ve kimlik ilişkisi kapitalist ekonominin her geçen gün kent mekânına yönelmesi ile daha da görünür olmuştur. Kentsel mekâna yapılan sürekli bir müdahale; yeniden yapılanma ve yeniden işlevlendirme süreci beraberinde, kimlik ve bellek gibi öğelerin değişime uğramasına neden olmaktadır. Kent parçalarının karakterini oluşturan kimlik ve bellek gibi değerlerin tahribatı sonucunda şehirleri birbirinden ayıran özellikleri ortadan kalkmakta ve şehirler farklılıklarını kaybetmektedir (Ayyıldız ve Ertürk, 2017: 68).

Kentler sürekli değişime uğrayan bir yapıdadır. Geçmiş zamanlara oranla günümüzde kentlerdeki değişim hız kazanmıştır. Bu hızlı değişim, gelişim süreçleri özellikle kentin potansiyel sermayesi yüksek olan parçalarında daha çok görülmektedir. Rant ve sermaye ilişkileri ekseninde yeniden yapılanma sürecine uğrayan bu mekânlar da kentsel kimlik ve kentsel bellek öğelerinin göz ardı edildiği uygulamalara daha sık rastlanmaktadır. Kent planlama kararları, koruma amaçlı yapılan çalışmalar etkisinde değişimler doğaldır. Ancak, bu çalışmalar kentin genel karakterini komple değişimiyle sonuçlandığında, farklı süreçler ve deneyimlerin birleşmesiyle uzun yıllar içinde oluşan kentsel mekân değerlerinin yok olmasına neden olacaktır (Tepeli, 2015: 15).

Sonuç olarak, kentin doğal özelliği, yapılı çevresi ve sosyo-kültürel değerleri ile oluşan kent kimliği ve kent belleği sürekliliğe dayanır. Bu sürekliliği devam ettirebilmek için kent mekânlarına yapılacak müdahaleler için öncelikle mekân iyi analiz edilmeli ve geçmiş değerler arasındaki bir bağ korunarak; kentsel bellek ve kentsel kimliğin kentsel mekânda devamlılığının sağlanması hedeflenmelidir.

2.5. KENTSEL MEKÂNI ÜRETMEK VE TÜKETMEK

Sanayileşme sürecinde kent mekânın yapısı ve anlamı büyük oranda değişim göstermiştir. Mekân, sahip olduğu geçmişi, kimliği ve bellek öğeleri çerçevesinde

günün gösteri imgeleri serpiştirilerek yeniden üretilmektedir. Seyirlik bir nesne edasında üretimi sürdürülen kentler, sanatsal etkinlikler, yeni imajlar, simgeler eklenerek kültür turizmi için yeterli donatılara sahip olmayı hedeflemektedir. Günümüzde kent mekânı hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmekte ve geçirmeye devam etmektedir.

Meta kavramının alınıp satılan bir ürünü tanımlayan anlamının değişim sürecinde, kentsel mekânı da etkisi altına almasıyla birlikte, mekânı üretmek kelimesi makineden çıkan bir ürün algısı oluştursa da farklı bir üretim sürecini tanımlamaktadır (Harvey, 1985: 163-168). Mekân üretmek, insanoğlunun en ilkel zamanlarından günümüze kadar doğayla mücadelesi sonucu kurduğu kentleri temsil etmektedir. Ancak, sanayi devrimi ve sonrası modern yaşam, kapitalizm günümüz şartlarında, kentlere yeni bir konum kazanmıştır. Kent mekânları fabrikadan çıkan bir ürün edasında üretilmekte, sunulmakta ve alıcısına satılmaktadır (Lefebvre, 2013: 147-151). Daha doğrusu kent mekânı günümüzde geri dönüşüm nesnesi gibi tekrar tekrar üretilmektedir.

Bu sürecin başlamasında 1970'li yılların sonu 1980'li yılların başında ekonomik açıdan yaşanan dönüşüm süreci belirleyici olmuştur. Sanayisizleşme hareketleriyle birlikte, sermayenin yeni kaynak arayışına en hızlı çözüm, kent mekânlarının yeniden yapılanma sürecinin başlatılması ile bulunmuştur. Bu dönemde başlayan yeniden yapılanma süreçlerinde 'mekânın' üretiminde kültür eksenli politikalar ağırlık kazanırken, görsel açıdan 'mekânın' tüketimi önem kazanmıştır (Urry, 2018: 13). Küresel kent bağlamında kente baktığımızda; üretim ve tüketim etrafında sınıfsal yapısı kurulmuş toplumlarda, sermayeyi büyük oranda elinde tutan ve sınıfsal yapının üst ve orta kesiminde yer alan grupların, kent mekânın oluşum sürecinde belirleyici oldukları görülmektedir.

Kentler artık birbiriyle rekabet edebilmek adına, sürekli yeni kentsel politikalar üretme yarışına girmiş ve ilk hedef olarak kentlerin yaşam kalitesini yükseltmeye ve daha konforlu kentler yaratmaya odaklanmıştır. Küresel rekabet ortamına ayak uydurabilmek adına kent yönetimleri, güncel durum analizleri yaparak dönüşüm ve yeniden işlevlendirme uygulamaları geliştirmektedirler. Müdahale edilecek kentsel mekânın şimdi ve gelecekte sağlayacağı karlılık oranına göre müdahale biçimleri belirlenmektedir. Bu süreçte belirleyici olan diğer bir etmen ise bireylerin tüketim

ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kente müdahale biçimlerinin kurgulanmasıdır (Tezcan, 2011: 209-230).

Yaratılan muhteşem kentler aracılığıyla, göstergelerin ve semboller tüketimi bireyin yaşamının bir parçası haline getirilmiştir. Kentli birey, tüketim tercihi ve yaşam biçimi aracılığıyla kentsel mekânda kendine bir statü oluşturmaktadır. Bireyin kentsel mekânda farklı yaşam alanlarına yönelimi, alternatif eğlence tercihleri, kültür-sanat içerikli aktivite tercihleri, boş zaman eğlencesi için tercih ettiği mekânlar, ürün tercihleri kentsel mekânın yeniden üretimini etkileyen faktörler olarak görülmektedir (Tezcan, 2011: 47-48).

Günümüzde kentsel mekânın üretiminde önemli bir paya sahip uygulamaların başında sanatsal değeri bulunan etkinlikler örneğin, müze, galeri ve sergiler gelmektedir. Kentsel mekân yeniden üretilirken bu özellikleri içinde barındıracak şekilde düzenlenmektedir. Bu gibi düzenlemeler kente yeni bir kültürel içerikli kimlik kazandırırken aynı zamanda da sermaye sahiplerinin kar elde etmesi hedeflenmektedir.

2.5.1. Kentsel Dönüşümün Projelerinin Müze ve Sanat İlişkisi

Küresel bir politika olan kentsel dönüşüm, birçok ülkede yaygın olarak kentlerin yenilenme sürecinde başvurulan bir yöntemdir. Küreselleşmenin etkisinde kentlerin güzelleştirilmesi, iyileştirilmesi fikri her geçen gün farklı amaçlara hizmet etmektedir. Bu yenileme süreçleri adeta bir sanat gösterisinin hazırlanma sürecine benzetilmektedir. Farklı ülkelerde görülen kentsel yenileme tarzlarının bir arada kullanılmasından oluşturulan farklı dış cephe ve süslemeler sonucunda, kent mekânları birer gösteri edasında izleyicisine sunulmaktadır. Bu süreç hazırlanırken sanatsal yaratıcılık, sadece kültür ürünlerinin sunulmasında kullanılmamaktadır. Aynı zamanda kentin paket bir eğlence ürünü olarak sunulmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel öğelerin sanatla bütünleştirdiği mekânlarda, genellikle farklı özellikleri olan müzeler ve sanat sergileri, bienal ya da festivallerin yapıldığı görülmektedir. Sanatsal içerikleri bulunan faaliyetlerin kentsel dönüşümden bağımsız olmadığı görülmektedir.

Özellikle son yıllarda kentlerin sunulması sürecinde kültürel içerikli sanatsal etkinliklerin artması bu görüşü desteklemektedir (Yardımcı, 2014: 40).

Ülkemizde ve dünya kentlerinde kentsel dönüşüme ve mutenalaştırma örneklerine sık sık rastlanmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri olarak kentler arasındaki farklılaşma rekabeti gösterilmektedir. Kentler arasındaki bu rekabetin temel amacı turizm gelirini artırmak olarak ifade edilmektedir. Ancak, turizm gelirini artırabilmek için sermayenin ilgisini çekecek birtakım çalışmalar gerekmektedir (Urry, 2018: 230). Bunu sağlayabilmek için kentlerin yaşanmak için "güvenli ve ziyaret edilmek içinde ilginç olması" ön koşul olarak belirlenmiştir. Kent mekânlarını cazip yerler olarak pazarlayabilmek için, önce bir temizleme çalışması başlatılmaktadır. Kentsel dönüşüm, kentsel koruma, yeniden işlevlendirme gibi uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar birer mutenalaştırma çalışmasına dönüşmektedir.

Bölgenin mekânsal iyileştirme sürecinin genellikle temel amacı bir kültür kenti yaratmak, kentin imgesini oluşturmak ve yeni iş alanları açmak gibi çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Barker, 2006: 149).

Kentsel dönüşüm çalışmalarında genel olarak güncel yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Bu sayede kentlere küresel sermayenin ilgisi çekilmekte ve insan dolaşımı artmaktadır. Tabi ki güncel uygulamalar içinde kültür ve sanat içerikli politikalar kentlerin pazarlanması sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle devlet ve özel sektör kentle ilgili politikaları kültür ve sanat çerçevesinde hazırlamaktadır (Özkan, 2011: 7). Bunu yaparken özellikle kentin tarihi öneme sahip kültürel özellikler taşıyan bölgelerine öncelik verilmektedir. Geçmişin estetize edilerek, günün şartlarına uygun olarak yeniden işlevlendirme süreci yaşanmaktadır. Eski yapılar birer atölye, galeri ve müze gibi sanatın özelliklerini taşıyan yeni kullanım alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu uygulamalar, yerel yönetim ve özel sektör destekli yürütülmektedir. Bu projeler sonucunda ticari amaçlı kurulan müzeler, kültürel miras merkezi gibi söylemlerle izleyicini beğenisine sunulmaktadır (Barker, 2006: 159).

2.5.2. Tüketim Mekânına Dönüşen Kentlerin Pazarlanmasında Sanat İçerikli Uygulamaların Rolü

Kentsel yenileme süreçleri, mekâna belirli bir sosyal grup gelirken bir alt grubun mekândan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte mekânın genellikle sanatçılar tarafından tercih edilmesi, bölgenin nezih bir mekân olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu süreçte sanatçıların ve genç profesyonellerin -bilinçli ya da bilinçsiz- mekânın anlamını ve algısını değiştirmeleri, rant uçurumu sorununu ortaya çıkarmıştır. Düşük gelir grubundaki bireyler, bunun sonucunda mekândan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Rant uçurumu, kentsel mekânların emlak değerinin artması olarak sosyoloji ve kentsel çalışmalarda kendine geniş bir yer bulmuştur. Burada üzerinde durulan konu ise zamansal değişimler sonucunda sanatın bölgeye kattığı anlamın yeni bir dönüşüm stratejisi olarak kullanılmasıdır.

Burada sanat, metaya dönüşen mekânın pazarlanmasında bir reklam yüzü olarak, kente yönelik dönüşüm politikalarında farklı formlarda sıkça kullanılmaktadır. Günümüzde ise sanatın kentsel dönüşüm alanlarının sunulmasında, kullanımı hız kazanmıştır. Artık kentler dönüşüm politikalarında kültür sanat içerikli yöntemleri kullanarak adeta yarışmaktadırlar.

Kentsel yenilemeye uğratılan bölgenin yeniden işlevlendirilmesi sürecinde binalar birer atölye, galeri, müze gibi birçok sanatsal değer taşıyan yeni mekânlar olarak karşımıza çıkmakta ya da yeniden inşa edilmektedir. Bu dönüşüm sürecini kapsayan projeler kültür ve sanat endüstrilerinin faaliyetleriyle eş zamanlı hareket etmekte ve birbirini beslemektedir (Dereli, 2011: 1).

Gündelik hayat ve sanat arasındaki mesafenin artık neredeyse tamamen yıkıldığı günümüzde kent sanatın bir uzantısı haline gelmiştir. Tarihsel süreçte, özellikle Dada ve gerçeküstücü gibi akımlar, sanat ve gündelik hayat arasındaki mesafeye ciddi darbeler indirerek her şeyin birer tüketim nesnesine dönüştürülmesi sebep olmuş, kentler de üzerlerine düşen payı almıştır (Featherstone, 2013: 24-25).

Kentsel mekânın belirli bölümlerinde tarihin ve kültürün yeniden sunulması için yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarının hedefleri arasında, “cazip bir mekân yaratmak ve sermayenin ilgisini çekmek” olduğu farklı kaynaklarda sık sık

bahsedilmektedir. Ülkeler tarafından, özellikle sermayenin ilgisini çekmek amacıyla kentlerde uyguladıkları farklı politikalar bir rekabet ortamı oluşturmaktadır.

Ülkeler arasındaki bu rekabetin kentleşme ayağında vitrin olarak sundukları büyük kentleri başrolde yer almaktadır. Kentleşme süreçlerinde altyapı çalışmaları ve ekonomik altyapı kurma sürecini geliştirirken, kentin kültürel özelliklerini ve kimliğini ve bellek mekânlarını yenileyerek bir bütün olarak sunmaktadırlar (Kiper, 2004: 17). Yenilenmiş bir kent mekânı sermaye ortamları için hazırlanırken, ulaşım, iletişim olanakları artırılmakta, böylelikle uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapması sağlanmaktadır. Bu tanıtım sürecinin aracıları da tabi ki sanat sergileri, galeriler, bienaller, müze, fuarlar ve festival gibi bir dizi etkinliklerdir. Bu gibi etkinliklerin turistleri ve sermayeyi çektiği kadar nitelikli iş gücünün ilgisini çekmesi hedeflenmektedir (Yardımcı, 2014: 58).

Özellikle bienallerin görünenin ötesinde bilinen bir yönü de düzenlendiği kentin, kentsel dönüşüm çalışmalarını kolaylaştırmak ve sürecin hızlanmasında etkili olmaktadır. Bu bağlamda kent planlaması açısından şehirlerin tasarlanması, ekonomik verimlilik ve kültürel aktiviteler için yeniden yapılandırma sürecinin yaşandığı görülmektedir (Atun ve Doğay, 2006: 177).

Uluslararası sanat etkinliklerinin kentsel mekânın dönüşümüne katkı sağlamasının yanında, bazı kentler kültür ve sanatın özellikleriyle donatılarak dönüştürülmektedir. Sanat odaklı kentsel dönüşüm uygulamalarının tarihsel süreçte gelişimine baktığımızda ilk olarak, Amerika'da yaygınlaşmaya başlamış, daha sonra Avrupa'da benzer uygulamalar olarak yaygınlaşmıştır. Bu çerçevede geliştirilen dönüşüm uygulamalarına bilinen en ünlü örnekler, Avrupa'nın Glasgow, Barselona, Bilbao gibi şehirleridir (Duman, 2010: 99).

Milano'da bulunan 1910 yılında kurulan içki fabrikası Società Italiana Spiriti, 1993 yılında işlevini kaybetmesi sonucu, çağdaş sanat ve kültür merkezi olan Fondazione Prada olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Milano'nın işlevini kaybeden endüstri yapısı, kentsel mekânda sanatın dönüştürücü rolü kullanılarak bir kültür sanat kompleksi olarak izleyicisinin beğenisine sunulmuştur (Şengünalp ve Ergin Doğruer, 2017: 1340).

Sanatın eski yapıları yeniden işlevlendirme ve mekânsal gelişimi hızlandırma gücünün kullanıldığı diğer bir örnek ise Bankside Enerji Santrali 1981'de eski işlevini

yitirmesi sonucu, binanın Tade Modern olarak yeniden tasarlanması ve düzenlenmesidir. Âtıl bir sanayi yapısı ve çevresinin, bir sanat mekânı olarak yeniden kullanıma açılması bağlamında örnek teşkil etmektedir (Şengülalp ve Doğruer, 2017: 1342).

Türkiye'de ise eski kent dokusu ve endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilerek müze ve sanat merkezine dönüşüm sürecini anlatan en iyi örneklerden biri İstanbul'daki Haliç bölgesidir. Haliç'in bir kültür alanına dönüşüm süreci sanat aracılığıyla mutenalaştırma olarak tanımlanabilir. Haliç kıyısının tarihsel olarak her dönemde farklı amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Roma döneminde liman olarak işlev görürken, Osmanlı döneminde bölgeye kurulan tersanelerle birlikte sanayi kimliği ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet sonrası planlı dönemde, Haliç kıyısının bir sanayi alanı olarak kullanımı yaygınlaşmıştır. Ancak zamanla sanayi alanının kent içinde kalması sonucu, sanayi fonksiyonunu yitiren Haliç, sanayi atıklarıyla kirlenmesi nedeniyle terk edilmiş köhne bir mekâna dönüşmüştür.

1990'lı yıllarda uygulanmaya başlayan Haliç Kıyıları Master Planı ile Haliç kıyısını bir kültür bölgesine dönüştürme uygulamaları başlatılmıştır. Proje kapsamında Feshane'den Feshane Uluslararası Meslek Fuarları Merkezi'ne, Hasköy Tershanesi ve Lengerhane'den Rahmi M. Koç Sanayi Müzesi'ne, Silahtarağa Elektrik Fabrikası'ndan Santralistanbul'a, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'ndan Kadir Has Üniversitesi'ne, Sütlüce Mezbahanesi'nden Sütlüce Kongre ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmesiyle Haliç Kıyısı bir kültür ve sanat merkezine dönüşerek yeni bir kimlik kazanmıştır (Köseoğlu, 2010: 27-28).

İstanbul'un Karaköy bölgesinin mekânsal dönüşüm sürecinde, bölgede birçok sanat galerisi, müze, atölye, tiyatro, kültür sanat merkezi gibi kültür sanat içerikli binalar oluşturulmuştur. Bölgenin kültür sanat mekânı olarak kimliğini pekiştiren en önemli gelişme, 8. Uluslararası İstanbul Bienali'nin yapıldığı 4 No'lu Antrepo'da İstanbul Modern'nin açılması olmuştur. Sanat mekânlarıyla bölgede yaşanan dönüşüm sonrası Karaköy önemli bir cazibe merkezi olarak kimliği oluşmuştur (Ganiç, 2014: 54). İstanbul Modern'in kuruluş sürecinde bienalin kentsel mekânın dönüşüm sürecinde etkisine de örnek teşkil etmektedir.

Benzer bir örnek Eskişehir'de bulunan Haller Gençlik Merkezi'dir. Tarihi Yaş Sebze ve Meyve Hali Binası restore edilerek hediyelik eşya dükkânları, büfeler,

kafeler ve barlar açılarak yeniden işlevlendirilmiştir. Haller Gençlik Merkezi'nde Şehir Tiyatrosu'nun Tepebaşı Sahnesi salonu yer almaktadır. Haller Gençlik Merkezi'nde ayrıca sergi salonu, kitabevi gibi bölümleriyle kültür sanat etkinlikleri için kullanılan bölümleri de bulunmaktadır.

2.5.3. Bellek Mekanları Olarak Müze: Müzelerin Kentsel Mekândaki Rolü

Hafıza mekânları, geçmişin izini içinde barındıran ve mekânın kullanıcısının geçmiş zihin haritasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bir ülkenin tarihinin izlerini taşıyan bellek mekânları aynı zamanda o mekânda yaşayan bireyin anılarını da korumaktadır. Mekân üzerinden, geçmişe ait kültür, kimlik, tarih gibi değerlerin izlerine ulaşılmaktadır (Nora, 2006: 10).

Geçmişin bellek tapınakları olarak ifade edilen müzeler, kurulduğu mekânın geçmiş dönemlere ait anılarını, o günün izleyicisinin zihninde devamlılığını sağlamak gibi bir işlevi bulunmaktadır. 18. yüzyılda da modern müzeler bu görevi kısmı olarak sürdürmüştür. Kültürün simgelerinin toplandığı ve toplumsal hafızanın taşıyıcı mekânları olarak müze, postmodern dönemde; içerik olarak sürekli bir yenilenme geçirirken aynı zamanda anlam olarak da bir dönüşüme uğramıştır (Huyssen, 1999: 25). Daimî koleksiyonlar yerine, sürekli değişen yeni projelerle, performanslar, rehberler eşliğinde turlar, seminerler gibi bir dizi tüketim etkinliklerinin geliştirilmesi ile insan dolaşımını tetikleyecek gösteri mekânlarına dönüşmüştür (Boyacı, 2019). Müzeler geçmiş, etnografi ve sanatı temsil eden yerlerken, günümüzde modern tüketimi taşıyan eğlence yerlerine dönüşerek, çağdaş kültür etkinliklerinin anahtar paradigmalarından biri olarak yerini almıştır (Huyssen, 1999: 27).

Fordist üretim ve kitlesel üretim modellerinde meydana gelen yenilikler ve değişim, kapitalist yapının da değişmesine neden olmuştur. Özellikle endüstri alandaki gelişimi ile adından söz edilen kentler, bu değişimlerin etkisinde ekonomik krize girmiştir. Bu krizi aşmak için yenilenme hamlesi yapan kentler hizmet ve finans alanına ağırlık verirken bu sürece kültürü de dahil etmişlerdir. Kentler küresel atmosferde adından söz ettirebilmek amacıyla markalaşma ve yeni kimlikler oluşturabilmek umuduyla metruk sanayi alanlarını dönüştürme yarışına girmişlerdir. Birçok eski sanayi alanına kurulan müzeler, küresel kültürün simgesi haline gelirken

kentlerin bu kriz sürecinden kurtulmasında da etkili bir yöntem olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir (Artun, 2017: 138).

20. yüzyılın sonlarına doğru kentlerde hızlanan dönüşüm süreçleri ve kentsel imaj oluşturma çalışmalarının bir bölümünü, kültürel ve sanatsal etkinliklere ev sahipliği yapmak oluşturmuştur. Bu etkinliklerin düzenlendiği binalar ikonlaşarak kentin tanıtımında önemli roller üstlenmiş ve kente yatırımcı ve turist çekmek için cazip birer reklam panosu görevi verilmiştir. Bu imaj yaratma çalışmaları içerisinde müze, sanat galerileri, kültür merkezlerinin yoğun ilgi görmesi günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Peker, 2006: 61).

Sanatsal etkinlikler her geçen gün kentin bir parçası haline gelmektedir. Tüketimin kültürünün her geçen gün sarıp sarmaladığı kent mekânı, sanatsal etkinliklerle donatılarak alıcısı için pazarlanmaktadır. Müzeler, kentlerin mutenalaşma süreçlerinde ve kentsel dönüşüm projelerinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Ancak müzelerin gösterişli ve ilgi çekici olması müzenin bulunduğu mekânı da görülmeye değer kılmaktadır. Müze sayesinde kentin pazarlanması ancak müzenin kendisinin de pazarlanmasıyla mümkün olmaktadır (Artun, 2009: 1).

Kent mekânının, müze aracılığıyla dönüşümünü tamamlamasına en bilinen örnek Bilbao kentidir. Guggenheim müze zincirinin[1] bir ayağını oluşturan, Bilbao'nun Guggenheim Müzesi, "Bilbao Etkisi' (The Bilbao Effect)" olarak birçok kentin çağdaş müze aracılığıyla kentsel dönüşümünü tamamlamasına ve kentin markalaşma sürecine örnek olduğu literatürde sık sık bahsedilmektedir.

İspanya'nın Bask bölgesinde bulunan Bilbao kenti, metal işçiliğinin ve gemi yapımının yaygın olduğu eski bir sanayi alanı iken, gemi yapımı işlerinin başka yerlere kaymasıyla birlikte hem ekonomik anlamda hem de mekânsal anlamda bir çöküntü yaşamıştır. Mekânsal çöküşü bir fırsata çevirmek adına, yerel yönetim ve hükümet iş birliği ile bilinenin aksine bir kentsel dönüşüm projesi gerçekleştirilmiştir. Dönüşüm sürecinde Frank Gehry tarafından kente inşa edilen altın sarısı, amorfik yapıdaki Guggenheim Müzesi açıldıktan sonra kent, insanların akın akın geldiği bir turizm mekanına dönüşmüştür (Köksal, 2011: 2). Müze binasının görkemli yapısı, adeta bir

[1] Ali Artun'un Mümkün Olmayan Müze, Müzeler Ne Gösteriyor? kitabının içinde yer alan Guggenheim Müze Zinciri başlıklı bölümde, şirketleşen müze zincirinden bahsetmektedir. Bilbao Guggenheim Müzesi de müze zincirinin bir ayağını oluşturmaktadır.

heykel izlenimi oluşturmakta ve içindeki eserlerle birlikte müzenin dışı da bir mimari eser olarak sergilenmektedir. Guggenheim Müzesi Bilbao'nun sanat ve kültür odaklı yeni imajını oluştururken, kentin reklam yüzü olarak da yatırımcıları ve izleyicileri kente çekecek etkin bir araç olmuştur (Peker, 2006: 60-62). Bilbao'da yaşanan müze eksenli dönüşüm projesinin başarılı sonuç vermesi ile Bilbao etkisi, müze tabanlı dönüşüm projelerinin yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur.

Sanayi sonrası dönemde kentler, sanat müzelerinin kent peyzajına, kentin imgesinin oluşturulmasına ve kentin markalaşma sürecine olumlu etkisi nedeniyle, müze odaklı kentsel dönüşüm projelerine de ağırlık vermeye başlamışlardır.

Müze amaçlı yapıların kilit nokta oluşturduğu diğer bir kentsel dönüşüm örneği 1988 yılında, Albert Rıhtımı'ndaki yer alan bir deponun Liverpool Tate Gallery dönüştürülmesidir. Britanya'nın Albert Rıhtımı'na, müze, kültür sanat içerikli yapılar, kafe, hediyelik eşya dükkanlarının yer aldığı bir paket dönüşüm projesi uygulanmıştır. Liverpool Tate'in açılması, bölge halkının kültürel anlamda gelişiminin sağlamanın dışında, bölgeyi yeniden işlevlendirerek bölgeyi tanıtmak ve turist çekmek amaçlanmıştır (Barker, 2006: 156-161).

Müze binalarının kentsel mekânı cazibe merkezine dönüştürme modeline diğer bir örnek, Cornwall'ın bozulmak üzere olan rıhtım alanında yer alan, işlevini kaybetmiş hava gazı tesisine kurulan, St. Ives Tate gösterilmektedir. Bölgesel ekonomik gelişimi sağlamak adına müze ve benzeri sanatsal içeriklerle donatılan bölge, Bilbao'daki dönüşüm projesiyle benzerlik göstermektedir. İki büyük sanat kurumunun yerel yönetim iş birliği ile kurulması açısından da benzerlikleri bulunmaktadır (Barker, 2006: 164-170).

İstanbul özelinde tarihi kent dokusunun ve sanayi yapılarının kültür sanat içerikli yeniden işlevlendirme uygulamaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarihi kent dokusunun kentsel dönüşümle yeniden işlevlendirme sürecinde el sanatları atölyesi, kültürel sanat içerikli uygulamalar, bölgenin belleğini ve kimliğini taşıyan nesnelerin gösteriminin tarihi ve etnografik müzeler yine yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Mekânda oluşturulan bu tür görselliğe hizmet eden projeler kentin tanıtımında önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda incelediğimizde, Ankara Cer Modern[2] müze bir dönüşüm projesidir. Cer Modern, Eski vagon tamirhaneleri ve cer

[2] Cer Modern 2010 yılında Ankara'da kurulmuştur.

atölyelerinin restorasyonu ve yeni bir binanın yapılmasıyla birlikte 2010 yılında hizmete açılmıştır. Bu bağlamda, Eskişehir Odunpazarı bölgesinin dönüşüm projesini incelediğimizde tarihi dokunun yenilenerek korunması süreci devam etmektedir. Ancak burada farklı olarak 2019 yılında ziyarete açılan Odunpazarı Modern Müze'si görülmektedir. Dönüşüm süreci devam eden tarihi bir kent mekânında modern müze ve dış cephe özelliklerinin mekânın dönüşümüne ve tanıtımına katkısı daha sonra detaylı bir şekilde incelenecektir.

3. BÖLÜM

ESKİŞEHİR'İN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

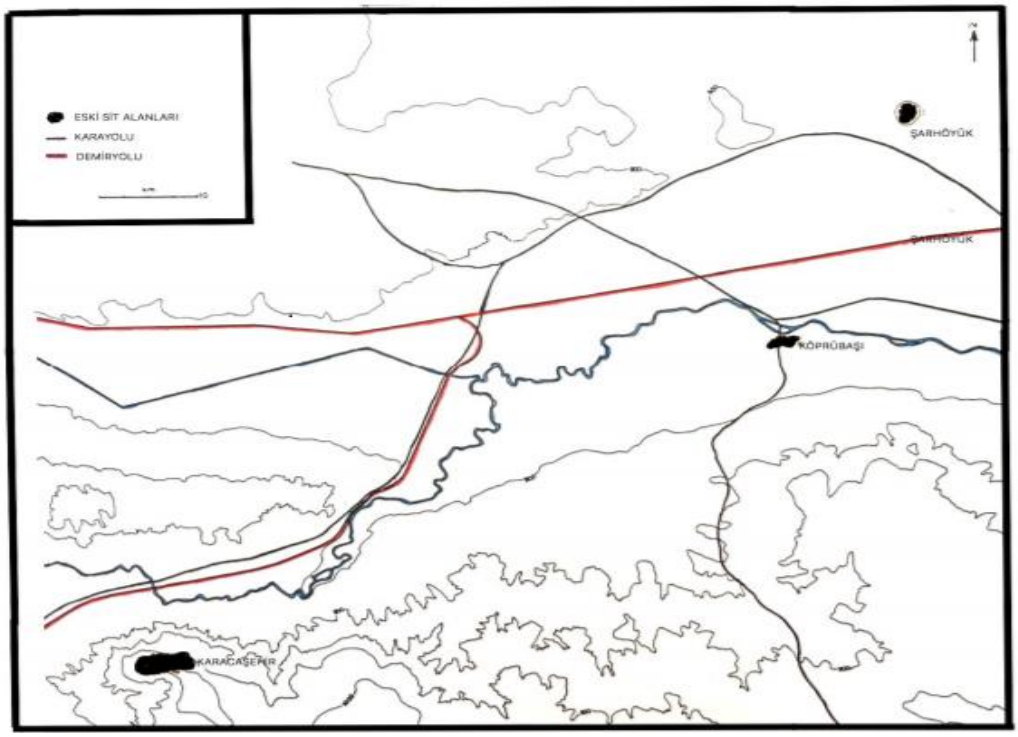
Eskişehir kentinin tarihi sit alanlarından yola çıkarak, geçmiş dönemlerde bölgede hüküm süren uygarlıkların kent merkezleri için tercih ettikleri konumların, farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu uygarlıkların kent merkezlerini, Eskişehir'in farklı bölgelerinde kurması, dönemin ihtiyaçları; güvenlik, korunma, ticaret, tarım ve Porsuk Çayı'nın konumu gibi etkenler doğrultusunda farklılık göstermiştir.

Eskişehir kentinin ilk yerleşim yeri hakkında, araştırmacılar tarafından farklı bölgeler sit alanı olarak ifade edilmektedir. Öncelikle Eskişehir ilk ve orta çağ dönemlerinde Dorylaion ya da Doryleaum şehri olarak anılmaktadır (Ertin, 1994: 4). Bugünkü ismini de Dorylaion harabelerinden almıştır (Ertin, 2018: 40).

Kentin ilk sit alanı, bugünkü kent merkezinde bulunan sıcak sular bölgesi ve etrafında kurulduğu çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir (Ertin, 1994: 5). W. Zeake ve W. Ramsey, Roma tarihçilerin yazıtlarından yola çıkarak, şehrin sıcak su bölgesinin, kentin yerleşim yeri için elverişli bir yapısı olduğunu düşünmektedirler. Kentin en eski sit alanı olarak sıcak su bölgesini göstermektedirler.

Eskişehir'in diğer sit alanları, Şarhöyük ve Karacaşehir bölgeleridir (Ertin, 1994: 4). W. Von Diest, Dorylaion kentinin merkezi için Karaşehir bölgesinde kurulduğunu ileri sürmektedir (Ertin, 1994: 6). W. Ramsey ve H. Kiepert ise Şarhöyük bölgesinin Roma'nın Dryleaum'u olduğunu söylemektedir (Ertin, 1994: 7).

Türklerin, bölgeye ele geçirmesiyle birlikte özellikle kentin savunma sorunu, Porsuk Çayı'nın taşkınları ve çevresindeki bataklıkların sıtmaya sebep olması nedeniyle kent merkezinin bugünkü Odunpazarı bölgesine kaydığı belirtilmektedir (Ertin, 1994: 7).

Görsel 1: Eskişehir Kentinin Eski Sit Alanları (Ertin, 2018: 35)

3.1. İLKÇAĞ VE ORTA ÇAĞDA ESKİŞEHİR

İlkçağ döneminde kentin yerleşim alanı olarak kullanılan bölgeler için verilerin yetersiz olduğu görülmüştür. Ancak, yapılan kazılar esnasında tunç ve bakır eşyalara rastlanması, Eskişehir'de İlkçağ dönemine ait mevcut bir konum verilmekle birlikte, yerleşik olmasa da bölgede yaşamın olduğu yönündedir.

Eskişehir'in bölgesi için toplanan verilerin sonucunda Hititlerin bölgeye yerleşmeler kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bölge için en görünür veriler, Batı Anadolu'nun hakimiyetini ele geçiren Frigler dönemine aittir. Bu döneme ait bilgiler; Doryleaum'un kaplıcaları olan ve önemli yolların kesiştiği noktada yer alan bir kent olduğu yönündedir. Friglerin gelişmiş tarım yöntemleri sahip olması ve Eskişehir'in buna uygun yapısıyla birleştiğinde bölgenin ilkçağda tarımsal özelliğinin de ön planda olduğu görülmektedir (Ertin, 1994: 8-9).

Frig devletinin yıkılmasından sonraki süreçte, Lidyalılar, Persler ve İskender'in eline geçen bölge için yapılan araştırmalar sonucunda bu dönemlere ait

yeterli bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra da bölgenin hakimiyetini Romalılar elde etmiştir. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması ile başlayan orta çağ döneminde, kent uzun yıllar Bizanslıların hakimiyetinde kalmıştır. Bölge ilkçağda sahip olduğu özelliklerini korumuş olsa da yeni gelişen koşullarla birlikte değişimler görülmüştür. Bölgenin tarımsal özellikleri korunmuş, ticaret ve imalat faaliyetleri devam ettirilmiştir (Ertin, 1994: 10).

Bizanslıların hakimiyetiyle birlikte çok tanrılı dinden tek tanrılı bir dine geçiş yaşanmıştır. Bölgede ekonomik gelir sağlayan tüm fonksiyonlar kilisenin kontrolünde yürütülmüştür. Bölgeye saldırılar olmadığı dönemlerde ise bölge Bizans imparatoru tarafından avlanma, dinlenme gibi etkinlikler yaptığı bir sayfiye yeri olarak kullanılmıştır. Bizanslılar bölgeye (rekreasyonel) boş zaman değerlendirme etkinlikleri için kullanılan bir mekân özelliği kazandırmışlardır (Ertin, 1994: 11). Eski kaynaklarda bölge hakkında, İznik ve Amorion yolu üzerinde bulunan bir termal merkez olarak bahsedilmektedir (Doğru, 2005: 23).

Bölge Bizanslılar tarafından, Arap ve Türk akınlarından korunmak için önemli bir savunma noktası olarak kullanılmıştır. Böylece, Bizans ordularının toplanma yeri olarak kullanılan bölgenin, zengin ve görkemli yaşamı geri planda kalmıştır. Eskişehir, 708 yılında Arap istilacıların eline geçmiştir. Bu tarih Arap tarihçilerinin eserlerinde yer almaktadır. Ancak Bizans tarihçilerinin kaynaklarında, bölgenin 709-710 yıllarında Arapların hakimiyetine girdiği yönündedir (Demirkent, 2005: 89). Bölge, 778 yılından tekrar istilaya uğramıştır. Bu akınlar ve istila dönemleri bölgenin büyük oranda tahrip olmasına neden olmuştur ve bölgenin ticari hayatını olumsuz etkilemiştir (Ertin, 1994: 11).

Dorylaion'da 1071 Malazgirt savaşına kadar sakin bir dönem yaşamıştır. Ancak, bölge yapısında ne gibi değişimler olduğu bilinmemektedir. Bu tarihten sonra devam eden savaşlar sürecinde, Dorylaion büyük oranda tahrip edilmiştir.

Anadolu'nun hakimiyeti, 1094 yılında Selçuklulara geçmesiyle birlikte bölgenin mimari yapısında değişimler gerçekleşmiştir. Selçuklular döneminden kalma 1120 yılında 1. Alaeddin Keykubat tarafından yapıldığı tahmin edilen Alaeddin Camii, Selçuklular dönemine ait önemli bir eserdir. Camii günümüzde, yapılan restorasyon çalışmaları sürecinde dönemin mimari özelliklerini kaybetmiş olsa da Odunpazarı'nda yer alması bölgenin bir yerleşim alanı olduğunu göstermektedir (Ertin, 1994: 13).

Alaeddin camii döneminde, kentin dışına inşa edilmiştir. Bölgeye gelen göçmenlerin caminin etrafına yerleşmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda yeni bir mahalle kurulması için altyapı oluşturmuştur (Doğru, 2005: 109).

Aslında Türkler, ilk yerleşim alanı olarak ovayı tercih etmişlerdir. Fakat yerleşim merkezini koruma sorunu ve Porsuk Çayı'nın sık sık taşması nedeniyle, yerleşim alanını günümüzdeki adıyla Odunpazarı bölgesine kaydırılmıştır (Özbozkurt, 2019: 55).

3.2. OSMANLI DÖNEMİNDE ESKİŞEHİR

Selçuklu Devletinin, 13. yüzyıl ortalarına doğru eski gücünü kaybetmesi sonucunda, dönemin sultanı Gıyasettin Mesut II tarafından Eskişehir ve civarı Ertuğrul Beye verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kurucusu Osman Bey, bölgeyi Bizanslılara karşı yapılan savaşlar sırasında önemli bir stratejik nokta olarak kullanmıştır. Bölge, Sultanönü Sancağı ismiyle anılmış ve Osmanlı Devleti'nin ilk yerleşim alanı olmuştur (Gürol, 1949 akt., Ertin, 1994: 13).

Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliği konumunda olan Eskişehir, tam hakimiyet kurulamayan Anadolu topraklarından gelen saldırılara karşı bir kale olarak kullanılmıştır. Ancak, 1473 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Anadolu topraklarını ele geçirmesiyle birlikte, Anadolu topraklarında barış ortamı kurulmuştur. Eskişehir eski stratejik önemini kaybetmiş ve bölge gerileme dönemine girmiştir. Bu süreci etkileyen diğer bir olgu ise Osmanlı Devleti'nin batıya izlediği yayılmacı politikası olmuştur. Anadolu topraklarına yeterli önem verilmemesi, 1601'de Celali İsyanlarına neden olmuştur. Bu isyanlar sırasında kent büyük tahribata uğramıştır. Bölge, 17. yüzyıla kadar Bursa vilayetinin, Kütahya sancağına bağlı bir kazası olarak anılmıştır (Ertin, 1994: 14).

Bölgeyi farklı tarihte ziyaret eden gezginler, o dönemde şehrin sosyal yapısı ve genel görünüm hakkında bilgi vermektedir. 1555 yılında Anadolu'ya seyahat eden Hans Dernschwam, kente yakın bir köyde konaklamış ve sıra dağların eteğinde görünen kente, bazı köylülerin "Eskişehir" (Ekyschehr) bazılarının ise "Beylik" (Boylik) dediğini belirtmektedir. Şehrin yakınında bir kaplıca olduğundan da

bahsetmektedir. Dernschwam, O dönemde Anadolu şehirleri ve köylerinin yoksulluk içinde yaşadığını sık sık seyahat günlüğünde vurgulamaktadır. Dernschwam'tan 94 yıl sonra (1648) bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi, kentin on yedi mahalleden oluştuğunu ve kalesi olmadığını belirtmektedir. Çarşısında sekiz yüz kadar dükkânı olduğunu ve mektep, han ve özellikle hamamlarından bahsetmektedir (Çelebi akt., Albek, 1991: 135-136). Kâtip Çelebi ise on yedinci yüzyılda kentin etrafında sur bulunmadığını; çarşının, hanların ve ılıcaların aşağı düzlükte olduğu, evlerin ve mahallelerin ise güney taraftaki bayır yamaçta yer aldığını ifade etmektedir (Çelebi akt., Albek, 1991: 138-139). On yedinci yüzyıl sonu yazarlarından Mehmet Haşim Efendi ise kentin eski ve harap bir kasaba olduğunu aktarmaktadır. İnsanlarının çok fakir olduğunu belirtmekte ve geçimlerini sağlamak için Eskişehir taşından duman çubuğu ve tesbih yapıp sattıklarını yönelik kısa bir bilgi vermektedir (Albek, 1991: 135-139). 19. yüzyılın başında Anadolu'yu gezen J. Macdonald Kinneir, kentin hamamlarından bahsetmektedir. Yukarı mahallede bulunan Kurşunlu camii etrafında yer alan evlerin topraktan olduğunu ve sefil bir görünümde olduğunu belirtmektedir (Kinneir akt., Albek, 1991: 143-144).

Kurşunlu camii, kentin Yukarı mahallesinde, günümüzdeki Odunpazarı bölgesinde kurulmasında ve tercih edilmesinde önemli etkisi olan bir Osmanlı mimarisi örneğidir. Cami, Yavuz Sultan Selim'in damadı Çoban Mustafa Paşa tarafından 1517-1527 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Bu süreçten sonra cami etrafında kısa zamanda bir mahalle oluşmuştur. Dönem dönem "Paşa mahallesi, Merhum Mustafa Paşa mahallesi" gibi isimler verilmiştir. Günümüzde ise Paşa mahallesi olarak varlığını devam ettirmektedir (Doğru, 2005: 77). Kent, Kanunî Sultan Süleyman döneminde yedi mahalleden oluşan küçük bir kasaba iken II. Selim döneminde sekiz mahalleden oluşmaktaydı. O dönemde mahalleler, önemli yapılar sayılan dini yapıların etrafında yer almaktadır (Doğru, 2005: 87-88).

18. Yüzyılın ortalarına doğru kentin sosyal ve ticari yapısında tekrar bir hareketlenmeler gözlenmiştir. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin batıya genişleme politikasının sekmeye uğraması ve Rumeli'deki toprakların kaybetmesi gösterilmektedir. Anadolu toprakları tekrar değer kazanmaya başlamıştır. Öncelikle tarım faaliyetlerinin canlandırılması için politikalar yürütülmüştür. Konar göçer halkın yerleşik hayata geçirilmesi ve tarım aracılığıyla ticari faaliyetleri hareketlendirme amaçlanmıştır. Özellikle Eskişehir için diğer bir önemli olay ise

lületaşının ticari değerinde hareketlenmelerin olmasıdır. Bu yüzyılda Eskişehir'e özgü bir yer altı kaynağı olan lületaşının, Türk tüccarlar tarafından Avrupa pazarlarına taşınması, Eskişehir'in bölgesel olarak değerini de artmıştır. Lületaşı ocakları etrafında erkek nüfusu ağırlıklı köyler kurulmuştur. Bu gelişmeler etkisinde, Viyana ile kurulan ticari ilişkiler, kent mekânın şekillenmesinde etkili olmuş ve Viyana tipi evlerin yapılmasını sağlamıştır (Ertin, 1994: 16).

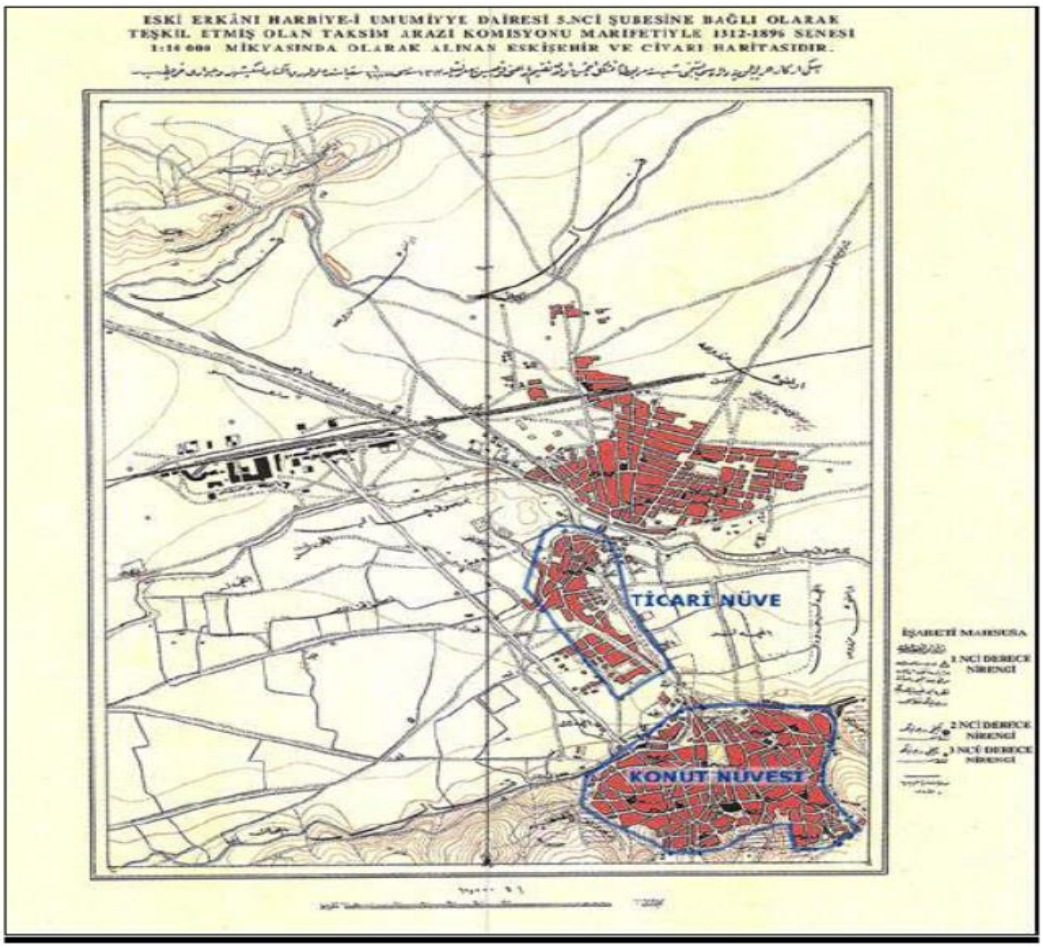
18. Yüzyılın sonlarına doğru kent hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Özellikle, nüfus yoğunluğunu etkileyen iki önemli olay gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki için 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında kente yerleşen göçmenlerin etkisini gösterebiliriz. Diğer önemli bir gelişme ise 1894 yılında açılan Bağdat-Berlin yoludur. Bu gelişme Eskişehir'in gelişimi ve kentsel mekânın şekillenmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. 1890'lı yıllarda şehrin güney yamaçlarında yer alan kent bu dönemden sonra Porsuk çayının çevresine doğru yayılmaya başlamıştır. Özellikle göçmenlerden oluşan mahalleler bulunmaktadır. Şehir aynı zamanda demiryolunun kuzeyine doğru da genişlemeye başlamıştır (Ertin, 1994: 17-18). Özellikle Eskişehir'e demiryolunun gelmesi, bölgenin bir göçmen kasabasına dönmesinde büyük rol oynamıştır (Kozak, 2013:7). Demiryolunun Eskişehir'e gelişiyle birlikte kentte büyük bir canlılık görülmüştür. Bu dönemde kentin nüfusu 20.000'ne yükselmiştir (Albek, 1991: 164).

1905 yılında kentin çarşı bölgesinde çıkan bir yangın sonucu kentin en eski kapalı çarşısı yanmıştır. Yangın çarşı bölgesine yakın olan evlere sıçramış ve yerleşim alanları büyük oranda zarar görmüştür.

Kente demiryolunun gelmesi, yerleşme alanına etkisiyle sınırlı kalmamış, kentin fonksiyonel yapısını da etkilemiştir. Kentin İstanbul'a direk bağlanması ticari hayatını da hareketlendirmiştir. Aynı zamanda çevre köylerinde kente ulaşımı kolaylaşmış ve köylerdeki ürünlerin merkezde toplanmasını sağlamıştır. Kent ve kır arasındaki bağlantı kuvvetlenmiştir. Bu hareketlenmeler etkisinde ekonomik kalkınma sağlanmıştır. Ekonomik kalkınma ise beraberinde tüccar ve esnaf kesimi kente çekmiş, mağaza, depo gibi alanların yaygınlaşmasıyla finans alanları da gelişmiştir (Ertin, 1994: 20).

Osmanlı döneminde Eskişehir için diğer bir önemli konu ise Cumhuriyet öncesi sanayi kuruluşu olan Cer Atölyesi'nin Eskişehir'de kurulmasıdır. Kenti diğer Anadolu şehirlerinden ayıran en belirgin özelliği, erken dönem sanayi hareketlerinin

bu bölgede başlamış olmasıdır. Lokomotif ve vagonların bakım ve tamirini üstlenen bu kuruluş, bölgeyi ekonomik alanda geliştirmiş ve bölge halkına iş olanağı sağlamıştır (Ertin, 1994: 20).

Görsel 2: 1896 Yılı Eskişehir Haritası (Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002)

Eskişehir'in eski yerleşim alanı olan Yukarı mahalle (Odunpazarı) bölgesinden konut dokusunun, Aşağı mahalleye doğru genişlemesinde en belirleyici etmenlerden biri demiryolunun Eskişehir'den geçmesi olmuştur. Diğer bir önemli olay ise yine Cer Atölyesinin demiryoluna yakın bir bölgede kurulması, şehir merkezinin kuzeye doğru genişlemesini sağlamıştır.

Cer atölyesinin kurucusu olan Almanlar, bu bölgeye atölye de görev yapmak üzere 500 kadar çalışan göndermiştir. Bu yabancı grup yoğun olarak aileleriyle birlikte istasyon bölgesine konumlanmıştır. Almanlar bölgede kendi kültürlerine uygun bir

yaşam oluştururlar. Kentin sosyal yapısının şekillenmesinde Almanların da etkisi olmuştur (Kozak, 2013: 7).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesi, Kentin gelişme dönemini sekteye uğratmıştır. Kent bu süreç içinde sosyo-ekonomik olarak tekrar bir duraklama dönemine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes anlaşmasını imzalamasının ardından, kent stratejik önemi nedeniyle düşman tarafından işgal edilmiştir. Ancak, böyle bir önemli noktanın geri alınması zorunluluğundan dolayı kent düşman elinden geri alınmıştır. Bu dönemde kent, Batı Cephesine asker sevkiyatı için önemli bir konumdadır. Savaş sürecinde kent askeri bir fonksiyon kazanmıştır. Ancak bu süreç uzun sürmemiş Eskişehir, 20 Temmuz 1921'de Yunanlıların eline geçmiştir. Kent merkezinde şiddetli bir savaş yaşanmadığı için kent dokusu zarar görmemiştir. Fakat bu tarihten sonra, Eskişehir'in Yunan işgalinden kurtarılması sürecinde, Yunan askerlerinin çıkardığı yangın sonucunda büyük oranda tahribata uğramıştır. Yunanlıların Hristiyan mahallesi ve çarşı bölgesini ateşe vermesi sonucunda; Tuzpazarı, Taşbaşı, Reşadiye cami, İstasyon caddesi ve Bağlar caddesinin bulunduğu bölgedeki yerleşim yerleri zarar görmüştür (Ertin, 1994: 21). Görsel 3 de bu yangından sonra kentin genel durumu görülmektedir.

Görsel 3: Reşadiye Caminin Minaresinden Çekilmiş Bir Görüntü, Kentin Geçmişteki Genel Durumu,1922 (Kılınç, 1997)

3.3. CUMHURİYET SONRASI DÖNEMDE ESKİŞEHİR'İN MEKÂNSAL GELİŞİM SÜRECİ

3.3.1. 1923-1950 Yılları Arası Dönem

Eskişehir tarihinde iki önemli yangın geçirmiş ve eski kent dokusunu büyük oranda kaybetmiştir. Kentin bugünkü yapısını anlamak için bu tarihten sonraki gelişmeler önem arz etmektedir. Özellikle 1923 ve 1950'li yılları arasındaki süreç kent planlaması açısından önemli bir süreç olarak kabul edilmektedir. Kentin günümüzdeki fiziki özellikleri bu yıllar arasında şekillenmeye başlamıştır.

Kent imparatorluk döneminde tarımsal yönüyle ön plana çıkarken, cumhuriyet döneminden sonra sanayi yönü ağır basan bir kent görünümü kazanmıştır. Sanayi alanların kentin şekillenmesindeki etkisini göz önünde bulundurursak; sanayi alanları iki uç noktada şekillenmiştir. Kentin kuzey batısı ve kuzey doğrusu noktalarında gelişme göstermiştir. Kuzeybatısında istasyon çevresi DDY Cer atölyesi, un ve kiremit fabrikasının olduğu alan ve kuzey doğusu Tayyare bakım atölyesi ve Şeker fabrikasının bulunduğu alandır. Bu bölgeler sanayi uygulaması etkisinde yerleşim alanı tercihlerinde de belirleyici olmuş ve yaşam alanlarının bu taraflarda yoğunlaşmaya başlamıştır (Çakmak, 2008). O dönemde merkezi iş alanının sanayi bölgelerinde yoğunlaşması sonucu, özellikle sanayi kollarında çalışanların işyerlerine yakın olma tercihlerinden dolayı, fabrikalar bölgesinde yeni mahalleler doğmuştur. Bunlar, kentin kuzeybatısında yer alan Kırmızı toprak ve Yenibağlar mahallesi, kentin kuzeydoğusunda yer alan Şeker, Yenimahalle, Işıklar ve Ömerağa mahallesidir. Bu dönemde kent kuzey tarafına büyük bir gelişme göstermiştir (Ertin, 1994: 23).

1923 yılından sonrası dönemlerde, kentin konut dokusunda canlanma yaşanmıştır. Yunanlar tarafından çıkarılan yangında büyük oranda zarar gören Hristiyan Mahallesi, yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Kent zarar gören bölgeleri yeniden inşa ederken, bir taraftan da sebze meyve bahçelerinin bulunduğu alanlarda konut yapımları artmış ve bu bölgeler mahallelere dönüştürülmüştür. Akarbaşı, Arifiye, İstiklal, Hoşnudiye ve Kurtuluş mahalleleri 1923-40 yılları arasında kurulmuştur. Bu gelişmeler kentin iki yerleşim nüvesi arasındaki kopukluğu ortadan kaldırmıştır. Kentin yerleşim alanı, ticaret faaliyetleri/iş bölgesi ve sanayi tesisleri çevresinde yoğunlaşmış ve toplu bir yerleşim alanı kurulmuştur (Ulu, 2003: 30).

Bu dönemin mekânsal gelişim sürecinde eğitim alanında yapılanmalarda görülmektedir. Bunlardan bazıları, Atatürk Lisesi (1930-31), İki Eylül İlkokulu (1940), Necatibey İlkokulu (1935), Yunusemre İlkokulu (1935), Dumlupınar İlkokulu (1940), Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi (1942- 43), Ticaret Lisesi (1944), Erkek Sanat Okulu (1950), Kız Lisesi (1950), Adalet İlkokulu (1950), Fatih İlkokulu (1950) gibi okullar açılmıştır (Ulu, 2003). Bu dönemde görülen kamu yapılarından bazıları ise, Porsuk Turing Otel (Belediyeye ait) (1927), Taşhan (1927), Ziraat Bankası (1928), Hükümet Konağı (1930) olarak belirlenmiştir (Çakmak, 2008: 18).

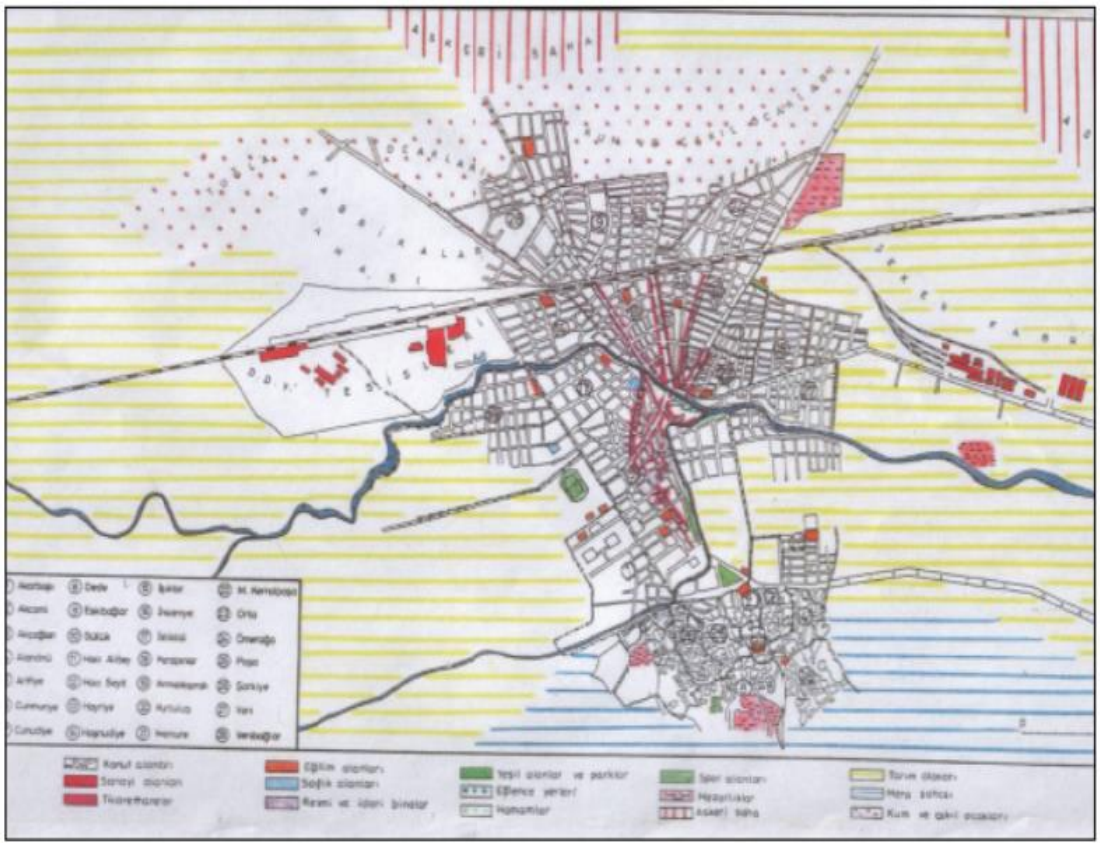
Günümüzde kent merkezinin oluşum süreci, bu dönemlerde şekillenmeye başlamıştır. Taşbaşı Kentsel Sit Alanı çevresinde konut alanlarının yoğunlaşması, kamu yapılanmalarının artışı ve nüfus yoğunluğunun bu bölgeye kayması sonucu kent merkezi olarak kendini göstermeye başlamıştır.

Geleneksel kent büyüme kuramları özelliklerine baktığımızda, merkezi iş alanı etrafında kentin merkezinin şekillenmesi ve onun etrafında kentin halkalar halinde büyüdüğü yani merkezden çevreye doğru bir gelişim söz konusudur. Mekânın bölgesel emlak değerinin de merkezden dışa doğru bir azalma söz konusudur (İnankul,1985: 15). Merkezde orta kesim yaşarken, dış bölgelerde özellikle sanayi çalışanları ve göçmenler yaşamaktadır. Eskişehir'in eski kent merkezi olan Odunpazarı'nın özelliklerine baktığımızda, Odunpazarı'nda yerli ve zengin halk yaşarken, Porsuk çayı etrafında göçmen ve Hristiyan halkın yaşadığı görülmektir.

Bu noktada araştırmanın konusu açısından önem arz eden bir durum söz konusudur. Kentin yeni merkezinin oluşmaya başlaması, eski yerleşim alanı olan Odunpazarı bölgesinin gözden düşmesini de beraberinde getirmiştir. Şehir iki kısımdan oluştuğu dönemde yerli ve zengin halk, Odunpazarı bölgesinde yaşarken; göçmen ve Hristiyan halk Porsuk çayı etrafında kurulan mahallelerde yaşamaktadır. Bu durum cumhuriyet sonrası dönemde değişmeye başlamıştır. Kentin yeni merkezi, zengin ve yerli halkı bu bölgeye çekmeye başlamıştır. İşçi kesim ve göçmenler ise fabrikalar etrafındaki bölgelerde yaşamaya başlamıştır (Ertin, 1994: 29).

1923 ve 1950'li yılları arasındaki dönem günümüzdeki modern şehir görünümünün ilk temel taşlarının atıldığı yıllar olmuştur. Bu tarihten sonra da kent sınırları genişlemeye devam etmiştir. Görsel 4'te görüldüğü gibi 1876 yılına ait haritada (Görsel 2) kent iki nüveden oluşmaktayken, 1923 sonrası dönemde aradaki

boş alanların hızla dolduğu görülmektedir. Kentin iki farklı döneme ait haritasında da görüldüğü gibi hızlı bir mekânsal büyüme gerçekleşmiştir.

Görsel 4: Eskişehir'in 1923-1950 Yıllarına Ait Haritası, (Ertin, 1994: 29)

3.3.2. 1950-1960 Yılları Arası Dönem

Eskişehir kent merkezi cumhuriyet sonrası dönemden 1950 yılına kadar hızlı gelişim süreci geçirmiştir. Bunda, kentsel nüfustaki artış, ekonomik alanda uygulanan devlet yatırımları ve özel sektör yatırımlarının rolü büyüktür. Cumhuriyet sonrası modern kentlerin inşası sürecinde, Eskişehir'in stratejik konumu, tren hattının kent merkezinden geçmesi ve özellikle Osmanlı döneminden kalma Cer Atölyesinin burada olması etkili olmuştur (Özkut, 2017: 38).

1950 sonrası dönemde, Türkiye hızlı kalkınma sürecine girmiştir. Kalkınma hamlesinin sanayileşme ve ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmektedir. Bu hızlı kalkınma hamlesi, gelişmekte olan ülkelerin gelişim dönemlerindeki gibi kentleşme

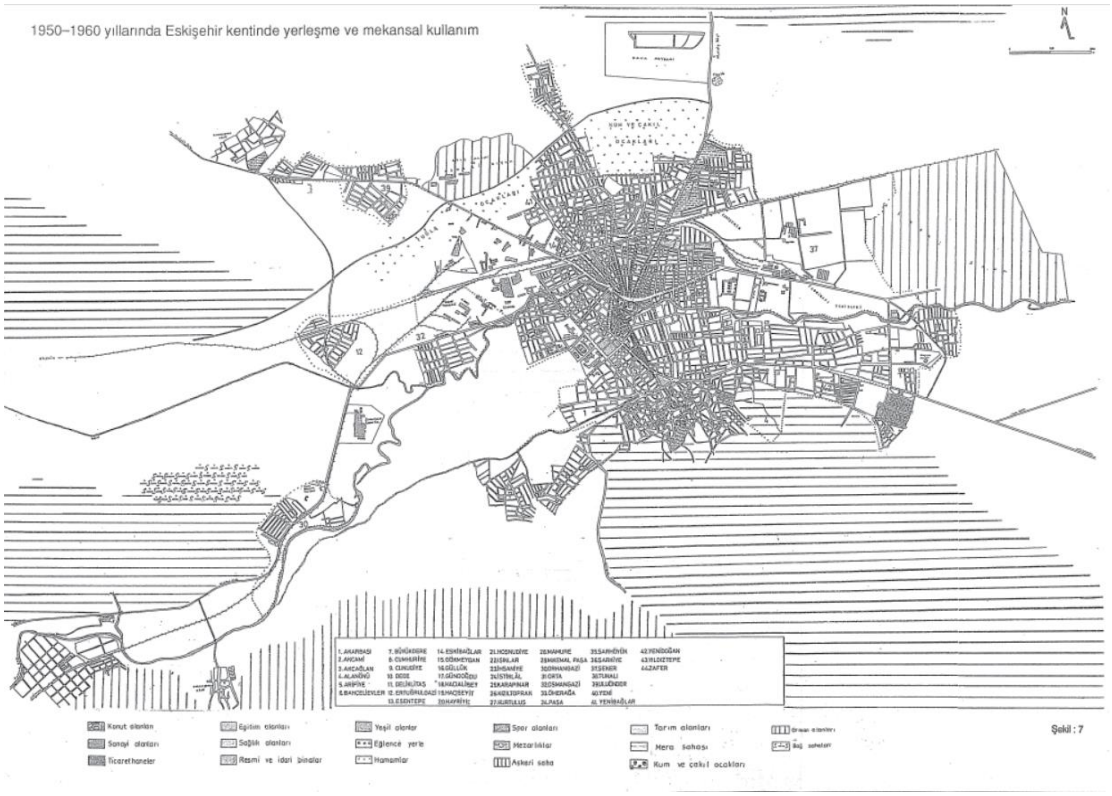
kavramını ön plana çıkmaktadır. Kentlerin büyümesi, toplum yapısının değişmesi ve kentlerde nüfus yığılması söz konusudur (Gürcüoğlu, 1996: 62-63).

1950 öncesi küçük sanayi yapıları büyük gelişme göstermiştir. Ekonomik faaliyetlerin artması diğer kentler gibi Eskişehir'in kentsel yapısını etkilemiştir. 1950 sonrası dönemde tüm kentlerde hissedilen kırdan kente göç harekâtı Eskişehir'de de hissedilmiştir (Gürcüoğlu, 1996: 102). Özellikle doğudan batıya doğru bir nüfus hareketliliği görülmektedir. Eskişehir'de cumhuriyet öncesi dönemde yurt dışından aldığı göçlerin yanı sıra 1950 sonrası dönemde Bulgaristan ve Romanya'dan yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu tarihten sonraki dönemde, iç göçün de yoğun olduğu görülmektedir (Ertin, 1994: 37-38). Kentte görülen bu hareketlenmeler, konut alanlarında ve yer seçim tercihlerinde karmaşa yaratmış ve plansız yapılaşmalara neden olmuştur. 1950 ve 1960 döneminde sanayi kollarında çalışmaya gelen işçi nüfusu, konut sorununu kendi yöntemleriyle çözme girişiminde bulunmuştur. Bu yeni yerleşim alanları hazineye ve belediyeye ait araziler üzerinde kaçak yapılaşma yoluyla kurulmuştur. Bunun sonucunda kentin bütününden kopuk, arada boşluklar bulunan gecekondu mahalleleri ortaya çıkmıştır. Eskişehir'de 1950 öncesi dönemde görülmeyen gecekondu sorunu bu tarihten sonra görülmeye başlamıştır. Esentepe ve Şarhöyük mahalleleri bu şekilde kurulan mahallelerdir. Bu bölgelerin çok hızlı büyümesi sonucu belediye mahalleleri tanımak zorunda kalmıştır (Ertin, 1994: 43).

Bu dönemde özellikle kent merkezinde hızlı bir nüfus artışı söz konusudur. Kentin doğal nüfus artışının yanı sıra, kente göç yoluyla yerleşenler, atanan memurlar ve Odunpazarı'nda oturan zengin yerli halkın ticari alanlara yerleşme tercihleri kent merkezindeki yeni yapılanma ihtiyacını doğurmuştur. Merkezde bulunan 1-2 katlı binaların 3-4 katlı binalara dönüşmesine neden olmuştur. Kente görülen hızlı nüfus artışı sonucu, kentsel büyüme ovada yatay düzlemde kendini göstermiş ve mahallelerin hızla büyümesi sonucu, bölünerek yeni mahalleler kurulmuştur (Ulu, 2003: 91)

1950-60 yılları arasında göç yoluyla kente gelenlerin %80'nin kent içi alanlara yerleştiği görülmektedir. Kentte hızlı nüfus artışının meydana gelmesi, Eskişehir'in Orta Anadolu şehirleri arasında yüksek kentleşme oranına sahip şehir olarak ön plana çıkmasında etkili olmuştur (Ertin, 1994: 37).

1950’den sonra yıllarda motorlu taşıt kullanımının yaygınlaşmaya başlaması, kentte görülen toplu gelişme eğiliminin parçalı bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur. 1923-1950 dönemine ait Görsel 5’te yer alan haritada toplu yapılaşma ile arasında boşluklar olan bölgeler görülmektedir. Bunun diğer bir nedeni ise kentte farklı fonksiyonel özellikte yapıların görülmeye başlaması da etkili olmuştur. Eskişehir’de ilk üniversite olan Yüksek İktisat Ticaret Okulu 1958 yılında kurulmuştur. Günümüzdeki Anadolu Üniversitesi’nin temelini oluşturmaktadır. (Eskişehir’in günümüzdeki “Üniversite kenti” kimliğini kazanmasında atılan ilk adım olması açısından önemlidir.) Üniversitenin kurulması yeni ihtiyaçları da beraberinde getirmiş ve küçük bir hava alanı yapılmıştır. Aynı zamanda sanayi, ticaret alanları genişlemeye devam etmiş ve imalat sanayisinde artış görülmüştür. Bu gelişmeler kent mekânın şekillenmesinde etkili olmuştur (Örs Demir, 2008). Bu dönem kentin her alanda geliştiği ancak büyük oranda kontrolsüz geliştiği bir dönemdir. Ertin, kentin bugünkü kent planının şekillendiği dönem olarak ifade etmektedir. Daha doğrusu bugünkü plansızlığın oluşmaya başladığı bir dönem olarak belirtmektedir (Ertin, 1994: 46).

Görsel 5: Eskişehir’in 1923-1950 Yıllarına Ait Haritası (Ertin, 1994: 46)

3.3.3. 1960-1980 Yılları Arası Dönem

Eskişehir, 1960-1980 döneminde alansal olarak büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde şehrin mekânsal büyümesinde belirleyici olan etmen, ulaşım alanında meydana gelen değişimler olmuştur. Kenti il ve ilçelere bağlayan karayolu ağları kurulmuştur. Yeni yollar boyunca yerleşim sahalarının geliştiği görülmüştür. Örneğin Bilecik-Ankara karayolunun kentin kuzey bölgesinde olması bu bölgedeki yerleşim alanlarının gelişmesinde önemli bir etkisi söz konusudur (Çakmak, 2008: 22-23).

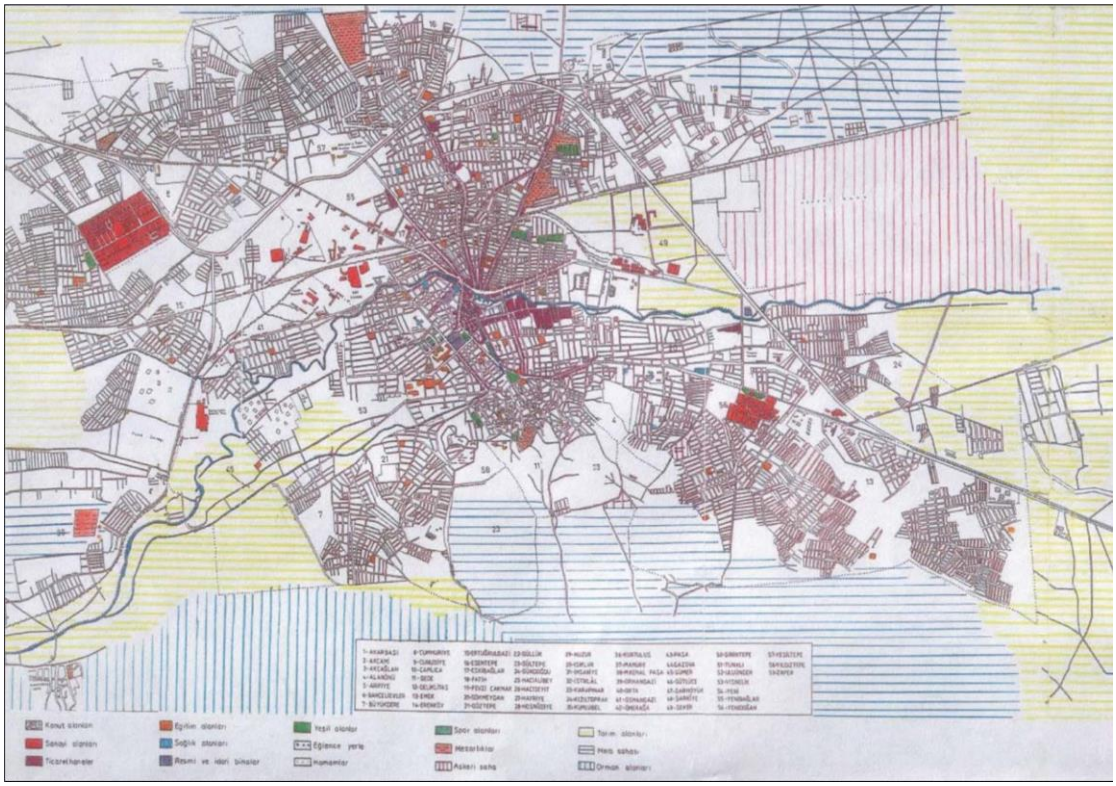
1960-80 dönemi öncesi kentin yerleşim sahası üzerinde sanayinin yoğun olarak etkisi söz konusuyken, bu dönemde kentin mekânsal büyümesinde sanayinin etkisinde azalma olmuştur. 1970 yılında kentin kuzeyinde Organize sanayi bölgesi kurulmuştur. Kentin içinde dağınık yapılaşma gösteren sanayi binaları tek bir bölgeye toplanmıştır. Bu bölgenin şehirden uzak olması ve askeriyeye yakın olmasından dolayı kentsel büyümeye etkisi az olmuştur (Örs Demir, 2008: 80).

Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak, yerleşim çekirdeklerini oluşturan planlı veya plansız yerleşim sahalarının etrafında yoğunlaşmalar görülmüştür. Kentin birbirinden kopuk yerleşim sahalarının arasındaki boşluklar dolmuştur (Ertin, 1994: 56)

Türkiye'de büyük kentlerin sürekli göç almaya devam etmesi sonucu kentlerde nüfus yığılmaları görülmüştür. Hızlı nüfus artışı beraberinde gecekondu sorununu ortaya çıkarmıştır. Eskişehir'de de benzer bir durum söz konusudur. Devlet kentlerde görülen bu duruma önlem olarak 775 sayılı gecekondu kanunu çıkarmıştır. Eskişehir'de gecekondu yapılarının teşhisi ve ıslahına yönelik çalışmalar belediye tarafından yapılmıştır. Belediye öncelikle gecekondu sorunu önlemeye yönelik çalışmalar başlatmıştır. Gecekondu yapılarının yoğun olduğu bölgeleri sınıflandırmış ve öncelikli alanları belirlemiştir. Bu süreçte yapılan çalışmalara örnek olarak; 1. nolu gecekondu önleme alanı olarak Yıldıztepe 2. nolu gecekondu önleme alanı olarak Tepebaşı mahallesi gösterilmektedir. Tepebaşı'nda bu dönemden sonra planlı bir yapılaşma görülmüştür (Ertin, 1994: 58). Bu döneme kadar kente yürütülen planlı yapılar genellikle kamu kurum ve kuruluşları veya bu kurumlarda çalışanlar tarafından oluşturulan kooperatifler aracılığıyla yapılmıştır. DDY Lojmanları (1910-1920), Şeker Fabrikası Lojmanları (1933), Göçmen Konutları (1950-1953), İşçi Konutları (1953-

1956) gibi konut alanlarıdır 1960 yılı sonrası planlı dönemde de kooperatifler aracılığıyla buna benzer konut alanları oluşturulmuştur. Bir taraftan belediye tarafından yürütülen planlı konut yapım çalışmaları da bulunmaktadır. Diğer taraftan kentte kaçak yapılaşmanın sürekli arttığı gözlemlenmektedir. Hızlı nüfus artışı sonucu oluşan 8 bölgede, kaçak yapılaşma sayısı, 1966 yılında 3815'ken, 1970 yılında 6321'e yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde 819 kaçak konut yıktırılmıştır. 8 bölgede 4 yıl içinde kaçak konut artışının kent genelinde yaşanmaktadır (Ulu, 2003: 76-77).

1960-80 döneminde gecekondu yapılar kentin her alanına yayılmış durumdadır. Dağınık ve plansız yapılaşmayı tetikleyen en büyük etken olarak: Eskişehir'in hızlı sanayileşmesi ve kente yoğun göç hareketlerine nedeniyle, kentin yerleşime müsait alanları vurguncular tarafından ele geçirilmesi gösterilmektedir (Ertin, 1994: 62).

Görsel 6: Eskişehir'in 1960-1980 Yıllarına Ait Haritası, (Ertin, 1994: 62)

Bu dönemde kentin eski yerleşim alanı Odunpazarı'nda yaşayan yerli halk kentin yeni merkezine doğru kaymıştır. Boşalan konutlarda alt sınıfa mensup kişiler oturmaya başlamıştır. Odunpazarı bölgesinin toplumsal yapısındaki değişimle birlikte

mekânsal olarak köhneleşmiştir. Bölgenin görünümü, bakımsızlık nedeniyle büyük ölçüde değişmiştir. Kentin bu köhne bölümüne 1972 yılında Şeyh Şahabettin Caddesi açılmıştır. Böylece, Bademlik ve Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisinin kent merkeziyle bağlantısı kurulmuştur. Cadde boyunca ticari fonksiyonlu yapılar görülmeye başlamıştır (Ulu, 2003: 79).

3.3.4. 1980 Sonrası Dönem

Eskişehir 1980 dönemi sonrasında da kentsel gelişimini sürdürmüştür. Ülke genelinde olduğu gibi kooperatifler konut yapımında etkin rol oynamıştır. Kent formunu şekillendiren, büyük oranda kooperatiflerce yapılan konutlar oluşmuştur. Kentin bir tarafı konut kooperatiflerince yapılanmaya devam ederken ve planlı bir gelişim gösterirken, kentin dış çeperi önceki dönemlerle benzer gelişim göstermeye devam etmiştir. Özellikle kentin kenar mahallelerinin plansız ve kontrolsüz bir şekilde geliştiği gözlemlenmiştir. Gecekondu sorununun 1980 sonrası dönemde de kentsel gelişime etkisi devam etmektedir.

Bu dönemden sonra kentte görülen 2-3-4 katlı yapılaşmaların formu değişmiş ve yerini 7-8 katlı yüksek yapılara bırakmıştır. Kentin merkeze yakın bölgelerinin yoğunluğu ve yüksekliğinde artış gözlemlenmiştir. Kentte yatay düzlemde ve dikey düzlemde genişlemeler görülmektedir. Bina yüksekliklerinin değişime uğramasında Eskişehir Nazım İmar Planı ve Islah İmar Planı etkili olmuştur. Kentsel mekânın genişletilmesine yönelik, farklı amaçlar olan imar planları da yapılmıştır. Örneğin, Vişnelik ve Kırmızı Toprak mahallelerinin tarım alanı, imar planları ile küçültülmüş ve konut alanlarına dönüştürülmüştür. Bu dönemde 1.sınıf tarım arazilerinin konut alanına dönüştürülme süreci yaşanmıştır (Ulu, 2003: 82). 1960 yılında tarım alanı olarak kullanılan bölge 15737.625 hektar olarak belirlenirken, 1980 yılında 12848.795 hektara düştüğü görülmektedir (İnankul, 1985: 77).

1980 sonrası süreçte resmî kurumlar kent merkezinin dışına taşınma eğilimi göstermiştir. Özellikle büyük kullanım alanı ihtiyacı olan kurumlar gibi şehirlerarası otobüs terminali de kentin dışına taşınmıştır. Terminal çevresinde faaliyet gösteren ticari yapıların bir kısmı kapanmış veya farklı alanlara yönelmiştir.

Kent merkezi kendi içinde planlı bir şekilde büyürken, Organize sanayi bölgesi de arsa ihtiyacından dolayı planlı bir şekilde iki kez genişletilmiştir (Ulu, 2003: 83). Organize sanayi bölgesinin yeni açılan kısımlarının hızla dolduğu görülmektedir. Ancak il dışı sermayenin ilgisinin azalması nedeniyle 1980'li yıllarda Eskişehir sanayisi duraklama dönemi yaşanmıştır (Ertin, 1994: 113). Bunda Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde sanayi alanında ithal ikameci politikalarını bırakıp, dışa açık ekonomi politikalarını izlemesi etkili olmuştur. Eskişehir sanayisi, dışa açık ekonomi politikalarının kalite standartlarına ve rekabet ortamına uyum sağlamakta güçlük yaşamıştır. Bu duraklama döneminde bazı iş adamları il dışı yatırıma öncelik vermiş ve kimi sermaye sahiplerinin ise bir süre yatırım yapmadığı görülmüştür (Işık ve Şanlıer, 1988: 132).

Kent merkezinde yer alan köhnemiş alanlara yeni fonksiyonlar yüklenmiştir. Örneğin, Taşbaşı bölgesinde bulunan 2 Eylül caddesi üzerine Esnaf Sarayı ve Ticaret Sarayı inşa edilmiştir. Taşbaşı'nın kapladığı alan kamulaştırılmış ve Taşbaşı Kültür ve Ticaret Merkezi kurulmuştur. Burası ticari faaliyetler dışında, kente kültürel hizmeti de sağlamaktadır (Ulu, 2003: 83). Günümüzde buralarda sergi-tiyatro gibi kültürel etkinlikler yapılmaktadır.

Bu dönemde önemli bir gelişme de kentin eğitim fonksiyonunda yaşanmıştır. Anadolu Üniversitesi'nin Büyükdere mahallesinin batısında bulunan kampüsünde, Osmangazi Üniversitesi adıyla ikinci bir üniversite açılmıştır. Kentin etki alanı ülke içinde artmıştır. Kent önceki dönemlerde, sanayi fonksiyonuyla ön plana çıkarken artık eğitim fonksiyonu ile ön plana çıkma eğilimindedir (Ertin, 1994: 83). Bu dönemden sonra sanayinin kentin mekânsal gelişimine etkisi azalmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ve özellikle eğitim alanında yaşanan yenilikler, yeni ihtiyaç ve değişimleri beraberinde getirmiştir. Kentin fiziksel değişimini etkileyen yeni bir gelişim alanın ortaya çıktığı görülmektedir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin büyük şehirlerinde hizmet sektörü etki alanını genişletmeye başlamıştır. Buna benzer bir durum Eskişehir'de de yaşanmaktadır. Kentin fiziksel yapısında ve ekonomik yapısında değişimler kaçınılmaz olmuştur (Ulu, 2003: 84).

1980 yılının sonlarına doğru, Eskişehir'in bugünkü kent formu büyük oranda oluşmuştur. Literatürde yer alan kaynaklar Eskişehir'in cumhuriyet sonrası mekânsal gelişimini dört dönemde incelemişlerdir. Ancak Eskişehir kentleşme tarihini özellikle 2000 sonrası süreci ayrı bir başlık altında ele almak gerekmektedir. Eskişehir 2000

sonrası dönemde mekânsal olarak özellikle şehir merkezinde hızlı bir iyileşme ve gelişme yaşamıştır. Özellikle yerel yönetimin yürüttüğü projelerin etkisi, kentte büyük bir değişimi başlatmıştır. Örneğin, kent merkezini yenileme dönüştürme adına yapılan çalışmaları içinde en önemlilerinden biri, kent içi ulaşım düzeninin değiştirilmesi amacıyla, 2004 yılında kullanıma açılan Raylı Sistem ESTRAM[1] olmuştur. Bu gelişme kent içi ulaşıma büyük rahatlama getirmiştir. Bu projenin kentin gelişimine katkısı önemlidir. Bundan bir yıl önce kentin içinden akan porsuk çayı ve çevresini düzenlemek için Porsuk Çayı ıslahı projesi uygulanmıştır. Bu proje, kentin sosyal yaşamına katkısı olduğu kadar ekonomik yaşamına da katkısı olmuştur (Sarıçam ve Coşkun Hepcan, 2014: 8). Porsuk Çayı, kente gelen turistlerin de ilgisini çekmektedir. Kent, Odunpazarı Evleri ile özleştiği kadar üniversiteleriyle ve Porsuk çayıyla özleşmiştir.

Kentte sanayinin gelişim süreci nitelikli eleman ihtiyacına neden olmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda kentte eğitim kurumları gelişmiştir. Bugün Eskişehir'in öğrenci kenti olarak anılmasının temelinde sanayileşme dönemi yatmaktadır. Kentin gelişim sürecindeki ilerlemelerin getirdiği ihtiyaçlar, yeni gelişmeleri tetiklemiştir. Eskişehir'de iki üniversitenin varlığı kentin sanayiden sonraki süreçte, eğitimle özelleştirilmesinde etkili olmuştur. Üniversiteler kentin kimliğinin oluşmasında önemli etkisi görülmüştür. Günümüzde üçüncü üniversitenin açılması bunu pekiştirmiştir. Eskişehir bir üniversite şehri, bir öğrenci şehri olarak bilinmektedir (Özsöz, 2018: 31). Kente yoğun olarak genç nüfusun varlığı, bunlarında yüksek oranda öğrenciler olması şehrin bütün dinamiklerini tetiklemiştir. Bu doğrultuda hizmet sektörü hızla alanını genişletmiştir.

Bu dönemde eski sanayi bölgesinde yeniden işlevlendirilmesi süreci yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Bazı sanayi binalarının yerine rant getirecek binalar inşa edilmiştir. Bazıları ise yeniden işlevlendirilerek farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Yerleşim alanlarının içinde kalan bu bölgelerdeki eski fabrika binaları yıkılarak yerlerine alışveriş merkezleri yapılmıştır. Örneğin, 1928 yılında kullanıma açılan Kurt Kiremit Fabrikası'nın binası yıkılarak Espark Alışveriş Merkezi açılmıştır. 1948 yılında kullanıma açılan Kanatlı Un Fabrikasının yerine 2007 yılında Kanatlı Alışveriş merkezi yapılmıştır. Mühendisler Un Fabrikasının yerine Özdilek Alışveriş Merkezi yapılmıştır. Bazı binalarda değişim yapılarak yeniden

[1] Eskişehir tramvay hattı 2004 yılında kullanıma açılmıştır.

işlevlendirilmiştir: 1930 yılına ait Eskişehir Yaş Sebze ve Meyve Hali korunarak Haller Gençlik Merkezine dönüştürülmüştür. 1949 yılına ait Cemil Doğru Kereste Fabrikası, 2000'li yıllarda 222 Park Eğlence Merkezi olarak kullanılmaktadır. Aral Şarap Fabrikası, Hayal Kahvesi olarak kullanılmıştır. Eski sanayi yapıları yıkılarak yerine otel, alışveriş merkezi, plaza, otopark, konut ve işyerine inşa edilmiştir (Baykal, 2010: 57).

Eskişehir'de koruma altına alınan 2013 yıl verilerine göre, 175 tane endüstri yapı bulunmaktadır. Türkiye geneli ise 3554 adet tescilli korunması gerekli endüstriyel ve ticari yapı bulunmaktadır. Eskişehir'in havacılık ve demiryolu sektörüne ait iki tane endüstri mirası müzeye çevrilerek koruma altına alınmıştır. Bu anlamda dünyada endüstri yapıların müzeye dönüştürülerek turistik çekim merkezine dönüştürülmesine yönelik örnekler bulunmaktadır (Yılmaz, 2014: 214).

Eskişehir'in özellikle Yılmaz Büyükerşen'in belediye başkanı olarak göreve başlamadığı 1999 yılından günümüze kadar köklü bir değişim ve yenileşme yaşamıştır. Önceki dönemlerde, eğitim ve sanayi alanındaki kimliğiyle ön plana çıkan şehir, günümüzde bir kültür sanat merkezi olarak kimlik kazanmıştır. Bu anlamda yaşanan gelişmeleri bir başlık altında toplamak gerekirse, şehrin peyzajına yönelik düzenlemeler, Şelale Park, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ETİ Sualtı Dünyası, Bilim, Sanat ve Kültür Parkı, Kentpark ve yapay deniz ve yine şehir güzelleştirme amacıyla, Porsuk Çayı'nın temizlenmesi ve üzerinde düzenlenen gondol turları ve yılın belli dönemlerinde düzenlenen gondol yarışları yapılmaktadır. Şehir güzelleştirme ve estetikleştirme adına kent mobilyaları, şehir içinde farklı alanlara yerleştirilen heykeller bulunmaktadır (İlgar, 2008: 35-36). Kentin tanıtımında kültürel ve sanatsal etkinlikler, festivaller, sergiler önemli rol oynamaktadır. Uluslararası Eskişehir Festivali; Yılmaz Büyükerşen'in rehberliğinde kurulan Kentsel Gelişim Vakfı tarafından düzenlenmektedir. Festivale, dünyanın farklı ülkelerinden sanatçılar ve sanatçı grupların yılın belli bir döneminde, sanatın farklı dallarından oluşan on günlük bir festival düzenlenmektedir. Yine bu anlamda Uluslararası Çocuk Tiyatroları Festivali her yıl düzenlenmektedir (Özsöz, 2018: 30).

Tablo 2: Eskişehir'in Şehir Turizmine Yönelik Çekici Yönleri, (Altinay Özdemir ve Kızılırmak, 2019: 374)

Tarihi/Kültürel Unsurlar	**Sanatsal Unsurlar**	**Eğlence/ Alışveriş**	**Doğal Güzellikler/ Parklar**	**Yöresel Mutfak**
Kurşunlu Cami ve Külliyesi Atlıhan El Sanatları Çarşısı TÜLOMSAŞ Müzesi (Devrim Arabası) Alâeddin Camii Reşadiye Cami Mevlevihane Kurtuluş Müzesi Osmanlı Evi (Yeşil Efendi Konağı) Cumhuriyet Tarihi Müzesi Arasta Çarşısı Eti Arkeoloji Müzesi Havacılık Müzesi Osman Yaşar Tanaçan Fotoğraf Müzesi Demiryolları Müzesi Eskişehir Ticaret Odası Müzesi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Zooloji Müzesi Eğitim Karikatürleri Müzesi Beylerbeyi Konağı Kültür Merkezi Fabrikalar Bölgesi	Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi Çağdaş Cam Sanatları Müzesi Lületaşı Müzesi Ahşap Eserler Müzesi Odunpazarı Modern Müze	Barlar Sokağı Espark Alışveriş Merkezi Doktorlar Caddesi Haller Gençlik Merkezi Hamamyolu	Sazova Bilim Kültür Sanat Parkı Kentpark Şelalepark Kanlıkavak Parkı Adalar Porsuk Çayı (Şehr-i Aşk Adası) Odunpazarı Botanik Parkı Anadolu Üniversitesi Japon Bahçesi ETİ Sualtı Dünyası	Çibörek (Şibörek) Balaban Köfte Met Helvası Su Muhallebisi Toyga Çorbası

Tabloda da görüldüğü gibi kentin turizmi yönelik çekici yönleri özelliklerine göre başlıklar altında verilmiştir. Kentte yer alan müzeler, Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Havacılık Müzesi, Tülomsaş Müzesi, Lületaşı Müzesi, Eti Arkeoloji Müzesi, Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi, Odunpazarı Modern Müze gibi kültür merkezleri de kentin tanıtımında rol oynayan ve turizm açısından gezilecek görülecek yer olarak ön plana çıkan mekânlardır (Evren ve Kozak, 2012: 224).

Eskişehir, 2013 yılında Kültür Başkenti seçilmiştir. Bir yıl devam eden kültür başkentliği kapsamında 400'den fazla etkinlik düzenlenmiş, 350'den fazla proje hazırlanmıştır. Bu süreç kapsamında 20 ülkeden, farklı dönemlerde Eskişehir'de 100 bin kişi konaklamıştır. Yine bu bağlamda Eskişehir'i 300 bin kişi günübirlik ziyaret etmiştir. Eskişehir'in Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesi, kültürel faaliyetlerin hız kazanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon merkezi haline gelmesinde etkili olmuştur (Akoğlan Kozak, 2016: 423).

Eskişehir'in kültürel anlamda gelişmesinde Odunpazarı bölgesinde yer alan Odunpazarı Evleri'nin koruma altına alınarak yeniden işlevlendirme süreci etkili olmuştur. Eskişehir'in özellikle kültür turizmi açısından ön plana çıkmasında, Odunpazarı mekânı önemli bir role sahiptir.

3.4. ODUNPAZARI BÖLGESİNİN MEKÂNSAL ÖZELLİĞİ

Eskişehir Odunpazarı bölgesi bir Anadolu Türk kenti olarak kurulmuş ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiş bir bölgedir. Türkler, Eskişehir bölgesini ele geçirdikten sonra, önce ovaya yerleşmişler ancak yerleşim alanını koruma sorunu nedeniyle yerleşim alanını güney yamaca doğru kaydırılmıştır. Odunpazarı bölgesinin yerleşim alanı olarak tercih edilmesinin diğer bir nedeni ise Porsuk çayının sık sık taşması ve bataklıktan dolayı sıtma hastalığının yayılmasıdır (Özbozkurt, 2019: 56).

Bölgede, Selçuklular dönemine ait önemli bir eser: Alaeddin Camiidir. Geçirdiği restorasyon çalışmaları nedeniyle Selçuklu mimari özelliklerini değişime uğramıştır. Bu alanın Anadolu-Türk kenti olarak kurulduğuna yönelik en önemli bulgudur. Türk kentlerinde görülen sursuz ve kelesiz yerleşim alanları özelliği göstermesi yine bu bölgenin Türklerin yerleşim alanı olarak kullandıklarını işaret

etmektedir. Kentin yerleşim alanı yamaçta yer alan Odunpazarı tercih edilmiştir. Aşağı bölge ise çarşı olarak kullanılmaktadır. Eskişehir'in 1896 yılına ait haritasında bu ikili nüve görülmektedir. Ticari nüve ve konut nüvesi iki ayrı noktada yer almaktadır.

Türk yerleşim bölgesi olarak kullanıldığı dönemde, Odunpazarı, (12. yy.) Sultan Üyüğü olarak anılmıştır. 14. yy.'da bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonraki süreçte bölgenin ismi, Sultan Önü olarak değişmiştir. Odunpazarı bölgesinde günümüze kadar kalan mimari yapılardan en önemlisi, 1525 yılında Çoban Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilen Kurşunlu Cami'dir. Kurşunlu cami kentin Yukarı mahalle, günümüzdeki Odunpazarı bölgesinin gelişiminde önemli etkisi olan bir Osmanlı mimarisi örneğidir. Osmanlı dönemi kentlerinde, yerleşim tercihlerinde cami-külliye benzeri yapıların belirleyici olduğu görülmektedir (Özbozkurt, 2019: 55). Eskişehir, Osmanlı döneminde kentsel gelişmesine günümüzdeki Cunudiye, Şarkiye, Dede, Akarbaşı, Akcami, Akçağlan, Karapınar, Paşa ve Orta mahallelerinin bulunduğu bölgede sürdürmüştür. Bu dönemde Kurşunlu külliyesi bölgenin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. 19. yüzyıla kadar Odunpazarı yüz hektarlık bir alanda içinde konumlandığı bilinmektedir. Eski yerleşim alanının güney sınırı Çatakbayırı tarafındaki mezarlık, kuzey sınırı ise bugün Alaaddin parkının yerinde bulunan ikinci bir mezarlık arasındaki bölge, kuzey-güney sınırını oluşturmuştur. Doğu-batı sınırını ise Cunudiye ve Alanönü mahalleleri olarak gösterilmektedir (Sönmez, 1983: 40).

Odunpazarı bölgesinin mekânsal gelişimi 17. ve 19. yüzyıllar arasında bir duraklama dönemi yaşamıştır. Kentin 1800'lü yıllarda yurt dışından göç alması sonucu bölgenin yeniden bir canlanma yaşandığı görülmüştür.

Odunpazarı'nın kaderini belirleyen, 1886 yılında kente demiryolu ulaşımının sağlanması ve ardından kurulan Cer Atölyesi olmuştur. Ne kadar 1905 yılında kentin çarşı bölgesinde çıkan yangın, bazı kamu yapılarını ve ticaret alanlarının Yukarı mahalleye kaymasında etkili olmuş olsa da kentte sanayinin gelişmesiyle birlikte kentin yeni merkezleri ovada şekillenmeye başlamıştır. Özellikle Kurtuluş Savaşı sonrası süreçte, yerleşim alanı istasyon ve Porsuk çayı çevresinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişme Odunpazarı için bir dezavantaj gibi görünse de bölgenin mimari özelliklerinin günümüze kadar korunmasında önemli bir rolü vardır. Çünkü Odunpazarı'nda evi olan yerli halk, evini yıkıp yenisini yapmak yerine, kentin yeni merkezine yeni evler inşa etmişlerdir. Odunpazarı'nda bulunan evler, genelde o

bölgede yaşamak durumunda kalan göçmenler veya kırdan kente göç eden kesime kiraya verilmiştir. Bu durum, Odunpazarı'nda geleneksel Türk evi dokusunun korunmasında çok önemli bir unsur olmuştur (Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002: 25). Ancak, bölgede kiracı konumunda ikamet eden düşük gelir grubu, evlere düzenli bakım ve onarım yapamamasından dolayı, bölgenin sosyal yapısının değişim geçirmesinin yanında fiziki yapısında da değişimler gözlemlenmiştir. Bölge zamanla bir gecekondu mahallesi görünümü kazanmıştır.

Odunpazarı bölgesinin tarihsel gelişim süreci kadar bu bölgede bulunan konutlar günümüz için ne ifade ettiği de önemlidir. Bölgeyi bugün için değerli kılan en önemli şey, bölgede bulunan geleneksel konutların geçmiş bir dönemin özelliklerini günümüzde görünür kılmasıdır. Bölgede bulunan konutların geleneksel Türk konut özelliğini taşımanın yanı sıra bu yapılarda kullanılan malzeme, teknik ve yapım yönteminin günümüzde kullanılmaması da belirleyici bir unsurdur. Hımış yapım tekniği, moloz taş, kerpiç, ahşap iskelet arası kerpiç, tuğla dolgu, samanlı çamur, kireç gibi malzemelerin kullanıldığı konut yapım tekniğidir (Özkut, 2013: 120). Burada bulunan geleneksel Türk konutları, Odunpazarı bölgesine şehrin diğer parçalarından ayıran bir karakter kazandırmıştır.

Odunpazarı bölgesinin konut yapısı tek başına ele alındığında Anadolu-Türk şehir dokusunu yansıtmaktadır. Bölge bir bütün olarak kentsel düzenleme açısından bakıldığında ise birbirleriyle uyumlu oldukları kadar çevreyle de uyumlu olduğu görülmektedir. Bölge konut dokusu, sokak, cami, külliye ve çeşme gibi oluşumlar homojen görünümüyle bütünlük sağlamaktadır (Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002: 29). Yerleşim alanı sivil mimari özellikte olması nedeniyle sokaklarda buna uyumlu olarak geleneksel yerleşimde görülen dar ve kısa sokaklar hakimdir. Sokak aralarında bulunan çeşmelerde yine geleneksel kent yapısına uygun bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak aralarında yer alan çeşmeler, bölge halkının su ihtiyacını karşılamak için tasarlanmıştır. Ancak, evlerin su ihtiyacının yanında özellikle kadınların buluşma, sohbet etme kısaca sosyalleşme ihtiyacı da çeşmeler aracılığıyla sağlanmıştır (Yılmaz ve Ulusoy, 2017: 101).

Burada yer alan evler genelde bahçeli olarak inşa edilmiştir. Genel konut tiplerine baktığımızda doğrudan sokağa açılan evler, konut girişi bahçeden olan evler, ön cephesi bahçeye bakan köşe evler ve bahçesiz evler olarak tanımlanmaktadır (Özkut, 2013: 117). Genel olarak evler bahçeli inşa edilmiştir. Bahçeler, doğaya

bağlılığı temsil ederken, bahçe duvarları, ailenin dışarıya karşı mahremiyeti koruyan sınırlayıcı bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz ve Ulusoy, 2017: 102). Evler genelde iki aşamalı inşa edilmiştir. İlk kat servis alanları olarak tasarlanmıştır. Mutfak genelde ilk katta yer almaktadır. İkinci kat ise daha çok yaşam alanı olarak planlanmıştır (Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002: 53). İkinci katta yer alan en belirleyici özellik cumba dediğimiz çıkmalar gösterilmektedir. Ev, cumbalar sayesinde sokağa bağlanan bir yaşam biçimini oluşturmaktadır. Aynı zamanda evi aydınlatmak için de tercih edilen bir yöntemdir. Eski yapıların cumbalı olmasının diğer bir nedeni ise ilk katı daha dar tutup alandan yer kazanmak planlanmıştır. Eski şehirler, güvenlik nedeniyle belirli alanlarla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle konutların kapladığı alanları azaltmak adına böyle bir yapı şekli tercih edilmiştir. Cumbalar, genelde Anadolu mimarisinde yaygın bir yöntem olarak kullanılmıştır (Çetin, 2006: 24).

Kısaca, Odunpazarı bölgesi, Eskişehir kentinin geçmişine ait farklı tarihsel dönemlerin izlerini, ayakta kalmış yapılar aracılığıyla bugüne taşıyan önemli bir kültürel mirastır. Mekânda bulunan evler, sokaklar, camiler, çeşmeler, külliyeler, hanlar kentin geçmişi yansıtan, kente kimlik kazandıran ve kentin tarihsel hafızasını bugüne aktaran önemli taşıyıcı öğelerdir. Bölge içinde barındırdığı değerler aracılığıyla belirli bir kimliği ve kültürel belleği yansıtmaktadır (Gün, 2015: 74). Bölgenin sahip olduğu özelliği korumak adına bir dizi uygulamalar ve koruma projeleri uygulanmıştır ve uygulanmaya devam etmektedir.

3.4.1. Odunpazarı Kentsel Sit Alanı İlanı ve Sonrası Yapılan Projeler

Odunpazarı bölgesi, Eskişehir'in eski yerleşim merkezidir. Zamanla şehrin yeni merkezinin kurulması sonucunda kent merkezinin güneyinde kalan bir bölge haline gelmiştir. Odunpazarı'nın, sahip olduğu geleneksel konut dokusunun korunması amacıyla 1973 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, tarihsel ve kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir. İlk etapta 294 yapı koruma altına alınmıştır. Belirlenen konutlar dışında, sit alanı ilan edilen bölge içinde her türlü işleme sınırlama getirilmiştir. Ancak, sit alanı ilan edildikten sonra, bölgede herhangi bir yenileme, restorasyon gibi iyileştirme çalışması yapılmamış ve konut sahiplerinin de müdahalesine izin verilmemiştir. Bunun sonucunda, bölgede bir iyileşme

görülmesinin aksine bölgenin konut dokusunun niteliklerinin hızla bozulduğu saptanmıştır (Ulu, 1994: 39).

Odunpazarı bölgesinin sit alanı belirleme süreciyle ilgili literatürde farklı tarihler yer almaktadır. Örneğin, Odunpazarı bölgesinin Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından 1981 yılında tarihi ve kentsel sit alanı olarak belirlendiği (Büyükoksal, 2012: 66-67) ve bundan beş yıl sonra (1986) Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 2397 sayılı yasa kapsamında Kentsel sit niteliği kazandığı yer almaktadır (Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002: 78).

Bölgenin sit alanı ilan edilmesinden sonra ilk koruma planı Polat Sökmen tarafından 1988 yılında hazırlanmış ve Konya Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından kabul edilmiştir. 1997 yılında ikinci bir koruma planı Turan Barlas tarafından hazırlanmış ve Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından onaylanmıştır. Fakat farklı tarihlerde hazırlanan planlar bulunsa da bölgede aktif bir koruma süreci yaşanmamıştır (Boğaziçi Yakut, 2016: 42).

Tablo 3: Odunpazarı Bölgesinin 2000 Yılı Öncesi Koruma Süreci, (Kıvılcım, 2008: 139)

Kurul Kararı	**Kurul Adı**	**Tescil Edilen Yapı Sayısı**	**Tescili Devam eden yapı sayısı**	**Tescili Kaldırılan Yapı sayısı**	**Planla koruma altına alınan yapı sayısı**
09.051981 tarih ve A2808 sayılı karar	GEEAYK	200			
27.06.1986 tarih ve 2397 sayılı karar	Yüksek Kurul		172	34	
29.04.1988 tarih ve 168 sayılı karar	Konya Koruma Bölge Kurulu	10	156	18	
23.05.1997 tarih ve 320 sayılı karar	Eskişehir Koruma Bölge Kurulu		194		113

Odunpazarı'nın 2000 yılından önce geçirdiği koruma süreci ve bölgede uygulanan imar planları ve tarihleri Tablo 3'te yer almaktadır. Ulu'nun (1994) da bahsettiği gibi bölgeyi korumak adına birtakım kararlar alınmış ve bununla ilgili çalışmalar yapılmış olsa da kapsamlı bir koruma yönelik proje süreci 2000 sonrası dönemde uygulanmaya başlanmıştır.

Kapsamlı bir koruma çalışması olmasa da Odunpazarı bölgesindeki yapıları korumaya yönelik ilk çalışma, Anadolu Üniversitesi tarafından Kurşunlu Cami Sokak'ta altı yapının restore edilmesiyle başlamıştır. Restore edilen binalar günümüzde Anadolu Üniversitesi Konuk Evi olarak kullanılmaktadır. Restorasyon çalışması alanında küçük çaplı yenileme çalışması olsa da Eskişehir'de yapılan ilk restorasyon örneği olmasından dolayı önem taşımaktadır (Orak, 2018: 71).

2004 yılında Odunpazarı bölgesi için nitelikli bir koruma planı uygulanmaya başladığı görülmektedir. Proje kapsamında, binaların mevcut kullanıcılarının bölgeden ayrılmasını önlemek ve turizm hareketliliğini sağlamak hedeflenmiştir. Bölgede özgün değerlere sahip evlerin en nitelikli örneklerinin yoğun olarak bulunduğu en işlek olan sokaklarda sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır (Özbozkurt, 2019: 74). 2004 yılında Anadolu Üniversitesi iş birliğiyle iki geleneksel konut restore edilmiş ve Eğitim Karikatürleri Müzesi olarak yeniden kullanıma açılmıştır. Bölgede geleneksel konutların yeniden işlevlendirilmesi amacıyla yürütülen örneklerden biri olması açısından önemlidir (Orak, 2018: 71). 2002 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından Tarihi Odunpazarı Evleri Koruma ve Geliştirme Projesi hayata geçirilmiş ve proje kapsamında sosyo-kültürel seviyeyi yükseltme amaçlı müzeler ve oteller geleneksel konutların restorasyonu ile hayata geçirilmiştir. Diğer bir önemli koruma çalışması da Odunpazarı Belediyesi bünyesinde hayata geçirilen, 21 Haziran 2005 tarihli Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi olmuştur (Orak, 2018: 31).

Bölgede sağlıklaştırma çalışmalarının kapsamlı bir şekilde uygulanması Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi ile başlamıştır. Projenin ilk etabını Kurşunlu Cami Sokak'ta bulunan yedi ev için yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. İlk etap çalışmalarının Kurşunlu Cami sokakta başlamasının nedeni, bölgenin gelişmeye başladığı alan olması ve tarihi dokuyu en iyi yansıtan nitelikte olmasıdır. Projenin, sokak bütünlüğünü korumak adına tescilli evlerin dışında, yakın dönemde yapılmış ancak bölgenin dokusuna uyumlu evleri de kapsaması amaçlanmıştır (Büyükoksal, 2012: 103).

Projenin ikinci etabında, Koca Müftü Sokak, Arif Bey Sokak ve Işıklar Sokakta bulunan 37 ev için cephe sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bölgede devam eden çalışmaların üçüncü etabında, Malhatun Sokak, Mücellit Sokak ve Kurşunlu Cami Sokak'ta yer alan 131 evin cephesinde sağlıklaştırılması gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, Malhatun Sokak sağlıklaştırma çalışması sürecinde, Yüce Zafer Sokak ve Şekerler Sokak'ta bulunan yapılar için iyileştirme çalışmaları ve çevre düzenlemesi yapılmıştır. Projenin dördüncü etabında ise Pazaroğlu Sokak ve Yeşilefendi Sokak'ta yürütülen sağlıklaştırma çalışmaları gösterilmektedir. Ayrıca Kurşunlu Külliyesi Yeniden İşlevlendirilmesi, Atlıhan Yeniden İnşası, Hicri Sezen Parkı gibi projeleri de dördüncü etap içinde değerlendirilmiştir (Büyükoksal, 2012: 124).

3.4.2. Odunpazarı Bir Kültür Sanat Merkezi

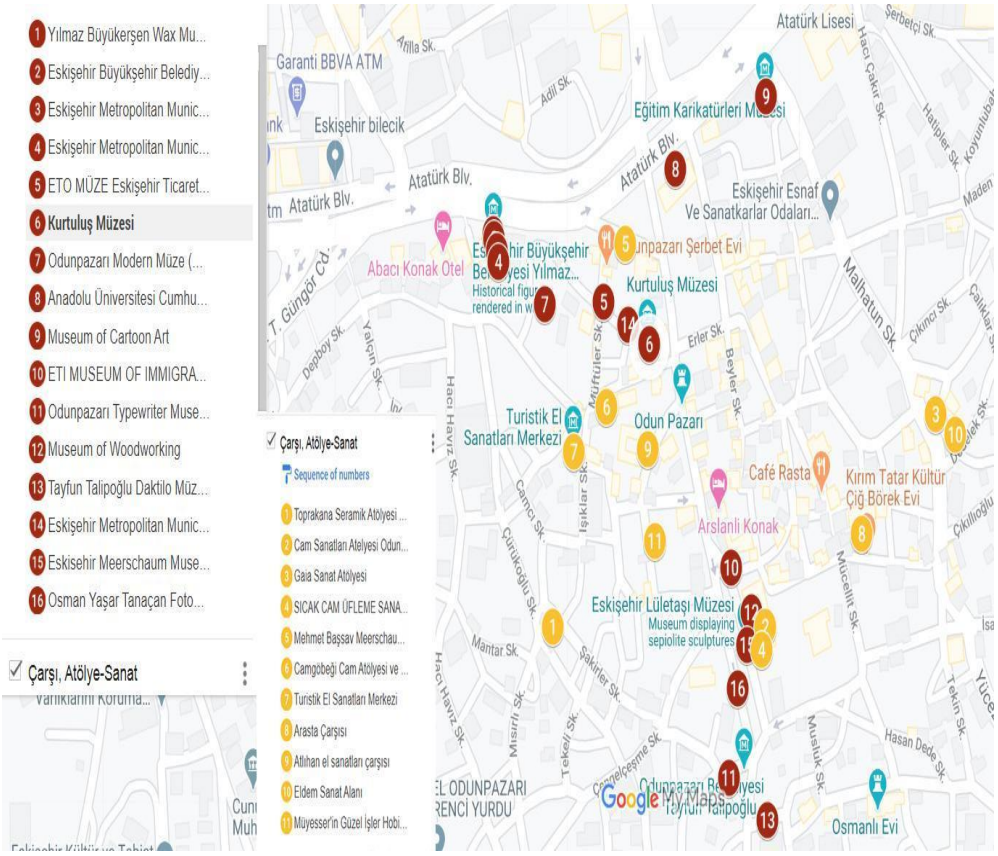
Eskişehir'in tarihi merkezi olan Odunpazarı kentsel sit alanı, yapılan projeler kapsamında hızlı bir şekilde değer kazanmış ve kent içinde görünür olmuştur. Yapılan tanıtım çalışmaları etkisiyle İç Anadolu Bölgesi'nin kültür turizmi destinasyonlarından biri olmuş hem bölgenin hem de kentin adını, ülke içinde görünür kılmıştır (Büyükoksal, 2012: 42).

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, bölgeyi bir kültür merkezine dönüştürmek adına bölgede kültürel amaçlı çalışmalar yürütmüştür. Kültür Merkezi projesi kapsamında, bir konuk evi, sivil toplum kuruluşlarına tahsis edilen yapılar, yöresel yiyeceklerin sunulduğu geleneksel bir kahve evi, konferans salonu, kütüphane ve arşiv binası, müze, sergi alanı, çeşitli geleneksel sanatlara ilişkin kurslar için atölyeler ve diğer tesisler yer almaktadır (Büyükoksal, 2012: 105; Olcay Uçkan ve Uçkan, 2002: 78). Kültür merkezi kapsamında, Odunpazarı tarihinin korunması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bölgenin kültürel özellikleri dönemin kültürel aktivitelere cevap verebilecek şekilde yeniden işlevlendirilmiştir.

Odunpazarı Tarihi Koruma ve Geliştirme Projesi, Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi ve ÇEKÜL Vakfı tarafından yapılan çalışmalar bölgenin kültür-turizm faaliyetlerinin artmasında büyük katkısı olmuştur. Halen bölgede yeniden işlevlendirme ve koruma çalışmaları devam etmektedir.

Kamu ve özel kuruluşların iş birliğiyle bir kültür mekânına dönüştürülen Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi, 2012 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınmıştır. Yine bundan bir yıl sonra Eskişehir kentinin Türk Dünyası Başkenti olması süreci, mekânın gelişimine ve tanıtımına katkı sağlamıştır.

Eskişehir'e yönelik tur programlarında, Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan Beyler Sokağı, Osmanlı Evi, Kurşunlu Cami ve Külliyesi, Arasta Çarşısı, Atlıhan El Sanatları Çarşısı, Kurtuluş Müzesi, Lületaşı Müzesi, Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Kent Tarihi Müzesi, Eğitim ve Karikatürleri Müzesi, Mevlevihane, Alâeddin Cami vd., Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi en çok öne çıkan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır (Altinay Özdemir ve Kızılırmak, 2019: 374). Odunpazarı bölgesine, 2019 yılında açılan Odunpazarı Modern Müze turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Odunpazarı Modern Müze açıldıktan sonraki ilk 2 ayda, mekânı 50 bin kişiyi ziyaret etmiştir.

Görsel 7: Eskişehir Odunpazarı Bölgesi Gezilecek Yerler Haritası, 2021[2]

[2] Google Maps üzerinde araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 7'de Odunpazarı'nda kültür sanata yönelik yerlerin listesi yer bulunmaktadır. Tarihi camiler, türbeler, çeşme ve konaklar listeye eklenmiştir. Bölgede 16 tane farklı içeriklere sahip müze bulunmaktadır. Ancak mekâna açılması planlanan müze projeleri bulunmaktadır. El sanatları atölyeleri yanında iki tane de satan sanat atölyesi görülmektedir.

Akcami Mahallesi'nde bulunan Eldem Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı tarafından, kentin kültür sanat hayatını canlandırmak ve ulusal anlamda tanıtımına katkı sağlamak amacıyla Eldem Sanat Alanı'da bu listede yer almamaktadır. Eldem Sanat Alanı, Eldem Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Ali Eldem tarafından hayata geçirilen bir sosyal sorumluluk projesi olarak Odunpazarı'nın kültür sanat aracılığıyla dönüşümüne katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Odunpazarı Tarihi Kent Merkezi'ni 2011, 2012 ve 2013 yıllarında ortama bir milyon turist ziyaret etmiştir. 2014 yılında ise 419 bin 142 kişi turist ziyaret etmiştir. Tarihi Odunpazarı'nda bulunan Kurşunlu Külliyesi'ne 2015 yılında 375 bin 481 kişi ziyaret etmiştir. Cam Sanatları müzesini 2011 yılında 158 bin 919, 2014 yılında 237 bin 818 yerli, 2000 bin yabancı turist ziyaret etmiştir. 2016 yılında Lületaşı Müzesi 1.380 yerli, 7.800 yabancı olmak üzere toplam 9.180 ziyaretçiyi ağırlamıştır. Yine burada bulunan, Tayfun Talipoğlu Daktilo Müzesi'ni 2016 yılında 3.332 ziyaretçiyi ağırlamıştır. Ahşap Eserler Müzesi ise 2016 yılında 647 ziyaretçiyi ağırlamıştır[3].

Bir kültür sanat merkezi olarak Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesi turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir. Yapılan ve yapılması planlanan projeler mekânın turistler tarafından tercih edilme oranını etkileyeceği görülmüştür.

[3] Odunpazarı Belediyesi'nin resmi sayfasından alınmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme gibi çalışmalarının yürütüldüğü kentsel mekânın, mekânsal gelişim sürecinde bölgenin sanatsal etkinliklerle donatılması, mekânda bulunan sanatçıların, dönüşüme katkısı ve bununla birlikte sanatçıların mekânın yerlileriyle ilişki düzeylerini anlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm süreçlerinin mekânda meydana getirdiği değişimlerin derinlemesine araştırılması, yorumlanması ve sosyal gerçekliğin anlaşılması için araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmanın tanımına baktığımızda nitelik bir şeyin tanımlayıcı özelliklerini, özünü ifade etmektedir. Bir olayı veya durumu detaylı incelemek ve onun niteliklerini ortaya çıkarmak için amaca yönelik yöntemler tercih edilmektedir. Bir şeyin özüne ulaşmak için en uygun yollardan birisi ise nitel yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın nicel değişkenlerle ve sayılarla açıklanmasının yeterli olmadığı durumlarda nitel yöntem kullanılmaktadır. Nitel yöntem, araştırılan durum ve olayın derinlemesine inceleme imkânı sunarken aynı zamanda kişilerin fikirlerinin niteliklerine ulaşma ve doğal ortamından aktarma imkânı sunmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2011: 3 akt., Creswell, 2016: 43-44). Nitel araştırma insanlarla birebir temaslarda bulunarak uzun görüşmeler ve gözlemler içeren bir araştırma yöntemidir. Veriye ulaşma teknikleri açısından baktığımızda; toplumsal ortamda birey ile yakın temaslarda bulunarak somut gerçekçi ve görünenin aksine gizli kalmış anlamları ortaya çıkarmada ve incelenen sosyal dünyanın detaylı bir şekilde anlaşılmasına imkân sağladığı için de nitel yöntem sosyal araştırmalarda tercih edilmektedir. Nitel yöntemde kullanılan veri toplama yöntemleri fotoğraflar, kayıtlar, alan notları, mülakatlar, gözlem notları ve araştırmacının süreç içindeki alan deneyimlerinden oluşmaktadır. Toplanan veriler farklı yorumlama yöntemi ile harmanlanarak, bireyler doğal ortamında anlamaya ve yorumlanmaya çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 35-36).

4.2. ÇALIŞMA GRUBU

Birçok çalışmada veri toplama sürecinin belirlenmesinde çalışma grubunu seçimi için farklı biçimler kullanılmaktadır. Bu çalışma için belirlenen niteliklere uygun kişilerin belirlenmesinde amaçlı çalışma grubu yaklaşımı (amaçlı örneklem) kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı çalışma grubu için araştırmacı araştırma konusu doğrultusunda belirlenen bölgeyi ya da mekânı, araştırmanın sorusuna yönelik yeniden sınırlandırmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı en uygun veriyi elde etmek amacıyla en uygun vaka ve kişileri tercih etmektedir (Erdoğan ve Uyan Semerci, 2021: 86).

Bu araştırma için Odunpazarı bölgesinin mekânsal gelişim ve değişim sürecine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunan galeriler, müzeler ve atölyeler arasından belirlenmiştir. Belirlenen yerler ise çalışmanın amacına yönelik Odunpazarı'nın sanat aracılığıyla mutenalaştırılmasına katkı sağlayan, sanatla ilgili özellikler taşıyan örneklerden oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken, Odunpazarı bölgesinin sanat aracılığıyla mutenalaştırılmasında dolaylı veya doğrudan katkısı olan galeriler, müzeler ve atölyeler listelenmiş, belirlenen kurumların içinden de araştırma amacına uygun olarak birtakım sınırlılıklar oluşturulmuştur. Bu sınırlılıklar belediyeyi temsil eden müze, üniversiteyi temsil eden müze, uluslararası alanda yer alan müze, kişisel veya kurumsal bir çabayla oluşturulmuş galeriler ve kişisel çabayla kurulmuş atölyeler olarak tanımlanmıştır. Bu sınırlılıkları temsil eden kurumlar şu şekildedir:

1- Belediyeyi temsil eden müze: Cam Sanatları Müzesi

2- Üniversiteyi temsil eden müze: Eğitim ve Karikatür Müzesi

3- Uluslararası alanda yer alan müze: Odunpazarı Modern Müze (OMM)

4- Kişisel veya kurumsal bir çabayla oluşturulmuş galeriler: Oda Art Sanat Galerisi, Eldem Sanat Alanı

5- Kişisel çabayla kurulmuş atölyeler: Gaia Sanat Seramik Atölyesi, Cihannume Sanat Atölyesi, Camgöbeği Cam Atölyesi

Araştırmada nitel yöntem kapsamında hazırlamış yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun, yarı yapılandırılmış sorular ile Odunpazarı Evleri bölgesinde yer alan Oda Art Sanat Galerisi, Gaia Sanat Seramik Atölyesi, Cihannuma Sanat Atölyesi, Camgöbeği Cam Atölyesi, Eldem Sanat Alanı, Odunpazarı Modern Müze, Eğitim ve

Karikatür Müzesi ve Cam Sanatları Müzesi'nin yöneticileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. Görüşmeye Katılan Kişilerin Seçimi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemine uygun hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma için belirlenen örnek mekân, Odunpazarı bölgesinde butik atölye sahibi sanatçılar, kişisel atölyesi bulunan sanatçılar ve çalışmanın amacına uygun müzelerin yöneticileriyle görüşülmüştür. Çalışma için belirlenen 8 kişi tamamen gönüllülük esasıyla çalışmaya katılımlarını sağlamışlardır. Bu kapsamda Oda Art Sanat Galeri'si, Gaia Sanat Seramik Atölyesi, Cihannuma Sanat Atölyesi, Eldem Sanat Alanı, OMM, Eğitim ve Karikatür Müzesi, Cam Sanatları Müzesi ve Camgöbeği Cam Atölyesi ile gönüllülük esasına uygun bir şekilde görüşülmüştür.

Oda Art Sanat Galerisi

Oda Sanat Galeri inisiyatif, kolektif, kâr amacı gütmeyen bir sanat alanıdır. Oda Art Sanat Galerisi, Tarihi Odunpazar'ında restore edilmiş bir evde yer almaktadır. Oda Art Sanat Galerisi, Özlem Kanat Örneksoy önderliğinde sanatın farklı alanlarında üretim yapan üç arkadaşın (Aşkın Ercan, Dilek Aslantay) bir araya gelerek Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde 9 Kasım 2019'da açtıkları bir sanat galerisidir. Günümüzde ise galerinin yönetimini Özlem Kanat Örneksoy üstlenmektedir.

Galeri fikri öncelikle "Odunpazarı bölgesinin nasıl değerlendirileceği burada sanatla ilgili ne yapılabileceği fikriyle ortaya çıkmıştır." İlk olarak atölye fikriyle başlayan galerileşme süreci, kendi alanlarında üretim yapmak ve aynı zamanda küçük gruplar halinde atölyeler açmak amacını taşımıştır. Ancak zamanla bir sergi açma fikri etrafında kendi üretimlerini dahil ederek oluşturdukları ilk sergi sonrası, sergiye ve salona duyulan yoğun ilgi nedeniyle atölyeyi bir sanat galerisine dönüştürmeye karar vermişlerdir. Üç arkadaşın, sanatsal çalışmalarını sürdürmek için kurulan Oda Art,

giderek artan ilgi ve aktivite gereği nedeniyle yeni bir yapılanmaya gitmiş ve sergiler açılan atölyeler düzenlenen alternatif bir sanat alanına dönüşmüştür.

Oda Art Sanat Galerisi "Sanat özgürleştirir" mottosuyla çıktığı yola "Sanat iyileştirir" mottosuyla varlığını devam ettirmektedir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi

Seda Küçükbakır, Seramik Cam sanatları mezunudur. Tarihi Odunpazarı bölgesinde bulunan bir evi 2011 yılında satın alıp, restorasyon sürecinden sonra 2013'te Gaia Sanat Seramik Atölyesi'ne dönüştürmüştür. Seda Küçükbakır'ın atölyesini Odunpazarı'nda açma nedeni, tarihi dokunun içinde üretim yapmanın ona kolaylık sağlaması ve daha iyi tasarımlar yapabilmesidir.

Cihannuma Sanat Atölyesi

Öznur Özden, seramik bölümü mezunudur. KOSGEP desteğiyle Cihannuma Sanat Atölyesi'ni 2010 yılında açmıştır. Öznur Özden'in atölyesini Tarihi Odunpazarı bölgesinde açmasının sebebi, Eskişehir'de kirası en düşük yer olmasıdır. Atölyeyi kurma amacını ise yaşamını idam ettirebilmek hem de sanat adına bir şeyler yapabilmek olarak tanımlamaktadır. Cihannuma Sanat Atölyesi, butik bir atölyedir.

Eldem Sanat Alanı

Esra Eldem, Eldem Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı'nın yönetim kurulu başkan yardımcısı ve Eldem Sanat Alanı'nın direktörüdür. Eldem Sanat Alanı, çağdaş sanatın görünürlüğüne ve üretimine katkı sağlamak amacıyla kurulan, kâr amacı gütmeyen bir sanat mekânıdır. Eldem Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı'nın adresi ve vakfın kültür sanat alanında düzenlediği etkinliklerin adresidir. Vakıf, 2019 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Her yıl farklı küratör ve görsel tasarımcı ile iş birliği içinde programını yürütmeyi amaçlamaktadır. Eldem Sanat Alanı, birbirinden farklı bakış

açılarına ev sahipliği yapmayı, çok sesli değişken bir yapıda güncel hayatın meselelerine odaklanmayı hedeflemektedir.

Eldem Sanat Alanı'nın Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde olması ise Odunpazarı Belediyesi'nin metruk durumdaki Dalyancı Konağı'nın restorasyonunu, Eldem Şirketler Grubu'na teklif etmesiyle başlamıştır. Eldem Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Ali Eldem'in hayata geçirdiği bir kurumsal sosyal sorumluluk projesi kapsamında restorasyon süreci tamamlanarak, Eldem Sanat Alanı olarak yeniden işlev kazandırılmıştır. Eldem Sanat Alanı ile kentin kültür-sanat hayatının canlanmasına ve ulusal anlamda tanınırlığına katkıda bulunmak ve eğitim alanında sürdürülebilir çalışmalar gerçekleştirmek amaçlanmaktadır.

Odunpazarı Modern Müze (OMM)

Eskişehir'in Tarihi Odunpazarı Evleri'nin arasında yer alan OMM binası için 2016 yılında çalışmalara başlanmıştır. Dünyaca ünlü mimarlık ofisi Kengo Kuma and Associates (KKAA) tarafından tasarlanan müze, kendisi Eskişehirli olan mimar ve koleksiyoner Erol Tabanca tarafından 7 Eylül 2019'da hayata geçirilmiştir. Eskişehir'de kapılarını sanatseverlere açan modern ve çağdaş sanatlar müzesinde; sergiler, eğitim programları, üniversite öğrencilerine ve sanatseverlere farklı etkinlikler ve misafir sanatçı programı gibi çalışmalar yürütülmektedir.

Odunpazarı Modern Müze, Türkiye'den ve dünyadan modern ve çağdaş sanat eserlerinin sergilendiği bir buluşma noktası olarak Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde yer almaktadır.

Eğitim Karikatür Müzesi

2004 yılında Anadolu Üniversitesi Karikatür Sanatını Araştırma ve Uygulama Merkezine bağlı olarak kurulmuştur. Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde yer alan Eğitim Karikatürleri Müzesi; 1900'lü yılların başında yapıldığı tahmin edilen ve konut olarak kullanılan, ahşap bir yapının restorasyonu sonucunda oluşturulmuştur. Eğitim Karikatür Müzesi, tipik bir Eskişehir Odunpazarı evinin Eskişehir Valiliği'nin yardımı

ve Anadolu Üniversitesi'nin katkılarıyla kurulmuştur. Merkezin kurulma amacı, Eskişehir'deki karikatür sanatının gelişimine katkı sağlamak ve Türkiye'deki karikatür sanatıyla bağlantı kurarak zengin bir arşiv oluşturmaktır. Şu anda Eğitim Karikatür Müzesi'nin yönetimini Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin Çalışkan sürdürmektedir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi

Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde yeniden hayata döndürdüğü evlerden birini, Kent Müzeleri Kompleksi olarak düzenlemiş ve Türkiye'nin ilk çağdaş cam sanatları müzesi olarak yeniden işlevlendirmiştir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Anadolu Üniversitesi ve Cam Dostları Grubunun iş birliği ile oluşturulmuştur. Büyükşehir Belediyesi Odunpazarı Evleri Kent Müzeleri Kompleksi içinde yer alan Müze, 2007 yılında hizmete açılmıştır. Müzede yerli ve yabancı çok sayıda sanatçının eseri sergilenmektedir. Şu anda Cam Sanatları Müzesi'nin yönetimi, Özden Yılmaz tarafından yürütülmektedir.

Camgöbeği Cam Atölyesi

Cem Kılınç, Gemi Makine Mühendisidir. Annesi ile Camgöbeği Cam Atölyesi'nde üretimler yapmaktadırlar. Daha önce Barlar sokağında bulunan atölyelerini 2011 yılında Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesine taşımışlardır. Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinin turistik bir mekân olması nedeniyle burayı tercih etmişlerdir.

4.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Bir araştırmada literatür taraması kadar önemli olan diğer bir kısım ise araştırma verilerinin toplanması için uygun yöntemin belirlenmesi ve bu yöntemin

doğru şekilde uygulanarak güvenilir verilerin toplanmasıdır. Bu araştırma için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak ise nitel araştırmalarda sıkça tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

4.3.1. Nitel Verilerin Toplanması

Nitel yöntemlerde veriler sıklıkla, araştırma için belirlenen çalışma grubunun tutum, davranış ve tecrübelerle üzerinden toplanmaktadır. Nitel araştırma yöntemi insana özgü davranışların ve deneyimlerin derinlemesine inceleyerek sonuca ulaşmayı hedefler. Nitel araştırmada daha geniş gruplarla çalışmak yerine daha küçük gruplarla çalışmak tercih edilmektedir. Bilgiye ulaşmak için genellemeler yerine daha derinlemesine inceleme ve görüşmeler yürütülmektedir. Araştırma sürecinde araştırmacı çoğu durumda farklı yöntemleri bir arada kullanarak verilerin güvenirliğini artırmaya çalışmaktadır. Çalışma grubunun özelliklerine göre de farklı veri toplama araçlarına tercih edilebilmektedir. Nitel çalışmalarda genel olarak görüşme ve gözlem yönteminin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir (Padem, Göksu ve Konaklı, 2012: 57-58). Alanyazın incelendiğinde ise bu çalışma için en uygun veri toplama aracının görüşme tekniği olduğuna karar verilmiştir.

Görüşme, nitel araştırma yönteminde sıkça kullanılan bir veri toplama tekniğidir. Literatürde görüşme türleri yapılandırılmış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme yapılandırılmamış görüşme olarak üçe ayrılmaktadır. Yapılandırılmış görüşme, görüşme soruları önceden araştırmacı tarafından belirlenerek görüşme esnasında sorulara bağlı kalınarak yürütülen görüşme türüdür. Görüşme esnasında başka soru eklenip çıkarılmamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, araştırmacı belirli kalıp sorular hazırlamaktadır. Görüşme sırasında görüşmenin gidişatına göre araştırmacıya yeni sorular ekleyebilme, soru sayısında ve sırasında değişiklik yapma esnekliği sağlamaktadır. Üçüncü görüşme türü olan yapılandırılmamış görüşme ise diğer ikisinin aksine görüşme sorularının önceden hazırlanmamaktadır. Belirlenen konu etrafında her görüşmecinin verdiği cevaplarla görüşme soruları şekillenmektedir (Berg ve Lune, 2019: 117-123).

Bu çalışma için yarı yapılandırılmış görüşme soruları, veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır. Katılımcıların araştırma sorununa yönelik düşüncelerini anlamak

ve araştırma konusu hakkında deneyimlerini ve olgu ve olaylara yükledikleri farklı anlamlara ulaşabilmek açısından yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme bir sınır oluştururken aynı zamanda veriye ulaşma açısından da bir esneklik sağlamıştır. Derinlemesine görüşme için yarı yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Bu sorular araştırmanın amacına ve kapsamına yönelik olarak hazırlanmıştır.

4.4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışma için Nitel araştırma yönteminin veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme için hazırlanan soruları, çalışma verilerinin anlamlandırılması ve yorumlanması sürecinde kullanılacak betimsel analiz yöntemi için hazırlanan temalar şekillendirmiştir.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, betimsel analiz için bir çerçeve oluşturan temalar ekseninde araştırmacının gözlemleriyle birlikte anlaşılır bir biçimde düzenlenmektedir. Düzenlenen veriler araştırmacı tarafından betimlenmekte ve neden sonuç ilişkisi kurularak yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 171-172).

Bu çalışma için Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinden araştırmanın amacı kapsamında elde edilen bulgulara ve yorumlara bu bölümde yer verilmiştir.

4.4.1. Metruk Bir Binadan Galeriye, Atölye ve Müzeye Geçiş Süreci: Binaların ve Mekânın Geçmişi

Eskişehir'in mekânsal gelişim sürecinde geçmişten günümüze, Odunpazarı bölgesi tarihsel süreç boyunca birçok yaşama ev sahipliği yapmış, kent kültürü, kent belleğini ve kent kimliğini içinde barındıran önemli bir mekân olma özelliği göstermiştir. Bu nedenle Odunpazarı bölgesinin eski kent kültürünü yansıtan sokakları ve içinde taşıdığı yapılar nedeniyle bir bütün olarak, 1973 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kentsel sit alanı olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır.

Tarihi Odunpazarı Evleri ve Eskişehir'in kentsel gelişim süreciyle ilgili literatürde yer alan birçok çalışmada, Odunpazarı bölgesi için bir dezavantaj gibi

görülen 1950 sonrası terk edilme hikayesi, günümüz için bir avantaj olarak değerlendirilmektedir (Uckan, E. ve Olcay Uckan, B. Y., 2006: 74). 1950 sonrası başlayan apartmanlaşma ve konforlu yaşam kültürü Odunpazarı bölgesinde yaşayan yüksek gelir grubunu da etkilemiştir (Karasözen ve Koca, 2012: 3). Yüksek gelir grubuna mensup kişiler, Odunpazarı'ndaki evlerini bırakarak kentin yeni merkezine doğru taşınmaya başlamıştır (Ulu, 2003: 79). Odunpazarı'ndaki evler ise genelde o bölgede yaşamak durumunda kalan göçmenler veya kırdan kente göç eden kesime kiraya verilmiştir. Bu durum, Odunpazarı'nda geleneksel dokusunun korunmasında çok önemli bir unsur olmuştur. Bu nokta da günümüz için avantaj olarak karşımıza çıkan durum, Odunpazarı bölgesini değiştirmek yerine o günkü haliyle terk edilmiş olmasıdır (Olcay Uçkan, B. Y. ve Uçkan, E., 2002: 25). Ancak, bölgede yaşayan kiracı konumunda bulunan düşük gelir grupları yaşadıkları evlere gereken bakım ve onarımı yapamamıştır. Bu nedenle zaman içinde bölgenin sosyal yapısında meydana gelen değişim, fiziki yapısında da görülmeye başlamıştır.

Eskişehir'in mekânsal sınırları genişletilirken, fiziksel yapı dönemin şartlarına uygun olarak inşa edilmiştir. Bu durum Odunpazarı bölgesi ihmal edilmesine, buradaki yapıların metruklaşmasına ve zamanla kentten ayrı bir görünüm kazanmasına neden olmuştur.

Tarihi Odunpazarı Evleri'nin yapılış amaçlarını dönemsel olarak baktığımızda ilk önce zengin ailelere hitap etmektedir. Sonraki dönemlerde meydana gelen değişimlerle birlikte düşük gelir gruplarına ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Günümüz şartlarında ise konut olma özelliğini yavaş yavaş kaybettiği görülmektedir. Bunun nedeni ise bölgenin sit alanı ilan edilmesiyle birlikte, yenileme ve restorasyon süreçlerinin başlamasını gösterebiliriz (Atıcı ve Kaçar, 2020: 26). Bölgede, 2000'dan sonra başlayan günümüzde de çalışmaları süren, turistik bir mekân olarak yeniden işlevlendirilme süreci devam etmektedir. Son yıllarda mekânda yaşanan birtakım değişimler, mekânın kültürel yönlerine ek olarak sanatsal yönünün de oluşmasını sağlayacak yenilikler getirmesi beklenmektedir. Bu durum da kültür turizminin yanında sanat turizmi de yer yer kendini gösterdiğini ifade edebiliriz. Sanat turizminden bahsetmemizin nedeni bölgede yeniden işlevlendirilen binaların, birer galeri, müze ve atölye olarak kullanılmasıdır.

Bu noktada yeniden işlevlendirilerek günümüzde müze, galeri ve atölye olarak kullanılan binaların geçmiş belleği ve kimliğini bilmek, yapının sahip olduğu

özelliklerin korunabilmesi ve mekânsal bütünlüğün sağlanabilmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın veri toplama sürecine dahil edilen Eldem Sanat Alanı, Cam Göbeği Cam Atölyesi, Eğitim ve Karikatür Müzesi, Odunpazarı Modern Müze, Cihannuma Sanat Atölyesi, Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Gaia Sanat Seramik Atölyesi ve Odaart'ın bulunduğu tarihi binaların ve mekânın geçmişi hakkında şu anki kullanıcıların verdiği cevaplara, bu başlıkta yer verilmiştir.

Eldem Sanat Alanı, 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş Dalyancı Konağı ve 1960'larda ekmek fırını olarak kullanılan iki ayrı binadan oluşmaktadır. Geçmişte farklı amaçlar için kullanılan yapılar günümüzde ortak bahçesi aracılığıyla aynı amaca hizmet edecek şekilde yeniden işlevlendirilmiştir. Dalyancı Konağı Akcami Mahallesi Dede Sokak'taki Osmanlı sivil mimari özelliğini günümüze kadar sürdüren 3 katlı bir binadır.

Eldem Sanat Alanı yönetim kurulu başkan yardımcısı Esra Eldem, Dalyancı Konağı'nın restorasyon sürecine başladıklarında, öncelikle yapının tarihine ulaşmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Yapının tarihinin yeniden işlevlendirme süreciyle birlikte yeni bir kimlik kazanması aşamasında neyi temsil ettiğinin ve geçmişinin önemi olduğuna vurgu yapan Eldem, konakta yaşayan bazı kişilerin mezar taşlarına kadar ulaştıklarını ifade etmiştir. Ancak binanın tam olarak yapım yılına ulaşamadıklarını belirten Eldem, "Soyadı kanunundan önceki belgelere ulaşmanın zor olduğunu gördük, bu süreç içerisinde, binanın mimari unsurlarından, yapının bir Ermeni yapısı olma ihtimalinin yüksek olduğu fikrine ulaşsak da elimizde hala çok net kanıt yok" demiştir. Dalyancı Konağı'nın en son tapu kayıtlarına ulaştıklarını belirten Esra Eldem, konakta en son yaşlı ve büyük ihtimalle terk edilmiş bir kadının yaşadığı bilgisine ulaştıklarını aktarmıştır.

Esra Eldem muğlak tarihçesiyle terk edilmiş ve korumasız bırakılmış bir bina olan Dalyancı Konağı'nın restorasyon sürecinde, binanın belleğini, kültürel kimliğini yansıtan ve net olmayan bilgilere ulaştıklarını belirtmiştir. Binanın eski tarihini bilmeden yeniden kullanıma sokmanın uygun olmadığını düşünen Eldem, bu noktada binanın geçmişinden esinlenerek "Geçit" isimli bir sergi hazırladıklarını ifade etmiştir. Esra Eldem, geçmişe ait bir yapının bugüne uyarlanması sürecinde kullanım amacının mekânla bütünleşmesi için bölgeyi tanımak, onunla etkileşime geçerek kimlik

oluşturmanın öncelikleri olduğunu aktarmıştır. Jan Assman (2001, 35-40), bu bağlamda bellek ve mekânın öneminden bahsederken zaman kavramına da vurgu yapmaktadır. "Bellek sanatı için mekân neyse, hatırlama kültürü için de zaman odur" diyen Assman, geçmişle ilişki kurulduğu sürece geçmişin ortaya çıkacağına belirtmektedir.

Mekân ve bellek ilişkisi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan ilkini, mekânın içinde yaşayan toplum ve toplumun sahip olduğu değerlerden ayrı, fiziksel bir unsur olduğu görüşü oluşturmaktadır. Bu görüş mekânın içinde yaşadığı birey ve toplumdan ayrı düşünülemeyeceği görüşüyle eleştirilmektedir. Mekânın toplumu şekillendirdiği kadar toplumunda mekânı şekillendirdiği yani mekânın fiziksel varlığının yanında onu şekillendiren mekânın kullanıcılarının olduğu yönündeki çalışmalar ikinci görüşü oluşturmaktadır (Şumnu, 2002: 26-27).

Halbwachs, "Mekân, grubun izini taşır ve grup da onunkini" ifadesi de mekânın, o mekânda yaşayan grubun anlayacağı hatırlatıcı öğeleri taşıdığını belirtir ve mekâna yapılan köklü bir müdahalenin hatırlama sürecini kesintiye uğratacağına dikkat çekmektedir (Halbwachs, 2018: 142).

Lewicka'nın (2008: 214) "kentsel hatırlatıcılar" olarak ifade ettiği mekânın geçmişini taşıyan binalar, çeşmeler, sokaklar, isimler, mezarlıklar gibi kentin tarihine ait mekândaki izlerin önemine vurgu yapmıştır. Lewicka, kentin önemli bir parçasını oluşturan ve kentin kimliğini şekillendiren hafıza depolarına yapılan köklü müdahalelerin, geri alınamayacak sonuçlara neden olacağını belirtmektedir. Bu durum, kentsel belleğin zaman içinde oluşması gibi zaman içinde yok olmasına neden olacağını vurgulamaktadır.

Rossi'nin de bellek üzerine görüşleri Lewicka gibi daha mekân üzerine dayanmaktadır. Rossi de (2006: 124-126) kolektif belleğin kenti oluşturan ortak değerlerle bir bütün olduğu görüşünü savunmaktadır. Kentte bulunan mimari yapıların, mekânlar üzerinden üretilen sosyal ilişkilerle, kentin belleğinin oluşturan bir sistem oluşturduğunu belirtmektedir. Mekân ile üzerindeki sosyal ilişkilerin varlığı bir kentin tarihini ve belleğini oluştururken zaman içinde onun değişimini ve yeniden üretimin sürecini de belirlemektedir.

Yeniden işlevlendirilen bir yapının geçmişe ne kadar benzediği ve şu ana ne kadarının aktarılacağı, tarihi bir mekân ve o mekânda bulunan tarihi yapıların bugün

neyi temsil edeceği ve geçmişi ne kadar yansıttığı, yeni kullanıcıların inisiyatifine de dayanan bir durumdur. Bir yapının kentte yaşayan toplumun belleğindeki yerini, tarihini, kimliğini ve kültürel özelliklerini devam ettirmeye yönelik yapılan bir müdahale kentsel bellek ve kentsel kimlik için olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Dalyancı Konağı'nın restorasyon sürecinde yeni kullanım amacında mekânla bütünleşmesine dikkat edildiği görülmektedir. Esra Eldem'in yapının geçmişine yönelik verdiği bilgiler bunu göstermektedir. Özellikle terk edilmişlik üzerinde durulması ve yeniden sahiplenilmesi aşamasında yapının geçmişinin izlerinin korunması, yapı ve mekân bütünlüğünün sağlanması açısından önemlidir. Ancak, Dalyancı Konağı'nın, belleğinin ve kimliğinin yeniden işlevlendirme süreciyle birlikte değişime uğraması kaçınılmaz bir durumdur. Geçmişte yaşanılan bir yer, ev, aile, yuva gibi değerlerden beslenerek içindeki ve sokağındaki yaşamla birlikte var olan bir yapıyken, bugün başka renkte, yeni ve eskinin izleri ile donatılmış; bir aidiyeti olmayan insanların gelip gittiği, yemek masasında aile sıcaklığı taşımayan nesnelerin durduğu, insanların bakıp geçtiği bir sanat mekânına dönüşmüştür. Bu yapının yeni işleviyle ilgili olumsuz bir söylem gibi algılansa da Dalyancı Konağı'nın yeni kullanım amacının bir sanat mekânı olarak dönüştürülmesi aşamasında; yapının geçmişi yönünde hassas davranılması, yapıda geçmişten kalan izleri korunmasına özen gösterilmesi olumlu bir veridir. Ayrıca, sanatsal projeler hazırlanırken binanın geçmişinden ve kimliğinden beslenilmesi, Assman (2011: 35-40) da belirttiği gibi geçmişle bağ kurularak onun görünür olmasını sağlamaktadır.

Mekânda bulunan diğer bir tarihi yapının, Eğitim ve Karikatür Müze'si olarak yeniden işlevlendirme süreci ve geçmişi hakkında müze müdürünün verdiği bilgiler incelenmiştir. Müze binası 2002 yılında Anadolu Üniversitesi tarafından restore edilmiştir. Müze müdürü binayı tanımlarken "eski yıkık bir bina" ifadesini kullanmıştır. Buradan yapının kullanılmaz durumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Muhtemelen eski kullanıcıları tarafından terk edilmiş bir yapı olan müze binası zamanla kullanılmaz duruma gelmiştir. Müze müdürünün "Üniversitenin imkânlarıyla orası yeniden aslına uygun bir şekilde restore edildi" ifadesi yapının terk edilmişlik hakkındaki görüşlerini destekler niteliktedir. Bu bölümde yapının geçmişine ait detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının eski yıkık bir bina olduğu bilgisi ve yapının aslına

uygun restore ediliyor ifadesi, eski görünümünü tekrar oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Eğitim ve Karikatür Müze'si mekânda ilk dönem restorasyon sürecinde dönüştürülen yapılardan biri olma özelliği göstermektedir. Bundan yola çıktığımızda mekânda restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları başladığında sanat içerikli yeniden işlevlendirme fikrinin de var olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü müze müdürünün, "Eskişehir'deki karikatür sanatının gelişimine katkı sağlamak ve bu arada da Türkiye'deki karikatür sanatıyla bağlantı kurarak zengin bir arşiv oluşturmak amaçlanmış" ifadesindeki "karikatür sanatının gelişimine katkı sağlamak" kısmı sanatsal alanda çalışmalar yapıldığını ve bunun içinde Odunpazarı bölgesinde tarihi bir yapının tercih edildiğini göstermektedir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu atölye binası hakkında dış restorasyon süreci tamamlanmış bir binayı satın alarak iç restorasyon sürecini kendi tamamladığını belirtmiştir. Yapının geçmişi hakkında bilgi vermeyen atölye sahibi Eskişehirli olduğunu belirtmiş ve mekânın geçmişi hakkında deneyimlerini paylaşmıştır. Çocukluğunda Odunpazarı bölgesine geldiğinde tuhaf hissettiğini belirten atölye sahibi, burada oturan akrabaları olduğunu ve onları ziyarete geldiklerinde annesine buraya neden geldiklerini sorduğunu belirterek, "Çünkü burası çok tuhaf geliyordu. Genelde gelir seviyeleri çok düşük insanlar ve genelde harabe yapılar" gördüğünü aktarmıştır.

Mekânın suçla özleşmiş olma durumuna değinen Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu, bölgeyi güvenli görmediği ve farklı madde kullanan insanların hala bu bölgede olduğuna vurgu yapmıştır. Mekânda bulunan harabe binalarda bu tarz insanların olduğunu ve onlarla karşılaşabileceklerini de belirtmiştir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusunun çocukluk anıları, Eskişehir'in kentsel gelişim sürecinde kentin yeni merkezlerinin kurulmasıyla birlikte, Odunpazarı bölgesi kentin eski merkezi olarak, daha az kullanım değeri olan bir bölgeye dönüşme sürecine denk gelmektedir. Kullanım değerinin düşmesiyle birlikte, bölgede yapılar çürüme ve köhneme sürecine girmiştir. Bölgenin sosyal dokusu da buna uyumlu olarak değişmeye başlamıştır. Mekânın fiziki yapısındaki değişim emlak değerinde bir düşüşü de beraberinde getirmektedir. Dolaylı olarak kent yoksulları için kullanım değeri artan bir bölge özelliği kazanmaktadır. Gaia Sanat Seramik Atölyesi

kurucusunun çocukluk anılarından anımsadığı manzara budur. Günümüzdeki deneyimi ile geçmişi arasında kuruduğu bağ, mekânın fiziksel özelliğinin değişimiyle birlikte içindeki yaşamın da onun dönüşümüne uyumlu hale gelmiş olması olarak yorumlanabilir. Bu tarz mekânlar için ülkemizde gecekondulaşma, getto, yoksulluk yuvası, çöküntü bölgesi gibi kavramlar yaygın kullanılırken, dünyadaki örneklerde ise slum kavramı ile tanımlanmaktadır (Keleş, 2015: 547). Bu tanım, konuyla ilgili Chicago Okulu'nun geliştirdiği ekolojik kuram, kent merkezi ve merkezi iş bölgesi arasında kalan, kullanım değeri düşen bölgelere için kullanılmaktadır. Slum kavramı, terk edilmiş mekânın kullanım değerinin düşmesiyle birlikte, yatırımın azalması ve mekânda fiziki bozulmanın yanında sosyal bozulmaların da görüldüğü durumlar için kullanılmaktadır. Slum bölgelerinde genel olarak binaların metruklaşması, alt yapı sorunları, yüksek gelir grupları ve düşük gelir grupları arasında yer değiştirme, suç oranlarında artış, kuralsızlık gibi durumlar görülmektedir (Karpat, 2019: 23-26). Böylece mekânın sosyal yapısı değişmekte ve suçla anılmaya başlamaktadır.

Görüşmeye katılan Cihannuma Sanat Atölyesi'nin kurucusu ise şu an atölye olarak kullandığı binanın geçmişteki durumu hakkında bilgi vermemiştir. Atölyenin kurucusu 2010 yılında Eskişehir'e yerleştiğini ve Odunpazarı hakkında çok bilgisi olmadığını belirtmiş ve bölgenin restorasyonu yapılıp turizme kazandırılmadan önce çok kötü bir yer olduğunu sonradan öğrendiğini aktarmıştır. Atölyesini açtıktan sonra Odunpazarı'nın geçmişi hakkında bilgiler edindiğini belirten atölyesi sahibi, "Belki bende Eskişehirli olmuş olsaydım ve buranın o halini bilmiş olsaydım, buraya gelmeye cesaret edemezdim" demiştir. Atölye sahibi restorasyon sürecinden önce mekânda suç oranının ve illegal işlerin yoğun olduğuna da vurgu yapmıştır.

Odunpazarı bölgesinin dönüşüm süreciyle birlikte bu illegal işlerle anılan bir yer olma özelliğinin değişime uğradığını belirten atölye sahibi, Eskişehir yerlilerinin Odunpazarı dendiğinde kafalarında canlanan ilk imajın geçmiştekini çağrıştırdığını ve bu yüzden hafta sonu kahvaltı yapmaya gidelim dediklerinde akıllarına ilk olarak Odunpazarı bölgesinin gelmediğini söylemiştir.

Oda Art Sanat Galerisi'nin kurucusu Özlem K. Örneksoy'da galeride gerçekleşen bir hırsızlık olayı üzerinden mekânın suç ile özdeşleşen geçmişine vurgu yaparak "Hırsızı meşhurmuş sanırım Odunpazarı'nın. Öğrenmiş olduk" ifadesini kullanmıştır.

Camgöbeği Cam Atölyesi kurucularından Cem Kılınç'da mekânın geçmişine vurgu yapmıştır. Mekânın eski kullanıcıları olan zenginlerin şehrin yeni merkezine yerleştiklerini aktaran Cem Kılınç, "Birçok insan orada evi olduğunu unutmuş bile" ifadesini kullanmış ve dükkân sahibinin kızının Eskişehir'de yaşadığı halde atölyenin yerini bilmediğini belirtmiştir.

Cem Kılınç aynı zamanda mekânın suçla özleşmiş yönüne de vurgu yaparak "Burası İstanbul'un Tarla Başı gibi bir yerdi" ifadesini kullanmıştır. Sosyolojideki "Kırık camlar" kavramına dikkat çeken Kılınç, evler restore edildikçe ve restorasyon katman katman ilerledikçe kriminal tiplerinde mekândan zamanla uzaklaştığına aktarmıştır.

Cem Kılınç'ın bahsettiği Kırık camlar ifadesi, Wilson ve Kelling tarafından 1982 yılında geliştirilen bir teoridir. 'Kırık Cam Teorisi'nin temeli bir bölgede var olan en ufak bir düzensizlik öğesinin, o bölgenin suç bakımından tehlikeli olması ile ilgili bir algının gelişimine neden olacağına dayanmaktadır" (Wilson ve Kelling, 1982 akt., Özaşçılar, 2015: 331). Bir bölgede kırık bir camın tamir edilmemesi, diğer camlarında zaman içinde kırılacağının göstermektedir. Bir bölgede kırık camın tamir edilmemesi, orasıyla kimsenin ilgilenmemesini ve 'ne istiyorsan yapabilirsin' mesajını içermektedir. Kırık Cam Teorisi mekânda başlayan bu tarz küçük bozulmalara müdahale edilmediğinde zamanla zincirleme bir şekilde büyüyeceği görüşüne dayanmaktadır (Temir, 2020: 135). Buradan hareketle, Odunpazarı bölgesinin geçmişte terk edilmiş bir mekân olması ve harabe görünümüyle eş zamanlı olarak bölgede suç oranlarının da artmış olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, mekânın restorasyon sürecine girmesiyle ve peyzajının değişmesi ile mekânda suç oranın zamanla azaldığı görülmektedir. Mekânın kullanıcılarının deneyimleri de bu sonucu desteklemektedir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü Odunpazarı bölgesinde Eskişehir'in tarihi dokusunu taşıyan köhneleşmiş birçok kevgir yapının yer aldığını belirterek "Odunpazarı bölgesi daha çok insanların mücadeli bir şekilde yaşadığı hatta köhne diyebileceğim tam bir eski Eskişehir'i yaşatan dokudan oluşan bir alan" ifadesini kullanmıştır. "İnsanların mücadeleli bir şekilde yaşadığı" ifadesi, Odunpazarı bölgesinde düşük gelir gruplardan bireylerin yaşadığı verisini desteklemektedir.

Görüşmeye katılanlardan iki kişi binanın restorasyon süreci ve geçmişi hakkında bilgi vermiş, beş kişi ise mekân hakkında bilgilerini paylaşmış, bir kişide mekân ve yapı hakkında herhangi bir bilgi paylaşmamıştır.

Şu an restorasyon süreci tamamlanarak yeniden işlevlendirilen yapının geçmişi hakkında bilgi veren iki kişi, yapının terk edilmiş olduğu ve zaman içinde kullanılmaz hale geldiğini belirtmiştir.

Mekânın geçmişi hakkında deneyimlerini paylaşan dört kişi ise "mekânda illegal işlerin yoğun olduğu, suç oranı, gelir seviyeleri düşük insanlar, hırsızı meşhur, mekânda evleri olduğunu unutmuşlar, kırık cam, kriminal tipler, harabe yapılar, köhneleşmiş yapılar, kevgir yapılar" gibi ifadeler kullanmışlardır. Odunpazarı bölgesi geçmişte bir çöküntü alanı olarak çoğunlukla yoksul ailelerin yaşadığı bakımsız bir mekân olma özelliği göstermesi, yeni kullanıcıların mekânı tanımlarken kullandıkları kelimelerle örtüşmektedir. Bugün bölgede yapılan restorasyon, yenileme ve yeniden işlevlendirme süreçleriyle turistik mekân olarak dönüşümü devam etse de mekânın suçla özleşmiş halinden tamamen arınamadığı gözlenmektedir. Mekânın yeni kullanıcılarının konuyla ilgili verdiği bilgiler bunu göstermektedir. Konuyla ilgili; Cihannuma Sanat Atölyesi'nin kurucusunun Eskişehirli halkın belleğinde hala Odunpazarı'yla ilgili olumsuz anıların varlığından söz etmesi, Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusunun bölgeyi hala güvenli görmediğini aktararak mekânda bulunan harabe yapılarda kriminal tiplerin barındığını belirtmesi, Odaart'ın kurucusu Özlem K. Örneksoy'un galesinde yaşadığı hırsızlık deneyimi, Camgöbeği Cam Atölyesi kurucularından Cem Kılınç mekânı İstanbul'un Tarlabaşı'na benzediğini vurgulaması ve restorasyonun katman katman ilerledikçe kriminal tiplerinde merkezin dışına kaydığını vurgulaması mekânda suça eğilimli kişilerin varlığını göstermektedir. Mekânın merkezinin arka sokağında düşük gelir gruplarının varlığı ve çöküntü yapıların bulunması bu deneyimlerin doğruluğunu destekleyen göstergelerdir.

4.4.1.1. Tarihi Mekânı Tercih Nedenleri

Kentler, mekânsal gelişim süreçlerini tamamladığında yani doğal sınırına ulaştığı zaman kent içi çöküntü alanları sermaye grupları tarafından yeniden görünür olmaktadır. Bu alanların yeniden dolaşıma sokulması amacıyla, bölgenin kimliği ve

sahip olduğu özellikler göz önüne alınarak bölge için bir dönüşüm projesi ya da koruma projesi başlatılmaktadır. Örneğin, tarihi dokuyu koruma ya da sanatla yeniden inşa gibi stratejiler geliştirilerek birçok eski rıhtım kenarları, eski sanayi depoları birer sanat merkezine dönüştürülmektedir. Böylece bölgenin daha çok ilgi çekmesi sağlanırken beraberinde bölgenin rant değeri buna bağlı olarak artmaktadır (Smith, 2015: 50-51).

Kent içi çöküntü alanların yeniden yapılandırılması sürecinde sermaye gruplarının mekâna yönelmesinde kimi zaman sanatçıların mekânı tercih etmesi ve kendi sanatsal kültürüyle bölgeyi görünür kılması etkili olmaktadır. Bazı dönüşüm uygulamalarında aktörler, bölgeye öncelikle sanatçı grubu çekmeyi hedeflemektedir. Sanatçılar bu şekilde bölgenin dönüşümüne ve tanıtımına dolaylı ya da doğrudan katkı sağlamaktadırlar (Deutsche ve Ryan, 1987: 94-95). Deutsche ve Ryan, 1987 yılında yazdığı "The Fine Art of Gentrification" adı çalışmasında sert bir dille sanatçılar ve aktörlerin bölgenin değişimdeki rolüne vurgu yapmıştır.

Ülkemizde görülen mutenalaştırma örnekleri olarak nitelendirdiğimiz kentsel dönüşüm ve binaları yeniden işlevlendirme çalışmaları, İstanbul'da belirgin olarak fark edilirken başka şehirlerde de küçük çaplı yansımaları görülmektedir. İstanbul'un geçmiş değerleri, kimliği, belleği ve geçmişten gelen tarihi alanlarının çok olması mutenalaştırmanın yoğun olarak hissedilmesine ortam hazırlamaktadır. Konuyla ilgili İstanbul'da mutenalaştırma hakkında yürütülen çalışmalarda Tolga İslam (2009), Nil Uzun (2006), Hatice Kurtuluş (2016) gibi araştırmacılar ön plana çıkmaktadır.

Mutenalaştırma sürecinin uygulanış şekilleri ülkelere, şehirlere ve bölgelere göre farklılık göstermektedir. Literatürde, bazı bölgelere önce sanatçıların geldiğinden ve onların yaptığı değişimlerin görünür olmasıyla birlikte sermayenin de ilgisini çektiği yönünde bilgilere yer verilmektedir. Bazı kaynaklarda ise sanatçıları bölgeye çekmek için yapılan yatırımlara vurgu yapılmaktadır (Uzun, 2006: 34).

Kent içi çöküntü alanlarının kentsel dolaşıma yeniden kazandırılması sürecinde yerel yönetim bölgenin peyzajı, suç oranı ve yeniden değer kazanması ekseninde dönüşüm projeleri planlamaktadır (Kennedy ve Leonard, 2001 akt., Özden, 2016: 151). Sermaye grupları ise bölgeye yatırım yaparak, bölgenin rant değeri yükseldiğinde kazançlı çıkmayı hedeflemektedir.

Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesi farklı grupların yatırım yaptığı gelişen ve gelişmeye de devam eden bir kent mekânıdır. Mekân gelişim aşamalarında bölgeye gelen yeni kullanıcıları olan atölye sahiplerinin, sanat içerikli müzeler için ve son dönemde açılan galeri sahiplerinin, neden Odunpazarı bölgesini tercih ettiklerine yönelik veri içeren cevapları bu tema altında incelenmiştir.

Eldem Sanat Alanı direktörü Esra Eldem, Odunpazarı'nda yer alan tarihi bir alanın galeriye çevrilmesi sürecinin mekân ile başladığını aktarmıştır. Odunpazarı Belediye'sinin metruk durumdaki Dalyancı Konağı'nın restorasyon projesini Eldem Şirketler Grubu'na teklif etmesiyle sürecin başladığına vurgu yapan Eldem, henüz gerçekleştirilmemiş ama üzerinde düşünülen kültür sanat alanındaki projelerin Dalyancı Konağı'yla hayata geçirilmeye başlandığını belirtmiştir. Eldem Sanat Alanı, kültür sanat alanında çalışmalar yapmak amacıyla 2019 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

Eldem Sanat Alanı, Eldem Şirketler Grubu'na bağlı bir sanat alanı olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Açılış sürecine baktığımızda güçlü bir sermaye grubunun yerel yönetim tarafından mekâna çekme hikâyesi karşımıza çıkmaktadır. Eldem Şirketler Grubu tarafından restorasyonu tamamlanan ve şirketin sosyal sorumluluk projesi olarak hayata geçen Eldem Sanat Alanı, mekânın diğer sermaye gruplarının da dikkatini çekmesinde etkili olurken aynı zamanda mekânın yatırım yapılabilirlik değerine de artıracağı düşünülmektedir.

Literatürde konuyla ilgili süreç mutenalaştırma olarak ifade edilmektedir. Mutenalaştırma aktörleri ve bu aktörlerin yıllara göre değişimi Hackwort ve Smith (2001) tarafından üç dalgaya ayrılmıştır. Bu ayrımı oluşturmada dönüşümü gerçekleştiren aktörlerin kimler olduğu belirleyici olmaktadır. Birinci ve İkinci Dalga Mutenalaştırma aktörlerini daha çok yeni orta sınıf, sanatçılar ve sermaye grupları doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirirken, Üçüncü Dalga Mutenalaştırma aktörü olarak merkezi ve yerel yönetimler ön plana çıkmaktadır (Hackwort ve Smith, 2001: 467-470). Üçüncü Dalga Mutenalaştırma örneklerinde merkezi ya da yerel yönetim kent içi çöküntü mekâna belirli bir oranda yatırım yapmaktadır. Sonraki aşamada çeşitli projelerle, büyük sermaye gruplarının mekâna gelmesi hedeflenmektedir (İslam, 2009: 52-57). Eldem Sanat Alanı'nın kuruluş sürecinde de yerel yönetim aracılığıyla sermaye sahibinin mekâna yatırım yapması sağlanmıştır. Bu da mekâna yatırım yapma potansiyeli olan yatırımcılar için çekicilik oluştururken, sanat alanı

olması diğer sanatçılarında bölgeye yönelmesinde belirleyici olmaktadır. Mekânda bu çekicilik unsuruna destekleyici bir örnek olarak; Odaart için yer arayışı sürecinde Özlem K. Örneksoy'un, Eldem Sanat Alanı'na ve Odunpazarı Modern Müzesi'nin yakınında olmanın, galerisi için mekân seçiminde etkili olduğunu belirtmesi gösterilebilir. Örneksoy, farklı ölçeklerde iki sanat alanına yakın olmanın ve etkileşim içinde olabileceği yerlerin bulunmasının güzel olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında Özlem K. Örneksoy'un galeri binası için diğer belirleyici unsurlara da değinmiştir: Galeri için Odunpazarı'nı tercih etmesinde mekânın sanatı besleyen bir yanı olduğuna belirterek, "Bir duygusu bir ruhu var. Bir belleği var. Bir geçmişi var. Sokaklarında gezerken çok şey öğreniyorsunuz." ifadesini kullanmıştır. Örneksoy, mekânın kendisini özüne ve içine daha yakın hissettirdiği için apartman dairesi yerine burayı tercih ettiğini de aktarmıştır. Ayrıca Örneksoy, Odunpazarı bölgesinin kentleşme sürecine sanatın güzel şeyler katacağına inandığı için sanat galerisinin Odunpazarı'nda olması gerektiğine inandığını vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi Odunpazarı bölgesinin tarihi bir mekân olarak sanatçı tarafından tercih edilmesinde çekici bir unsur oluştururken, diğer sanat oluşumlarına yakın olmakta ikinci bir çekici unsur oluşturmaktadır. Bölgeye bir sanatçının gelmesi diğerlerinin de orayı tercih etmesinde etkili olmaktadır. Ülkemizde buna bir benzer bir durum, İstanbul'un Kuzguncuk bölgesinde yaşanmıştır. 1979'da Mimar Cengiz Bektaş'ın burada bir ev satın alıp onu yenilemesi ve orada yaşamaya başlamasıyla birlikte: Kuzguncuk, mimarlar, sanatçılar gibi meslek grupları tarafından tercih edilen bir bölge olmuştur (Uzun, 2006: 346-350). Dünyada buna benzer diğer bir olay ise Amerika'nın New York şehrinin SoHo bölgesinde yaşanmıştır. SoHo bölgesine sanatçıların gelmeye başlamasıyla birlikte bohem hayat tarzı, çatı katında yaşam, eski binaların onarılarak galeri ve atölyeye dönüştürülmesi, eğlence mekânlarının farklı dekorları, butik mekânlar gibi birçok yeniliğin mekânda oluşmasına zemin hazırlamıştır (Deutsche ve Ryan, 1987: 93-94).

Mekâna 2019 yılında açılan Odunpazarı Modern Müze için OMM direktörü, öncelikli amaçlarının modern müze projesini Eskişehir'de hayata geçirmek olduğunu belirtmiştir. Modern müze projesi için büyükşehir belediyesinin iki alan gösterdiğini aktaran OMM direktörü, bu alanlar içinde Odunpazarı'nın ön plana çıktığı ifade etmiştir. OMM direktörü, müze binası için Odunpazarı tarihi yapısı ve gelişmekte olan

çehresiyle şehrin önemli lokasyonlarından birisi olmasının belirleyici olduğu aktarmıştır.

Odunpazarı Modern Müzesi'nin de mekânda yer almasında belirleyici unsur olarak yerel yönetimin etkisi görülmektedir. Yine büyük bir sermaye grubunun müze projesi için yer arayışında, büyükşehir belediyesi tarafından gösterilen mekânlardan birisinin Odunpazarı'nda yer alması bunu desteklemektedir. OMM direktörünün belirttiği gibi iki mekândan Odunpazarı'nda olanın tercih edilmesinde mekânın tarihi özelliklerinin konumu ve gelişmekte olan yapısının etkili olduğu görülmektedir. Özellikle şehrin önemli lokasyonlardan biri olmasına yönelik vurgu, mekânın turistik bir mekân olarak gelişmeye devam eden yapısının müze için uygun olduğunu göstermektedir.

Eğitim ve Karikatür Müze'si müdürü ise müzenin Odunpazarı bölgesinde olmasında, bölgenin turistik mekân olmasının belirleyici olmadığını aktarmıştır. Binanın restorasyon sürecinin 2002 yılında başladığına dikkat çeken müze müdürü, "Müzemiz kurulduğu zaman burası çok da cazibe merkezi değildi" ifadesini kullanmıştır. Müze müdürü, müzenin Odunpazarı'nda olmasının sebebinin âtıl durumdaki bir binanın yeniden kullanıma kazandırılması ve karikatür sanatını Eskişehir'le birleştirmek olduğunu aktarmıştır.

Eğitim Karitatür Müze binasının restorasyonu, Eskişehir valiliği tarafından Anadolu Üniversitesine verilmiştir. Valilik ve üniversite iş birliği ile yapı restore edilmiştir. Müze müdürü, yapının Eğitim Karikatür Müzesi olmasında belirleyici unsurun yapının bulunduğu konum olduğunu aktarmıştır. Müzede karikatür sanatına ait eserlerin sergilenmesi buraya aynı zamanda bir sanat galerisi izlenimini de vermektedir.

Anadolu Üniversitesi tarafından müze binası için Odunpazarı'nda tarihi bir evin tercih edilmesi, mekâna yapılacak yatırımlar için bir çekicilik unsuru oluşturduğu düşünülmektedir. Köklü bir eğitim kurumunun mekânda bir yapıyı restore ederek kullanıma açmış olması mekân için önemli bir gelişmedir. Odunpazarı bölgesinin o günkü durumu düşünüldüğünde, restorasyon süreçlerinin yeni yeni mekânda yaygınlaşmaya başladığını görmekteyiz. Eğitim Karikatür Müzesi 2004 yılında kullanıma açılmıştır. Mekânda, Odunpazarı Evleri Yaşatma Projesi ise 2005 yılında başlatılmıştır (Orak, 2018: 31). Bu durumun, Odunpazarı için var olan bir dönüşüm

projesini hızlandırmış olduğu fikrini de akla getirmektedir. Köklü bir üniversitenin de mekânda restorasyon yapması ve müze açması mekânın görünürlüğüne katkı sağlamıştır. Aynı zamanda burada da yerel yönetimin dönüşüm sürecine etkisinden söz edebiliriz. Valiliğin kendine ait bir yapıyı üniversiteye vermesi bu görüşünü desteklemektedir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, 2007 yılında Eskişehir Büyükşehir Belediyesi tarafından Odunpazarı bölgesine açılan ilk müzelerden biridir. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi'nin müdürü, müze için Odunpazarı bölgesinin tercih edilmesinde Eskişehir'in tarihi dokusunu yansıtan kaybolup gitmeye yüz tutmuş birçok köhne yapının Odunpazarı'nda yer almasının belirleyici olduğunu belirtmiştir. Müze müdürü, müzenin geçmişten kalan değerleri yaşatarak geleceğe taşıyan bir yer olduğuna vurgu yaparak, bu nedenle Odunpazarı bölgesinin tercih edildiğini aktarmıştır. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi'nin belediye tarafından mekânda açılması yerel yönetim tarafından uygulanan projelere örnek olarak gösterilebilir. Buna benzer projeler, bir kentin mekânsal iyileştirme süreciyle birlikte genellikle bir kültür kenti yaratmak, kentin imgesini oluşturmak ve yeni iş alanları açmak gibi çalışmaları içermektedir (Barker, 2006: 149). Büyükşehir belediyesi tarafından açılan Çağdaş Cam Sanatları Müzesi de bir kültür mekânı yaratma sürecinde Odunpazarı bölgesi için ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Mekânda farklı alanlarda üretimler yapan atölyeler de bulunmaktadır. Bu atölyelerde genellikle turizme yönelik üretimler yapılmaktadır. Mekânda ağırlıklı olarak seramik, cam, lületaşı, dikiş nakış atölyeleri bulunmaktadır. Bu atölyeler çoğunlukla kişisel yer seçimi ve kişisel çabayla mekâna açılmıştır. Bu atölyelerden birisi Camgöbeği Cam Atölyesidir. Gelişmekte olan tarihi mekânın gelecekteki karlılık oranı fark edilerek kurulmuştur. Yerel yönetimin atölyenin yerinin seçiminde etkisi bulunmamaktadır. Odunpazarı bölgesinin turistik bir mekân olarak gelişim süreci Camgöbeği Cam Atölyesi için uygun mekân olarak görülmesinde belirleyici olmuştur. Atölyede yapılan ürünlerin turizme yönelik işler olması da bu amacı desteklemektedir.

2011 yılında kurulan, Camgöbeği Cam Atölyesi ise Odunpazarı bölgesinde daha ticari kaygılarla kurulan bir yer olma özelliği göstermektedir. Bununla ilgili Cem Kılınç mekânı tercih nedenleri aktarırken, Odunpazarı'nda büyük bir pazar gördüğünü belirtmiştir. Odunpazarı'nda kültür ekseninde gelişen talebin atölyenin

Odunpazarı'nda olmasında belirleyici olduğuna vurgu yapan Kılınç, "turistik bir mekân olmasının" tercih nedeni olduğunu ifade etmiştir.

Cihannuma Sanat Atölyesi'nin kurucusu ise KOSGEB desteğiyle atölyesini kurduğunu aktarmıştır. Atölye kuruluş döneminde Odunpazarı bölgesinin çok revaçta olmadığını, turistik olarak çok cazibesinin olmadığını belirten atölye kurucusu, "En ucuz kirası olan yerler Odunpazarı'ndaydı" ifadesini kullanmıştır. Atölyesinin şu an ki kirasının 2000 TL olduğunu, 2010 yılında ise 350 TL olduğunu aktaran atölye sahibi, bu durumun Odunpazarı'nı tercih etmesinde belirleyici olduğunu aktarmıştır.

Camgöbeği Cam Atölyesi'nin aksine Cihannuma Sanat Atölyesi'nin bölgede kurulmasının temelini ekonomik kaygılar oluşturmaktadır. Ortalama bir yıl arayla kurulan iki atölyenin 2010 yılında kurulan Cihannuma Sanat Atölyesi için kira bedelinin düşük olması belirleyici olurken, 2011 yılında kurulan Camgöbeği Cam Atölyesi için atölyede bölgenin turistik bir mekân olarak pazar değeri belirleyici olduğu görülmektedir. Mekânda bir yıl içinde meydana gelen değişimler incelendiğinde, 2011 yılında Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu'nun, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylandığı görülmektedir (Özkut, 2013: 120). Bu revizyonun içeriğinde bölgede bulunan yapıların dört grubu ayrılması, belirlenen yollara motorlu taşıt girmesinin yasaklanması, sokak iyileştirmesinin yapılması, Beyler sokak, Kurşunlu Cami sokak, Mücellit sokak, Çürükhoca sokak, Işıklar sokak, Arifbey sokak, Cemalciler sokak, Kocamüftü sokak, Şeyh Şemsettin sokak, Pazaroğlu sokağın turistik ticaret akslar olarak belirlenmesi bulunmaktadır (Hakyemez, 2016: 155). Bu gelişme, Camgöbeği Cam Atölyesi'nin kurucusunun turistik bir pazar görmesi sonucu atölyesi için Odunpazarı'nı tercih etmesini desteklemektedir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi iki atölyeden farklı olarak, tarihi bir Odunpazarı evinin satın alınması sonucu 2013 yılında mekânda açılan bir atölye özelliği göstermektedir. Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu yapıyı satın alarak iç restorasyonu kendisi tamamlamıştır. Bu anlamda diğer iki atölyeden farklılaşmaktadır. Gaia Sanat Seramik Atölyesi'nin kurucusu, Odunpazarı evlerinde seramik üretiminin zorlu bir süreç olduğuna vurgu yaparak, üretim fırınlarının yüksek elektrikle çalışmasının bazen risk yarattığını belirtmiştir. Atölye kurucusu, bu risk faktörüne rağmen tarihsel bir dokunun içerisinde çalışmak ve üretim yapmanın ayrı bir avantaj olduğuna değinerek, "Camdan baktığımda bu evleri, tarihi dokuyu görmek, gerçekten

işlerimde etkili oluyor. Seçmemin nedenlerinden biri tarihi dokusudur" ifadesini kullanmıştır.

Atölyenin kuruluş tarihinin 2013 yılında olması mekânın turistik bir mekân olarak gelişiminin yer seçiminde belirleyici olduğunu düşündürmektedir. Aynı zamanda atölye için tarihi bir yapıyı alarak atölye sahibinin, yapı sahibi konumuna geçmesi bölgeye yatırım yapılabilirlik değerinin yıllara göre arttığını göstermektedir. Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibinin yapıda seramik üretiminin zorluğuna yönelik söylemleri ve tarihi dokuya yönelik söylemleri de aslında turistik bir mekân olmasının yer seçiminde tamamen belirleyici olduğunu söylememize de engel teşkil etmektedir.

Mekânın tercih nedeniyle ilgili tek bir cevap bulunmamaktadır. Yer seçiminde birçok belirleyici unsurun etkili olduğu görülmektedir.

4.4.2. Odunpazarı Evleri'nin Yaşayan Bir Mekândan Turistik Bir Seyirlik Alana Geçiş Süreci

Turistik mekânlar günümüzde de turistik destinasyon noktası olarak kavramlaşmaktadır. Destinasyon kelime anlamı, Türk Dil Kurumu'nda "Varılacak olan yer" olarak tanımlanmaktadır. Destinasyon noktalarını şehirlerin önemli parçacıkları oluşturmaktadır. Destinasyon noktaları, şehirlerin doğal, kültürel ve tarihi özellikleriyle ön plana çıkan mekânlarıdır. Bu noktalar turizm sektörü için cazibe ve çekim merkezleri olarak nitelendirilmektedir ve turizm ağı bu noktalar etrafında kurulmaktadır.

Turistik mekân ya da destinasyon kelimesi daha geniş bir anlamda, ülkelerden küçük şehirlerinde bulunan, şehirden daha küçük alanlarının daha büyük kitleler tarafından bilinmesi ve tanınması durumudur. Turistik mekân, bir anlamda insan hafızasında görülmesi arzulanan bir yer, bir imaj bir marka olarak önemli bir çekicilik kazanan yerdir (Hosany, Ekinci & Uysal, 2006: 638). Cazibe merkezi olarak nitelendirilen bu mekânlar sahip oldukları özellikler ekseninde turizm sektörü tarafından çeşitli etkinlikler ve festivallerle donatılmakta ve kolay ulaşım ağları kurularak hazırlanmaktadır. Turizm faaliyetleri birçok özelliği içinde barındıran tüketim ürünü şeklinde izleyicisi için hazır hale getirilmektedir (Buhalis, 2000: 1-3).

Günümüzde tarihi ve kültürel değeri bulunan geçmişten bugüne kısmı olarak varlığını devam ettiren mekânlar, koruma kapsamına alınarak çeşitli uygulamalarla yeniden inşa edilmekte ve işlevlendirilmektedir. Bu yeniden inşa sürecinin içinde farklı amaçlar bulunmaktadır. Ancak öncelik bu mekânın tarihi ve kültürel özelliklerinden yararlanarak ilgi çekici bir mekân haline getirmek de bu amaçların birisini oluşturmaktadır. Bir anlamda kentin tarihi ve kültürü, yeniden ambalajlanarak ziyaretçilerin ilgisine sunulmaktadır (Urry, 2018: 237). Mekânın var olan kültürel değerlerine yeni eklemeler yapılarak eksik görülen ya da yetersiz görülen kısımları tamamlanmaktadır. Bu noktada mekânın yeniden işlevlendirilmesi söz konusudur. Ancak burada mekân, içinde barındırdığı eski ve yeni unsurlarla harmanlanarak paket bir ürün haline getirilmektedir. Mekânın izleyicisi olarak nitelendirdiğimiz yerli ve yabancı turist, mekâna girdiğinde görsel açıdan bir doyum yaşamaktadır. Mekândan, görsel açıdan elde ettiği hazla birlikte mekânda bulunan diğer eğlence unsurlarını da mekânla birlikte tüketmektedir (Urry, 2018: 12). Mekân görsel açıdan izlenebilen seyirlik bir alana dönüşürken aynı zamanda tüketilebilen bir ürüne de dönüşmektedir. Urry'nin (2018: 204) de belirttiği gibi turistin bakışı görseldir.

Bu görsel bakış ekseninde günümüzde birçok kentin tarihsel geçmişi, turizm piyasasının etkisinde seyirlik mekânları haline dönüştürülmüştür. Bir kentin sahip olduğu tarihsel geçmişin zenginliği, o kentin fotojenik bir görüntüye dönüştürülmesini hızlandırmaktadır. Bu fotojenik görüntüye sahip mekân, renkli bir broşürde, bir dergide, bir internet sitesinde ya da televizyon ekranında izleyici için bir ürün edasında tanıtımı yapılmaktadır (Öncü, 2005: 86).

Fotojenik yönüyle harmanlanan ve paket bir ürün olarak sunulan mekânda eğlence ve dinlence alanları; oteller, sanat galerileri, çeşitli atölyeler, müzeler, yeme içme alanları, mekânın özelliği ekseninde hediyelik eşya dükkanları gibi boş zaman eğlencesi için gerekli şeyler mevcuttur. Mekânın izleyicisi görsel bir doyum yaşarken mekânın tüketim sürecine de dahil olmaktadır.

Mekânda bu gelişmeler yaşanırken mekânın fiziksel yapının yanında sosyal yapısında da değişimler başlamaktadır. Yaşayan bir mekânken zamanla seyirlik bir mekâna dönüşmesiyle birlikte mekânda bazı kayıplar yaşanmaktadır. Dönüşümle birlikte mekânın kullanıcıları zamanla oradan uzaklaşmaktadır. Bu da zamanla mekânın geleneksel dokusunun kaybolması neden olmakta ve yerelliğini tehlikeye sokmaktadır. Aynı zamanda bölgenin emlak değerinin artması, orada bulunan

binaların yerel yönetimlerce alınması ve yeniden işlevlendirilmesi, turizmden dolayı yoğunluğun fazla olması gibi etkenler; mekânı yaşayan bir mekân olmaktan zamanla uzaklaştırabilmektedir. Gündüz çok hareketli olan sokaklar geceleri sessizliğe bürünebilmektedir. Bu noktada Tarihi Odunpazarı Evleri'nin yaşayan bir mekâna ait özellikleri ve turistik bir mekâna ait özellikleri görüşmeler ve gözlemlerle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Eldem Sanat Alanı direktörü Esra Eldem, Odunpazarı bölgesinin değişim sürecinin hassas bir konu olduğuna değinmiştir. Birçok önemli bölgeye gereken hassasiyet gösterilmediği için yaşayan bir mahalle olmaktan uzaklaşarak seyirlik bir alanlara dönüştüğüne vurgu yapan Eldem, "Odunpazarı'nın helvacısıyla, fırınıyla, Perşembe pazarıyla, sanatçıları, atölyeleri, kitap evleriyle, sanat inisiyatifleri, kahveleriyle hepsini içinde barındıran yaşamın devam ettiği bir yer olarak muhafaza edilmesini hayal ediyorum." Kendisinin de Odunpazarı'nda yaşadığını ifade eden Eldem, mekânda dönüşüm yapılırken, orada konaklayan insanların yaşayabileceği unsurlarla birleştirerek mahalle havasının korunmasına dikkat edilmesi gerektiğini aktarmıştır. Esra Eldem daha çok mekânın şu anki özelliklerinden ziyade yaşayan bir mekân olarak devam etmesi için yapılması gerekenlere değinmiştir.

Eldem Sanat Alanı binası, Tarihi Odunpazarı'nın yeniden işlevlendirilerek turizme kazandırılan merkezin arka sokağında yer almaktadır. Turizm yönünden yoğunluğun az olduğu bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle mahalle yaşamının hala korunduğu sonucuna ulaşabiliriz. Özellikle Esra Eldem'in de bu bölgede yaşıyor olması da bunu desteklemektedir. Eldem, Odunpazarı'nın turistik merkezindeki doku kaybına yönelik duyduğu endişesini "yaşayan mahalle" üzerinden öneriler vererek belirtmiştir.

Odunpazarı'nı turistik merkezinde bulunan Cihannuma Sanat Atölyesi'nin kurucusu ise konuyla ilgili olarak yerel halkın 6-7 yıl önce mekânda yoğun olarak yaşadığına değinmiştir. O zamanların çok güzel olduğunu aktaran atölye sahibi "Hala o zamanları düşündüğümde mutlu oluyorum" ifadesini kullanmıştır. Akşamları komşularıyla kapı önünde vakit geçirdiğini o günlerin kendisi ve işi için çok verimli zamanlar olduğu da aktarmıştır. Cihannuma Sanat Atölyesi 2010 yılında açılmıştır. Kurulduğu dönemde mekânda yaşayan insan yoğunluğuna yönelik veriyi, bugünkü haliyle karşılaştırdığımızda özellikle kentin 2013 Kültür Başkenti seçilmesinden sonra mekânda değişimlerin de hızlandığı sonucunu çıkarabiliriz. Özellikle atölye sahibi,

komşularının bazılarının mekânın kalabalık ve insan yoğunluğundan dolayı sıkılıp artık burada huzuru olmadığını düşünerek başka yere taşındığını belirtmesi, bu insan yoğunluğunu keyifli bulan komşularının da olduğunu, kapısı önünde fotoğraf çektiren turistten rahatsız olan komşularının da olduğunu söylemesi bu görüşü desteklemektedir. Cihannuma Sanat Atölyesi'nin ilk kurulduğu dönemlerde Odunpazarı'nın yaşayan bir mahalle ve turistik bir mekân olarak daha homojen bir yapıda olduğu düşünülmektedir. 6-7 yıllık bir süre içinde mekânın turizm açısından değer kazanması, turistik merkezde yaşanan göçler, yerel halk ve turistler arasındaki etkileşimler açısından bakıldığında, turizm faaliyetleri arttıkça mekânın yaşanılabirliğinin yer yer kesintiye uğradığını düşündürmektedir.

Yukarıdaki verilerin ve çıkarımların aksine Cem Kılınç, Odunpazarı bölgesinde doku kaybı olmadığını belirtmiştir. Ülkemizde farklı tarihi ve kültürel özellikleri bulunan bölgelerin yaşadığı doku kaybına dikkat çeken Kılınç, "Odunpazarı'nda daha çok bölgede yaşayan insanlarla işletmeler iç içe olduğu için dokuyu kaybetmiyor" ifadesini kullanmıştır. Atölyesinin üst katında yaşadığını belirten Kılınç, kendisi gibi atölyesinde yaşayan ya da yakınında yaşayan insanların olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Kılınç, Odunpazarı'nın yaşamak için güzel bir yer olduğunu da aktarmıştır. Atölyesinde yaşayan ya da yakınında yaşayan kişilerin varlığı, o kişilerin Cem Kılınç gibi mekâna sonradan geldiğini göstermektedir. Burada mekânın dönüşümü sürecinde yerli halkın orada ne kadar hayatta kalabildiği, kültürel değerlerin ne kadar korunabileceği yaşayan mekân tanımını tamamlamaktadır. Bölgede daha önce yaşamını devam ettiren kişiyle, oraya sonra da gelen kişinin yaşam şekilleri, inançları, ritüelleri ve mekândaki yaşam alışkanlıkları farklılık göstermektedir. Mekânda yerli halkın varlığı oranın kültürel alışkanlıklarının devamlılığını sağlarken, mekâna sonradan gelen kişinin yaşam pratiklerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Ancak iki farklı yaşam pratiğinin birbiriyle etkileşime geçerek birbiriyle uyum sağlaması mekânın sahip olduğu tarihi ve kültürel değerlerin korunması açısından daha olumlu bir sonuç olacaktır. Yerel halkın zamanla mekândan tamamen uzaklaşması ve yerine farklı yaşam pratiklerine ve kültürel değerlere sahip bireylerin gelmesi bölgenin zamanla eski değerlerinin kaybolmasın sebep olacaktır. Tarihi ve kültürel özelliklere sahip bir mekânın dönüşüm sürecinde Esra Eldem'inde belirttiği gibi mahalle havasının devam edebilmesi için mekânın fiziki ve sosyal yapısıyla bir bütün olarak korunabilmesi önemlidir. Bir mekânın dönüşüm sürecinde

sadece içindeki yapılara ait özelliklerinin korunması tarihi ve kültürel özellikleri, kimlik ve bellek gibi değerlerin korunması için yeterli değildir. Kendisi bir mimar olan ve mekân ve bellek üzerinde çalışmalar yapan Rossi'nin de belirttiği gibi mekânda sosyal ilişkilerin varlığı belleğin oluşumunda ve belleğin devamlılığı için önemlidir (Rossi, 2006, 124-126). Rossi'nin bu görüşü bellek özelinde olsa da sosyal ilişkiye vurgu yapması, tarihi özellikteki turistik mekânların yaşayan bir mahalle olarak korunması fikrini destekler niteliktedir. Konuyla ilgili farklı bir bakış olarak Graemen Shanklandin (Shanklandin akt., Çatalpınar 1993: 110). ise geçmişi olmayan bir ülkeyi verimsiz bir toprağa benzeterek eski binaları olmayan bir şehrin anıları olmayan bir insandan farksız olacağını aktarmıştır. Ancak, bir şehirde tarihi yapının varlığının yeterli olmadığı, onu anımsamak ve geleceğe aktarmak için içindeki yaşamla bir bütün olarak korunması fikri daha ağır basmaktadır. Çünkü korumanın amacını, her kuşağın kültürel değerlerini bir sonraki kuşağa aktarırken yeniyle eskinin etkileşimiyle aktarılması oluşturmaktadır.

Tema da yer alan, yaşayan mahalle kavramı için üç görüş bulunmaktadır: Yaşayan mekân olarak devam edebilmesi için yapılması gerekenler, mekânın turizm yoğunluğundan kaynaklı dolaylı ya da doğrudan bölge sakinlerinin göçlerine neden olması ve son olarak mekânda doku kaybının olmadığı yönündeki görüş. Mekâna sonradan gelen kişilerin bu görüşlerinin mekânı tercih etme sebebi ve mekândan beklentileri etkisinde değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mekânla ilgili bu görüşlere ek olarak Eğitim Karikatür Müzesi müdürü bir mekânın yaşanır canlı bir biçime dönüştürülmezse, çok kısıtlı ve sınırlı bir şekilde yüzeysel bir şeye dönüşeceğinden, mekânın sürekli etkinliklerle donatılması ve sanatçılarla beslenerek yaşayan bir sanat formuna ya da sanat mekânına çevrilmesinden bahsetmektedir. Tabi ki mekânın görülmeye değerliği, ilgi çekici olması ve turizm açısından talep edilebilir bir mekân olarak pazardaki yerini koruyabilmesi içinde sürekli yeniliklerin eklenmesi görüşü de doğrudur. Ancak, bu sürekli gelişim, bir yerde başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle Esra Eldem'in kaygısı ve Cihannuma Sanat Atölyesi sahibinin mekânda yaşadığı geçmiş deneyimleri bu sorunların küçük bir örneğini bize sunmaktadır.

Bölgenin katman katman ilerleyen restorasyon ve yenileme süreci, turistik mekânın merkezinden arka sokaklara doğru yeni projelerle devam etmektedir. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürünün bir müzeler bölgesi kurma projesi, sanat sokağına

yönelik çalışmalardan bahsetmesi mekânda yeniliklerin devam edeceğini göstermektedir. Bu, Eğitim Karikatür Müzesi müdürünün düşüncesiyle örtüşmektedir. Ancak bu gelişmelerin hızla devam etmesiyle birlikte mekânın doluluk seviyesinin gün be gün artması kaçınılmaz olacaktır. Cihannuma Sanat Atölyesi'nin her yıl gelen turist sayısının katlanarak arttığı bilgisini paylaşması bunu göstermektedir. Çünkü son yıllarda mekânda görülen gelişmeler mekânın çekicilik değerini artırmaktadır. Bununla doğru orantıda mekâna gelen ziyaretçi sayısı da artmaktadır. Odunpazarı bölgesinde yaygın olarak görülen günübirlik turların yanında bir iki gecelik konaklamalı turların da yaygınlaşması, bir turistik destinasyon olarak Eskişehir'in ve Odunpazarı'nın pazardaki yerini bize göstermektedir. Ancak bu gelişmelerin artarak devam etmesiyle birlikte mekânın buna yönelik dönüşümü, mekânda artan turist yoğunluğu, yaşamı olumsuz etkileyerek mekânın dokusunu koruma konusunu sekteye uğratacağı endişesini doğurmaktadır. Konuyla ilgili Murat Duyar ve Murat Bayram'ın "Aşırı Turizm ve Turizm Korkusu: Yerel Halk ve Turizm İlişkisinin Evrimi" adlı makalesinde turistik mekânların güncel sorunlarına yönelik bilgiler yer almaktadır.

Makale, aşırı turizmin nedenleri, etkileri ve çözüm önerileri üzerinde durmaktadır. Konuyla ilgili makalenin alan taramasında Doxey'in (1975) "Rahatsızlık İndeksi" Çalışması, turistik bölgelerdeki insan yoğunluğundan ve bunun sonuçları üzerinde durmaktadır (Koens, Postma ve Papp, 2018: 2-3). Emerson (1976) "Sosyal Değişim Teorisi" de bir bölgedeki turizm gelişim sürecine, turizme yönelik ihtiyaçlara yerel halkın da dahil olmasıyla değişimin başladığına ayrıca bu değişimleri yerel halkın nasıl algıladığına ve katkılarına yer vermektedir (Emerson, 1976). Butler (1980) ise "Turistik Ürün Yaşam Eğrisi" adlı çalışmasında, turizm faaliyetlerinin bir bölgede gelişimiyle birlikte ekonomik getirilerinin yerel halk tarafından olumlu karşılanacağını ancak ilerleyen süreçte kültürel, sosyal ve çevresel sorunların artmaya başlamasıyla birlikte turizme yönelik olumsuz davranışların yaşanacağını belirtmektedir. Plog'un da (1974) turist tiplerini belirlediği ve destinasyon noktalarındaki turist sayısının artmasıyla bölgedeki yerel halk ve turistler arasında yaşanacak uyumsuzlukların olabileceği yönündeki çalışması bulunmaktadır (Plog, 1974 akt., Duyar ve Bayram, 2019: 348-348).

Odunpazarı bölgesi için ilerleyen zamanda yoğun olarak yaşanması beklenen sorunların başında; gürültü, yerel halka rahatsızlık verme ve yerel kimliğin kaybı, yerli halk için yerel hayatın, turist aktivitelerinden dolayı zorlaşması, topluluk kimliği ve

güvenlik hissinin kaybı, kiralarındaki yükselişten dolayı yerli halkın mekândan tamamen taşınması gelmektedir. Odunpazarı bölgesinde turizm yoğunluğu arttıkça zamanla mekân mahalle dokusunu kaybederek "sadece turistik bir mekâna" dönme riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Mekânda bu sorunların yaşanmaması için daha sürdürülebilir ve bütüncül politikaların uygulanması gerekmektedir.

4.4.2.1. Mekânda Gizli Göç

Kentsel dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde mekânda gizli göç olarak nitelendirdiğimiz mutenalaştırma olayı az ya da çok görülmektedir. Kentsel yenileme sürecine giren bir mekânın zamanla emlak değeri de artmaktadır. Bunun sonucunda mekânın kullanıcıları özellikle ekonomik anlamda mekânın giderlerini karşılayamadığı için başka mekânlara göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu gizli göç süreci, mutenalaştırma olarak literatürde yer almaktadır (Smith ve Williams, 2005: 11). Ayrıca literatürde, bununla ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Bunun için İstanbul'da bulunan Cihangir (İslam, 2006: 52-57) ve Kuzguncuk semtlerini örnek olarak gösterebiliriz (Uzun, 2006: 346-350). Dünya kentlerinden ise Amerika'nın New York şehrinin SoHo bölgesini (Deutsche ve Ryan, 1987), İngiltere, Kanada, Avustralya gibi birçok ülkede farklı şekillerde mutenalaştırma örnekleri yaşanmıştır (Uzun, 2006: 36).

Odunpazarı bölgesinde geçmişten günümüze kadar sürekli bir göç devam etmektedir. Binaların eskimeye başlamasıyla birlikte ve Eskişehir'in mekânsal gelişimi sonucu yerli halk konfor seviyesi daha yüksek olan yeni mekânlara doğru kaymıştır. Boşalan yerlere daha düşük gelir grubu olan göçmenler doldurmuştur. Yüksek gelir grubu ve düşük gelir grubunun yer değiştirmesi durumu literatürde süzülme kavramı ile ifade edilmektedir. Tarihi mekânlarda süzelme örnekleri sıkça görülmektedir (Uğursal, 2011: 15).

Ancak Odunpazarı'nın sonraki dönemlerde, tarihi ve kültürel özelliğinin önem kazanmasıyla birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Bu yeni dönemle birlikte bölgenin tekrar bir orta sınıf mekânı olup olmadığı, gizli göçün yaşanıp yaşanmadığı sanatçıların deneyimleri üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Eldem Sanat Alanı direktörü Esra Eldem, mekândaki yapıların özelliklerinden kaynaklı göçlerle ilgili deneyimlerini paylaşmıştır. Kendisi de tarihi bir yapıda yaşadığını aktaran Eldem, restorasyon çalışmaları sürecinde sadece yapıların dış cephe güzelleştirme üzerine yapıldığını bu nedenle orada yaşamını idam ettirenlerin zorluk yaşadığını belirtmiştir. Özellikle binaların yalıtımı yapılmadığı için ısınma sorununa olduğunu belirten Eldem, "Bu zoraki bir taşınma da olabilir ama bir yandan da bulunduğu yerde artık devam edemediğini gösteriyor" yorumunu yapmıştır. Karşı komşusunun da taşınmak üzere olduğunu aktaran Esra Eldem, "Yeni yapılmış bir binaya gitmeyi daha iyi bir opsiyon olarak düşündüklerini ben kendim gözlemledim" demiştir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu belediyenin yaptığı dış güzelleştirme çalışmalarından bahsetmiş ve evlerin içinin yapı anlamında çok eski olduğunu vurgulamıştır. Bundan kaynaklı sorunlara dikkat çeken atölye sahibi, yapılarda doğal gazın olmaması, kömürle ısınma ve elektrik tesisatındaki sıkıntılardan kaynaklı mekânda göçün yoğun olduğunu aktarmıştır. Ayrıca atölye sahibi bölge sakinlerinin bir kısmının da evlerini işletmelere daha yüksek kiraya verebildikleri için taşındıklarını da belirtmiştir.

Bu iki açıklamada daha çok mekânda göçlerin fiziki nedenlerden kaynaklı özelliklerine yer verilmiştir. Özellikle yerel yönetim tarafından yapılan restorasyonun peyzajla sınırlı tutulduğunu görmekteyiz. Tarihi mekânları koruma sorunlarının başında çalışmaların sınırlı tutulması bulunmaktadır. Mekânın sosyal değerleri ve sosyal değerleri içinde barındıran tarihi çevresiyle bütün olarak korunabilmesi önemlidir. Gelecek kuşaklara fiziki yapının bir bütün olarak devamlılığı aktarılırken oradaki sosyal yaşamı da aktarabilmek gerekmektedir. Ancak, Odunpazarı bölgesinde yapılar sınırlı müdahalelerle korunurken içindeki mekânın sosyal değerleri olarak orada yaşayanlara yönelik çalışmaların yeterli olmadığını düşündürmektedir. Mekânı fiziki ve sosyal yapısıyla koruyabilen bir dönüşüm projesi daha kalıcı etkiler bırakacaktır.

Koruma sorunlarına yönelik Mimar İbrahim Canbulat (2010) "Safranbolu'da Koruma" adlı makalesinde, restorasyon sonucu bozulmalar ve korunarak bozulmalara yönelik restorasyon süreçleri hakkında Safranbolu'da uygulanan koruma projeleri hakkında bilgi vermektedir. Makelesinde bütüncül korumaya vurgu yapan Canbulat, "Safranbolulların içinde bulunmadığı bir koruma söz konusu bile olamaz" ifadesini

kullanmıştır. Odunpazarı'na benzer bir dış cephe restorasyon sürecinin Safranbolu Evleri'de de yaşandığını görmekteyiz. Konuyla ilgili Canbulat "Ne yazık ki sokak sağlıklaştırma adı altında gerçekleştirilen çalışmalar bu dokuya yalnızca makyaj olmaktadır. Bu evlerin içten içe çürümekte olduğunu akıldan hiç çıkarmamak gerekir." ifadesini Safranbolu Evleri koruma süreci için belirtmiştir (Canbulat, 2010: 261-269). Bu eksik koruma projeleri mekânın fiziki dokusunun zamanla zarar görmesine neden olurken içinde yaşayan kişilerinde zaman içinde mekândan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Fiziki yapıdaki bozulmalar Odunpazarı bölgesinden göçe sebep olurken diğer bir göçe neden olan durum ise mekânın peyzajındaki düzelmeler ve turizm alanındaki hareketlenmelerin beraberinde bölgenin emlak değerinin artması etkili olmaktadır.

Konuyla ilgili, Cihannuma Sanat Atölyesi sahibi bölgede ilk etapta göçlerin çok yaşanmadığını belirtmiştir. Mekânın turizm anlamında canlanmaya başlayınca ev sahiplerinin kiracılarını daha fazla kiraya verebilmek için evlerinden çıkardığına değinen atölye sahibi, "Baya ekonomik seviyesi düşük insanlar burada kalıyordu. Onlar başka bir yere gitmek zorunda kaldı." ifadesini kullanmıştır.

Mekânda yaşanan göçlere yönelik bilgiler paylaşan Özlem K. Örneksoy (Odaart), daha düşük gelir seviyesi ve eğitim seviyesinden ailelerin mekânda olduğuna vurgu yaparak, "Onlar bir şekilde buradan çıkarıldı ya da sattılar para için" ifadesine kullanmıştır. Örneksoy, onların yerlerine kafe açabilen, gelir durumu daha iyi diye tanımlayabileceğimiz orta seviyeden insanların geldiğini vurgulamıştır. Görüldüğü gibi bu açıklamalardan mutenalaştırma döngüsünün Odunpazarı bölgesinde yaşandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu Eskişehir'in 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesi sürecinde belediye ve valilik tarafından yapılan dış güzelleştirme çalışmalarından bahsetmiştir. Cihannuma Sanat Seramik Atölyesi kurucusunun, Özlem K. Örneksoy'un ev sahiplerinin, kiracılarını daha yüksek kiralara verebilmek için evlerinden çıkardığına yönelik paylaşımı Eskişehir'in 2013 Kültür Başkenti seçilmesinden sonra mekânda yaşayan zoraki göçlerde artış olduğuna yönelik düşünce ile örtüşmektedir. Smith'in rant farkı kuramı buradaki durumu açıklamaktadır. Mekânın "en iyi ve en yüksek" kullanım değerinin uygulanmaya konulması tamamen ekonomik bir bakış açısının ürünüdür (Smith, 2015: 40). Ayrıca Smith'in rant farkı

kuramı fazla ekonomik temelli açıklamalara yer verdiği için eleştirilmektedir (Munt, 1987 akt., Şen, 2016: 142). Rant farkı kuramının Odunpazarı bölgesi için sosyal boyutu, düşük gelirli kiracıların yaşadığı evlerin daha yüksek kazanç için evlerinden çıkarılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi durumların artmasında mekânın karlılığının artmasını tetikleyen yerel yönetimin uyguladığı dış güzelleştirme çalışmaları ve Eskişehir'in 2013 Kültür Başkenti seçilmesinin etkisi görülmektedir.

Görüşmelerin sonuçlarından da ulaşıldığı gibi mekânda mutenalaştırma örnekleri görülmektedir. Birinci durumda mutenalaştırma mekânın fiziki yapısının zorluklarından kaynaklı görülürken, ikinci durumda ise ev sahiplerinin etkisi ve yüksek kira giderleri devreye girmektedir. Cihannuma Sanat Atölyesi'nin 2010 yılında 350 TL olan kirasının görüşme yapıldığı dönemde (2020) 2000 TL olması duruma örnek teşkil etmektedir. Ancak bu duruma farklı bir bakış açısı da Çem Kılınç'tan gelmiştir. Kılınç, Odunpazarı'nı kırsala benzetmiş ve mekânda insanların çok fazla durmadığını aktarmıştır. Cem Kılınç "Sınıf atlayıp ya da biraz daha para kazanıp şehre, merkeze taşınmayı hedefliyorlar" demiştir. Kılınç bu durum için evlerin eski olması ve ısınma problemi gibi yukarıda bahsettiğimiz benzer sebepleri de aktarmıştır.

4.4.2.2. Dönüşen Alanların Mekânla Bütünleşmesi: "Sanat Yalnız Başına Olmaz" Sanat Mekânlarının Komşuluk İlişkileri

"Bir anıt, tanıklık ettiği tarihin, içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır." Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde bahsedildiği gibi anıt değeri taşıyan bir nesne, bulunduğu mekânla bir bütündür ve o yerde anlam kazanmaktadır. Onun başka yere taşınması ya da değiştirilmesi tanıklık ettiği tarihin ve kültürün parçalanmasına ve sahip olduğu etkiyi kaybetmesine neden olabilmektedir.

Kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda günümüzde kent içi tarihi ve kültürel değeri bulunan yapılar hızla günün ihtiyaçları ekseninde yeniden değerlendirilmektedir. Kullanım işlevini kaybeden binaların genellikle yapısal özellikleri günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Yeniden işlevlendirme sürecinde binaların tarihsel özelliklerinin korunarak mekânla bütünlüğünün sürdürülmesi sağlanmalıdır. Anıt değerine sahip yapıların bulunduğu bir mekâna bakıldığında

tarihin ve kültürün katmanlarını okuyabilmek, o mekânın geçmişini hissedebilmek için önemlidir.

Yapı ve mekân bütünlüğü kentsel belleğin devamlılığı için önemli bir etkendir. Kentsel belleğin oluşması için de Rossi (2006: 124-126) Şehrin Mimarisi adlı kitabında belirttiği gibi mekânda sosyal ilişkilerin varlığı belleğin oluşumunda ve belleğin devamlılığı için belirleyici olmaktadır.

Bu noktada Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde dönüşen binaların mekânla olan ilişkisi kadar, mekânın yerlileri ve yeni kullanıcıların birbiriyle olan ilişkisi de yapı ve mekân bütünlüğü kadar önemlidir.

Odunpazarı bölgesinde yeni komşular: Sanat ve zanaatla uğraşan ve Odunpazarı bölgesine sonradan gelen sanatçıların atölyeleri ve sanat galerilerinin bulunduğu sokakla komşuluk ilişkileri üzerinden mekânın yerlilerinin sanat mekânlarıyla kurduğu sosyal ilişkiler incelenmiştir.

Esra Eldem, Eldem Sanat Alanı'nın bulunduğu bölgenin turizmin yoğun olduğu merkezin biraz dışında yer aldığını belirtmiştir. Bu nedenle halen mahalle hayatının sürdüğü ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu bir ortamda bulunduğunu aktaran Eldem, mekânda geçmişten kalan çok kültürlülüğün halen devam ettiğini de aktarmıştır.

Eldem Sanat Alanı'nda çocuklara yönelik bir performans sanatı düzenlediklerini aktaran Eldem, bunun için bölgedeki okullarla konuştuklarını, muhtarla ve ticaret erbabı ile iletişime geçerek çocukların ve bölge halkının etkinliğe katılmasını sağladıklarını aktarmıştır. Eldem, bu etkinlikten sonra özellikle çocukların mekâna daha tereddütsüz girdiğini gözlemlediklerini aktarmıştır. Esra Eldem'in aynı zamanda o mekânda yaşaması, sanat alanın kabul edilmesinde ve yerel halkla etkileşime kolay geçirilmesinde yardımcı olduğunu görmekteyiz. Esra Eldem'in galerinin anahtarını karşı komşusuna verdiğini belirtmesi, komşularıyla sokakta oturup birlikte çay içtiklerini söylemesi komşularıyla uyum sağladığını ve karşılıkla paylaşımları olduğunu göstermektedir. Ayrıca Eldem Sanat Alanı'nın kapalı olduğu günlerde komşuların neden kapalı olduklarını paylaşması ve ne güzeldi burası hareketliydi diyen komşuların da varlığı sanat mekânı ve yerel halkın etkileşim içinde olduğunu ve yerel halkın yeni olanı kabul ettiğini göstermektedir. Bunun en büyük etkisi yerel halkın mekândaki yeniliğe dahil olabilmesi, o mekândaki yeni olanı tanıma

fırsatı verilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda Eldem Sanat Alanı'nın o mekânda yabancı olarak değil tanıdık bir yer olarak kabul edildiğini bize göstermektedir. Özellikle çocuklara yönelik düzenledikleri etkinlik sonrası çocukların yeni olan bir oluşuma dahil olması ve meraklarını gidermek için daha rahat hareket etmeleri de sanat alanlarının yerel halkı dahil etmeleri bölgede kalıcı iletişimlerin kurulması açısından önemlidir.

Özlem K. Örneksoy'un da mekânın yerlileriyle Esra Eldem gibi benzer sosyal ilişkileri bulunmaktadır. "Sanat yalnız başına olmaz" diyen Örneksoy, bir galerinin etrafında başka etkinlikler olmasının ve çevresiyle etkileşim içinde kalmasının gerekliliğini savunmaktadır. Odaart'ın komşularıyla güzel ilişki içinde olduğunu aktaran Örneksoy, komşularını sergi açılışlarına her zaman davet ettiğini ve onların da katıldıklarını belirtmiştir. Komşusu Hacı amcanın galeriye geldiğini aktaran Örneksoy, başka bir komşusunun galeriye aşure getirdiğini paylaşmıştır. Odaart'ın amacının bulunduğu mekâna değer katmak olduğunu aktaran Örneksoy, birçok insan sanatın dışında kaldığını hatta sanatın dışına itildiğini aktarmıştır. Mekândaki yerel halka yönelik atölye planları olduğunu aktaran Örneksoy, özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik projelerinin olduğunu belirtmiştir.

Odaart ve Eldem Sanat Alanı, Odunpazarı bölgesinin turistik merkezinin arka sokağında yer alması, yerel halkla sosyal ilişkilerinin daha kuvvetli olmasında etkili olmaktadır. Çünkü buralarda günümüzde de mahalle kültürünün sürdürüldüğü görülmektedir.

Eldem Sanat Alanı ve Odaart'ın yerel halkla karşılıklı etkileşime geçmiş olması, yerel halkın mekânda yeni bir şey olan sanat mekânına yabancı kalmasını büyük oranda engellemiş ve mekânda oluşabilecek sosyal ayrışmanın da kısmi olarak önüne geçmiştir. Konuyla ilgili Andersen (2018), Kentsel Yaralar (Urban Sores: On the Interaction Between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods) kitabında sosyal farklılıkların, sosyal ayrışma da belirleyici olan unsurları için sosyo-ekonomik statü, aile statüsü ve etnik köken gibi etmenlerin belirleyici olduğuna yer vermiştir. Andersen sosyal ayrışmaya yönelik tanımında sosyal ayrışma için gruplar arasındaki sosyal, kültürel ve etnik farklılıklar etkisinde bu grupların etkileşimlerinin sınırlanması ve bunun sonucunda mekânda ayrışması olarak belirtmiştir (Andersen, 2018: 14).

Kent çöküntü alanları ve yoksul bölgelerin kendi içinde oluşan sosyal ayrışma eğiliminden farklı olarak kültürel ve ekonomik statü olarak daha üst gruptan birinin bu mekâna gelip orada yaşaması veya sanata yönelik bir alan oluşturması da benzer bir mekânsal ayrışma biçimidir. Çünkü mekâna gelen bu yeni kişi farklı sosyoekonomik düzeyden gelerek kendi yaşamsal pratiklerini de bulunduğu mekâna taşımaktadır. Mekânın yerlilerinin kendi içindeki oluşturdukları dinamiklerinden bu yeni grubun dinamikleri farklılık göstermektedir ve yabancı gelmektedir. Mekânın yeni kullanıcısı eski kullanıcılarıyla etkileşime girmediği sürece mekânda ayrışma görülecektir. Yeni kullanıcı, yabancısı olduğu mekâna dahil olurken kendisi de mekânın eski kullanıcılarını dahil etmesi, mekânda sosyal ayrışma durumunun önüne geçecek bir çözüm olacaktır.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu, atölyeyi çekinerek camdan izleyen çocuklarla kurduğu sosyal ilişkiyi paylaşmıştır: Atölyeyi ilk açtığı zaman sokağındaki küçük çocukların cama yapışıp içeriyi merakla izlediklerini belirtmiştir. Onları içeri davet ettiğini söyleyen atölye sahibi, çocuklara seramik yapım sürecini öğrettiğini aktarmıştır. Çocuklara seramik konusunda katkı sağladığını vurgulayan atölye kurucusu, "Yapılan etkinliklerde görüyorum ki artık o çocuklar seramiğin ne olduğunu, öncelikle kuruması gerektiğini, sonrasında pişmesi gerektiğini, sırlanması nasıl bir işlem olduğunu" bildiklerini ifade etmiştir. Mekânı, ücra köşede kalmış bir köy olarak tanımlayan atölye sahibi, hayatları boyunca tiyatroya, sinemaya gitmemiş çocuklara farklı mesleklerin olduğunu öğreterek onların hayatlarına katkı sağladığını aktarmıştır.

Çocuklarla benzer bir deneyim yaşayan Cem Kılınç'ın atölyesi, Odunpazarı bölgesinin turistik merkezinde yer almaktadır. Yerel halkla komşuluk ilişkisi sınırlı olduğunu aktaran Kılınç, meraklı çocukları atölyeye davet ettiğini, onlar için faydalı olacağını düşündüğünü belirtmiştir.

Burada da görüldüğü gibi yine mekânda çocuklar aracılığıyla mekânın yerlisiyle kurulan bir sosyal ilişki söz konusudur. Bir çocuğun ailesiyle gördüğü yenilikleri, öğrendiği yeni şeyleri ve deneyimlerini heyecanla paylaşması; yabancının dolaylı olarak tanınmasına ve kabul edilmesine alan açacaktır.

Komşuluk ilişkileri üzerine gözlemlerini aktaran Eğitim ve Karikatür Müze müdürü, mekândaki insanların sosyoekonomik yapılarının farklı olduğunu vurgulamış

ve müzenin kuruluş aşamasından sonra gözlemlediği kadarıyla müzenin orada yaşayan insanlar ile özdeşleşemediğine değinmiştir. Müzenin açıldığı ilk dönemlerde yerel halkın müzeyi ziyaret etmediğini vurgulayan müze müdürü, müzelerin bir bakıma yerel halka çok fazla hitap etmediği aktarmış ve içlerinden tek tük merak edenler ara sıra gelip müzeyi ziyaret ettiklerini vurgulamıştır.

Eğitim Karikatür Müzesi müdürünün ilk dönemler için müzenin yerel halkla etkileşiminin sınırlı olduğunu paylaşmıştır. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi ve Odunpazarı Modern Müze'nin yerel halkla birebir deneyimlerine yönelik yakın paylaşımlarından bahsetmemesi hala yerel halk ve müzeler arasında etkileşimin sınırlı olduğunu düşündürmektedir. Konuya ilişkin Eğitim Karikatür Müzesi müdürünün, müzelerin yerel halka hitap etmediği yönünde düşünceleri müze ve yerel halk arasındaki etkileşimin azlığının nedenini sunmaktadır. Özellikle müzelerin daha kurumsal bir yapıda olması yerel halka etkileşime geçilmesini sınırlayıcı bir etken oluşturduğunu göstermektedir. Ancak mekânda yaşayanların müzeyi hiç ziyaret etmediğine yönelik bir veri paylaşımı bulunmamaktadır. Odunpazarı Modern Müzesi'nin direktörü Odunpazarı bölgesindeki zanaatkarlar ve tasarımcılar ile müze mağazasıyla ortak projeler geliştirdikleri ve onların ürünlerine, çalışmalarına müze mağazasında yer verdiklerini aktarmıştır. Burada yerli halkla değil de bölgedeki atölye ve diğer zanaat erbabıyla bir etkileşim söz konusudur.

Müzeler için ortaya atılan temel sorunlardan bir tanesi halkın müzeye ilgi duymadığı yönündedir. Eğitim Karikatür Müzesi müze müdürünün görüşüyle bu sorun örtüştüğünü görmekteyiz. Bu sorunun çözümüne yönelik halkın müzeye ilgisini oluşturmak için çeşitli etkinliklerle müzeye olan ilgilerini canlı tutmanın, karşılıklı etkileşime geçerek tekrar tekrar müzeye gelmelerini sağlamanın en iyi yolu iyi bir halkla ilişkiler anlayışıyla mümkün olduğu belirtilmektedir (Atagök 1999: 131-142).

Müze geçmişte daha otoriter bir kurum olarak tek taraflı bir iletişime izin verirken günümüzdeki müze anlayışı karşılıklı etkileşime dayalı bir yer olduğu görülmektedir. Müze kutsal bir mekân, seçkin bir grubu hitap eden, yüksek kültürün taşıyıcı yeriyken, günümüzde durum giderek değişmiş ve müze karşılıklı etkileşimin olduğu bir gösteri alanı, seyirlik bir alan, halk panayırı ve alışveriş merkezi arasında bir yapıya dönüşmüştür (Huyssen, 1999: 26- 27).

Odunpazarı bölgesinde birçok müze bulunmaktadır. İlerleyen süreçlerde bir müzeler bölgesi projesinin varlığından da yukarıdaki bölümde bahsedilmiştir. Bu nedenle müzelere yönelik mekândaki yerel halkın katılımını artırmak için birebir kurulan iletişimlerle müzeye yönelik algının dönüşümü sağlanabilecektir. Sanat galerilerin ve atölyelerin bölge halkıyla kurmuş olduğu karşılıklı etkileşim müzeler içinde mümkün olduğu düşünülmektedir. Yerel halk ve müzeler arasında kurulan iletişim mekândaki oluşabilecek ayrışmayı da önleyici bir çözüm olacaktır.

4.4.2.3. Yerlinin Değişimi: Sanat ile Tanışmak: Mekânın Yerlilerinin Sosyal ve Ekonomik Yaşamlarında Meydana Gelen Değişimle İlgili Gözlemler

Kentsel mekân hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisinde varlığına devam etmektedir. Mekânda başlayan bir değişim zamanla mekânın kullanıcılarının da değişimini tetiklemektedir. Mekânın önceki haline uyum sağlayan kullanıcılar, ilk başta yeniliklere karşı tepki gösterebilmektedir. İnsan ne kadar yeniliklere açık olsa da değişime karşı genellikle direnç göstermektedir. Ancak bir taraftan da bu direnç yeni bir adaptasyon sürecini başlatmaktadır.

Odunpazarı bölgesinde 2000'li yıllarda başlayan mekânsal dönüşüm günümüzde hızla devam etmektedir. Bu dönüşüm ekseninde yerlinin sosyal ve ekonomik yönden değişimi sanatçılar gözünden incelenmiştir.

Esra Eldem komşularından elde ettiği deneyimler özelinde konuyla ilgili paylaşımlarda bulunmuştur. Odunpazarı bölgesinin geçmişte çok içe kapalı ve muhafazakâr yapıya sahipken şu an çok büyük fark gördüğünü belirten Eldem, karşı komşusunun "Eskiden burada şortlu bir kadın gelse silahlar çıkardı" dediğini aktarmıştır. Esra Eldem başka bir komşusunun da şu an böyle değiştiği için çok güzel olduğunu söylediğini belirtmiştir. Eskişehir'in ve Odunpazarı'nda genel yapısında değişim gördüğünü aktaran Eldem, Odunpazarı bölgesinde mecburi bir hızla gerçekleşmiş olduğunu, burada işletmesi olanların bu değişime uyum sağlamaya çalıştığını ancak mahalle sakinlerini kaybettikçe yeni bir düzene uyum sağlamaya çalıştıklarını gözlemlediğini paylaşmıştır.

Her zaman her şey sürekli bir değişim ve yenilenme içindedir. Büyük küçük toplumlarda, topluluklarda, mahallelerde, sokaklarda, gruplarda farklı düzeyde

değişimler görülmektedir. Topluluklarda meydana gelen bu değişimleri etkileyen çeşitli iç ve dış kaynaklı nedenler bulunmaktadır. Konuyla ilgili Giddens (2012), toplumsal değişime etki eden unsurlar için fiziksel çevre, politik örgüt ve kültürel etkenlerin belirleyici olduğunu ele almıştır. Giddens (2012: 77-83) fiziksel çevreyi açıklarken toplumun yaşadığı yerin, iklim koşulları, doğal yapısı etkeninde toplumların değişimini ele almıştır. Ona göre her iklim kuşağında yaşayan toplumların farklı yaşamsal pratikleri bulunmaktadır. Politik örgüt ve kültürel etkenlerin toplumsal farklılıklar ve değişimler için benzer etkisi söz konusudur. Odunpazarı bölgesindeki yapılandırılmış kent mekânın fiziki yapısındaki değişimin toplumsal yaşamındaki etkilerine bakılmıştır. Esra Eldem'in komşusunun muhafazakâr yapıya yönelik paylaşımı, mekândaki fiziki değişimin beraberinde getirdiği değişimlerin mekânın sosyal yapısını da etkilediğini göstermektedir.

Mekânın kapalı yapısının dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreciyle, mekânın turistik bir cazibe merkezine dönüşmesi etkisinde kırılmalar yaşadığı görülmektedir. Bölgenin turistik merkezinin arka sokağında bölge sakinleri yoğun olarak ikamet etmektedir. Bu insanlar dolaylı ya da doğrudan turistik sirkülasyonun yoğun görüldüğü yerlere dahil olarak, oralardan diğer hayatlara tanıklık ederek, ondan etkilenmeleri, buna alışmaları ve kendi mahalle yaşantısında bunlara zamanla yer vermeleri, fiziki çevredeki değişimin getirdiği yeniliklere uyum süreci olarak görülmektedir. Böylece mekâna sonradan gelen bir sanatçı içinde mekânla etkileşime geçme karşılıklı uyum sağlama süreçleri daha kolay ilerleyecektir. Ancak bu değişim süreci hızlı gerçekleşen bir durum olmadığı için sanatçıların farklı şekilde deneyimler yaşaması da normal bir durumdur.

Genellikle sokağıyla uyum içinde olduğunu bildiğimiz Odaart'a yönelik, bulunduğu sokakta farklı bakışların da mevcut olması bunu göstermektedir. Özlem K. Örneksoy'un galerinin yer aldığı sokakta yapacakları bir etkinlik için belediyeden sokağı yıkamalarını rica ettiklerini, belediyeden bir görevlinin sokağı yıkarken bir komşusunun "Zenginler geldi. Sokak yıkanıyor. Normalde çöp bile alınmıyor" dediğini aktaran Örneksoy, sanatı bir zengin işi gibi algıladıklarını o nedenle ne yaptıklarını anlamakta zorluk çektiklerini belirtmiştir.

Burada değişime karşı dirençli insanların da mekânda olduğunu görmekteyiz. Tabi ki burada mekânın dönüşüm sürecinde yerel yönetimin tutum ve davranışları, dönüşüm süreci için yapılan uygulamalardaki hassasiyetin de bu durumda belirleyici

olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Yerlinin "Zenginler geldi. Sokak yıkanıyor. Normalde çöp bile alınmıyor" ifadesi mekândaki dönüşümden ve dönüşüm uygulamalarına tepkili insanların olduğunu göstermektedir. Sanat mekânı olan yeni komşusunun yaptığı çalışmalara karşı zengin işi algısı üzerinden kurduğu önyargı tepkisel bir davranış geliştirmesine neden olmuştur. Bu durum, yeni komşusunu tanımak ve ne yaptığını anlamaya çalışmak yerine yerel yönetime karşı duyduğu öfkeyi bu şekilde dışa vurması olarak değerlendirilmektedir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu mekânın şu anki geçirdiği değişimden, Odunpazarı bölgesinin genel olarak yerli halkın ve özellikle esnaf kesimin memnun olduğunu paylaşmıştır. Memnun olmayan bir kesimin de varlığından bahseden atölye sahibi, ilk başta burası köy gibi bir yerleşim olduğu için onlara farklı geldiklerini vurgulamıştır: Öğrencilerinin, hocalarının, erkek arkadaşlarının atölyeye gelip gitmesinin, giyim tarzının ve gece gelip sabaha kadar çalışmasının yerel halka çok farklı geldiğini ifade etmiştir. Zamanla sokağındaki insanların buna alıştığını aktaran atölye sahibi, "Artık birbirimizi sevdiğimiz için ve bana alıştıkları için biraz koruyup kolluyorlar" demiştir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi ve Özlem K. Örneksoy'un mekâna gelmesi arasında ortalama 6 yıllık bir süre farkı bulunmaktadır. Mekâna gelen yeni kesime karşı belirli bir zaman sonra yerel halkın tutum ve davranışlarında olumlu bir değişim olacağı yönünde bir çıkarım yapmak mümkün görünmektedir. Bu değişime yönelik, Gaia Sanat Seramik Atölye sahibi, Odunpazarı bölgesinde ciddi değişimler olduğunu gözlemlediğini, mekâna 10-15 yıl önce kimse yüzüne bakmazken, zamanla değerlendiğini aktarmıştır. Ayrıca, bu geçen sürede bölgenin hem görüntü anlamında hem yaşayan insanların değişmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Kendisi gibi bölgede atölye açanların, orada yaşayan insanlarla karşılıklı etkileşimleri olduğunu belirten atölye kurucu, mekânın hem kültürel hem de maddi olarak geliştiğini vurgulayarak "Düşünüyorum ve görüyorum, yaşıyorum." demiştir.

Cem Kılınç, evlerin değerlenmesi ile ev sahibi olanların kazançlı çıktığını, işletme olarak değerlendirenlerin de olduğunu, al sat yapanların, üretim yapanların, ticaret yapanların olduğunu gözlemlediğini paylaşmıştır. Ancak bunların tamamının o mekânda yaşayan yerli halk tarafından yapıldığına yönelik bir paylaşımda bulunmamıştır. Çalışmaya dahil edilen galeri, atölye ve müzeleri yöneten kişilerin, Odunpazarı bölgesine dönüşüm süreciyle birlikte gelmiş oldukları bilgisi, mekânın

yerlilerinden çok sonradan gelen insanların mekânda ağırlıkta iş yaptığını göstermektedir.

Cem Kılınç, Odunpazarı bölgesinde yaşayan yerel halkın sosyal hayatına yönelik olarak, halkın daha çok belediyeler tarafından yapılan konser veya ramazan etkinliklerine katıldığını gözlediğini belirtmiştir. Onun dışındaki sanatsal aktivitelere ve üretim aktivitelerine yerel halkın çok fazla katılmadığını vurgulayan Kılınç, bunda sosyo-ekonomik düzeylerinin belirleyici olduğunu ve ilgilerini çekmediğini düşündüğünü aktarmıştır. Cem Kılınç'ın belirttiği gibi sosyo-ekonomik düzey, bireylerin yaşam pratiklerini, ilgi alanlarına ve kültürel seviyelerini etkilemektedir. Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibinin mekânı "köy gibi bir yerleşim" alanı olarak ifade etmesi, mekânın yerlilerinin yaşam pratiklerinde ve eğlence anlayışlarına, konser veya ramazan etkinliklerinin hitap etmesi normal bir durum olarak görülmektedir. Yabancı olduğu ve bilmediği bir eğlence tarzından keyif almaması ya da ona katılmayı tercih etmemesi normal bir süreçtir. Ancak, zamanla mekânın yerlilerinin bu yeni etkinliklere, yeni eğlence anlayışına ve yeni üretim süreçlerine uyum sağlamasının mümkün olacağı düşünülmektedir. Kent mekânında bireyleri çevreleyen fiziksel, sosyal ve kültürel çevrenin değişim geçirmesiyle birlikte o mekânda yaşayan bireylerin zamanla yeni düzene uyum sağladıkları gözlenmektedir. Bu uyum sürecinde yerli halkın katılımını sağlamak için onların tanıdık oldukları, bildikleri değerlerle yeni içerikleri birleştirerek ilerlemek, bu süreçte daha kapsayıcı bir çözüm olacaktır. Bu şekilde mekânın yerlilerinin dışlanma hissine kapılıp, aidiyet sorunları yaşamalarının da önüne geçilmiş olacaktır. Bölge de yapılacak etkinliklerde yerli halka, mekânda yer açmak onları dahil ederek ilerlemek, farklı tarzda etkinliklere yerel halkın katılımı artıracak bir çözüm olacaktır. Buna Odaart'ta düzenlenen atölye çalışmalarında, geleneksel el sanatlarının harmanlanarak yeni üretim biçimleri üzerinden atölye çalışmaları yapmasını örnek gösterebiliriz. Daha detaylı bir örnek olarak "Mondrian Boncuk Dokuma Atölyesi" katılımcı listesinde "Komşumuz Sevil Hanım" adlı katılımcı isminin bulunması yerel halkın ilgisini çekecek çalışmalar yaparak onları dahil etmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Yine, Odaart tarafından bulunduğu sokakta düzenlenen Tasarım Pazarı etkinliğinde "Mahallenin Cesur Kadınları "adı altında stant verilmesi ve o mahallede yaşayan 6 kadının çocuklarıyla birlikte stantta ürünler koyarak satış yapmış olması, yerel halkı yapılan etkinliklere dahil edilmesine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Bu şekilde ilerleyerek yerel halkın farklı etkinliklere

katılması sağlanırken, sosyal hayatlarına ve ekonomik hayatlarına da katkı yapılması mümkündür. Böylece mekânda sanatla birlikte gelen yeni uygulama biçimlerine, etkinliklere yerel halkın yabancı kalmasının önüne geçilerek mekânda oluşabilecek dışlanma ve sosyal ayrışma da dolaylı olarak engellenmiş olacaktır.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü önceleri yerel halkın dönüşüm süreçleriyle ilgili çok bilinçli olmadığı, insanların sadece yaşam telaşı içerisinde kendi hayatlarını idam ettirebildikleri bir yaşam içinde olduklarını aktarmıştır. Bölgeye insanların turizm amaçlı gelmeye başladığını gördükçe, evlerini küçük paralar karşılığında belediyeye vermek yerine, kendileri nasıl değerlendirecekleri konusunda fikir geliştirdiklerine değinmiştir. Mekânda başlayan dönüşümün, onların yaşadıkları yerin değerini artırdığına değinen müze müdürü, şu an yerel halkın daha bilinçli olduğunu ve bu değişimden memnun olduklarını belirtmiştir. Ayrıca müze müdürü bölgede bir uyanışın yaşandığını genel olarak sosyal yapısında ve refah seviyesinde olumlu bir değişim gözlemlediğini aktarmıştır.

Mekânda ev sahibi olanların genel olarak süreçten memnun olduğuna yönelik gözlemler çoğunlukta bulunmaktadır. Burada ev sahibi olanlar ve iş yeri açanların turizm merkezi olarak gelişmesiyle birlikte kazançlı çıktıkları görülmüştür.

4.4.2.4. Dönüşüm Süreçlerinde, Mekânın Dokusunu Bozmayacak Formda Bir Sanat İnşa Etmek Mümkün Mü?

Tarihi mekânlar özgün kullanım değerlerini zamanla kaybetmekte ve buradaki yapılar zaman içinde metruklaşmaktadır. Kentin genel yapısından ayrılmaya başlayan bu mekânlar, yeniden işlevlendirilerek kente dahil edilmektedir. Yeniden işlevlendirme, ekonomik anlamda kente katkı sağlarken, kentin ihtiyaçlarına da cevap veren sağlıklı binaların oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.

Çevresel faktörlerin değişimi tarihi yapıların da bu değişime uyum sağlaması kentsel bütünlüğün oluşması açısından önemlidir. Fakat burada kentsel bütünlük sağlanmaya çalışırken, tarihi yapıların özgün değerlerinin de korunması gerekmektedir. Tarihi binaların bulunduğu mekânla bütünlüğü korunurken, mekânın da kentle bütünleşmesini sağlanmalıdır.

Bir kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik yönden yetersiz kalan bölümlerine iyileştirme, yenileme ya da dönüşüm çalışmalarında, özellikle tarihi dokunun bulunduğu bölgelere yapılacak bir fiziksel müdahalenin, mekânda kültürel, sosyal ve ekonomik etkileri değerlendirilerek projeler hazırlanmalıdır. Ancak, dönüşüm ve iyileştirme projeleri hazırlanırken, genellikle fiziksel ve ekonomik sonuçlara odaklanılmakta; sosyal ve kültürel yansımalar geri planda bırakılmaktadır (Eryazıcıoğlu ve Markoç, 2014: 1). Tarihi ve kültürel özellikleri bulunan mekânların kimliği ve belleği geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran önemli değerlerdir. Bu nedenle mekânın kültürünü, kimlik ve bellek olgusunu koruyan koruma programlarının geliştirilmesi desteklenmelidir. Bunun için mekânın hem fiziksel hem de sosyal ihtiyaçlarının iyi araştırılması gerekmektedir.

Tarihi mekânlarda yeniden işlevlendirilmesi süreci başlatılmadan önce mekânın yerlilerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumlarının bilinmesi, yapılacak uygulamanın bölgeyle bütünleşmesi açısından yapıcı bir durum olacaktır. Tarihi mekânın asıl kullanıcılarının ihtiyaçları ekseninde yeniden işlevlendirme sürecinin hazırlanması, mekânsal bütünlük açısından daha yerinde bir uygulama olacaktır. Örneğin düşük gelir gruplarının çoğunlukla kültürel donanımı da yetersizdir. Bu nedenle tarihi bir mekânda düşük gelir grubu yoğun olarak yaşamakta ise buraya bir müzeden ziyade gelir seviyesini artırıcı ve kültürel eksiklerini tamamlamaya yönelik bir uygulama daha yapıcı bir çözüm olacaktır (Uğursal, 2011: 15). Bu bağlamda Odunpazarı bölgesinde uygulanan yeniden işlevlendirme ve dönüşüm süreciyle birlikte bölgenin turizm, ticari ve kültür sanat anlamında eklenen yeni özelliklerinin geçmiş dokusuyla oluşturduğu bütünlüğe yönelik veriler burada incelenmiştir. Bölgede bulunan sanatla ilgili alanlarda üretim yapan ya da sanata dolaylı olarak dahil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri ekseninde, Odunpazarı bölgesinin yeniden işlevlendirme sürecinde mekânın dokusunu koruyan bir yapıda olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Konuyla ilgili Eğitim ve Karikatür Müzesi müdürü mekândaki dokuyu bozmayacak bir şekilde tasarlanmış sanatsal etkinliklerin yer alacağı mekânlar, o çevreye uygun bir formda inşa edilirse, mekânın daha etkili bir alana dönüşeceğine değinmiştir. Müze müdürü yapının düzenlemesinde ve çevre düzenlemesinde yapılan müdahalelerin oradaki kentsel dokuyla bütünleşik olmasının izleyici açısından da etkili olacağını aktarmıştır. Odunpazarı bölgesinde karmaşıklık ve bir kaos gördüğünü

aktaran müze müdürü, yapılan düzenlemelerle bir cazibe merkezine dönüşen bölgenin eski mekânla tam olarak bütünleşmediğini belirtmiştir.

Özlem K. Örneksoy ise "bizler buraya damdan düşer gibi geliyoruz ve biz burayı sevdik. Burada bir şeyler yapalım diyoruz ama böyle şeyler yaparken biraz alan araştırması yapılmalı, hedef kitle, burada kimler yaşıyor, gelir durumları nasıl, buna yönelik araştırmalar yapılarak çok daha güzel sonuçlar elde edilebilir" demiştir. Halka dokunarak bir bağ kurarak ilerlemek gerektiğine değinen Örneksoy, yerel halkın mekândan gitmesi yerine, onların da farklı yollarla katılımının sağlanmasının gerektiğine vurgu yapmıştır. Bazı kesimlerin sanatın dışına itildiğine değinen Örneksoy, sanatın anlaşılır bir seviyede olması gerektiğini herkesi dahil olabileceği, herkesin bir şeyler hissedebileceği, katılabileceği, duygu ve merak uyandıracak bir seviyede yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Böylece bu tarz mekânlarda daha kapsayıcı sonuçlar elde edileceğini belirtmiştir. Bu düşüncesini desteklemek için de karşı komşusunun evinin duvarına yaptığı yerleştirme sanatından bahseden Örneksoy, komşum yerleştirme işi için "Sen hiçbir şeyi bozma çok güzel oldu hep böyle kalsın, evin çirkinliği kapandı." dediğini ifade etmiştir.

Mekândaki değişime doğrudan ya da dolaylı olarak temas eden yerli halkın, mekandaki değişime karşı direnci de daha kırılgan olduğu görülmektedir. Yeni duruma yabancı olan yerli halkın bir şekilde sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Örneksoyun'un komşunun evinin duvarını kullanması sanat ve yapı arasında etkileşimi oluştururken dolaylı yolla da yapının kullanıcısıyla da karşılıklı iletişim kurulmasını sağlamıştır. Mekânın yeni kullanıcısı ve eski kullanıcısı arasındaki etkileşim mekânın fiziki ve sosyal dokusunu koruyabilme açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yeni ve eski kullanıcısı arasında kurulan karşılıklı ilişki etkisinde karşılıklı ve uyum içinde bir değişime zemin hazırladığı düşünülmektedir. Sanatçının eski evin duvarıyla sanatsal anlatımını güçlendirmek istemesi ve komşunun sanatın evin çirkinliğini örttüğünü düşünmesi sosyal dokunun korunmasına yönelik olumlu bir gelişmedir.

Cem Kılınç ise mekâna gelen kitleyi çoğunlukla metropolden gelen insanların oluşturduğunu, onların mekânın rahat olmasını istediğini ve mahalle yaşantısını deneyimlemek istediğini aktarmıştır.

Mekânın fiziki ve sosyal yapısının korunmasının yine burada önemli olduğu görülmektedir. Mekânın ziyaretçileri ve yeni kullanıcıları mekânın sahip olduğu mahalle yaşantısı ve yeniliklerin birbirini tamamladığı bir tarihi mekân ve mahalle yaşamını deneyimlemek için mekânı tercih ettikleri görülmektedir.

Gaia Sanat Atölyesi kurucusu bu dönüşüm sürecinin diğer tarafın da olduğunu istimlak süreçlerinde insanların evinden, iş yerinden çıkmak zorunda kaldığını belirtmiştir. İnsanların yerinden etmeden, ellerindekiler alınmadan bir çözüm bulunması gerektiğini düşünen atölye sahibi, onlara aynı mekânda başka yerler sağlanarak bir çözüm oluşturulmasının daha doğru olduğu düşündüğünü aktarmıştır.

Kentsel dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreçlerinde ilk olarak mekânın fiziki yapısını iyileştirmeye yönelik birçok proje uygulanmaktadır. Bu şekilde fiziki yapının değişimiyle birlikte mekânın sosyal yapısı da değişmektedir. Bunun nedeni mekânın kullanıcılarının zamanla orayı terk etmek durumunda kalmasıdır. Bu tarz çalışmaların eksik kaldığı nokta ikili projelerin uygulanmamasıdır. Fiziki yapıya yönelik geliştirilen projeleri, mekânın sosyal yapısını da bu değişimle birlikte koruma ve geliştirmeye yönelik paralel projeler uygulaması gerekmektedir. Mekânın dokusunu korumaya yönelik inşa süreci için dönüşüm projelerinde mekânın sosyal ve fiziki yapısına yönelik bütüncül projelerin uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

4.4.3. Yeni Bir Başlangıç: Odunpazarı Modern Müze'nin Mekândaki Rolü

Odunpazarı bölgesinde 2019 yılında faaliyete başlayan Odunpazarı Modern Müze, bölgedeki yeniliklere, farklı bir formda bir yenilik olarak eklenmiştir. Bölgede yer alan müze, atölye ve sanat galerileri daha küçük ölçekli yapılarken Modern müze bu bağlamda daha kapsamlı bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tarz modern müzelerin yola çıkış amaçları ve yer tercihleri özelinde Odunpazarı Modern Müze'yi incelediğimizde, ilk olarak Bilbao Guggenheim Müzesi'nin etkisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Müze için mekân seçimi, müze binasının yapılış şekli ve müzeyi yapan mimarın özellikleri Guggenheim Müzesi'yle benzerlik göstermektedir. Literatürde Bilbao etkisi olarak yer edinen kavram, kentlerdeki çöküntü alanların modern müze aracılığıyla kalkındırılması ve

markalaştırılması sürecini ifade etmektedir. Burada önemli bir detay müzenin içinde yer alan sanat eserleri kadar müze binasının da mimari eser olarak sergilenmesidir (Peker, 2006: 60-62). Çünkü bu tarz modern müzelerin bulunduğu yapılar ünlü mimarlar tarafından tasarlanmışlardır. Odunpazarı Modern Müze de diğer modern müzelerle benzer süreçler izlenerek inşa edilmiştir. Ancak, Odunpazarı Modern Müze'nin, Guggenheim Müzesi'nden farklılaştığı nokta; mekânının belirli bir dönüşüm sürecini tamamladıktan sonra müzenin bölgeye kazandırılmış olmasıdır. Odunpazarı tarihi ve kültürü işlevlendirilerek turistik bir destinasyon noktası olarak turizm camiasında yerini oluşturduktan sonra bölgeye müze binasının yapılmış olması noktasında, benzerlerinden kısmı olarak farklılaşmaktadır

Eskişehir kenti Tarihi Odunpazarı Evleri ile özellikle kültür turizmi açısından önemli bir yol kat etmiştir. Ancak, son yıllarda bölgede bulunan müze ve atölyelerin yanı sıra sanat galerileri de kendini göstermeye başlamıştır. Sanata yönelik etkinliklerin küçük çaplı hareketlerine, Odunpazarı Modern Müze'nin daha geniş bir kitleye ulaşması, mekânda daha büyük bir hareketlenme getirmiştir. Burada modern müzenin varlığı, bölgeye ikinci bir bakışın da oluşmasına katkı sağlamaktadır. Mekânın kültür turizminin yanı sıra sanat turizmine de katkı sağlamıştır. Ancak, bölgedeki kültür turizminin sanat turizmine doğru evrilmesinden ya da iki alanında iç içe geçerek birlikte devam ettiği noktasında tabii ki net bir söylem mümkün değildir.

Bu bölümde modern müzenin mekânın ekonomik yönüne etkileri incelenmiştir. Odunpazarı Modern Müzeyi mekân için yeni bir başlangıç özelinde ele aldığımızda bölgedeki rolü, bölgeye katkısı ve bölgede bir değişime sebep olup olmadığı sanatçı deneyimleri üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Özlem K. Örneksoy, Odunpazarı Modern Müzesi'nin mekâna açılmasından sonra kiraların attığı yönünde bir görüş paylaşmıştır. Örneksoy, Odaart için yer arayışı döneminde kiralardaki değişim sürecine tanıklık ettiğini belirtmiştir.

Özlem K. Örneksoy'un deneyimlerinden yola çıkılarak, OMM'un mekâna etkilerinden birisinin mekânın emlak değerine yönelik etkiler olduğu söylenebilir. OMM'un mekâna açılmasıyla birlikte mekânın yatırım yapılabilirlik oranında meydana gelen artışın mekândaki yapıların kira ve satış bedeli olarak yansıdığını görülmektedir. Odaart'ın bulunduğu bina, cazibe merkezinin çok bilinmeyen ve tercih edilmeyen arka sokaklarından birinde yer almaktadır. Örneksoy'un bahsettiği

dönemlerde Odunpazarı Modern Müze, o bölgeye çok yakın bir konuma yeni açılmıştır. Bu nedenle özellikle Odaart'ın bulunduğu sokakta daha önce yaşanan düşük yöndeki rant uçurumunun, dikey yönde yükselişe geçtiğini görmekteyiz (Smith, 2015: 37). Bu veriden yola çıktığımızda, bir sanatçının Odunpazarı bölgesinde tarihi bir yapıyı kiralayıp orayı atölye olarak kullanma fikrinin artık çok yüksek maliyetlerle mümkün olduğunu da ekleyebiliriz. Ayrıca, bir sanatçının Odunpazarı bölgesinde sanatsal üretim için kullandığı atölyesinin kira bedelindeki artışlar nedeniyle, başka yere atölyesini taşımak zorunda kalması, dikey yönde rant uçurumunun bir sonucudur. Bu iki duruma ilişkin örneklerde, yakın gelecekte artış olması beklenmektedir. Başka bir ifadeyle sanatçının da mekânın asıl kullanıcıları gibi mutenalaştırılması söz konusudur. Örneğin, şu an Odaart'ın bulunduğu tarihi yapının İstanbul'dan bir yatırımcı tarafından satın alınmış olması bu sürecin yaşanacağını kanıtlar niteliktedir. Odaart'ın bulunduğu yapının yeni ev sahibi kira bedelini artırmıştır. Altı aylık bir süre içinde de ev sahibi tarafından evin boşatılması talep edilmiştir. Burada görüldüğü gibi kira bedelindeki artışlar sanatçı ve galerileri olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, Odaart'ın komşusu Ayşe Teyze'de evini boşaltarak merkeze taşınmıştır. Odunpazarı Modern Müze'nin Odunpazarı'na açılmasını başta çok olumlu bir gelişme olarak gören Örneksoy, bugün sürecin olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır.

Turistik üretim yapan atölyeler için modern müzenin açılması, ciro anlamında önemli katkıları olmuştur. Konuyla ilgili Cem Kılınç, modern müzenin mekâna yönelik ekonomik etkilerinden bahsetmiştir. Odunpazarı Modern Müzesi'nin açıldığı ay ciro anlamında, Camgöbeği Cam Atölyesi'nin tarihi rekor kırdığını aktaran Kılınç, bunda müzenin çok büyük bir etkisi olduğuna değinmiştir. Kılınç, müzenin açıldıktan sonra da turizm anlamında etkisini gördüğünü özellikle mekâna gelen insanların renginde bir değişim olduğunu, bölgeye gelen kesimin farklılaştığını aktarmıştır.

Sanatçı gözlemlerinde de anlaşıldığı gibi Odunpazarı Modern Müzesi'nin mekâna açılmasıyla birlikte bulunduğu sokakta özellikle kira ve satış bedellerine yönelik bir artışı tetiklediği görülmektedir. Kira bedellerindeki artış yüksek kazanç elde eden kesim için sorun teşkil etmemektedir. Ancak, yaşamak ya da atölye olarak kullanmak amacıyla Odunpazarı'nı tercih eden bir kişi için sorun oluşturması mümkündür. Yine ciro bedellerinde dönemsel azalmalar ve artışlar yaşanması, bölgede üretim yapan kişileri ve bölge esnafını etkilemesi beklenmektedir.

Odunpazarı bölgesinin büyük bir turizm potansiyeli bulunmaktadır. Bölgede uzun dönemdir devam eden yenileme, dönüşüm ve turistik bir mekân olarak yeniden işlevlendirme çalışmaları sonucu turizm amaçlı tercih edilen bir bölgedir. Modern müzenin mekânda açılmasıyla birlikte turist sayısında genel bir artış gözlemlenmesi beklenen bir durumdur. Özellikle bu tarz dönüşüm çalışmalarında, mekâna açılan bir modern müze, mekânın turizm açısından hareketlenmesine neden olmaktadır. Ancak, müzenin ilk etapta bölgeye olumlu katkılarını görülmektedir. Sonraki dönemlerde ise bölgenin rant değerinin artmasıyla birlikte mekânın dokusuna olumsuz etkileri olması beklenmektedir.

4.4.3.1. Odunpazarı Modern Müzesi'nin Tarihi Odunpazarı Evleri'nin Kimliğine Etkisi

Günümüzde kentler, merkezden çevresine doğru gerekli gelişimi tamamladıktan sonra tekrar merkeze doğru yönelim sürecine girmiştir. Bu geri dönüş sürecinde kentin tarihi ve kültürel özelliklerini yansıtan mekânlar değer kazanmıştır. Bu tarz mekânlar sahip olduğu özellikler ekseninde günün şartlarına hizmet edecek şekilde uyum, dönüşüm ve yeniden işlevlendirme gibi projelerle kent için tekrar yararlı hale getirilmektedir.

Ülkemizde birçok kentte farklı şekillerde dönüşüm projeleri uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir. Eskişehir Odunpazarı bölgesinin yeniden kente dahil edilme süreci ise 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Eskişehir'in tarihi ve kültürel özelliklerini içinde barındıran Odunpazarı bölgesi, günümüzde turistik bir mekân olan kimliğine farklı çekici unsurlar da eklenerek kimliği zenginleştirilmiştir. Özellikle 2013 yılında Türk Dünyası Kültür başkenti seçilmesi ile Eskişehir kültür turizminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Eskişehir'in kültür başkenti seçilmesi, şehrin kültür destinasyon noktası olarak tanınmasında ve kentin kimliğine önemli katkısı olmuştur. Bu tarz uluslararası etkinliklerin bir mekânın marka olmasına önemli etkileri olmaktadır (Akoğlan Kozak, 2016: 423).

Bu tarz büyük çaplı kültürel ve sanatsal etkinlikleri incelediğimizde sunulduğu mekânda kalıcı değişikliklere yol açtığı görülmektedir. Örneğin, bienal gibi büyük çaplı veya daha küçük çaplı sanatsal etkinlikler, belirli zaman içinde gerçekleşen

etkinlikler olmasına rağmen, mekânda kalıcı değişimlere neden olmaktadır (Yardımcı, 2014: 31). Bir şehir, bu tarz etkinliklere ev sahipliği yaptığında şehrin kimliğinde değişimler görülmektedir. Bu bağlamda Odunpazarı bölgesinde sanata yönelik oluşumların varlığı, zamanla mekânın kimliğinin değişimi açısından kalıcı sonuçlar doğurması beklenmektedir.

Kültür turizminde bir destinasyon noktası olarak bilinen Eskişehir Tarihi Odunpazarı bölgesi, yurt içi ve yurt dışından sanatçılara yer veren Odunpazarı Modern'le de anılmaya başlamıştır. Bu bağlamda kültür turizmiyle markalaşan mekâna artık öncelikli olarak sanat için gelen bir turist kesiminin varlığından da söz edebiliriz.

Konuyla ilgili Esra Eldem, OMM'un bu konuda şehre farklı bir soluk getirdiğine kesinlikle inandığını belirtmiştir. Eskişehir'de yaşayan ve iş üreten öğrencilerin yaşamlarına devam edebilecekleri bir sosyal ortamın olacağına inandığını belirten Eldem, Eskişehir'de ve Odunpazarı'nda alternatif ve deneysel mekânların olacağına, sanatçı insiyatiflerinin, sanatçı kolektiflerinin olacağına inandığını vurgulamıştır.

Esra Eldem'in Odunpazarı Modern Müze kente farklı bir soluk getirmiştir ifadesi, kentin ve özellikle Odunpazarı bölgesinin var olan tarihi ve kültürel özellikleriyle turistik bir mekân olarak sahip olduğu kimliğine, yapay oluşumlarla eklenen yeni bir kentsel kimlik öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel kimliği oluşturan nitelikleri genelden özele doğru incelediğimizde, ilk olarak kentin bulunduğu konum belirleyici olmaktadır. Kentin bulunduğu bölgenin fiziki özelliklerinin (iklimi, topografyası, körfez, dağ, nehir tepe, düzlük, eğim, bitki örtüsü, jeolojik oluşumu vb. gibi yerin karakteri) kentin kimliğinin oluşmasında etkili olan diğer destekleyici özellikler olarak görülmektedir. Ancak, kentin kimliğinin oluşmasında belirleyici olan doğal süreçler kadar yapay oluşumların da (bina formları, sokaklar, malzeme, çevresel örüntüler, ulaşım vb. gibi mekânın karakteri) kentin kimliğin oluşumunda önemli bir rolü olduğu görülmektedir (Can, 1999: 35).

Odunpazarı Modern Müzesi'nin direktörü, Eskişehir ve Odunpazarı bölgesinin son yıllarda yaşadığı değişimlerle birlikte iç turizmin önemli merkezlerinden birisi haline geldiğini belirtmiştir. OMM öncesi mekânın ilgi çeken bir lokasyon olduğuna dikkat çeken OMM direktörü, OMM gibi müzelerin bulundukları bölgelere canlılık

getiren simge yapı özelliğine sahip olduklarına dikkat çekmiştir. Odunpazarı Modern Müzesi direktörünün, "Bugün dünyanın birçok önemli şehri, müzeleri ile anılıyor." ifadesi Eskişehir'in öğrenci şehri kimliği, Tarihi Odunpazarı Evleri, Porsuk çayı gibi en bilinen popüler kentsel kimlik özellikleriyle birlikte anılması (Özsöz, 2018) gibi Odunpazarı'nın da tarihi ve kültürel mekânsal kimlik özelliklerine ek olarak, Odunpazarı Modern Müzesi'nin bu anlamda mekâna yeni bir kimlik kazandırması söz konusudur. Odunpazarı Modern Müzesi'nin direktörünün, şehri daha önceden duymuş, gitmeyi arzu etmiş ama ziyaret edememiş birçok kişinin OMM ile birlikte, Eskişehir'i öncelikli ziyaret rotaları arasına almış olabileceklerine yönelik ifadesi, OMM açıldıktan sonra yurtiçi ve yurtdışından çok sayıda misafiri ağırladıklarını belirtmesi, bu ziyaretçilerin OMM ile birlikte şehrin diğer müzelerini de ziyaret ettiklerini aktarması mekâna öncelikli olarak, OMM için gelen bir ziyaretçi kesimin olduğunu göstermektedir.

Modern müzenin açılmasından sonra mekânda başka değişimlerinde olduğu gözlemlenmektedir. Mekânda günübirlik turların yanında 1-2 gece konaklamalı turlar da görülmeye başlanmıştır. Modern müzenin otelinin de olmasının, Odunpazarı bölgesinde otel turizminin de artmasına neden olduğu söylenebilir. Cihannuma Sanat Atölyesi kurucusunun mekânda günübirlik turların yanında 1-2 gece konaklamalı turlarda artış olduğuna yönelik gözlemi bu görüşü desteklemektedir. Cihannuma Sanat Atölyesi sahibi bu süreç de sadece modern müzenin etkili olmadığını, Eskişehir'in tamamıyla alakalı bir değişim yaşandığını belirtmiştir. Bir günlük gezi programının yeterli olmadığını, kentin diğer turistik bölgelerini de gezmek isteyen birinin bir veya iki gün kalması gerektiğini aktaran atölye sahibi "Böyle olmaya başladı artık. İnsanlar geliyorlar. Birkaç günü burada geçirip gidiyorlar." demiştir. Görüldüğü gibi turizme yönelik etkinliklerin artması Odunpazarı bölgesinde otel turizmine katkı sağlamıştır.

Özlem K. Örneksoy, OMM'un mekâna değer kattığını düşündüğünü, OMM'un açılmasından sonra gelen turist sayısının arttığını ve uluslararası yani yabancı turistlerin de mekâna gelmeye başladığından belirtmiştir. Ayrıca Örneksoy, daha önce ağırlıklı olarak turistlerin tarihi mekânı gezip, birkaç fotoğraf çekip, magnet gibi bir şeyler alıp, mekânı terk etme duygusuyla geldiğini, OMM'un açılmasıyla birlikte kültür turizminin yanında sanatla ilgili işleri de görmek isteyen bir turist kesimin oluşmaya başladığını aktarmıştır. Örneksoy gibi Esra Eldem'de, OMM'a benzer

yapılanmaların mekânda artmasıyla birlikte sanat turizmine doğru bir evrilmenin görüleceğini düşündüğünü vurgulamıştır.

Cihannuma Sanat Atölyesi kurucusu da mekânda sanat turizmine bir evrilmenin söz konusu olduğunu, özellikle şehir dışından mekâna OMM'u görmek için ve araştırmak için gelen bir öğrenci kitlesinin varlığını gözlemlediğini belirtmiştir. Atölye sahibinin genelde ODTÜ Mimarlık öğrencileri, Marmara Üniversitesi mimarlık, restorasyon öğrencileri gibi öğrencilerin hem müzeyi araştırmak için hem de sanat için geldiklerini paylaşmıştır.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu da Odunpazarı Modern Müzesi'yle birlikte mekânda kültür turizmin yanı sıra sanat turizmine yönelik bir evrilmenin olduğunu, mekâna gelen insanların kültürel seviyelerinde ciddi bir artış gözlemlediğini belirtmiştir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü, insanların sanatsal bakış açısını geliştirmek, modern sanatın biraz daha yansımalarını görebilmeleri yönünden Odunpazarı Modern Müze'nin güzel bir örnek olduğunu aktarmıştır. Kültür ve sanatın birbirinden ayrışabileceğini düşünmediğini belirten müze müdürü, sanatsal bakış açısına bir yönelim olduğunu gözlemlediğini belirtmiştir. Ayrıca müze müdürü OMM'un mekânda ufak bir farkındalık ve merak yarattığına da değinmiştir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürüne benzer şekilde Odunpazarı Modern Müzesi direktörü de kültür turizmi sanatı da kapsadığını belirtmiştir. Kültür turizminin sanatı kapsadığını ve birbirinin yerine geçemeyeceğine yönelik görüşler üzerinden düşündüğümüzde kültür geçmişten gelen değerlerin birikimiyken; sanat ise kültürden beslenerek yeni söylem biçimleri ve anlatı şekilleriyle estetik bir yaratı oluşturulmasıdır (Armağan, 1992: 195).

Temelde kültür ve sanat birbirine bağlantılı ifadelerdir. Ancak, Odunpazarı mekânının izleyicisinin tercih önceliğinin zamanla değişmesi beklenmektedir. Kültür turizmi için gelen izleyici kesiminin, zamanla mekânı tercih nedeninde sanatın belirleyici olacağı düşünülmektedir.

Daha önce de bahsedildiği gibi mekânda kültür turizminden sanat turizmine doğru bir evrilme söz konusudur. Ancak bu evrilmede sadece sanat için gelen turist kesiminden bahsedilmemektedir. Mekânı ziyaret eden turistlerin tercih önceliklerindeki değişime vurgu yapılmaktadır. Bu yeni turistler genellikle sanat

anlamında belirli bir bilgi birikimine sahip öncelikli olarak sanatsal etkinlikler için gelip, onu deneyimledikten sonra mekânın diğer özelliklerini de deneyimlediklerine yönelik bir görüş söz konusudur.

Odunpazarı Modern Müze'nin kent olarak Eskişehir'e ve mekân olarak Odunpazarı bölgesine zamanla yeni bir kimlik öğesi olarak eklemleneceğinden bahsedilmiştir. Ancak, bu kadar önemli bir modern müzenin Eskişehir'e karşı ilgisinin zayıf kaldığı görülmektedir. Yerel halk modern müzeyi şehir dışından gelen bir turist gibi ziyaret etmektedir. Özellikle yerel sanat galerileri ve yerel sanatçılarla pek ilgilenmediği düşünülmektedir. Yereli kapsayıcı bir çalışmasına henüz rastlanmamıştır. Modern müzenin faaliyetlerinde genellikle İstanbul'da yer alan sanatçıların varlığı görülmektedir. Açıldığı günden beri şehirde yer alan üniversitelerin sanat fakülteleriyle ortak bir çalışmasına rastlanmamıştır. Eskişehir'in marka şehir olmasında önemli bir rol oynaması beklenen modern müzenin özellikle üniversitelerle ortak bir çalışmasının olması gerektiğini düşünülmektedir.

4.4.4. Mutenalaştırılan Mekânın Metalaşması

Metanın Türk Dil Kurumu Sözlükleri'ndeki kelime anlamı alınıp satılabilen, ticareti yapılan bir ürünü ifade etmektedir. Yani meta ihtiyaç dahilinde pazardan alınıp satılabilen bir üründür. Metanın tanımından yola çıktığımızda mekânda sürekli bir yeniden üretim sürecine tabi tutulduğu için mekân da alınıp satılabilen bir ürüne benzetilmektedir. Örneğin, Lefebvre (2014: 24) kentsel mekânın üretilebilen bir süreç olduğuna ve aynı zamanda da üretime dahil olduğuna değinmektedir. Kentsel mekânın da tıpkı bir ürün gibi bir ihtiyaca hizmet ettiğini ve yeniden üretilebildiğini belirtmektedir.

Yeniden üretilen mekânın metalaşması söylemi, o mekânın kullanım değeri ile ilişkili bir süreçtir. Kentsel yenileme ve dönüşüm projelerinde mekân, karlılığı maksimize edecek bir araç olarak düşünülür. Kentler için ekonomik bir kaynak olarak görülen mekânlarda, karlılığı maksimuma çıkaracak dönüşüm projeleri uygulanmaktadır (Yırtıcı, 2009: 11-12).

Kentler, mekânların kullanım değerlerini artırırken ekonomik altyapılarının yanında kültürlerini de çağın gerekliliklerine göre uyarlamaktadırlar (Yardımcı, 2005:68). Bu uyarlama süreci ise orta ve üst gelir grubunun tüketim ihtiyacı yani boş zaman eğlencesi özelinde şekillenmektedir. Boş zaman eğlencesi kapsamında tüketim, yalnızca alınabilen bir ürün olmaktan çıkarak artık hizmet, bilgi, mekânlar, yeme içme, manzara, estetik, sanat gibi daha soyut şeylerin tüketimi de kapsamaktadır (Jayne, 2006: 4-6). Günümüzde, boş zaman eğlencesine hizmet eden mekânlar, içindeki soyut veya somut tüketim nesneleri ile tüketilme sürecine dahil olmaktadır.

Odunpazarı bölgesini metalaşma bağlamında incelediğimizde uzun yıllar süren dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreciyle birlikte şu an marka olma yolunda büyük ilerleme kaydettiğini görülmektedir. Bölgede, cam festivalleri, çeşitli etkinlikler, atölyeler, el sanatları atölyeleri, galeriler, müzeler, yeme içme yerleri, eğlence mekânı, otel gibi değerleriyle orta ve üst gelir gruplarının boş zaman eğlencesine hizmet edecek bir yapı kurulmuştur. Aynı zamanda mekânın tarihi ve kültürel özellikleri de bu etkinlik alanlarının temelini oluşturmaktadır.

Odunpazarı Modern Müzesi'nin direktörü bir bölgede kültürel etkinliklerin olmasının, o bölgeye ziyaretçi getirdiğini belirtmiştir. Odunpazarı bölgesinin içinde barındırdığı çok sayıda müzesi ve etkinlik merkezleri ile ilgi çeken bir lokasyon olduğunu aktaran OMM direktörü, modern müzeye benzer yapıda olan dünyadaki diğer örneklere değinmiştir: Bunlar, Art Basel ve Bilbao'da bulunan Guggenheim Müzesi'dir. Art Basel ve uydu fuarları sayesinde, İsviçre'nin Basel şehrinin, dünyanın farklı yerlerinden çok sayıda insanı ağırladığına ve fuar dönemlerinde şehirde yer bulmanın mümkün olmadığına değinmiştir. Ayrıca 1997 yılında Guggenheim Müzesi'nin açılmasıyla birlikte Bilbao'nun kültür-sanat, mimari ve gastronomi alanında önemli destinasyonlardan birisi haline geldiğini vurgulayan OMM direktörü, "Paris, Londra, Roma, Venedik, New York gibi dünyanın önemli şehirleri ve şehre ait bölgeleri kültür turizmi ile öne çıkıyorlar" demiştir.

Son dönemde mekânda bir modern müzenin açılması mutenalaştırılan mekânın metalaşması söylemine uyan bir gelişme olarak görülmektedir. Bunun nedeni uluslararası sanatsal çalışmalara bünyesinde yer veren bir müze olmasının yanında, içerisinde vakit geçirilebilecek alanların da bulunması bu fikri desteklemektedir. Örneğin, modern müzeyi ziyaret eden bir kişi müzeyi gezdikten sonra, kafesinde bir kahve içebilmekte ya da restoranında yemek yiyebilmektedir. Şehir dışından mekâna

gelen bir kişi modern müzenin otelinde konaklamayı tercih edebilmektedir. Eskişehirli bir kişi modern müzenin bünyesinde düzenlenen çeşitli atölyelerine katılabilmektedir. Bu anlamda Odunpazarı Modern müzesini paket bir ürün olarak düşünülebilir. Müze kendi iç mekânında özellikle orta ve üst sınıfın boş zaman eğlence anlayışına uyan birçok etkinliği barındırmaktadır. Bugün Odunpazarı Modern Müzesi, Art Basel ve Guggenheim Müzesi kadar geniş bir kitleye ulaştığı düşünülmemektedir. Ancak, özellikle müzenin açıldığı dönemdeki yerli ve yabancı turist sayısındaki artış, mekânda bulunan tüketim nesnelerine olan ilginin artması gibi gelişmeler modern müzenin mekândaki tüketime, büyük etkisi olduğunu göstermektedir. Modern müzenin dışında, mekânda metalaşmaya örnek birçok farklı yerler bulunmaktadır. Ancak, modern müzenin etki alanı geniş bir yapı olması nedeniyle mekânın karlılığını maksimuma çıkaracak bir meta olarak görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, Cihannuma Sanat Atölyesi kurucusu sanatla ilgili her şeyin ilgi çekici olduğunu mekânda yapılan ağaç festivalinin, cam festivalinin veya alternatif pişmiş toprak sempozyumunun mekân için bir artısı olduğuna değinmiştir. Atölyenin kurucusu, mekâna gelen turistin her yıl katlanarak arttığı ancak modern müzeden dolayı bir kat daha arttığını belirtmiştir. Mekânın kullanıcılarının da genel görüşü modern müzenin mekânın ziyaretçi sayısında bir artışa sebep olduğu yönündedir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü kültürel etkinliklerin her birinin bölgenin tanıtımına katkı sağladığını aktarmıştır. Eskişehir'i bir sanat kenti olarak tanımlayan müze müdürü "Tiyatro, opera, bale günleri yapılıyor vs. yani pek çok alanda insanların küçük bir şehirde ulaşabilecekleri muazzam bir sanat kenti burası" demiştir. Sanatla ilgili mekânların ve sosyal etkinliklerin artıyor olmasının insanlarda merak uyandırdığına değinmiştir.

Odunpazarı bölgesinde sanatsal etkinliklerin önemli bir yeri olduğuna değinen Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu, mekânda 5-6 yıl önce müzelerin yeni yeni kurulmaya başladığı dönemlerde insanların genellikle tarihi bölgeyi görmeye günübirlik turlarla geldiklerini ve yarım günde mekânı gezip bitirebildiklerini aktarmıştır. Atölye sahibi, OMM'un ve diğer müzelerin açılmasıyla birlikte daha çok bir günlük, iki günlük konaklamalı turizmler, geziler oluşmaya başladığını aktarmış ve hem eğlencenin hem hediyelik eşya alım satımının hem de müzelerin görülmesinin maddi ve kültürel anlamda getirisi olduğunu belirtmiştir.

Mekânda sanatsal etkinliklerle tarihsel öğelerin birlikte kullanılarak mekânın görselliğe hitap eden bir nesneye dönüştürülmektedir (Lefebvre, 2016: 309). Sanatçı gözlemlerinden de görüldüğü gibi mekâna eklenen her yeni bir sanatsal etkinlikle birlikte onu deneyimlemek isteyen insanlarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Mekânın daha çok tercih edilmesi için daha çok yenilenmesi gerektiği görülmektedir. Bu da mekânın bir tüketim nesnesi olarak sürekli yenilenerek tüketicinin kullanımına sunulması gibi bir döngüye işaret etmektedir.

4.4.4.1. Mekânın Metalaşmasında Sanatın, Galerilerin ve Diğer Sanat Mekânlarının Rolü

Kentsel geliştirme projelerinde çoğunlukla sanatsal içeriklerin kullanılmasının nedeni pazarlama sürecinde daha az çabayla daha fazla kazanç getirmesidir. Bu yönüyle sanat, mekânı pazarlamada kolay ulaşılabilir ve kullanılabilir bir araç olmaktadır. Bu nedenle sanat her zaman çekici bir unsur olarak görülmektedir. Birçok kurum, özel şirket, yerel yönetim ve devlet kentsel mekânda bir yenileme, dönüştürme, geliştirme projesi başlattığında çoğunlukla sanata yer vermektedir. Örneğin, özel bir şirket bünyesinde açılan bir otelin, bir galeri salonunun olması ya da dekorasyonunda önemli sanatçıların eserlerine, heykellerine yer vermesi gibi durumlar söz konusudur (Wu, 2019: 368-375). Bu örneğe tamamlayıcı olarak, ülkemizde İstanbul'da bulunan, Point Hotel Barbaros'u gösterebiliriz[1]. Otelin birçok bölümünde 26 sanatçının 265 adet eserini kullanmıştır. Medyada otelin şık ve sanat dolu otel olduğu yönüne vurgu yapılmıştır. Sanat, otel için iyi bir imaj oluştururken otelin reklamı için de bir araç olması söz konusudur. Tıpkı kentlerin birbirinden farklılaşma çalışmaları gibi Point Hotel Barbaros, bu yönüyle diğer otellerden farklılaşarak rekabet sisteminde sağlam bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

Odunpazarı mekânın metalaşma sürecine baktığımızda katman katman ilerleyen bir yenileme, dönüşüm ve yeniden işlevlendirme sürecinin yaşandığını görmekteyiz. Tarihi mekâna eklenen yeni özellikler, mekânın sahip olduğu kültürel değerlerle bir bütün halinde bölgenin turizme kazandırılmasında etkili bir araç olmaktadır. Büyükşehir belediyesi, ilçe belediyesi ve büyük sermaye grubunun

[1] Point Hotel Barbaros otelin resmi internet sitesinden alınmıştır.

projeleriyle mekân bugün, izleyicisi ve tüketicisi için birçok farklı eğlence unsurunu içinde barındırmaktadır. Konuyla ilgili Camgöbeği Cam Atölyesi sahibi Cem Kılınç, bazı etkinliklerin Odunpazarı bölgesine kaydığını belirtmiştir. Bunda belirleyici olan şeyin, modern müze olduğunu düşünen Kılınç, Eskişehir'de hiçbir işletmecinin daha önceki denemelerinde çok müşteri çekemediğini, Odunpazarı Modern Müze'nin etkinlikleri sayesinde, müzeye gelen insanlar sonrasında kafe müşterisi olarak oraya döndüğünü aktarmıştır. Buna örnek olarak; Cem Kılınç'ın Odunpazarı'nda yapılan cam festivaline katılımın az olduğunu ancak Odunpazarı Modern Müze'nin kafesinin mekânda yapılan festivallerden çok daha fazla insan çektiğine yönelik paylaşımı modern müzenin mekânın metalaşmasına etkisini göstermektedir.

Özlem K. Örneksoy da modern müzenin Odunpazarı bölgesinin duyulmasında ve tercih edilmesinde belirleyici olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili modern müzeye ilginin inanılmaz derece fazla olduğunu, İstanbul'daki birçok arkadaşının Eskişehir'i merak ettiklerini, arkadaşlarının arayıp modern müzeyi ilk fırsatta gelip görmek istediklerini belirtmiştir.

Odunpazarı bölgesinin metalaşma sürecinde tek belirleyici unsur olarak modern müze bulunmamaktadır. Mekânda farklı alanlarda birçok etkinlikler düzenlenmekte ve farklı alanlarda işlerin üretildiği birçok sanatsal atölyeler bulunmaktadır. Mekânda bulunan diğer öğelerin de mekânın tercih edilmesinde etkisi büyüktür. Örneğin Gaia Sanat Seramik Atölyesi kurucusu, seramik pişirme teknikleri çalıştayının, ahşap çalıştayının, lületaşı festivalinin ve cam festivalinin Eskişehir'i tüm Türkiye'deki güzel sanatlar fakültelerinin öğrencileri ve hocaları tarafından tanınmasını sağladığını aktarmıştır. Atölye sahibi bunun mekân için ciddi bir getirisi olduğuna inandığını belirtmiştir.

Modern müze gibi yerlerin ve mekânda yapılan farklı alanlardaki etkinlikler aracılığıyla mekânın hem şehir içinden hem de şehir dışından yoğun ilgi görmesiyle birlikte, yerel yönetimler başka sokakları da sanata yönelik işlerle değerlendirelim diye düşündürmeye başlamıştır. Son dönemlerde Odunpazarı bölgesine sanat sokağı yapılmasının gündeme gelmesi yine mekânın üretim ve tüketim sürecine katılımında belirleyici olmaktadır. Bu tarz mekânlar aracılığıyla kentli birey, tüketim tercihi ve yaşam biçimiyle kentte kendine bir statü oluşturmaktadır. Bu statüye sahip kentlilerin benzer boş zaman eğlence anlayışı bulunmaktadır. Bu bireylerin kentsel mekânda farklı yaşam alanlarına yönelimi, alternatif eğlence tercihleri, kültür-sanat içerikli

aktivite tercihleri, boş zaman eğlencesi için tercih ettiği mekânlar, ürün tercihleri kentsel mekânın yeniden üretimini etkileyen faktörler olarak görülmektedir (Tezcan, 2011: 47-48).

Tarihi kentsel mekânın yeniden üretim sürecinde sanatsal mekânlar kadar sanatçıların da rolü belirleyici olmaktadır. Dönüşüm sürecinin ilk dönemlerinde sanatçıların özellikle daha düşük kira bedeli nedeniyle kent içi çöküntü alanlarındaki yapıları birer atölyeye dönüştürmektedirler. Zamanla mekânda yaptıkları yenilikler sonucu mekânın görünür olmasına ve daha çok tercih edilmesine sebep olmaktadırlar. Bir süre sonra bu ilgi sermaye grupları ve yerel yönetimlerin dikkatini çekmekte ve oraya bir dönüşüm projesi uygulanmaktadır. Mekân yeniden üretim sürecine girmektedir. Bu süreç için sanatçıların dolaylı olarak mekânın mutenalaştırılmasına etkisinden söz edilmektedir (Uzun, 2006: 34). Konuyla ilgili Esra Eldem, "Kentsel dönüşüm süreci ne yazık ki dünyanın her yerinde ilk önce sanatçıların ve inisiyatiflerin dönüşüm sürecindeki bölgelere atölye, mekân açmasıyla ya da taşınmasıyla kendini gösteriyor." demiştir. Bir mahallede bir sanatçı inisiyatifi açılmışsa o bölgenin dönüşmeye başladığına değinen Eldem, aslında bu durumun sanatçının kendini yaşatabilmesi için ekonomik mecburiyetlerin verdiği bir seçim kararının eseri olduğunu aktarmıştır.

Esra Eldem mekânın dönüşüm sürecini tamamladıktan sonra sanatçıların artık bulundukları mekânda barınamadıklarına dikkat çekmiştir. Odunpazarı bölgesinde de benzer bir durum kısmi olarak yaşanmıştır. Kira bedelini artmasıyla birlikte mekândaki atölyesini kapatıp daha ucuz kira bedeli olan mekâna taşınan sanatçılar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili Esra Eldem, bir mekâna sanatçılar yerleştiğini orada sanatlarını icra ettiğini, zamanla mekânın değişimiyle birlikte, sanatçıların da tekrar göçmek zorunda kaldığını çünkü kiralar artmasıyla birlikte sanatçıların kira bedelini karşılamadığına dikkat çekmiş ve özellikle tarihi mekânın dönüşüm ve yeniden işlevlendirme sürecinde mekân bir cazibe merkezine dönüştüğünde mekâna büyük şirketler, kuruluşlar, markalar, zincirler gelmeye başladığını belirtmiştir. Eldem bu sürecin sınıf sınıf herkesi etkileyen kötü bir sistem olduğunu aktarmıştır.

Mekânın metalaşmasının zamanla başka sorunları da beraberinde getirmesi kaçınılmaz bir sondur. Bugün mekânın metalaşmasında etkili bir rol oynadığı düşünülen sanatçının, yarın o mekândan yavaş yavaş uzaklaştığı yani zamanla sanatçıların da mutenalaştırılması söz konusudur.

4.4.4.2. Mekânın Metalaşma Sürecine Sanatsal İçerikli Tanıtımların Etkisi

Küresel bir politika olan kentsel dönüşüm, dünyada farklı ülkelerde farklı şekillerde benzer amaçlarla uygulanan bir yenileme projesidir. Küreselleşmenin etkisinde kentlerin güzelleştirilmesi, iyileştirilmesi fikri her geçen gün farklı deneyimler ve farklı uygulamalar ışığında ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmaktadır. Kent mekânın sahip olduğu belleği, kimliği tarihi ve kültürel özellikleri ekseninde bu değerlere yeni eklemeler yapılarak kent mekânları izleyicisi için hazır hale getirilmektedir. Bu yenileme ve yeniden işlevlendirme çalışmaları, adeta bir sanat gösterisinin hazırlanma sürecine benzetilmekte ve projelerin uygulanmasında sanatsal içeriklerden yararlanılmaktadır. Farklı ülkelerde görülen kentsel yenileme tarzlarının bir arada kullanılmasıyla oluşturulan, farklı dış cephe ve süslemeler sonucunda, kent mekânları birer gösteri edasında izleyicisine sunulmaktadır. Bu süreç hazırlanırken sanatsal yaratıcılık, sadece kültür ürünlerinin sunulmasında kullanılmamaktadır. Aynı zamanda kentin paket bir eğlence ürünü olarak sunulmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel öğelerin sanatla bütünleştirildiği mekânlarda, genellikle farklı özellikleri olan müzeler ve sanat sergileri, bienal ya da festivallerin yapıldığı görülmektedir. Sanatsal içerikleri bulunan faaliyetlerin kentsel dönüşümden bağımsız olmadığı düşünülmektedir. Özellikle son yıllarda kentlerin sunulması sürecinde kültürel içerikli sanatsal etkinliklerin artması bu görüşü desteklemektedir (Yardımcı, 2014: 40).

Kentsel dönüşüm çalışmalarında genel olarak turizm gelirini artıracak çalışmalara öncelik verilmektedir. Bu sayede turizm gelirlerindeki artış sermaye gruplarının mekâna yatırım yapmasında etkili olmaktadır (Urry, 2018: 230). Mekânın karlılık oranı arttıkça sermaye grupları tarafından görünür olmaktadır. Mekânın görünür olması sürecinde kültür ve sanat içerikli politikalar kentlerin pazarlanması sürecinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle devlet ve özel sektör kentle ilgili politikaları kültür ve sanat çerçevesinde hazırlamaktadır (Özkan, 2011: 7).

Burada mekânın mutenalaştırılması sürecinde ve bir meta olarak mekânın tüketim sürecinde sanatın büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Dünya örneklerinde yaygın olarak sanat odaklı dönüşüm projelerinin görülmesi bu görüşü desteklemektedir. Dünyada, Milano'da bulunan 1910 yılında kurulan içki fabrikası

Società Italiana Spiriti, 1993 yılında işlevini kaybetmesi sonucu, çağdaş sanat ve kültür merkezi olan Fondazione Prada olarak yeniden işlevlendirilmesi, ülkemizde ise 8. Uluslararası İstanbul Bienali'nin yapıldığı (2003) 4 no'lu Antrepo'da daha sonra İstanbul Modern'nin açılması (2004) sanat odaklı dönüşüme örnek teşkil etmektedir. İstanbul Modern'in kuruluş sürecinde bienalin kentsel mekânın dönüşüm sürecine etkisi görülmektedir (Şengünalp ve Doğruer, 2017: 1340). Ancak bugün İstanbul Modern'in yapısı yeniden inşa edilmiş ve bulunduğu mekâna 2014 yılında çalışmalarına başlanan Galataport İstanbul[2] isimli büyük bir dönüşüm projesi uygulanmaktadır. "Mahalle Dokusunda Nefes Alan Bir Yaklaşım, Şehrin Yeni Alışveriş ve Gastronomi Mahallesi ve İstanbul'un Kültür Sanat ve Tasarımla Buluşma Noktası" şeklinde başlıklar altında projenin tanıtımı yapılmaktadır. Burada sanatın mekânın dönüşüm sürecinin başlamasına etkisi ve ilerleyen dönemlerde daha büyük sermaye grupları tarafından dönüşüm sürecinin tamamlandığı görülmektedir. Bu süreçte yine sanatın mekânın tanıtımında rolüne örnek oluşturmaktadır.

Bu tarz kentsel yenileme sürecine giren kentsel mekânın dönüşüm süreçlerinde sanatsal içerikli uygulamalar ve bu uygulamalar aracılığıyla mekânın tanıtımını artırmak hedeflenmektedir.

Kentsel dönüşüm süreçlerinde sanatsal içeriklerin kullanılarak kentsel dönüşümün bir pazar haline gelmesi sürecinde sanatçıların rolünü incelediğimizde Eğitim Karikatür Müzesi müdürü, mekâna birkaç müze ya da galeri açmanın yeterli olmadığını, oradaki sanatın sürdürülebilir olması ve sürekli canlı tutulması gerektiğini böylece mekân yaşayan bir sanat formuna ya da sanat mekânına dönüşeceğine değinmiştir. Müze müdürü mekânda sürekli bir sanatsal işlerle canlı bir biçime dönüştürmezseniz çok kısıtlı ve sınırlı bir şekilde yüzeysel bir şeye dönüşeceğini aktarmıştır. Müze müdürünün de belirttiği gibi mekânda birkaç tane yapılan sanatla ilgili etkinliğinin mekânın tanıtım süreci için yeterli olmadığına, kalıcı ve uzun vadede sanatla ilgili işler yapılmazsa mekânın geçici bir süre ilgi çekeceğine dikkat çekmiştir.

Özlem K. Örneksoy ise mekânda OMM'un açılması, toprak sempozyumu, seramik sempozyumu gibi etkinliklerin düzenlenmesi sonucu mekânın insanların dikkatini çektiğini belirmiştir. Örneksoy, insanların mekâna gelip bu etkinlikleri görmek istediğini bunda sanatın ve sanatçının etkisi olduğunu düşündüğünü

[2] İstanbul'daki Karaköy limanı ve çevresine uygulanan bir dönüşüm projesidir.

aktarmıştır. Cihannuma Sanat Atölyesi kurucusu da sanatsal içerikleri tanıtımların mekânın tanıtımına katkısı oluyorsa yapılması gerektiğini düşündüğünü vurgulamıştır.

Çağdaş Cam Sanatları Müdürü de sanatın teşvik amaçlı yapılan bir şey olduğuna dikkat çekmiş, sanatın her türünün iyi ya da kötü ayırt etmeden olması gerektiğini, mekânda herkesin yaptığı şeyleri katkı olarak gördüğünü aktarmıştır.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibi sanatsal etkinlikler ve sanatsal yapılar doğru şekilde tanıtılırsa mekân için etkili olacağını belirtmiştir. Atölye kurucusu başka yerlerden aldıkları ürünleri, Odunpazarı'nda ürettik diye satan kişilerin olduğuna dikkat çekmiştir. Atölye sahibi, sadece sanatsal turizmle buraya gelen insanların mekânda bu tarz şeyleri gördüğünde ya da İstanbul'dan hazır alınmış şeyleri gördüklerinde onlar için hayal kırıklığı olduğunu belirtmiştir.

Esra Eldem ise tanıtım konusunun tartışmalı olduğunu mutenalaştırma projelerinin yerel halkın bölgeyi terk etmek zorunda bırakılmasıyla başladığına dikkat çekmiştir. Eldem bu süreci elitist bir dönüşüm süreci olarak tanımlamıştır ve bu dönüşümü sanatla süslemenin sert bir konu olduğunu sanat kurumlarını ayrı değerlendirmek gerektiğini düşündüğünü aktarmıştır.

Büyükşehir belediyesi ve yerel yönetim tarafından hazırlanan ve mekâna yakın zamanlarda uygulanması planlanan projelerde genellikle "sanat" kelimesinin kullanılması, mekânın tanıtımı ve ilgi çekiciliğinin sağlanmasında sanatın etkisinin fark edildiğini bize göstermektedir. Daha önce bahsedildiği gibi çalışmaları devam eden Sanat Sokağı projesi ve Devrim Erbil Sanatevi projeleri bu tarz sanatla ilgili projelere ağırlık verileceğini göstermektedir.

4.4.5. Galeri, Müze ve Atölyelerin Yıllık Ziyaretçi Sayıları

Mekânda 2000'li yıllarda başlayan yeniden işlevlendirme ve dönüşüm çalışmalarında öncelikli olarak mekânda kültürel özellikleri ön plana çıkaracak çalışmalara ağırlık verilmiştir. Ancak, 2019 yılında mekânda üç önemli sanat mekânın faaliyete başlaması, mekânın kültürel yönüne sanatsal bir değerinde eklenmeye başladığını göstermektedir. Buna yönelik olarak görüşmeye dahil edilen galeri, müze

ve atölyelerin yıllık ortalama ziyaretçi sayılarına yönelik verilere bu bölümde yer verilmiştir.

Mekânda bulunan ve görüşmeye dahil edilen galeri, atölye ve müzelerin yıllık ziyaretçi sayıları ve bu sayılardaki belirleyici olan durumlar incelenmiştir:

Eldem Sanat Alanı: Eldem Sanat Alanı'nın ziyaretçi sayısına baktığımızda, Esra Eldem 2019-2020 senesinde yıllık 7 bin civarı sanat izleyicisine ulaştıklarını belirtmiştir.

Camgöbeği Cam Atölyesi: Cem Kılınç, Camgöbeği Cam Atölyesi'nin pandemi öncesindeki yılda 2 milyon civarı ziyaretçi sayısına ulaştığını belirmiştir.

Eğitim ve Karikatür Müzesi: Eğitim ve Karikatür Müzesi müdürü müzeyi yıllık ortalama 110 bin kişinin ziyaret ettiğini aktarmıştır.

O**dunpazarı Modern Müzesi:** Odunpazarı Modern Müzesi direktörü Eylül 2019-Kasım 2020 arasında OMM'u 180.816 kişi ziyaret ettiği verisini paylaşmıştır.

Cihannuma Sanat Atölyesi: Cihannuma Sanat Atölyesi sahibi yıllık ortalama veriden emin olmadığını en az 6000-7000 bin ziyaretçisi olduğunu paylaşmıştır.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi: Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü yıllık ziyaretçi verilerinin de 495 bin civarı olduğunu belirtmiştir.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi: Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibi yıllık ortalama ziyaretçi sayısının 1000-15000 arası değiştiğini genellikle sipariş üzerine üretim yaptığını aktarmıştır.

Odaart: Özlem K. Örneksoy Odaart'ın pandemi öncesi yıllık ortalama 3.600 ziyaretçisi olduğunu pandemi sürecinde bu rakamın ortalama 2400 düştüğünü aktarmıştır.

Galeri, müze ve atölyelerin genel ziyaretçi sayılarına baktığımızda müzelerin ziyaretçi sayılarının diğer yerlere göre fazla olduğunu görmekteyiz. Burada özellikle kültür turizmi için gelen kesimin ziyaretçi sayılarında belirleyici olduğu düşünülmektedir. Kültür turizmi için gelen kesim çoğunlukla turlarla gelmektedir. Turların gezi programında müzeler önemli bir yer tutmaktadır.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi ve Eğitim Karikatür Müzesi'nden farklı olarak Odunpazarı Modern Müzesi'nin mekânda çok yeni bir oluşum olmasına rağmen

ziyaretçi sayısının hayli fazla olduğu görülmektedir. Modern müze kısa zaman diliminde çok fazla izleyiciye ulaşmıştır. Çağdaş Cam Sanatları Müzesi 2007 yılında kurulmuştur. Eğitim Karikatür Müzesi ise 2004 yılında kurulmuştur. Bu anlamda OMM 2019 yılında kurulmasına rağmen büyük bir izleyici kitlesine ulaştığı görülmektedir. Bunda sanat alanında modern bir oluşum olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Eskişehir ve Odunpazarı için yeni bir müze türü olması, müzede sanatın farkı alanlarına yönelik işlerin sergilenmesi izleyiciler tarafından yoğun ilgi görmesinde belirleyici olmaktadır.

Eldem Sanat Alanı ve Odaart'ın yıllık izleyici oranları düşük olduğunu görmekteyiz. Bu iki sanat galerisi, modern müze ile aynı dönemlerde açılmıştır. Ancak küçük çaplı oluşumlar olmaları, ziyaretçi sayısının düşük olmasında belirleyici olmaktadır. Özellikle tanıtımının yeterince sağlanamamış olması yine ziyaretçi sayısını etkilemektedir. Bu sanat galerinin ziyaretçi sayısını sanatla ilgili ve galerilerin konumunu bilen kişilerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Bu iki sanat mekânının konumu izleyici profilinin düşük olmasında belirleyici olduğu görülmektedir. Cihannuma Sanat Atölyesi ise konum olarak turistik merkezin yoğun ilgi gören bir noktasında yer almaktadır. Ancak ziyaretçi sayısı Camgöbeği Cam Atölyesi'nin ziyaretçi sayısına göre hayli düşük olduğu görülmektedir. Bunda seramiğe duyulan ilginin az olması bir neden olarak düşünülmekle birlikte kesin bir yargı oluşturmak güçtür. Diğer bir neden olarak mekânda seramik sanatına yönelik tanıtımların cam sanatından daha az olması olabileceği fikri yine ön plana çıkmaktadır. Yine bunda kültür turları kapsamında uğrama noktasında yer alıp almamaları da atölyelerin ziyaretçi sayılarında belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Mekânda çalışmaya dahil edilen Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibi yıllık ortalama ziyaretçi sayısının 1000-1500 arası değiştiği verisi bulunmaktadır. Bunda belirleyici olan yine atölyenin konumu ve atölyede sipariş üzerine üretim yapılmasının etkili olduğu görülmektedir.

Mekânda yer alan atölye, müze ve galerilerin yıllık ziyaretçi sayıları bulundukları konum, sahip olduğu içerik, hitap ettiği izleyici kesimi ve kültür turları kapsamında uğrama noktası olup olmadığına göre değişiklik göstermektedir.

4.4.5.1. Sanat Galerilerinin İzleyici Profili

Eldem Sanat Alanı Odunpazarı bölgesinin merkezinden uzakta olduğu için Esra Eldem rastlantısal gelen ziyaretçi sayısının çok az olduğunu belirtmiştir. Sanat alanını araştırarak ve ne beklediğini bilerek gelen bir izleyici kesiminin olduğunu belirten Eldem, Eskişehir'den öğrenciler ve akademisyenlerin ağırlıklı olarak ziyaretçi profilini oluşturduğunu aktarmıştır. Esra Eldem yerel halkın genel izleyici profili içinde yer almadığını ancak onun dışında genellikle sanat izleyicisinin ağırlıklı olarak genel izleyici profili içinde yer aldığını belirtmiştir.

Odaart'ın genel ziyaretçi profili hakkında Özlem K. Örneksoy, Eskişehir'de orta kesimden insanların ağırlıkta yaşadığını belirtmiştir. Galeriye üniversite öğrencileri ve akademisyenlerin ağırlıklı olarak geldiğine değinen Örneksoy, galeriyi öğretmenlerin ve memurların ziyaret ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Örneksoy, galeride yapılan atölyelere katılan ev hanımları olduğunu belirtmiştir. Odaart'ın ziyaretçi profilini homojen olarak tanımlayan Örneksoy, ziyaretçi profilini orta sınıfa mensup kişilerin ağırlıkta olduğunu üst sınıfa mensup ve sanatla ilgilenen kişilerin olmadığını vurgulamıştır.

Odunpazarı bölgesinde 2019 yılında açılan iki sanat galerisinin farklılıkları incelendiğinde Eldem Sanat Alanı daha büyük ölçekli bir özelliğe sahip, genellikle İstanbul'daki sanatçıların işlerinin sergilendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Odaart daha küçük ölçekli bir oluşum olarak görülmekte ve bünyesinde daha çok Eskişehirli sanatçılara yer vermektedir. Eldem Sanat Alanı daha sanatla ilgili bir kesime hitap ettiği gözlemlenirken Odaart'ın daha yerele hitap eden bir yönü olduğu gözlemlenmektedir. Bu görüşte Odaart'a düzenlenen sergiler, yapılan atölyeler, bu atölyelerde işlenen konular ve katılımcı profili etkili olmaktadır.

Esra Eldem'in galerinin izleyici profilini ağırlıklı olarak sanatla ilgili izleyicisinden oluştuğunu belirtmesi galerinin belirli bir sanat izleyicisine hitap ettiğini göstermektedir. Özlem K. Örneksoy'un ise izleyici profili için homojen olduğu yönündeki ifadesi daha yerele hitap ettiği ve her kesimden izleyici için kapsayıcı bir yapıda olduğunu fikrini güçlendirmektedir.

Kültür turizmi destinasyon noktası olan Odunpazarı bölgesinde sanat aracılığıyla yeni bir alan oluşturulması ve bir sanat platformu yaratılması sürecinde

mekândaki galerilerin bu tarz sanat alanları açılması sürecine örnek oluşturacağı düşünülmektedir. Odunpazarı bölgesinin tarihin, kültürün, sanatın iç içe olduğu bir merkeze dönüştürme projeleri her geçen gün genişletilmektedir. Bölgeye büyükşehir belediyesi tarafından açılması planlanan Sanat Sokağı projesi, Odunpazarı Belediyesi tarafından açılması planlanan Devrim Erbil Sanatevi yine bölgenin, sanatla anılan bir mekâna dönüştürme fikrini güçlendirmektedir. Özellikle OMM'un bu bölgede bulunması Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinin zamanla sanatla anılan bir mekâna evrileceği düşüncesini desteklemektedir.

Odunpazarı bölgesinin Odunpazarı Modern Müze sayesinde belirli bir sanat izleyicisi tarafından görülmek istenilen yerler listesine girmiştir. Müzenin yarattığı etki ve mekânda yer alan sanat galerileri, açılması planlanan sanat oluşumları mekânın zamanla sanatla yoğun olarak tanınan bir yere dönüşeceğini göstermektedir.

4.4.5.2. Atölyelerin İzleyici Profili

Camgöbeği Cam Atölyesi'nin genel izleyici profili için Cem Kılınç çoğunluk olarak orta üst ve orta alt veya alt sosyo kültürel seviyede insanların ağırlıkta olduğunu belirmiştir. Ziyaretçi profilinde turlar aracılığıyla gelen turistlerin çoğunlukta olduğunu aktaran Kılınç, bu turların ekonomik getirisinin çok olmadığını ancak reklam olması açısından faydalı gördüğünü aktarmıştır. Ayrıca Cem Kılınç, Odunpazarı bölgesine gelen turistlerin Bursa ve Konya'ya gelen Arap turistlerden farklı olduğunu batılı turistlerin ağırlıklı olarak Eskişehir'e geldiğine değinmiştir.

Cihannuma Sanat Atölyesi sahibi atölyenin ziyaretçi profili için karma ifadesini kullanmıştır.

Gaia Sanat Seramik Atölyesi sahibi atölyeyi ziyarete gelenlerin genellikle kendisinin üretimlerimi bilen ya da atölyeyi bilen insanların oluşturduğunu, turlarla gelen insanların bazen yanlışlıkla sokağa gelip atölyeyi ziyaret ettiğini aktarmıştır. Atölye sahibi ziyaretçi profilini daha çok yüksek gelirli insanlar ve öğrenciler, seramik öğrencileri olduğunu belirtmiştir.

Camgöbeği Cam Atölyesi'nin ziyaretçi profiline baktığımızda orta, üst ve alt sosyo ekonomik düzey olarak tanımlaması turizm amaçlı atölyeye gelen kişi sayısının

fazla olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Cem Kılınç ziyaretçi profili için tam bir tanımlama yapamamıştır. Cihannuma Sanat Atölyesi izleyici profili için atölye sahibinin karma ifadesini kullanması yine turizm amaçlı gelen kesimin ağırlıkta olduğunu ifade etmektedir. İki atölyede turistik merkezde yer almaktadır. Bu nedenle ziyaretçi profilin ağırlıklı olarak turistler oluşturmaktadır. Ancak, bu iki atölyeden farklı olarak Gaia Sanat Seramik Atölyesi'nin ziyaretçi profili farklılaşmaktadır. Atölyenin bulunduğu konum turistik merkezin dışında yer almaktadır. Bu nedenle ziyaretçi profilinde turistler daha az yer almaktadır. Atölyenin ziyaretçi profilini daha çok yüksek gelirli insanlar, öğrenciler ve seramik öğrencileri oluşturmaktadır. Atölyede belirli bir kitleye yönelik üretim yapılmaktadır.

4.4.5.3. Müzelerin İzleyici Profili

Eğitim Karikatür Müzesi müdürü genel izleyici profiliyle ilgili genel olarak öğrencilerin ağırlıkta olduğunu aktarmıştır. Müze müdürü şehir dışından gelen turistlerin müzeye büyük ilgi gösterdiğini ziyaretçi profilleri içinde özellikle karikatür sanatına ilgi duyup merak edenlerin bulunduğunu aktarmıştır. Ayrıca müze müdürü Odunpazarı bölgesinden ve şehir merkezinden müzeyi ziyaret eden kişi sayısının az olduğunu eklemiştir.

Çağdaş Cam Sanatları Müzesi müdürü ise ziyaretçi profilinde turistlerin ağırlıkta olduğunu aktarmıştır. Müze müdürü ziyaretçi profilinin içinde farklı şehirlerden öğrenciler ve akademisyenlerin de ağırlıkta olduğunu paylaşmıştır.

Odunpazarı Modern Müzesi'nin direktörü müzenin ziyaretçi profilinin çok geniş olduğunu: öğrenciler, eğitimciler, mahalle sakinleri, farklı şehirlerden gelen farklı profiller, iş dünyası, sanatçılar, yazarlar, çocuklar ve gençler olarak tanımlamıştır.

Eğitim Karikatür Müzesi ve Çağdaş Cam Sanatları Müzesi ziyaretçi profilini ağırlıklı olarak turistler oluşturmaktadır. İki müzenin de mekânda çok uzun zamandır yer alması nedeniyle turizm sektörü tarafından tanınmalarını sağlamıştır. Müzelerde yine cam sanatıyla ve karikatür sanatıyla ilgili bir kesimin de ziyaret ettiği yöneticiler tarafından vurgulanmıştır. İki müze sadece kültür turizmi kapsamında değil kendi alanlarındaki insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Ancak Odunpazarı Modern

Müze ile karşılaştırdığımızda modern müzenin ziyaretçi profilini ağırlıklı olarak sanatla ilgili kişilerin oluşturduğu görülmektedir. Müze direktörü müze ziyaretçi profilinde meslek grupları üzerinden daha spesifik ayrımda bulunabilmektedir. Yine modern müze turizm sektöründe kendine geniş bir yer bulmuştur. Odunpazarı bölgesine düzenlenen kültür turlarında ziyaret noktaları arasında yer almaktadır.

Modern müzeye benzer yapıların bulunduğu bölgenin turizme kazandırılması yönündeki etkisi de göz önüne alındığında Odunpazarı bölgesinin tanıtım sürecinde önemli rol üstleneceği görülmektedir. Müzeler, kentlerin pazarlanmasında, mutenalaşma süreçlerinde ve kentsel dönüşüm projelerinin temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Ancak müzelerin gösterişli ve ilgi çekici olması müzenin bulunduğu mekânı da görülmeye değer kılmaktadır. Müze sayesinde kentin pazarlanması ancak müzenin kendisinin de pazarlanmasıyla mümkün olmaktadır (Artun, 2009: 1). Bu anlamda modern müze mekânda yer alan diğer müzelerden hem yapı hem de içerik anlamında farklılaşmaktadır. Bu da mekânda yeni açılan bir müze olmasına rağmen yıllık 180.816 ziyaretçi sayısına ulaşmasını açıklamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı kapsamında mekânın dönüştürülmesi veya yeniden işlevlendirilmesi sürecinde yaşanan ekonomik değişimlerin, bölgenin sosyal yapısına etkisine öncelik verilmiştir. Bu bağlamda mutenalaştırma kavramı, mutenalaştırmanın tarihi, dünyada ve ülkemizde mutenalaştırma örnekleri incelenmiştir. Kentsel dönüşüm ve tarihi mekânların yeniden işlevlendirilme projeleri ülkemizde ve dünya kentlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde yaygın örnekleri İstanbul'da görülürken diğer kentlerde daha küçük mekânların yeniden işlevlendirilmesi ve dönüştürülmesi şeklinde örnekleri mevcuttur. Bu sürecin yaşanmasında merkezi yönetim, yerel yönetimler ve sermaye grupları etkili olduğu görülmektedir. Onların dönüşüm kararları ve dönüşüm sonrasında mekândan beklentileri sürecin uygulanması aşamasında belirleyici olmaktadır. Ancak mekânın yeniden işlevlendirmeye değer olduğuna karar verilmesi aşamasında, sanatçıların mekânda varlığı; mekânın görünür olması ve yatırım yapılabilirlik değerinin belirlenmesinde genellikle önemli bir rol oynamaktadır. Bütün yeniden işlevlendirme süreçlerinde benzer aşamaların yaşandığını söylemek mümkün değildir. Ancak dönüşüm ve yeniden işlevlendirme aşamalarının bir noktasında sanatın ve sanatçıların sürece dolaylı ya da doğrudan etkisinin olduğu bilinmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesinde yeniden işlevlendirme süreçleri hala devam etmektedir. Tarihi Odunpazarı bölgesine 2019 yılında, Odunpazarı Modern Müze açılmıştır. Modern müzenin mekânın dönüşüm sürecine önemli bir etkisi olmuştur. Ayrıca, modern müzenin gelecekte dönüşüm sürecinin gidişatında da belirleyici bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Odunpazarı bölgesinin 2000 sonrasında başlayan dönüşüm ve yeniden işlevlendirme çalışmalarına etki eden olayları, üç döneme ayırarak incelemek süreci daha iyi anlamak açısından önemli olduğu düşünülmektedir: Birinci dönem, 2013 Eskişehir Kültür Başkenti seçilmeden öncesi, ikinci dönem, 2013 Eskişehir Kültür Başkenti seçilmesi ve sonrası, üçüncü dönem, Odunpazarı Modern Müze ve sonrası.

Birinci dönem, 2013 Eskişehir Kültür Başkenti seçilmeden öncesinde restorasyon ve yenileme projelerinin katman katman belirli bir hızla ilerlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu dönemin belirlenmesinde, atölye ve galeri sahiplerinin 2010

yılı ve sonra mekâna gelmeye başlaması etkili olmaktadır. 2010 yılında Cihannuma Sanat Atölyesi'nin kiraların düşük olması nedeniyle Odunpazarı bölgesine açılması bu sonucu desteklemektedir. İlk restorasyon çalışmalarından birisi olan Eğitim ve Karikatür Müzesi'ni referans aldığımızda, ortalama 6 yıllık bir sürede kira fiyatlarının hala düşük olması mekânın emlak anlamında hızlı bir artışın yaşanmadığını göstermektedir. Yine bu dönemde Cihannuma Sanat Atölyesi sahibinin komşuluk ilişkilerinin yoğun olduğuna yönelik paylaşımları, komşularıyla kapı önünde oturup vakit geçirdiklerine yönelik bilgiler, mekânın yerlilerinin bu dönemlerde mekânda yoğun olarak varlığını göstermektedir. Bugün Cihannuma Sanat Atölyesi turistik merkezde yer almaktadır ve artık önceki dönemlerdeki gibi komşularıyla ilişkisi bulunmamaktadır çünkü birçok komşusu mekândan taşınmıştır.

Eskişehir'in kültür başkenti seçilmesinden önceki dönemde Odunpazarı bölgesinde tarihi ve kültürel özellikleri geliştirme ve korumaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür. İkinci dönüm noktası olan, 2013 Eskişehir'in Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmesiyle birlikte, mekânda restorasyon süreçleri ve yeniden işlevlendirme çalışmaları hız kazanmıştır. 2013 yılından sonra Tarihi Odunpazarı Evleri ilgi çeken bir mekân ve turizm destinasyon noktası olma yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir. 2019 yılına kadar mekânda birçok müze açılmıştır. Bu müzelerden bazıları 2017 yılında Ahşap Eserler Müzesi, 2016 yılında Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu Kırım Tatar Müzesi, 2017 yılında Osman Yaşar Tanaçan Fotoğraf Müzesi, 2016 yılında Tayfun Talipoğlu Daktilo Müzesi, 2018 yılında Yeşil Efendi Konağı Atatürk ile Bir Gün Müzesi'dir.

2013 yılı sonraki dönemde özellikle Tarihi Odunpazarı Evleri'nin turistik ilginin yoğun olduğu merkezi için yeterli çalışmalar yapılmıştır. Mekân turizme yönelik gerekli kültürel ve tarihi değerlerle birlikte müze, atölyeler, el sanatları atölyeleri, yeme içme yerleri gibi mekânın izleyicisi için gerekli tüketim mekânlarıyla donatılmıştır. Birçok farklı dalda etkinlikler, sempozyumlar düzenlenmiştir. Bu da mekânın tanıtımında ve izleyici tarafından tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ancak, ortalama 18 yıllık bir süre içinde genellikle kültürel ve tarihi özellikleri yönünden beslenilerek kültür turizmine yönelik projeler geliştirildiği görülmektedir. Aslında kültür ve sanata mekânda birlikte yer verilmiştir. Fakat, 2019 yılında Eldem Sanat Alanı, Odunpazarı Modern Müze ve Oda Art Sanat Galerisi gibi tamamen sanata yönelik çalışmaların yapıldığı yerlerin açılması mekânın sahip olduğu özelliklerinin

dışında bir değer katmıştır. O nedenle Üçüncü dönem olarak belirlenen Odunpazarı Modern Müze'nin mekâna açılması, önemli bir dönüm noktası olarak düşünülmektedir. OMM'un açıldığı ay mekâna gelen turist sayısında büyük artışlar gözlemlenmiştir. Camgöbeği Cam Atölyesi'nin o ayda tarihinin en yüksek cirosuna ulaşması turist yoğunluğu desteklemektedir. OMM'la birlikte mekâna gelen turist sayısında artış yaşanmıştır. Bununla birlikte mekânın emlak değerinde de artış yaşanmıştır. Mekânın tanıtımına ve imajına büyük katkısı olmuştur. Aynı zamanda mekâna gelen izleyicilerin kültürel seviyelerinde farklılıklar gözlemlenmiştir. Sadece kültür turizmi için gelen kesimin yanında sanat için gelen ve bölgenin diğer özelliklerini de bununla birlikte izlemek isteyen bir turist kesimi görülmüştür. Öğrenciler, akademisyenler, sanatçılar, sanata ilgili kişilerin mekânı tercih ettiği gözlemlenmiştir.

Odunpazarı Modern Müze gibi büyük oluşumlar, açıldıkları mekânın markalaşmasında büyük rol oynamaktadır. OMM, sergi alanları, kafesi, oteli ile orta kesimden grupların boş zaman eğlencesi ve tüketim alışkanlıklarına hitap eden bir yapısı bulunmaktadır. Müze, bir alışveriş merkezi gibi birkaç farklı özellikle donatılmıştır. Bu ve buna benzer yapılar, mekânın tüketim sürecinde önemli rol oynayan yapılar olarak görülmektedir. Mekânın metalaşmasında bu tarz etkinlikler, ulusal ve uluslararası yerlerin açılması bulunduğu yerin daha çok tercih edilmesini sağlamaktadır.

Odunpazarı bölgesi geçmişten günümüze marka bir mekân, turistik destinasyon noktası olarak turizm camiasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Modern müze ile mekânda yerli ve yabancı turist sayısında bir artış görülmüştür. Bunun yanında mekân Eskişehir halkının da modern müze büyük ilgisini çekmektedir. Boş zaman eğlencesi için yerel halkın mekânı tercih etmesinde de bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir.

Odunpazarı Modern Müzesi'nin Tarihi Odunpazarı Evleri'nin kimliğine etkisi özelinde sonuçları incelediğimizde mekânı tarihi ve kültürel özelliklerinden dolayı bir kimliği bulunmaktadır. Zamanla bu özellikleri ekseninde turistik bir mekân olarak bir kimliği oluşturulmuştur. Modern müzenin mekâna yeni bir kimlik özelliği kazandırması mümkündür. Kentsel kimliği oluşturan birçok farklı etmen bulunmaktadır. Bunlar doğal ve yapay özellikler olarak literatürde yer almaktadır (Can, 1999: 35). Bir mekânın birden çok kimlik özelliği bulunabilmektedir. Bu

bağlamda modern müzenin mekânın diğer kimlik öğeleriyle arasında yer alması mümkündür.

Çalışmanın amacı sanatçıların, galerilerin, müzelerin ve atölyelerin dönüşüm sürecine etkisi, sanatsal etkinliklerin bölgenin tanıtımına katkısı ekseninde yerel yönetimlerin, sermaye gruplarının ve sanatçıların kentsel dönüşüm ve yeniden işlevlendirme sürecindeki rolünü ortaya çıkarmaktır. Bu amaç kapsamında, 2000 yılı sonrası yeniden mekânsal olarak değer kazanmaya başlayan Odunpazarı bölgesinin geçirdiği dönüşüm süreçleri, yerel halkın mekânın dönüşümüyle birlikte yaşadığı değişimler, mekânda restorasyon sonucu yeniden işlevlendiren yapıların yeni kullanım amaçları, bu yapıların mekânla bütünleşmesi, yeni kullanıcılarının kimler olduğu ve Odunpazarı bölgesinin turistik bir mekân olma sürecinde yaşayan bir mahalle olarak korunup korunmadığı mekânın yeni kullanıcıları olan sanatçıların deneyimleri özelinde incelenmiştir.

Odunpazarı mekânın yeni kullanıcılarından olan galeri ve atölye sahipleri ve müze yöneticileriyle yapılan görüşmeler sonucunda; mekânın geçmişiyle ilgili paylaşımlarda, bölgenin suçla özleştiği ve Eskişehir'in yerel halkının mekâna gelmeyi pek tercih etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Mekânın dönüşüm süreci ilerledikçe suçla özleşen yapısının kırıldığını, bu tip suçla ilişkili kişilerin mekânın merkezinden dışa doğru itildiği görülmektedir. Bugün Odunpazarı bölgesi suçla özleşen ve Eskişehir'in yerlileri gözündeki korkulan bir yer olma özelliğinin kırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Mekânın günümüzde yeni kullanıcıları olarak genelde yeme içme mekânları, atölye sahipleri, galeri yöneticileri ve müze yöneticilerinin olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen atölye sahipleri, galeri ve müze yöneticilerinin mekânı tercih nedenleriyle ilgili veriler sonucunda, bölgenin bir turistik destinasyon merkezi olarak marka olmadan önceki dönemlerinde mekânın tercih edilmesinde, kira bedelinin düşük olmasının belirleyici olduğu görülmektedir. Mekânda turizme yönelik büyük bir pazarın görülmesi, yerel yönetimler tarafından sermaye gruplarını mekâna çekilmesi, diğer sanat oluşumlarına yakın olmak ve mekânın tarihi özellikleri mekânın tercih nedenini etkileyen özellikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Odunpazarı Evleri'nin yaşayan bir mekândan turistik bir seyirlik alana geçiş süreciyle ilgili sonuçları incelediğimizde, Tarihi Odunpazarı Evleri'nin turistik bir destinasyon noktası olarak markalaştığı düşünülmektedir. Turistik mekânlarda turizm

yoğunluğunun artması sonucu turistik destinasyon noktası olarak kavramlaşmaktadır. Bu anlamda Tarihi Odunpazarı Evleri'nin Eskişehir kentinden daha çok tanınması, bilinmesi ve görülmek istemesi nedeniyle onun turistik destinasyon olarak markalaştığı sonucunu göstermektedir. Çünkü kentin diğer turistik yerleri arasında genellikle turistik turlar ya da bireysel turlar kapsamında genellikle öncelikli durak noktası Odunpazarı olması bu görüşü desteklemektedir.

Tarihi Odunpazarı Evleri'ni yaşayan mahalle olma özelliğiyle ilgili sonuçları incelediğimizde mekânın turistik merkezinde yaşayan yerli halkın turizmden kaynaklı kalabalıktan dolayı, kira bedelinin yüksek olması ya da ev sahiplerinin kiracıları evlerinden çıkarmalarından dolayı mekândan gitmek durumunda kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum mutenalaştırma süreçlerinin yaşandığını göstermektedir. Mekânda mutenalaştırma örnekleri: Mutenalaştırma mekânın fiziki yapısının zorluklarından kaynaklı görülürken, ikinci durumda ise ev sahiplerinin etkisi ve yüksek kira giderleri devreye girmektedir. Üçüncü durumda ise mekânın kalabalık olmasından kaynaklı göçler yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Dördüncü durumda ise sınıf atlamak için mekânda kalıp biraz daha para kazanıp şehrin merkezine taşınmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu dördüncü durumun mekânın şu anki emlak değerlerinden dolayı, sınıf atlamak için Odunpazarı'nın tercih edilmesi gibi bir durumun yaşanmasının mümkün olduğu düşünülmemektedir. Çünkü mekân, belirli bir sınıfa hitap edecek şekilde dönüştürülmektedir.

Turistik mekânın merkezinden dışında kalan arka sokaklarında, mahalle kültürünün yer yer korunduğunu görmekteyiz. Ancak, dönüşüm politikaları yavaş yavaş arttıkça ve büyük kuruluşların ya da zincir yapıların mekâna yatırım yapması ile insan yoğunluğunun da mekânda artması beklenmektedir. Bunun sonucunda aşırı turizmden kaynaklı sorunların mekânda yaşanabileceği düşünülmektedir (Koens, Postma ve Papp, 2018: 2-3). Böyle bir sonuçta, mekânın yaşayan mahalle olma özelliğini kaybedip sadece turistik seyirlik bir alana dönüşeceği endişesini doğurmaktadır. Bu durumda yine mekânda mutenalaştırma durumunun farklı şekillerde yaşanmasına neden olacaktır. Bugün, Odaart'ın bulunduğu yapı İstanbul'dan bir yatırımcı tarafından satın alınmıştır. Burada mekânın gelecekteki karlılık oranın, artık Eskişehir dışından sermaye grupları tarafından da fark edildiği göstermektedir. Zaman içinde Odunpazarı bölgesinde yer alan evlerin sahiplerinin değişmesi beklenmektedir.

Dönüşen alanların mekânla bütünleşmesi ve sanat mekânlarının komşuluk ilişkileriyle ilgili olarak atölye ve galerilerin yerel halkla yer yer etkileşiminin olduğu görülmektedir. Müzelerin yerel halkla iletişimin sınırlı olmasında, müzelerin daha kurumsal yapılar olarak görülmesinin belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Postmodern dönemde, müze kavramının anlamında sürekli bir değişim yaşaması sonucu müzelerde artık daimî koleksiyonlar yerine, sürekli değişen yeni projelerle, performanslar, rehberler eşliğinde turlar, seminerler gibi bir dizi tüketim etkinliklerinin geliştirilmesi ile insan dolaşımını tetikleyecek gösteri mekânlarına dönüşmüştür (Boyacı, 2019). Müzeler geçmiş, etnografi ve sanatı temsil eden yerlerken, günümüzde modern tüketimi taşıyan eğlence yerlerine dönüşerek, çağdaş kültür etkinliklerinin anahtar paradigmalarından biri olarak yerini almıştır (Huyssen, 1999: 27) Ancak, Odunpazarı bölgesi için müzelerin bu yeni özelliklerinin tam olarak anlaşılmadığı düşünülmektedir. Yerel halkın müzeyle olan mesafeli ilişkisi bu görüşü desteklemektedir.

Müzelerin aksine atölye ve galeri sahiplerinin bazılarının sokağındaki yerel halkla samimi bir ilişki kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu galeri ve atölyelerdeki etkinliklere katılan ve orada yapılan işleri anlamaya çalışan yerel halktan kişilerin varlığından anlaşılmaktadır. Ancak Odaart, yerel halkla bütünleşmek konusunda diğerlerinden bir adım ileriye gitmiştir. Galeride yapılan atölyelere katılan komşuların varlığı, sergiye aşure getiren komşuları, galerinin bulunduğu sokakta yapılan Tasarım Pazarı'nda mahalle kadınlarının olduğu bir masanın yer alması, Odaart'ın sanatın bütünleştirici yanının kullanılarak yerel halkı sanatın içine dahil etme çabasının olduğunu bize göstermektedir. Odaart ve yerel halka arasında sürdürülebilir bir ilişki kurulduğunu belirtmek daha uygun olacaktır. Odunpazarı mekânının yaşayan bir mahalle olarak bütün özelliklerinin korunabilmesi ancak yerel halkı kapsayan projelere öncelik verilmesiyle mümkün olacaktır. Bu konuda Odaart'ın mekânın yerlisine dönük çalışmaları, yaklaşımları ve onlarla kurmuş olduğu bağın örnek alınması gerekmektedir.

Yeniden işlevlendirme sürecinin yerel halkın sosyal yaşamından olumlu etkilerine yönelik ikinci kaynağa ait gözlemlerden oluşan veriye göre: Mekânın fiziki yapısında yaşanan değişimler sosyal yapısındaki değişimleri tetiklemiştir. Mekânın muhafazakâr yapısının kırılması söz konusudur. Artık mekânda yaşayan kişilerin sosyal hayatında ve giyim kuşam konusunda geçmişe göre daha rahat olduğu

görülmektedir. Ancak, mekânda düzenlenen geleneksel etkinliklere özellikle belediyenin düzenlediği ramazan etkinliklerine ağırlıklı olarak yerel halkın katıldığı, diğer etkinliklere ise yerel halkın ilgisinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada sosyoekonomik durumun etkisi söz konusudur. Kültürel altyapı, eğitim seviyesi gibi etkenler farklı tarz etkinliklere katılımın az olmasında belirleyici olmaktadır. Ancak bunun zaman içinde geçmişteki muhafazakâr yapısının değişime uğraması gibi diğer yapıların da değişmesi beklenmektedir. Çünkü mekânın fiziki değişimi sosyal değişimi de beraberinde getirmektedir.

Odunpazarı bölgesi günümüzde kısmı olarak yaşayan mahalle olma özelliğini korumaktadır. Ancak, OMM'un açılmasıyla birlikte mekânda insan yoğunluğunda artış yaşanmıştır. Mekâna zamanla eklenen yeni özellikler, zincir kuruluşların mekâna yatırım yapması, tüketimi artırıcı faaliyetlerde artış yaşanması, aşırısı turizmden kaynaklı sorunlara neden olacağı endişesini doğurmaktadır. Bu durum mekânda yaşanan mutenalaştırma durumunu artıracak bir gelişme olarak görülmektedir. Bundan önceki projelerde yerel halkın mekânda kalmasını yönelik çalışmaların yapıldığı gözlemlenmemiştir. Mekânda yerel halkı da korumaya yönelik bütüncül bir projenin uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Yerel halka yönelik yapılan projelerin kısmı olarak mekânda yaşanacak mutenalaştırma durumunu azaltacağı düşünülmektedir.

Odunpazarı Bölgesine, özellikle küçük oluşumların yerel halka ulaşma ve karşılıklı etkileşime geçme konusunda daha etkili olduğu, OMM gibi büyük oluşumların yerel halkla ilişkisinin sınırlı olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Odunpazarı bölgesinin bir bütün olarak korunabilmesi için büyük oluşumların ve zincir kuruluşların mekâna gelmesinin sınırlandırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, sadece mekânın yeni kullanıcıları olan sanatçıların, atölye sahiplerinin ve müze müdürlerinin mekânla ilgili deneyimleri ve gözlemleri ele alınmıştır. Mekânın yerlerine yönelik veriler çalışma için seçilen grubun deneyimleri özelinde değerlendirilmiştir. Yerel halkın mekânda barınma şekli, kendi içlerinde yaşadıkları değişimler, deneyimlere yönelik birincil ağızdan veri alınmamıştır. Yine yerel yönetimlerin yaptığı projelere yönelik veriler ikincil kaynaklardan incelenmiştir.

Çalışma sürecinde görülmüştür ki Tarihi Odunpazarı Evleri bölgesi, mekânsal olarak ve turizm açısından gerekli doyuma ulaşmıştır. Bundan sonraki yapılacak müdahalelerin ve yeni oluşumların bölgenin dokusunun ve sosyal yapısının

kaybolmasına neden olacağı düşünülmektedir. Bugün Odunpazarı Modern Müze'nin Eskişehir Odunpazarı mekânı içinde yer alması şehrin ve mekânın tanıtımında önemli bir etkisi olmuştur. Ancak, gelecekte bu tarz önemli ve etkili oluşumların mekânın yerelliğini tehlikeye atacağı düşünülmektedir.

Bu tez çalışması, mutenalaştırma ve sanat ilişkisine yönelik yapılacak benzer araştırmalar için yeni çalışma alanlarının seçilmesinde rehberlik etmesi açısından önemlidir. Tarihi Odunpazarı Evleri dönüşüm ve yeniden işlevlendirme süreçlerinin daha kapsamlı ele alınmasına yönelik yapılması planlanan bir çalışmaya kaynaklık etmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Altınışık, H. U. (2015). "Türkiye'de Kentsel Kimliğin Dönüşümü ve Soylulaştırma: Ankara Hamamönü Örneği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akkar, Z. M. (2006). "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", *Planlama*, No:2, ss. 29-38.

Ahunbay, Z., Dinçer, İ. ve Şahin, Ç. (2016). *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Andersen, H. S. (2018). *Urban Sores: On the Interaction between Segregation, Urban Decay and Deprived Neighbourhoods,* Routledge, Londra.

Atagök, T. (1999). *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Arslan, C. (2016). "Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Kentleşme Politikalarının Değerlendirilmesi", Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Albek, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e,* Anadolu Üniversitesi Basım Evi, Eskişehir.

Atuk, A. (2002). *01 Eskişehir,* Onur Matbaacılık Ofset, Ankara.

Akoğlan Kozak, M. (2016). "2013 Türk Kültür Başkenti Olmasının Ardından Eskişehir", *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, C: 19, No: 36, ss. 419-428.

Alptekin, M. Y. (2014). "Şehirden Kente Mekânsal Dönüşüm", *Doğu Batı*, C: 67, ss. 35-62.

Ağır, Ç. G. (2019). "Tarihsel Çevrenin Sunduğu İmgeyi Okuyarak Kentsel Kimlik Arayışına Bir Yaklaşım: Aksaray Örneği", KTO Karatay Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Artun, A. (2017). *Mümkün Olmayan Müze, Müzeler Ne Gösteriyor?*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Artun, A. (2009). "Küreselleşen İstanbul'un Sanatsal Ekonomisi", (Çevrimiçi) http://www.aliartun.com/yazilar/kuresellesen-istanbulun-sanatsal-ekonomisi/, 21 Mart 2021.

Atabaş, A. (2018). "Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek,* Çeviren, Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Armağan, İ. (1992). *Sanat Toplum Bilimi*, İleri Yayınevi, İzmir.

Altan, İ. (2012). "Mimarlıkta Mekân Kavramı", *Psikoloji Çalışmaları*, C:19, ss. 75-88.

Ayyıldız, S. ve Ertürk, F. (2017). "Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokağı Örneği", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, C: 2, No: 3, ss. 65-88.

Atun, F. ve Doğay, G. (2006). "10. Venedik Mimarlık Bienali ile "Kentler, Mimarlık ve Toplum"a Toplu Bakış", *TMMOB Şehir Plancıları Odası Dergisi*, No: 4, ss. 175-185.

Atıcı, E. ve Kaçar, A. D. (2020). "Eskişehir Kent Kültürünün Kent Dokusuna Yansıması: Odunpazarı ve Batıkent Örnekleri", *Tasarım Kuram*, No:16, ss. 21-36.

Altinay Özdemir, M. ve Kızılırmak, İ. (2019). "Şehir Turizminin Tur Programları Kapsamında Değerlendirilmesi: Eskişehir Üzerine Bir Araştırma", *Journal of Recreation and Tourism Research*, No: 6, ss. 372-383.

Barker, E. (1999). "Müzenin Toplumdaki Yeri: Yeni Tate Galerileri", Editör: Ali Artun, *Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri II*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Boyacı, M. (2019). "Bellek Tapınaklarından Kitle İletişim Araçları Olarak Müzeye Dönüşümün İzinde Müze Sorunsalına Bakış", *Sanat Dergisi*, No: 34, ss. 105-113.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Turmaks Yayıncılık İzmir.

Bal, S. (2017). "Türkiye'de Soylulaştırma: Ankara Dikmen Vadisi Örneği", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Eğitim Yayınevi, Konya.

Büyükoksal, T. (2012). "Kentsel Korumanın Sürdürülebilirliğinin Olabilirliği Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi Eskişehir Odunpazarı Örneği", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Basılmamış Uzmanlık Tezi.

Butler, R. W. (1980), "The Concept of A Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources", *Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, No: 24, ss. 5 -12.

Baykal, B. (2010). "Eskişehir Kentinin Sanayileşme Sürecinde Fabrikalar Bölgesinin Değişim ve Dönüşüm Evreleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.

Boğaziçi Yakut, A. (2016). "Geleneksel Konutta İşlev Değişimi ve Etkileri: Eskişehir Odunpazarı Örneği", Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Buhalis, D. (2000), "Marketing the competitive destination of the future", *Tourism Management*, No: 21, ss. 1-27.

Carmon, N. (1999), "Three Generations of Urban Renewal Policies: Analysis and Policy Implications", *Geoforum*, No:30, s: 145-158.

Can, N. (1999). "Kent Kimliği," Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Connerton, P. (1990). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Creswell, J. W. (2020*). Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni,* Siyasal Kitabevi, Ankara.

Canbulut, İ. (2010). *Safranbolu'da Koruma,* (Yapılar Fora), Hazırlayan: G. Pultar, Tetragon İletişim Hizmetleri Yayınları, İstanbul.

Çalak, I. E. (2012). "Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekânlar: ULAP Platz Örneği, Almanya", *Tasarım- Kuram Dergisi*, C: 8, No: 13, ss. 34-47.

Çal, H. (1997). "Osmanlı Devleti'nde Asarı Atika Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, C: 26, ss. 391-400.

Çakır, S. (2011). "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:23, ss.209-222.

Çakmak, Ş. (2008). "Şehrin Biçimlenişinde ve Kimlik Kazanmasında Belirleyici Rolü Olan Artifaktlar: Eskişehir Kenti Üzerinden Bir İnceleme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, Y. (2006). *Geleneksel Türk Evinde Cumba*, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152487, 25 Ocak 2020.

Çelik, M. M. (2017). *Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Kent Kimliğine Etkisi*, (Çevirimiçi),https://www.academia.edu/38491246/T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_KENTSEL_D%C3%96N%C3%9C%C5%9E%C3%9CM%C3%9CN_KENT_K%C4%B0ML%C4%B0%C4%9E%C4%B0NE_ETK%C4%B0S%C4%B0, 1 Haziran 2020.

Çöl, Ş. (1998). "Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi", Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Çatalpınar, D. B. (1993). "Şehirsel Yerleşmelerde Tarihi Çevre Sorunları ve Süleymaniye Bölgesi Örneği," İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Davis, M. (2007). *Gecekondu Gezegeni*, Metis Yayıncılık, İstanbul.

Davidson, M. ve Lees, L. (2004), "New-build `Gentrification' and London's Riverside Renaissance", *Environment and Planning A*, C: 37, ss. 1165 – 1190.

Deutsche, R. ve Ryan, C. G. (1984), "The Fine Art of Gentrification", *The MIT Press*, No: 31, ss. 91-111.

Doğru, H. (2005). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı,* Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir.

Duyar, M. ve Bayram, M. (2019). "Aşırı Turizm ve Turizm Korkusu: Yerel Halk ve Turizm İlişkisinin Evrimi", *International Journal of Geography and Geography Education*, No: 40, ss. 347-362.

Demschwam, H. (1923). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mersin.

Demirken, I. (2005). *Bizans Tarihi Yazıları,* Dünya Yayıncılık, İstanbul.

Düzenli, H. İ. vd., (2015). "Ufki Şehre Mümkün Bakışlar: Aksaray'da Bir Mimari Atölye Deneyimi ve Turgut Cansever'in 'Yeni Şehirler'inin İlkeleri", *Şehir Düşünce Dergisi*, No: 6, ss. 38-51.

Demirseren Çöl, Ş. (1998). "Kentlerimizde Kimlik Sorunu ve Günümüz Kentlerinin Kimlik Derecesini Ölçmek İçin Bir Yöntem Denemesi", Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Dereli, H. C. (2011). *Gayrimenkul ve Sanat Piyasalarının İç İçe Geçmesi: Akaretler'de Örgütlenen Sanat ve Tasarım Caddesi,* (Çevrimiçi) https://www.e-skop.com/skopdergi/gayrimenkul-ve-sanat-piyasalarinin-ic-ice-gecmesi-akaretlerde-orgutlenen-sanat-ve-tasarim-caddesi/392, 11 Mart 2021.

Duman, B. (2010). *Kentsel Yenileşme ve Kentsel Dönüşüm*, (Çevrimiçi) http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/kentsel_yenilesme_ve_kentsel_donusum.pdf, 06 Mayıs 2020.

Emerson, R. M. (1976), "Social Exchange Theory", *Annual Review of Sociology*, No: 2, ss. 335-362.

Ertin, G. (2018) "Eskişehir Kentinin Eski Sit Alanları ve Fonksiyonel Özellikleri (İlk Çağdan Cumhuriyete Kadar)", *Art-Sanat Dergisi*, No:9, ss. 35-49.

Ertin, G. (1994). *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi,* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Ergün, N. (2006). "Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği", Derleyen: D. Behar ve T. İslam, *İstanbul'da Soylulaştırma-Eski Kentin Yeni Sahipleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erton, M. (1995). "Kent Kimliği: İznik ve Mudurnu Yerleşmeleri Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Evren, S. ve Kozak, N. (2012). "Eskişehir'in Çekici Faktörlerinin Günübirlik Ziyaretçilerin Bakış Açılarıyla Değerlendirilmesi," *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, No: 23, ss. 220-232.

Eryazıcıoğlu, M. E. ve Markoç, İ. (2014). "*Kentsel Kimlik ve Kentsel Projeler Bağlamında Kimliksizleşme Sorunu, İstanbul Örneği*", (Çevirimiçi) https://www.academia.edu/7968879/KENTSEL_K%C4%B0ML%C4%B0K_VE_KENTSEL_PROJELER_BA%C4%9ELAMINDA_K%C4%B0ML%C4%B0KS%C4%B0ZLE%C5%9EME_SORUNU_%C4%B0STANBUL_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0), 16 Mayıs 2020.

Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çeviren: M. Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Güzey. Ö. (2012). "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları," *İdealkent*, No: 7, ss: 64-83.

Gün, T. (2015). "Bir "Yer" Olarak Odunpazarı "Yer"inin Yeniden Üretimi Çerçevesinde Bellek ve Miras Endüstrisi", Editör: M. Altınoğlu ve Ş. Geniş, *I. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, İdealkent Yayınları, Ankara.

Güleç Solak, S. ve Görmez, K. (2017). "Kentte Mekân Kimlik Etkileşimine Dair Bir Çözümleme", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, C: 13, No: 1, ss. 65-84.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, Hazırlayan: C. Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Gürcüoğlu, M. F. (2007). "Demokratikleşme Sürecine Katkı Sağlayan Bir Araç Olarak Yerel Basının, Yerel Yönetim Meclisleri Bağlamında Kamuoyunu Bilgilendirme Düzeyi (Eskişehir Sakarya ve İstikbal Gazeteleri Örnekleminde)", Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Güneroğlu, N. ve Bekar, M. (2017). "Dönüşüm ve Kimlik Kavramı: Trabzon Örneği", *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi,* C: 17, ss. 580-593.

Ganiç, C. (2014). "Sanat Mekânlarının Kentsel Sınırlarla İlişkisi: Karaköy Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gürel Ağır, Ç. (2019). "Tarihsel çevrenin sunduğu imgeyi okuyarak kentsel kimlik arayışına bir yaklaşım: Aksaray örneği", KTO Karatay Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık Anıları Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*, Metis Yayınları, İstanbul.

Hackworth, J. ve Smith, N. (2001), "The Changıng State of Gentrıficatıon," *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geograpfie*, C: 92, ss. 464- 477.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri,* Heretik Yayınları, Ankara.

Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Hafıza,* Heretik Yayınları, Ankara.

Harvey, D. (1985). *The Urbanisation of Capital*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Hakyemez, D. (2016). "Changıng Identity: Case of Eskişehir", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Habitat Konferansları, *Habitat II*, (Çevrimiçi) https://habitat.csb.gov.tr/habitat-konferanslari-i-5746/, 30 Ağustos 2019.

Hosany, S. vd., (2006). "Destination Image and Destination Personality: An Applicationof Branding Theories to Tourism Places", J*ournal of Business Research* C:59, ss. 638 –64.

İslam, T. (2009). "Devlet Eksenli Soylulaşma ve Yerel Halk: Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği", Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

İslam, T. (2006). "Merkezin Dışında: İstanbul'da Soylulaştırma", Derleyen: D. Behar ve T. İslam, *İstanbul'da Soylulaştırma, Eski Kentin Yeni Sahipleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İrdem, İ. ve Lenger, A. (2021). "1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları", *Akademik Bakış*, C: 14, NO: 28, ss. 331-357.

İnankul, Ş. (1985). *Türkiye'de Kentleşme-Sanayileşme Sürecinde Kent Merkezinin Gelişme Süreci-Örnekleme Eskişehir Kent Merkezi,* İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İlhan, M. E. (2015). "Gelenek ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* C:10, No:8, ss. 1395-1408.

İlgar, E. (2008). "Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği," Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Işık, Ş. (2006). "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, C: 14 ss: 57-71.

Işık, C. ve Şanlıer, K. (1988). *Sosyo-Ekonomik Gelişmede Eskişehir Nereden Nereye?..*, Eskişehir Ticaret Odası, Eskişehir.

Jayne, M. (2006). *Cities and Consumption,* Routledge, London and New York.

Karaman, A. (2006). "Soylulaştırmanın Kent Planlama Dinamiklerine Etkileri", Derleyen: D. Behar ve T. İslam, *İstanbul'da Soylulaştırma-Eski Kentin Yeni Sahipleri,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Karakurt, E. (2006). "Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 26, ss:1-25.

Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Küçük, A. H. (2014). "Kentsel Dönüşüm Boyutları Barselona'da Raval Bölgesi Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kejanlı, D. T. Vd., (2007). "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 6, No: 19 ss. 179-196.

Koçak, E. ve Erol, D. (2018). "Kentsel Yoksulluktan Mekânsal Ayrışmaya, Kentsel Dönüşümden Soylulaşmaya: Ankara Gültepe Mahallesi Örneği", *International Conference on Multidisciplinary Sciences (icomus),* ss. 1-17.

Kula, S. ve Çakar, B. (2015). "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* C: 6 No: 12, ss. 191-210.

Kozak, N. (2013). *Dünden Bugüne Eskişehir'deki 14 İşletmenin Öyküsü*, Tepebaşı Belediyesi Yayınları, Eskişehir.

Köseoğlu, F. G. (2010). "Haliç'te; Kültür Endüstrilerinin Yer Seçimi, Kümelenme Eğilimi ve Kentsel Yenileşme ile Kültür Endüstrileri Arasındaki Etkileşim", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koens, K., Postma, A.ve Papp, B. (2018), "Is Overtourism Overused? Understanding the Impact of Tourism in a City Context", *Sustainability,* C: 10, No: 12, ss. 1-15.

Kalaycı, İ. ve Kızılkaya, O. (2012). "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C: 9, No:19 ss. 361-378.

Karaduman, S. (2010). "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü", *Journal of Yasar University*, C: 17, No: 5, ss. 2886-2899.

Kule, S. ve Çakar, B. (2015). "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C: 6 No: 12 ss. 191-210.

Köksal, A. H. (2011). "Bilbao Rüzgârları İstanbul'a Uğrar Mı?", *Genç Sanat,* No:194, ss. 1-4.

Kılınçarslan, R. Ö. (2007). "Günümüz Sanatında Zaman ve Bellek Kavramlarının Görsel Açılımları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Keskin, N. (2014). “Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri”, *CIU CYPRUS International University*, C: 20, No: 79, ss. 25-39.

Kutay Karaçor, E. L. (2012). “Kentsel Peyzajda Yaşam Kalitesinin Kentsel Bellek ve Yer Kavramı İle Etkileşimi: Düzce Kent Merkezi”, Düzce Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Kiper, P. (2004), “Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekânları ve Yitirilen Kent Kimlikleri”, *Planlama*, C: 4, ss. 14-18.

Koç, A. (2015). “İstanbul’da Yaşanan Mekânsal Dönüşümler Bağlamında Soylulaştırmanın Yeniden Konumlandırılması”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 5, No: 1, ss. 89-104.

Köseoğlu, F. G. (2010). “Haliç’te; Kültür Endüstrilerinin Yer Seçimi, Kümelenme Eğilimi ve Kentsel Yenileşme ile Kültür Endüstrileri Arasındaki Etkileşim”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karasözen, R. ve Koca, G. (2012). “Transformatıon Of Tradıtıonal Ottoman Neıghbourhoods -A Case Study in Odunpazarı-Eskısehir”, *International Journal of Arts & Sciences*, C: 5, No: 2, ss. 1-7.

Karpat, K. H. (2019). *Türkiye De Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme, Kültür* Bakanlığı Yayıncılık, İstanbul.

Lewicka, M. (2008), “Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past”, *Journal of Environmental Psychology*, C: 28, ss. 209–231.

Lefebvre, H. (2003). *The Urban Revolution,* University of Minnesota Press, Minneapolis.

Lefebvre, H. (2013*). Kentsel Devrim*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lefebvre, H. (2016). *Şehir Hakkı*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Lees, L., Slater, T. ve Wyly, E. (2008). *Gentrification*, Routledge, New York.

Lynch, K. (2019). *Kent İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Meiss, P. V. (2011). *Elements of Architecture: From Form to Place,* Routledge, New York.

Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender,* University of Minnesota Press, United States, Minneapolis.

Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Moralı, Y. (2010). "*Tarihî Kentler Birliği Tarihî ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması" Mimar.ist,* No: 36, ss. 78-82.

Merriam-webster's Dictionary An Encyclopædia Britannica Company, https://www.merriam-webster.com/dictionary/gentrification, 7 Nisan 2019.

Mevzuat Gecekondu Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.775.pdf, 22 Ağustos, 2019.

Neyzi, L. (2011). *Nasıl Hatırlıyoruz: Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

NTV Haber, *Odunpazarı Modern Müze'ye Özel Ödül,* 2019, (Çevrimiçi) https://www.ntv.com.tr/sanat/odunpazari-modern-muzeye-ozel-odul,LSnuq5VKTEG8CrPpy-jUPw, 28 Kasım, 2021.

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*, Çeviren: M. E. Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Onur, D. (2018). "Kentsel Dönüşüm ve Tarihi Alan Koruma Yönetimi," Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Olcay Uçkan, B. Y. ve Uçkan, E. (2002). *Eskişehir Odunpazarı Evleri*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Eskişehir.

Orak, A. (2018). "Alan Yönetimi ve Yönetim Planlarında Yerel Kimlik Vurgusu: Eskişehir Odunpazarı Örneği", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.

Oktay, D. (2011). "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", *İdealkent,* No: 3, ss. 8-19.

Özkut, D. (2013). “Odunpazarı Kentsel Sit Alanında Konut Dokusu Özelliklerinin Koruma Kararlarının Oluşturulmasına Yönelik Olarak Saptanması”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi,* No: 11, ss. 105-135.

Özkut, D. (2017). “Eskişehir’de Modern Hafızanın Yerel İzleri”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, No: 16, ss: 35-66.

Özden, P., P. (2001). “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düsünceler ve İstanbul Örnegi”, *I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 23-24, ss. 255-270.

Özden, P., P. (2016). *Kentsel Yenileme,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Özbozkurt, Y. (2019). “Sokak Sağlıklaştırma Çalışmalarında Süreçlerin Karabük Safranbolu Eskişehir Odunpazarı Örnekleri Üzerinden Değerlendirilmesi”, Karabük Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özsöz, F. M. (2018). “Şehir Pazarlamasında Bir Marka Şehir Olarak Eskişehir’in İncelenmesi,” *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergis*, C: 2, No: 1, ss. 12-34.

Örs Demir, G. (2008). “Kentsel Dış Mekân Kullanımlarının Değişim ve Dönüşüm Bağlamında İncelenmesi: Eskişehir Kent Merkezi”, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Öztürk, F. P. (2009). “İstanbul Kent Mekânında Kültürel / Yaratıcı Endüstrilerin Mekânsal Dağılımı ve Yer Seçimi Kriterleri-Beyoğlu Örneği”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özkan, M. (2011). *İstanbul'da Kültür ve Sanat İçerikli Kent Politikaları*, (Çevrimiçi) https://www.e-skop.com/skopdergi/istanbulda-kultur-ve-sanat-icerikli-kent-politikalari/402, 11 Mart 2021.

Özaşçılar, M. (2015). “Suç Korkusu ve Yakın Çevre Düzensizliği İlişkisi: Kırık Cam Teorisi”, Editör: A. Solak ve Ö. Solak, *Gündelik Hayat Sosyolojisi Açısından Suç ve Suç Korkusu,* Hegem V Yayınları, Ankara.

Öncü, A. (2005). “İdealinizdeki Ev" Mitolojisi Kültürel Sınırlan Aşarak İstanbul'a Ulaştı”, Derleyen: A. Öncü ve P. Weyland, *Mekân, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Peker, A. E. (2006). “Kentin Markalaşma Sürecinde Çağdaş Sanat Müzelerinin Rolü: Kent Markalaşması ve Küresel Landmark”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Padem, H., Göksu, A. ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı*, International Burch University Publication, Bosna-Hersek.

Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş,* Metis Yayınları, İstanbul.

Robins, K. ve Morley, D. (1997). *Kimlik Mekânları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*, Çeviren: N. Gürbilek, Kanat Kitap, İstanbul.

Smith, N. (1996). *The New Urban Frontıer-Gentrification and The Revanchist City,* Routledge, London And New York.

Smith, N. ve Williams, P. (2015). *Kentin Mutenalaştırılması*, Yordam Kitap, İstanbul.

Smith, N. (2002). *Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma*, (Çevrimiçi) https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/fbce4c1d7c425ba_ek.pdf, 11, Kasım 2020.

Smith, N. (2002). “New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy”, *Antipode*, C:34, No: 3, ss. 427–450.

Sarıçam, S. ve Coşkun Hepcan, Ç. (2014). “Porsuk Çayı Adalar Mevkii ve Çevresinin Rekreasyonel Kullanımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*, C: 52, No: 1, ss. 1-11.

Sönmez, N. (1983). “Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel Çözümlemeler”, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Sennett, R. (1999). *Gözün Vicdanı Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Mart Matbaacılık Sanatları, İstanbul.

Sinemis Yargıç, S. (2009). “Küreselleşen Kentlerde İkonik Yapıların Kentsel Kimlik Oluşumuna Etkileri Üzerine İrdeleme”, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sezik, M. (2016). "Kent Kimliğinin Korunması ve Kentsel Gelişimin Sağlanması Bağlamında Yerel Yönetimin Önemi: Adıyaman Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C:6, No:2 ss. 43-56.

Şengül, H. T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Şen, B. (2016). *Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi, İstanbul'da Kentsel Ayrışma,* Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Şişman, A. ve Kibaroğlu, D. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları*, (Çevrimiçi) https://obs.hkmo.org.tr/show-media/resimler/ekler/0e6be4ce76ccfa7_ek.pdf, 27 Mayıs 2021.

Şahin, Ç. (2015). "Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü", Editor: Z. Ahunbay, Ç. Şahin, ve İ. Dinçer, *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Şengünalp, C. ve Ergin Doğruer, N. (2017), "Kentsel Yeniden Canlandırma Modelinde Kültür ve Sanatın Yeri", *İdil Dergisi,* C: 6, No: 32, ss. 1337-1358.

Şumnu, U. (2002). "The 1912 Galata Bridge As A Site Of Collectıve Memory", Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Sam, N. (2010). "Soylulaştırma Sürecine Ekonomik bir Yaklaşım: Rant Farkı", *Marmara Üniversitesi, İ. İ. B.F. Dergisi,* C: 29 No: 2, ss. 133-151.

Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (1998). *"Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (2009) *Modernizm, Modernite ve Türkiyenin Kent Planlama Tarih,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (1990). "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C: 7, No: 1, ss. 251-259.

Tepeli, Ö. (2015). "Kentsel Mekânda Kimliğin ve Belleğin Proje Etkisiyle Değişimi: Karaköy Kemeraltı Bölgesi", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Turna, Ö. (2012). "Küresel Yeniden Yapılanma Sürecinde Kentsel Müdahaleler ve Kentsel Kimlik Etkileşimi: Rize Kenti Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tezcan, S. (2011). "Kentler Arası Rekabet, Kentsel Pazarlama ve Markalaşmanın Planlama Açısından Değerlendirilmesi İzmir Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Temir, E. (2020). "Kırık Camlar Teorisinin Kurum Kültürüne Uyarlanabilirliği", *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, C: 4, ss. 133-144.

Tureng Dictionary and Translation Ltd., https://tureng.com/en/turkish-english/gentrification, 7 Nisan 2019.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, https://sozluk.gov.tr/, 7 Nisan, 2019.

Uzun, N. (2006). "İstanbul'da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Derleyen: D. Behar ve T. İslam, *İstanbul'da soylulaştırma-Eski Kentin Yeni Sahipleri,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Uzun, N. C. (2006). "Kentsel Dönüşümde Yeni Bir Kavram: Seçkinleştirme, Değişen Mekân, Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003", Derleyen: A. Eraydın, *Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bir Bakış, 1923-2003*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ulu, A. (2003). "Merkezi İş Alanlarının (MİA) Fiziksel ve Ekonomik Olarak Yeniden Yapılanması: Eskişehir Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Ulu, A. (1994). "Sit Alanını Koruma Politikası İçin Bir Model Denemesi Örnekleme: Odunpazarı," İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Uğursal, S. (2011). “Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ünsal, B. Ö. ve Türkün, A. (2014). “Tozkoparan: Bir Sosyal Mesken Alanının Tasfiyesi”, Derleyen: A. Türkün, *Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ünlü, T. S. (2017). “Kent kimliğinin Oluşumunda kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği”, *TMMOD Şehir Plancıları Odası,* C: 27 No: 1, ss. 75-93.

Yavuz, N. (2006). “Gentrification Kavramını Türkçeleştirmekte Neden Zorlanıyoruz?”, Derleyen: D. Behar ve T. İslam, *İstanbul’da soylulaştırma-Eski Kentin Yeni Sahipleri* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, E. ve Çitçi, S. (2011). “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açıdan Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* C:10, No:35 ss. 252-267.

Yenice, M. S. (2014). “Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Deneyiminin Tarihsel Analizi”, *BAÜ Fen Bil. Enst. Dergisi*, C: 16, No: 1, ss. 76-88.

Türkün, A. vd,. (2014*).*”1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, Editör: A. Türkün, *Mülk, Mahal, İnsan, İstanbul'da Kentsel Dönüşüm,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yücel, C. (2020) 20. “Yüzyıl Dünya ve Türkiye Kentleşmesi Üzerine Bir Derleme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* No:3, ss. 200-230.

Yılmaz, E. M. ve Ulusoy, M. (2017). “Odunpazarı Evlerinin Kültürel Miras Açısından Değerlendirilmesi: Şakirler Sokak Örneği”, *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 1, No: 3, ss. 96-109.

Yılmaz, H. (2014). “Eskişehir’in Biricik Destinasyon Önerisi: Endüstriyel Miras”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 29, No: 2, ss. 205-225.

Yelsalı Parmaksız, P. M. (2019). “Belleğin Mekânından Mekânın Belleğine: Kavramsal Bir Tartışma”, *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi,* C: 6, ss. 7-26.

Yırtıcı, H. (2009). *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yardımcı, S. (2014). *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Wu, C. T. (2019). *Kültürün Özelleştirilmesi, 1980'ler Sonrasında Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Kılınç, L. (1997). *Anılarda Eskişehir*, Eskişehir Anadolu Rotary Kulübü Yayını, Eskişehir.

Kıvılcım, F. (2008). "A Research On Design Principles In Historıc Built Landscapes Case Study: Odunpazarı, Eskişehir", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

EKLER

Ek 1: Görüşme Soruları

1. Kısaca kendinizi tanıtabilir misiniz?

2. Odunpazarı Modern Müze nasıl kuruldu? Ne zaman kuruldu? Ne yapar? Nasıl yapar? Kuruluş amacınız, vizyon/misyonunuz nelerdir? Kuruluş amacına ulaştı mı?

3. Mekân olarak neden Odunpazarı Evleri'ni tercih ettiniz? Mekân seçiminde Odunpazarı'nın belirleyici olan özellikleri nelerdir?

4. Odunpazarı Evleri'nin turistik bir mekân olarak yeniden işlevlendirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Mekân seçiminde etkisi oldu mu?

5. Odunpazarı Evleri'nin mekânsal gelişim sürecinde, Odunpazarı Modern Müze olarak nasıl bir rol üstlendiniz? Bölgenin değişimine ve tanıtımına katkınızın olduğunu düşünüyor musunuz?

6. Kurumunuz ile yerel halkın ilişkisi ne düzeyde?

7. Odunpazarı'da yaşan yerel halkın, bölgenin geçirdiği değişim ile ilgili tepkileri/düşünceleri konusunda gözlemleriniz nelerdir?

8. Sizce, Odunpazarı Evleri'nin yenilenme sürecinden, mekânın yerlileri nasıl etkilendi? Refah seviyelerinde bir değişim yaşandı mı?

9. Bölge sakinlerinin, sosyal yaşamlarında mekânın geçirdiği değişimin olumlu veya olumsuz etkisiyle ilgili gözlemleriniz nelerdir?

10. Bir bölgenin sanatsal etkinliklerle donatılması, izleyiciler tarafından mekânın daha çok tercih edilmesine neden olmakta mıdır? Odunpazarı bölgesinde de benzer bir süreç işlemekte midir?

11. Kentsel dönüşüm sürecinde sanatsal içerikleri vurgulayan tanıtımların yapılması hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu tarz etkinliklerin Odunpazarı bölgesinin ve şehrin tanıtımına katkısı nelerdir?

12. Odunpazarı'nda kültür turizminden sanat turizmine doğru bir everilmeden bahsedebilir miyiz? (OMM) Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

13. Mutenalaştırma olarak nitelendirdiğimiz kentsel dönüşüm çalışmalarının bir pazar haline gelmesinde sanatçıların ve kentli profesyonellerin rolü olduğunu düşünüyor musunuz? (SOHO)

14. Kentsel yenileme sürecinde yatırımcıların ve emlakçıların pazarlama çalışmalarında sanatsal içerikleri kullanması hakkında ne düşünüyorsunuz?

15. Aylık ortalama ne kadar ziyaretçi geliyor? Bu ziyaretçiler kimler? Gelen ziyaretçi kesimini nasıl tanımlarsınız? İzleyici profili hakkında bilgi verebilir misiniz?

16. Yıllık ziyaretçi sayısını biliyor musunuz?

Ek 2: Araştırma Gönüllü Katılım Formu

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Bu çalışma, "*Odunpazarı Bölgesinin Sanat Aracılığıyla Mutenalaştırılması*" başlıklı bir tez çalışması olup kentsel yenileme ile dönüşen Odunpazarı bölgesinin mekânsal gelişim sürecinde sanatın ve sanatçıların rolü araştırmak amacını taşımaktadır. Kentsel yenileme sürecine giren bir mekânın dönüşüm sürecinde sanatsal içerikli etkinliklerin sürece olumlu veya olumsuz katkısı incelenecektir. Aynı zamanda sanatın mekânın tanıtımı ve şehrin tanıtımına etkisi araştırılacaktır. Bu kapsamda mekânda yer alan müze, galeri ve atölye gibi sanatsal çalışmaları yürüten yerlerin yetkililerinden, Odunpazarı gölgesinin gelişim süreci ve tanıtımına katkıları hakkında bilgi alınacaktır. Bu tez çalışması, Doç. Dr. Gülbin Akarçay'ın danışmanlığında Ayşe Kandemir tarafından yürütülmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, *anket/ görüşme* yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Atölyenin /galerinin /müzenin dışardan, içeriden ve bulunduğu sokağını gösteren fotoğraflar sizin izninizle çekilecektir.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri, katılımcı talep ederse gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabileceksiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Görsel İletişim bölümünden Doç. Dr. Gülbin Akarçay'a yöneltebilirsiniz.

Danışman Adı: Doç. Dr. Gülbin Özdamar
Araştırmacı Adı: Ayşe Kandemir
Adres : ESOGÜ Bademlik Kampüsü Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel İletişim Bölümü, ODUNPAZARI, ESKİŞEHİR.
İş Tel :
Cep Tel :

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgi ve görsellerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.
(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı: ESRA ELDEM
İmza: [redacted]
Tarih: 29.10.2021

Ek 3: Tarihi Odunpazarı Evleri mekânından fotoğrafla, 2022

Ek 4: Odunpazarı Modern Müze, 2022

Ek 5: Oda Art Sanat Galerisi, 2022

Ek 6: Eldem Sanat Alanı, 2022

Ek 7: Gaia Sanat Seramik Atölyesi, 2022

Ek 8: Camgöbeği Cam Atölyesi, 2022

Ek 9: Çağdaş Cam Sanatları Müzesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 2022

Ek 10: Cihannuma Sanat Atölyesi, 2022

